MAGYAR REGÉNYIRÓK

KÉPES KIADÁSA

Szerkeszti

MIKSZÁTH KÁLMÁN

37

Baksay Sándor

Pusztai találkozás

Patak banya

MAGYAR REGÉNYIRÓK

KÉPES KIADÁSA

Szerkeszti és bevezetésekkel ellátja

MIKSZÁTH KÁLMÁN

37. KÖTET

PUSZTAI TALÁLKOZÁS

*

PATAK BANYA

Irta

BAKSAY SÁNDOR

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

magyar irod. intézet és könyvnyomda

1907

R. H. N. fec.

Balzac

PUSZTAI TALÁLKOZÁS

*

PATAK BANYA

ELBESZÉLÉSEK

IRTA

BAKSAY SÁNDOR

WINKLER ELEMÉR RAJZAIVAL

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

magyar irod. intézet és könyvnyomda

1907

Franklin-Társulat nyomdája.

BAKSAY SÁNDOR.

1832—.

A szép ligetes Ormánságban, a Dráva mentén, Nagy-Peterden született Baksay Sándor, s ez nem afféle mellékes adat, mint más íróknál, mert Baksay az ormánsági nyelv elütő zamatjával, ragyogó színeivel nevelte a magyar irodalmi nyelv pompáját és édességét. Olyan református családból való, mely beláthatlan időkig visszafelé papokat adott az országnak, kik az istent szolgálták, míg végre egy olyan erős Baksay kerekedett belőlük, a ki még egy másik istent is ráért szolgálni, egy pogánykorit — Apollót.

1832-ben született a ref. tanítói lakban, mert a földi rangban egy kicsit aláhajlott a családnak ez az ága, de talán szebb is ez így, mert az igazi ág is, ha aláhajlítják, annál magasabbra szökken. Így tán többet beszélgetett paraszt emberekkel, jobban megnézte őket, mit tesznek-vesznek, mintha valami úrfi lett volna.

Alsó iskoláit a közeli Csurgón végezte, majd Kecskemétre vitték gondos szülei, de itt a szabadságharcz szakította meg tanulmányait . . .

Tizenhatodik évében járt ugyan, de mivel Baranya az egész szabadságharcz alatt szerezsánoktól volt megszállva, nem vihette feljebb a népfölkelésnél. Míg tehát az ágyuk bömböltek, ő azalatt otthon csendes méhzúgás mellett a régi klasszikusokat bújta s beléjök szeretett. A szomszédos papok-

tól, kinek egy-egy magyar könyve volt Vörösmartytól, Jósikától, Petőfitől, haza hordozgatta, maga is verselgetett, unalmában prédikácziókat csinált a lustább papoknak, melyek csakhamar elhíresültek azokban a szép fehér tiszta templomokban az Ormánságon és szállt-szállt a jóslat, hogy a rektorék Sándorából talán még esperes is lesz valamikor.

Csak a háború lezajlása után mehetett vissza theologiai tanulmányait folytatni társai közé, kiket mint vidám diákokat hagyott el s most mint altiszteket és hadnagyokat látott viszont. 1855-ben Halasra viszik tanárnak, hol egyszerre két frigyre is lép, egyikre menyasszonyával, Hetesy Viktoriával, másikra a múzsával. Itt kezd irogatni rajzokat a református egyház multjából a Ballagi Mór által szerkesztett «Házi Kincstár»-ba. A hatvanas években jelent meg a «Keresztyén család» czímű lapban elbeszéléseinek egyik legcsiszoltabb gyöngye, a «*Palak banya*» is. Édes-kevesen veszik észre. Az egyházi folyóiratok olyanok, mint a pinczék, életadó nektárok, üdítő italok hiszen lehetnek bennök a lelki szomjúhozók számára, de rózsákat ott senki se keres. Baksay neve tehát jóformán csak akkor csillan ki a homályból, mikor Lucanus Pharsaliájának fordításával a Magyar tud. Akadémia pályadíját nyeri el.

Ezentúl szemet kezdenek vetni rá a rátartósabb eklézsiák. Kivált, mert nemcsak a tolla ékes, nemcsak a neve szépen csengő, hanem a szava is. Megvannak benne a becses tartalom mellett a nagy egyházi szónokok külsőségei is, melyek a népnek jobban imponálnak, azonfelűl szép ember, derült homlokú, nemes, szelid tekintetű. Egészséges piros arczát férfias kellem teszi kedvessé. Nem olyan szögletes, mint rendesen a kálvinista papok; olyan, mint egy előkelő magyar földesúr, és mégis látszik

rajta, hogy nem világi ember. De hogy mi az, a mi őt a világi embertől megkülönbözteti, az nem szemlélhető, sem meg nem nevezhető, az inkább valami belső lelki kisugárzás.

1862-ben Csanád választja meg papjának. hanem iszen itt se lehet ő soká. A mélytüzű nemes kő bizton megtalálja igazi foglalatját. Négy év múlva a kún-szentmiklósi hívek viszik haza a szép paplakba, hogy ott aztán egy egész életen át megmaradjon.

Irodalmi hírneve itt kezdődik. Elbeszélései, melyeket a Vasárnapi Ujságba, többnyire a szerkesztő nógatására irogat, országos figyelmet keltenek, kivált színgazdag nyelvükkel. Keveset termel, mint a nemes fák, de a mi gyümölcsöt hoz, annak a zamatja kívánatos, sőt fölséges. A kompoziczióban nem leleményes, tárgyaiban kissé egyoldalú. Nem hogy a külföldre nem megy témákért, mint mások, de még a parochia köréből se igen távozik, fantáziája kicsiny, de megfigyelése erős, minden sorából látszik az okos, nagy tudású ember, egyes mondatai, gondolatai gránitból látszanak lenni kivésve, stílusa az Aranyé és Mikes Kelemené közt foglal helyet — s az ő műveit is ép úgy átlengi a magyar föld szaga, mint emezekét.

Negyven esztendeje múlt már, hogy tiszteletes uram ott ül a kún-szent-miklósi parochián, azóta nagy hírű ember lett. Két varázs eszköze vitte, vitte a magasba, a szószék és az íróasztal. Akármelyikhez fogódzott, csak megindult vele fölfelé. Az irodalmi helyen elért mindent. A Kisfaludy Társaság már 1872-ben tagjává választotta. Az akadémia is sietett magát fölékesíteni a nevével, 1884-ben levelező, 1903-ban pedig rendes tagja lett. Nagyobb elbeszéléseit: «Csudálatos történet», «Jobb kezem», «Jáhel», stb. a *Gyalog ösvény* és a *Szederindák* szerény czímek alatt gyűjtötte össze. Ezek-

hez sorakozik a «Dáma» történeti körkép a mohácsi vész idejéből, «A király futása» szintén történeti regény, valamint az *Iliász* fordítása az avult hexaméter köntösből kihámozva, magyar szájízhez mért páros rímelésű népies versekben.

A papi pályán is elért mindent. A solti egyházmegye 1878-ban főesperesévé választotta, 1904-ben pedig beültették hitsorsosai a dunamelléki püspöki székbe.

Elgondolkozva e hatalmas talentum és e szép pályafutás fölött, mely épületes látvány minden magyar ember előtt, ki fajtájának glorificatióját látja egy-egy ilyen erős alakban, nem egyszer úgy rémlik nekünk, mintha két Baksay Sándort ismernénk, melyek egy kicsit hasonlítanak egymáshoz; az íróba belevegyül valamennyi a papból, a papba valamennyi az íróból.

A két Baksay közt kétségkívüli az összhang, de mi (a kik az olvasók nevében írunk e helyen), némi megrövidítésünket látjuk a két Baksay eljárásában.

A pap Baksaynak hasznára volt az író Baksay, nevelte fényét, tekintélyét, népszerűségét, míg ellenben a pap Baksay, úgy tetszik nékünk, akadályokat gördített az író Baksaynak, elvonta idejét, megfelezte ambiczióját, nem engedte leszállni az emberi társadalom förgetegeibe, az égiek felé irányította figyelmét, holott néki a földi dolgok közt kellett volna turkálnia.

Egyszóval, az olvasók dicsőítik az írót azokért, a miket írt, de neheztelnek a püspökre, hogy nem engedi többet írni.

Mikszáth Kálmán.

PUSZTAI TALÁLKOZÁS.

Első kiadása megjelent 1887-ben.

I.

I. *Lakásom* a hortobágyi . . .

Azaz: hogy lakásom egy nagy síkságon van, melybe a Hortobágy is beleesik, melyek határai északra a zöldellő Cserhát, a kékellő Mátra, a sárgálló Nyirség és a feketéllő Hajduság; keleten Debreczen, Gyula, Temesvár; délen Nagy-Kikinda és a telecskai dombok; nyugaton a pécsi püspökség, székesfehérvári püspökség és Bogyiszló.

II. *Életkorom:* 36 év. (Úgy tessék elhinni, a hogy le van írva. Nem cseréltem fel a számjegyeket. 36 = harminczhat és nem 63.)

III. *Állapotom:* Hogy tetszik érteni ezt a kérdést? Mert ez kétféle feleletet is elbír. Vagy azt felelem rá hivatalosan, hogy nős, vagy ösztönszerűséggel, hogy *keserves.* Mindkét felelet igaz különvéve, de egybekapcsolva képtelen ellenmondásnak lesznek szülőivé. Mert a nős állapot nem lehet keserves ott, a hol ezen állapot feltétele az én kedves Jundám tűrő, szelid, munkás, okos, vidám személyiségén alapszik. Keserves ellenben mindezek mellett is, ha az én Gyula fiamra vetem szemeimet, a kinek Gyula nevével, nagy fejével, s bármely jól rendezett hatosztályú népiskolából is

kinőtt roppant tudományával sehogy sem egyeztethetők meg a Szentgyörgynaptól Szentmihályig tartó évadban (szeretnék csomót kötni a nyelvén, a ki ezt a szót a mi emberséges magyar nyelvünknek a nyakára kötötte koloncznak) kiveresedett — mondjuk ki nem évados magyarsággal — mezitlábak, melyekre igen fölillenék egy harmadik gymnáziális osztályba járó fénymázas topán. De ha nem lehet; ha nincs; ha nem telik! No de így is ember lesz az én Gyula fiamból. Nem is a topánt szégyenlem, hanem a Gyula nevet. Többi gyermekeimnél már takarékosabban is bántam a nevekkel. Péter, Sándor, János, Ferencz; elég jó magyar nevek s még sem pompázók. Azonkívül mindegyik név kész tőke, mely viselőjének évi tíz, húsz, harmincz s több forintokat kamatoz a nélkül, hogy akár illeték-adó, akár az uzsora-törvény fenyítéke alá lenne vonható, a mennyiben a névnapi kiadásokat mindegyik meggazdálkodhatja, ha jól titokban tartja, melyiket ünnepli meg a naptár sokféle Péter, Sándor, János és Ferencz szentjei közül. Egyebet ennél a tőkénél úgy sem hagyhatok rájok. Csak szegény kis Lidikém miatt borúl el néha anyja homloka. Ő erőnek erejével Irma, Riza vagy Ottilia nevet akart volna neki adni, de én állhatatosan ellentmondtam. Legyen a neve Lidia. Úgy is lett, hanem hogy az anyjuknak se legyen panasza: beírattuk mind a négyet: *Lidia* (Irma, Riza, Ottilia). Majd ha felnő szegényke, válogathat bennük az állapothoz képest, a melyre Istennek irgalmassága méltóztatja.

IV. *Foglalkozásom:* Uristen! van-e nekem foglalkozásom? Igen is van, még pedig sok. De melyiket valljam be a sok közül? Szántok sajátkezűleg; aratni nem aratok, valamint a kaszálást sem űzöm rendszeresen, kivévén hogy alkonyatkor magam csapok egy-egy nyaláb füvet a tehénnek, de a krumpli- és kukoriczakapálást inkább nevezhetem rendszeres foglalkozásomnak. A nyomtatás Gyula fiammal közös missziónk, mivel szabadságos katona béresem, azon ürügy alatt, hogy hat heti gyakorlatra be kell rukkolnia, aratásra rendesen megszökik. Hisz az természetes, hogy neki ilyenkor már semmi szüksége rám, de annál nagyobb szüksége van a részaratásnak ő rá. Se baj! Majd visszahozza a kenyér Dömötörre. Addig is pedig Gyula fiam, hajszold azokat a szegény párákat, majd én vellázok. Különben is nekem nem nyárra kell a cseléd, hanem télére, mert . . . (no de a «mert» megtalálható a VI. szakaszban.)

Lakhelyem a fentirt határok között áll a puszta mélyén; «magános és dőlt kéményű», de azért nem csárda. Nem. — Lidiát (Irma, Riza, Ottiliát) nem kereszteltet csárdás. Kertem is van, még pedig köröskörül egy egész geografiai mérföld átmérővel. Régebben tovább is terjedt, de a birtokelkülönzések miatt érzékenyen összezsugorodott. De még így is tekintélyes darab. A Csicscsenkácsi pusztában minden vadvirág nekem nyílik (a mennyiben a botanikát csak én űzöm).

V. *Voltam-e már büntetve?* Igenis. Ezelőtt tizenkét évvel az együgyűség vétkében elmarasztaltat-

ván, a fentebb (I. sz.) megírt határok közé élethossziglan tartó belebbeztetésre itéltettem el.

VI. *Jövedelmem:* Jövedelmem a mint következik:

1. Készpénz: 80 frt v. cz.

2. 45, azaz: negyvenöt véka elegybuza. (A kevélység nyelvén: ocsu.) Porára edgy véka.

3. 10, azaz: tíz véka zab.

4. Szalonnára 4 frt v. cz.

(Ahán! tehát kukoricza-csősz. Nem, nyájas olvasó. Kétszeresen csalódol. Először mert: a kukoricza-csősz nem tud ilyen szépen írni; másodszor pedig, mert mindjárt megtudod, hogy — —)

5. Télére őrletni való elegendő. (No lásd, a kukoricza-csősznek nem őrletnek télére, mert ő nyáron szorgalmatoskodik.)

6. 5, azaz: öt font fadgyú.

7. 50, azaz: ötven font soó.

8. 100, azaz: Edgy száz feő káposzta. (Az Edgy szóban az E betű keményen ki van írva, hogy valaki meg ne hamisítsa s egy még nagyobb N betűvel négyszázra ne javítsa.)

9. Méz két itcze.

10. Vaj négy itcze. (Vaj-itczével.)

11. A közlegelőn két darab marhatartás, a nélkül azonban, hogy a haszonélvező az engedményt máskép, mint saját jószágai kijáratásával értékesíthetné, s a nélkül, hogy valami jogot a közlegelő tulajdonjoggal való arányos birtoklásához formálhatna.

12. Nyolcz hold szántóföld, melynek minden míveltetési költségeit haszonélvező fizeti.

13. Széna, mikor terem, húsz petrencze.

14. Fa, — mikor a familia vágat — egy ráta ajándékképpen.

15. Fűteni való elegedendő — mikor fa nem jut; de a melyből mint szintén a megelőző tétel alattiból, az oskola is fűtendő. (Oskola? Érted? Dehogy érted...)

16. Minden gyk fizet egy véka zabot és egy csirkét vagy e helyett 20 krt v. cz. (No lám, hogy érted! Pedig dehogy érted, mert — —)

17. Keresztelés 21 kr.; esketés 1 frt, egy kalács és egy üveg bor, a kinek van; halott-temetés énekszóval 21 kr., predikáczióval 2 frt 10 kr. o. é. Extraneusoktól minden kétannyi.

18. A számadások elkészítéseért 2 frt o. é., edgy font gyertya és 4, azaz négy itcze bor.

Hát készít számadást a kukoriczacsősz? Vagy a népnevelő, még ha képesített is, még ha állami preparandiából nyerte is az oklevelet, — fel van hatalmazva keresztelésre vagy esketésre?

Nem, tisztelt olvasó! Te, ha ezt a bérlevelet végig olvasod, azonnal belátod, hogy nem kukoricza-csőszszel van dolgod; belátod, a nélkül, hogy szemeidet lakásomon arra a kútágasra emelnéd, melynek ágai között a gémet szemlélheted évadostól és ostorfástól, — azonfelül pedig egy élestorkú harangot, mely mióta Gyula fiam felcseperedett, nemcsak a halottat jelenti ki, hanem a delet is a

budapesti középidő szerint. Sőt hogy a csengettyű hegyiben még egy galambdúcz is nem pompáz, a mint Gyula fiam, a ki hatalmasan fúr-farag, már munkába vette, csak az az oka, mert a főgondnok úr megakadályozta a tervet, azt mondván, hogy nem illik az ekklézsia épületeit rongálni, s egyszersmind a szent dolgokat világi czélokra fordítani, — (a mint mondá, profanálni).

Tehát kiderűl, hogy itt nem kukoriczacsősz van a szemle alatt, hanem tanító, még pedig «lelkésztanító», kinek diplomája van, két káplání vizsgát tett, lehet, hogy csak *«elégséges»*, de az is meglehet, hogy a *«kitünők között is kitüntetendő»* sikerrel; egy osztályban tanult a debreczeni pappal valamelyikkel, s ettől most is csak abban különbözik, hogy a debreczeni pap nem maga tanítja a debreczeni fiú- és leánygyerekeket, mert van neki rektora, preczeptora, sőt leánytanítója is, — míg a VI. sz. alatt elősorolt fizetés haszonélvezője minden belső hivatalt a maga személyében egyesít, mint Augusztus császár; továbbá, hogy a debreczeni papot nem minden esztendőben fenyegetik a hívei azzal, hogy kihordják a határra, — míg alólirandónak ez az eshetőség évnegyedről évnegyedre (rozskimérés alkalmával) kilátásba helyeztetik.

Nb. Ezen dolgokat jegyezni kezdettem 186* április 17-én. *Dombay Máté,* m. k.

*

Mindabból, a mi itt följegyezve van, egyelőre csak két dolgot fogadjon el igaznak az olvasó. Egyik az a név, mely a jegyzet alá van írva; másik pedig a VI. szám alatt foglalt fizetés-sorozat. A többi mind nem létező dolgok. Csicscsenkácsi puszta nincs a világon és nem is lesz. Valamint hogy a «Gyula fiam» az ő nagy fejével, roppant tudományával és sajnálatraméltó lábaival, azután a többi gyerek is, — Péter, János, Ferencz, Sándor — jó magyar és még sem pompázó neveikkel, Lidike a maga Irma, Riza, Ottiliájával, csakolyan fikcziók, mint a jogfeladási elmélet. A tűrő, szelid, okos, munkás Junda is bábukkal játszik még, s annak sem Junda a neve. És azt a 36 esztendőt is, mely a II. szám alatt van bevallva, egy harmad levonással kell leszállítanunk kellő értékére, mert Dombay Máté, mikor «ezen dolgokat jegyezni kezdette» s a mint elkezdte, abba is hagyta, nem volt több 24 évesnél.

II.

Dombay Máté följegyzéséből (VI. 14.) annyit következtethetünk, hogy azt a pusztát, melyet ő Csicscsenkácsinak nevez, nemes emberek lakják és bírják, mert azok szokták magukat községül familiának nevezni.

A puszta igazi neve Nemes-Kondor, melyet Csicscsenkácsinak csak keserűsége legsötétebb pillanatában nevezhetett egy reményvesztett lélek; és pedig egészen méltatlanúl, mivel a kondori puszta

nem tartozik azon elszegényedett nemes fészkek közé, melyeknek lakói e mostani virilis világ által alkotmányos jogaikból kitagadtatva, visszasóhajtoznak azokra a húsos fazékokra, a melyek ezelőtt harmincz esztendővel a nagy tűzben összerepedeztek. Nem; a kondori puszta rakott hely; sok ezer hold terület, melyet igaz, hogy homlokláncok szegdelnek keresztűl-kasúl, de e lánczokból nem sárgul ki a mostoha föveny, mert mindenütt gazdag bokorerdők árnyékozzák; a homokbuczkák között gyönyörű lapályok és a lapályokon ritkásan elhintve a fehér tanyák, melyeknek falai csak itt-ott csillámlanak ki az akáczfák közűl.

Ritkásan, mondjuk, mert az egész nagy kiterjedésű puszta mintegy hetven család birtokában van felosztva. Mindegyik család öröklési jogon bírja a maga részét s vevő-idegen oda még emberemlékezet óta be nem tette lábát. A legnagyobb birtok nem haladja meg a négyszáz holdat s a legkisebb nem áll alul a harminczon. Senkinek sincs oka sem az elkevélyedésre, sem a meghunyászkodásra. A birtokosok legnagyobb része birtokán él, csak egy-két kiválóbb család lakik városon.

Hagyományos szokás náluk: körömszakadtig őrizni függetlenségüket és semmi idegent be nem fogadni. A sokat emlegetett néhai kormány mindent elkövetett, hogy a beláthatatlan terjedetű odúból kiperzselje őket. Mikor annyira ment velük, hogy községbirói hivatalt szervezhetett, azt vette észre, hogy a biró ezen a helyen nem egyéb, mint a kormányi rendeletek alázatos tudomásul-

vevője és a familia kurátorának engedelmes végrehajtója.

Idegen a pusztában — egy pár haszonbérlő leszámításával — egyetlen egy van; ez a familia korcsmájának zsidó bérlője, a kire a familiának mulhatatlanúl szüksége van, nemcsak a bor végett (a mai nemzedék csak úgy issza a kertit, mint alispánválasztó mythikus elődei), hanem azért is, mert a mai nemzedék is csak úgy gyapjúból, búzából és esett-bőrökből pénzel, mint elődei.

Az 1850-iki czivilizáczió szüleményei, thea, csája, zsandár, fináncz, reuniók, előfizetési felhívások, ismeretlenek mind; még a dohány is vadon terem a kukoricza között és versenyt nő a magvas kenderrel, — ez okból még a dohánycsempészetnek sincs itt kellőleg elkészített talaja.

Hanem a czivilizáczió mégis fölkereste őket egy napon. Majd mindegyik kuriába járt egy-egy heti, sőt napi lap is. Egyszer ezek a lapok egy csodálatos mottót kaptak fel egyenesen az úri imádságból. «Jöjjön el a te országod». No nem volt benne semmi titkos czélzás sem Napoleonra, sem Kossuthra. Az imádság szavai világosan a népneveléssel hozattak kapcsolatba. Nem történt olyan szerencsétlenség az országban, hogy azért a népnevelést nem okozták volna. Jégeső és garabonczás diák, tűzvészek és bankjegyre váltott tantusok, meglopott cseresznyefák és kukorikoló tyúkok mind a népnevelés országa után ríkattak bennünket. Ez az ország a kondoriak fejébe is szeget ütött. Mikor aztán kiderűlt, hogy Sadovánál nem a köd nyelte

el a derék osztrák hadsereget, hanem a Disterweg katonái tették semmivé, akkor már a kondori puszta is kezdett gondolkodni, hogy az az ország, a népnevelés országa, — még sem lehet rossz. — Jó volna belőle egy kis kóstoló.

Igaz ugyan, hogy tanítás nélkül a legszegényebb atyafi gyermeke sem nőtt fel, mert a módosabbja — tíz-tizenkét tensúr — rendesen privát nevelőket hozatott nyárára (csak úgy hangzott az instruktor urak lövöldözéseitől a rónaság májusban); a nemzetes osztály városra küldötte csemetéit; a nemes atyafiak pedig tanították maguk (apjuk írást és számvetést, anyjuk pedig a zsoltárt és halotti énekeket), vagy összefogtak ketten-hárman, elvittek egy kocsi gyereket Verbászra, német szóra (mert német nyelv nélkül éhen is meghalhat az ember) s hoztak helyette ugyanannyit a «szőkehajú, kékszemű» fajból. A magyar gyerek aztán Verbászon megtanult német írást és német szót, a mi nagy szerencséje, mert különben katonának sem vennék be.

Mindez igaz, de a puszta felvilágosúltabbjai mégis érezték, hogy nem ilyen a népnevelés országa, a melyről az írások szólanak. Igaz, hogy e familia semmi jöttmentet meg nem tűr a zsidó korcsmároson kívül: de talán lehetne kissé tágítani a hagyomány korlátain, s egy állandó tanító nem veszélyeztetné a familia függetlenségét... Mit?...

Ez a gondolat legelőször a familia kurátorának, Ihárosi Dávid úrnak agyából pattant ki, — a ki maga gyermektelen ember levén, saját cselédei

gyermekein tapasztalta, hogy az Ábéczé nem könnyű tudomány. Hát még az *Egy meg egy!*

A sok libapásztor tudatlanságát annyira szívére vette a jó úr, hogy a familia megkérdezése nélkül, egészen saját fejétől, beírt a kollégiumba, hogy küldjenek ki hozzájuk valami alkalmas ifjút tanárnak, a ki írást, olvasást, számvetést tanítson, meg egy kis fizikát. Külön lakása ugyan az ifjúnak nem lesz, de a ki a nyulat teremtette, bokrot is majd csak teremt neki. Valaminthogy meghatározott fizetést sem igérhet, de az ajándék, a mire kilátása lehet, egész fizetéssel felér; valamint az az erkölcsi haszon is sokra tehető, hogy a familia, az egész országban levő összeköttetéseinél fogva, az ifjúnak, ha tetszést aratand, előmenetelét egyébként is elősegíteni fogja.

Erre a megkeresésre a rektorprofesszor visszaírt, hogy a beküldött kondiczióra az ifjak közül senki sem vállalkozik, hanem terjeszszenek be határozott fizetést, majd akkor meglátja.

Már pedig a nemes ember ajándékozni ajándékoz, de fizetni nem fizet.

Iharosi Dávid érzékenyen sértve érezte magát a rektorprofesszor válasza által. Hát minek tartja, minek gyámolítja akkor az ország az egyház veteményes kertjeit, az iskolákat, ha még ilyen tekintélyes helyre sem tudnak adni ifjat?

Egyébiránt pedig, ha csak határozott fizetés kell, hát az is meglesz, hanem míg ő él, azt a fizetést abból a kollégiumból senki sem teszi el.

Saját alkalmatosságán ellátogatott az espereshez,

ott az arkhivumban sorba nézte a tanítói díjleveleket, hogy tájékozást szerezzen, mennyit lehet és illik adni a meghívandó tanítónak. Legjobban megtetszett neki a zakatói díjlevél, a melyet rögtön le is másolt további használat végett.

Váltig tanácsolta volna neki az esperes, hogy ha már választani akar, hát válaszszon különbet, mert a zakatói díjlevél a leggyöngébb az egyházmegyében: Dávid úr azt felelte igen bölcsen, hogy ő is volt losonczi deák; hogy egy pusztai tanító megérheti annyival, mint a zakatói rektor; hogy egy alakuló leányegyháztól nem kell sokat követelni — megfojtván a túlcsigázott követelés által a jó igyekezetet még gyönge csirájában; s végre hogy a legkisebb díjlevél is nagyra nőhet, ha van, a ki megérdemli.

Az esperes nem is tudott felelni semmit Dávid úr ellenvetéseire.

Ekként a zakatói díjlevél mintájára el fog készülni a «kondor-pusztai néptanítói állomás díjlevele», s bizonyos ideig ott fog lappangani Dávid úr felöltőjének belső zsebében, várván az időt, melyben a papiron levő ige testté lesz.

III.

Nyájas olvasó:

Főtt-e már valaha a fejed valami magasztos eszme megvalósításában, valamely dicsőséges ország eljövetelének eszközlésében, valamely igének testté változtatásában? Kisdedóvó-egylet, nő-egylet, kor-

csolya-egylet, műkedvelő-egylet, kiházasítási-egylet, fogyasztási-egylet, temetkezési-egylet, borászati-egylet, tűzoltó-egylet, hitel-egylet, népbank, takarékpénztár, olvasókör, népkör, jobboldali kör, baloldali kör, negyvennyolczas kör, vagy épen iskola, polgári-, elemi főtanoda, felsőbb népiskola . . . Mely jelentéktelen tagja vagy te a társadalomnak, ha mindezekre pirulatos *nem*-mel kell felelned! Élted tett-dús évadja most évadlik, még helyrehozhatod mulasztásodat! Ki azzal a zászlóval — akarom mondani a seprűvel, melylyel eddig önző kezed csak a magad háza előtt söpörgetett, máskülönben nem tudom, miként érdemled meg ama *három részt*, mely benned felmutatandja a jó hazafit, jó keresztyént és jó családatyát?

Ha azonban jelen emlékeztető szavaim felriasztanak s tettre buzdúlva elhatározod emlékoszlopod kifaragását: jól vigyázz!

Tapasztalatlan lélek! Te kétségkívül azon kezdenéd, hogy barátaid előtt egy jól átgondolt beszédben kimutatod, mennyire életszükség, sőt életfeltétel a ti községtekben egy jól szervezett tűzoltó-egylet vagy egy lotteria-játszó társulat. De egy ilyen lépéssel csak azt éred el, hogy a te publikumod terved gyakorlatiatlan, sőt veszedelmes voltának kimutatásával csillogtatja mély belátását, te dühbe jösz, összeszidod őket, hogy égjenek porrá s maradjanak pápuáknak, ha semmi életjelt nem akarnak magukról adni. Megírod nekik a szegénységi bizonyítványt s véglegesen visszavonúlsz a közélet hálátlan küszködő teréről.

Ez így lesz, ha nekem szót nem fogadsz s nem jösz el velem nyomról-nyomra tanulmányozni nemes Ihárosi Dávid urat, a familia kurátorát, miképen kovácsolja a familia kezére-lábára azt a lánczot, melynek módját mindeddig sem a megyefőnök, sem a helytartótanács, sőt maga a főesperes sem bírta kitalálni.

*

Az érdemes familia-kurátor az esperestől elbucsúzván, zsebében a zakatói minta-díjlevéllel, hazafelé tartott, de nem egyenesen. Egy kis kitéréssel útbaejtette Fűzvárt, a környék székvárosát.

A piaczon a nagy dohány-tőzs előtt megállapodott.

Vett egy csomó szivart, azután levélpapirt kért, melyre a következő sorokat firkantotta:

A Jobb Jövő Tekintetes Szerkesztőségének! Tekintetes Szerkesztő úr! Kérem kegyeskedjék a következő czikkecskét becses lapja napihírei közé iktatni:

«Az x . . . i püspök ő nagyméltósága a kondori pusztán felállítandó róm. kath. népiskolára 2000 frtot kegyeskedett adományozni.»

Ezt bepecsételte s átadta a trafikosnak, hogy tegye postára. Azután azt kérdezte a boltostól:

— Móricz! Maga szokta a kaszinó elárverezett ujságait megvenni?

— Igenis nemzetes úr! Szolgálhatok valamivel?

— Jót tenne velem, ha a hivatalos lap néhány számát kikeresné.

Móricz a pad alól néhány csomó, zsineggel át-

kötött lapot szedett elő s csakhamar rátalált a keresett ujságra.

Dávid úr magához vette és haza hajtatott. Otthon sorba vizsgálta a hozott lapokat s néhány számot kiválasztván, dolmánya belső zsebjébe dugott.

Másnap reggel kilencz óra tájban egy subát kerített a nyakába, egy vasas-végű juhászbotot a kezébe s nekiindult a pusztának a szántóföldeken keresztül.

Vasárnapi nap volt, április elején, szép verőfényes idő. Tudta, hogy az instruktor urak ilyenkor szoktak vadászni, mert szabad napjuk van, mert szép idő van, és mert a nyúl nagyon bevárja az embert áprilisban.

Neki azonban *nem* mindegy volt akármelyik instruktor. Ő egyetlen-egyet keresett, a zsidó-preczeptort, a korcsmabérlő Dávid házitanítóját.

Nem sokáig kellett keresnie. Csakhamar megpillantotta a keresett fiatal embert a földek között, a mint puskával kezében lépdelt.

Im most egy nyúl ugrik fel előtte; a vadász felkapja, rásüti; — azután elveti a puskát és a nyúl után ered, hogy majd elfogja, Mert lehetetlen az, hogy olyan közelről ne kapott volna. De a nyúl — bár látszott rajta, hogy nehezére esik a futás — mégis gyorsabb volt és elszáguldott. A fiatal ember egy darabig lábbal, — azután megállt és szemeivel kisérte a menekvőt, végre búsan visszatért elhajított fegyveréhez.

Ekkorra Dávid úr is odaérkezett.

— Nini! Hát mégis itt van az ifjú úr?

— Hát hol volnék? — kérdé duzzogva a kérdett, nyilván neheztelvén, hogy kudarczának tanúja találkozik.

— Azt hittem, hogy már régen kereket oldott...

— Már miért oldottam volna én kereket? — szólt lenézőleg s tüntető önérzettel, mert ha Ihárosi uram nemzetes úr is, azért mégis csak paraszt; míg ő tanító, még pedig olyan tanító, a ki ügyvédnek készül vagy filozófnak.

— Hát csak azért, hogy kurrentáltatják az urat. Épen most olvastam a hivatalos lapban. Itt van.

Előhúzta a mándlizsebéből a hozott lapot, melynek két egész hasábja a beregmegyei újonczszökevények névsorával van megtömve. Van köztük tizenhárom Adolf Klein.

— Nem tudom, az ifjuúr nem Beregvármegyéből való-e? (A kujon nagyon jól tudta, hogy embere munkácsi születés.)

A fiatal ember azt felelte, hogy ő Vasvármegyéből való és toporáni születés; ő rá ez nem tartozik, mert nem csak egy Klein van a világon. Ő maga ismer hatot, a ki egy sem Beregszászról való. Egyébiránt ismeri a beregszászi Klein Adolfot is, az most Pesten lakik vagy Kanizsán. Hanem azért csak otthagyta a nemzetes urat és hazament.

— Ennek megírtam az útlevelet, gondolta Dávid úr, aztán felgyalogolt a puszta felső szélére, a hol két tanyában két birkás-haszonbérlő lakott. Az egyiket hívták Síró Jánosnak, juhász-nyelven Szentlábánnak, a másikat Uherszkó Mártonnak, juhásznyelven pedig Énekes Tót Péternek. Mindkettő

— Ennek megírtam az útlevelet.

lutheránus ember, a kőszegi biblia soha sem hiányzik a hónuk alól, de énekelni csak kálvinista módra énekelnek, mert a feleségük a szent Dávid zsoltáraihoz hajtotta a szívüket. Gyerek szép számma mindkét háznál.

Most is ott ül a két juhász egy zöld halom tetején; körülöttük négy bojtár, mind a négy a háztól telt ki. A legidősb fiú diktálja az éneket: «Mint a szép híves patakra.» Márton gazda kezdi és nyújtja. Mikor ennek vége van, a másik gyerek kezdi diktálni: «Magasztallak én téged,» azt ismét János gazda vezeti. — Hogy pedig ez a két ének szerepel az áhitatosságban, az nem véletlen, hanem a jámbor férfiaknak jól kiszámított furfangja. Otthon a két asszony éjjel nappal őrt áll, hogy a «vén ember» lutheránussá ne tegye az *ő* gyerekeit, — főként a leányfélét, mert ahhoz az anyjának van jussa. Hogy hát elég legyen téve mind a lelki, mind a házi békességnek, olyan éneket választanak ki, a mely benne van mind a nagygyőri, mind a debreczeni énekes könyvben. Különben közbekiabálna az asszony a kút mellől.

— Ámen! vén farizeusok, — mondá Dávid úr hozzájok érkezve, midőn Énekes Tót Péter az ének végső sorát kikanyargatva bevégezte:

«Lelkemnek adj boldog szállást.»

— Ámen! Vén álnokok. Látom a suttyók tudnak éneket, olvasást, de nem tudom a susnyók hol tanulják meg.

— A hol a suttyók tanulták, nagyuram!

— Ott ám, ha ki nem rántják kentek alól a gyékényt. De gondol is kentek arra! Kenteket az édes apjuk — pedig tudom nem volt olyan módban, mint kentek, — kitanította énekre, olvasásra, imádságra, számvetésre, hübnerre, kistükörre; kentek meg alig várják, hogy a Mártonka tízig tudjon olvasni, mindjárt a szamár után vetik, hogy egy bojtár bérét megtakaríthassák. De gondol is kentek a gyerek lelkével, csak a lábszám kilegyen!

Énekes Tót Péter egy nagyot sóhajtott.

— De hát mit csináljunk nemzetes uram! Instruktort csak nem fogadhatunk melléjök, mint az urak . . .

— Nem hát, mert nem akarják módját találni. Hány szegény kálvinista ember lakik a pusztában, szegény birtokos emberek, vállukat nyomja a nagy adó, mégis mindannyi taníttatja a gyerekét. Kentek adót nem fizetnek, csak a nagy hasznot húzzák, összeteszik a kezüket, énekelgetnek, imádkozgatnak, — mikor jön a nyírés, akkor söprik be a pénzt, rakják almáriomba a sok czukrot, kávét, lajkát. Megtetszik, hogy luthránós ember kentek, semmi gondjuk a más lelkére, csak a maguké idvezüljön . . .

Most már Síró János is sóhajtott egyet.

— Úgy hát! — folytatta Ihárosi úr, a mint a hatást észrevette. — Bezzeg az igaz kálvinista, ha a maga lelkével nem gondol is, de a családtagjait igaz vallásban neveli. Vagy tud kentek olyan kálvinista embert, még ha pogány is, hogy a magzatjával lutheránus éneket énekeltetne? Nohát!

— De mit tegyünk? kérdé rémülten Szentlábán János s rettegve gondolt a táméntalan zsoltárra, a melyet az ő derék János fia az egész télen át anyjával versenyt énekelt.

— Mit tegyen kentek? Tudnám én annak a módját! Nagy szégyen az, hogy ilyen híres pusztában, mint a Kondor, nincsen iskola. Ha kentek ketten folyamodást írnának a familiához . . .

— Megírjuk, nemzetes uram!

— Csah várjon kentek. Folyamodást írnának, mondom, hogy állítson iskolát, elhihetik kentek, hogy lenne foganatja. Mert olyan ez a nemesféle, hogy a maga fajtáját kutyába se veszi, — de a szegény embernek az ingét is oda adja, ha kéri tőle. Csak az aláírást el ne tévesszék. Okvetlenül úgy kell aláírni: «A Tekintetes Familiának alázatos jobbágyai: ez s ez.» Inkább egy kis példát is adhat kentek az uraknak az által, hogy valami ajánlatot is tesznek az iskolára, teszem föl: öt font fadgyú, négy itcze vaj — kikerül a háztól, — no meg ötven font só, — azért sem kell pénzt adni, mert annyi a birkáktól is elmarad. Ennyit ajánlhat kentek a tanító fizetésébe, mert ennyit csak az egyik susnyó lelke is megér, hát még a többi?

— Ha csak az kell uram, megtesszük.

— Így jól van. Látom, derék protestáns emberek kentek. Még egyet. Tud-e kentek hazudni?

A két öreg a mellére tette jobb kezét lehetőleg szétterjesztett ujjakkal. Látszott, hogy nagyot akarnak mondani.

— Jól van jól, ne esküdözzék kentek. Az eskü-

dözés épen úgy nem illik egy hithű protestáns emberhez, mint a hazugság. Egyiket sem kivánom. Hanem nézzék kigyelmetek, én már meg is írtam a folyamodást, a kiben benne van minden, iskola, vaj, fadgyú, só, csak alá kell írni a mint mondtam. (Igen is, szaladj csak Mártonkám, hozz a tanyából kalamárist.) Hanem halt!

— Azt megmondom, kuttya lánczos milliom schwarzburg-sondershausen, sigmaringen, heckingen-teremtette! hogy az én nyakamra ne járjatok ám az írástokkal, mert a világ valamennyi juhászáért sem veszem a nyakamba. Hanem tudják mit? vigyék el ahoz a hóbortos Mecsekihez, az kap az ilyeneken. Megkérik szépen, hogy pártolja a kentek ügyét. El ne feledjék hozzá tenni, hogy nekem is kinálták az írásukat, de én rútul megszidalmaztam kenteket irásostul. Ezzel csak nem hazudnak kentek.

— A minthogy igaz is, mondá Szentlábán János.

— Isten bocsássa meg a nemzetes úrnak! sóhajtá Énekes Tót Péter.

— No azért mondom. Tudják talán, mikor az agarát agyonlőttem. A «legényt». Még a minisztérium elött is volt az ügy Bécsben. Azóta nem vehet be. Hát el ne hallgassák kentek, hogy én összekáromoltam kenteket, mert ezzel a szóval nyerik meg szivét.

Akkor ott hagyta őket. A komondorok utána iramodtak, de Énekes Tót Péter visszavezényelte őket:

— Juhoz te! hogy az Isten áldjon meg!

A két juhász visszaült a halomra, elővette a

Keresztyén Tanítást és elkezdte magyarázni a négy bojtárnak. A Nagy Megkisértetésekkel Járó Hivatalban Élő Ember Elmélkedését. Mert csak az az Isten szerint való Pásztor, a ki nem csak a juhaira vigyáz, hanem a lelkére is.

*

Iharosi — noha már kerek dél van — még mindig nem tart hazafelé napnyugotnak, hanem délnek ered tanya irányában, egy fehér ház felé, melyet három oldalról hatalmas jegenyék őriznek; a délre néző tornáczos oldal egészen nyiltan van hagyva; azt megőrzi két komondor, hogy még a legátus is csak két csősz kiséretében mer itten requirálni.

Ide tart most a fáradt diplomata, útközben megmegcsóválta fejét.

«Csóválhatod is Dávid — dünnyögte magában, — de azt hiszem, még a komondorok is fejet csóválnak s felejtik az ugatást ha meglátnak. Be — csak bemégy, de nem tudod, hogy jösz ki. Lőrincz sógort megüti a guta, ha meglát, ha pedig meg nem üti, akkor téged lő agyon. Mindenképen halál lesz a vége. No de egy halállal tartozunk! «Szép halni szent ügyért» azt mondja... Úristen ki is mondja csak? Akárki mondja, bolondul mondja, s szeretném, ha most a maga személyében mutatna példát. Addig is pedig fordítsuk ki a subát, legalább a kutyák ne vegyenek mindjárt gyanúba.»

(Míg Dávid úr a suba-kifordítással vesződik a jegenyebokrok között, addig megsúgjuk a tisztelt olvasónak, hogy a fentebbi monologban kifejezett

aggodalom igen is alapos. Nemes Ámbár Lőrincz úrnak első neje Dávid úr testvérhuga volt. Mikor a szegény asszonyka egy évi házasság után meghalt, Dávid úr huga hozományát visszakövetelte. E miatt pör támadt, mely Iharosi javára dőlt el. Ekkor Lőrincz úr a butorokat, bundákat, drága ruhákat hozzá értő mesteremberekkel elemeikre szétszedette, kocsira rakatta s bevitette Iharosi birtokának a szélére. Iharosi nem szedte fel a romokat, hanem újabb pört kezdett s a pör most is foly.)

Míg mi ezeket súgjuk, az alatt Dávid úr is ugyanezeket hányja-veti elméjében s még tovább fűzi gondolatait.

«Igazán nem tudom, nem jobb lett volna-e ezt a látogatást Mecsekinél tenni s Lőrincz sógort bízni a birkásokra. No de talán jobb így. A sógor csak jobban feledhet, mint Mecseki, mert egy szép agár még sem kanapé.»

Egy szép agár még sem kanapé. Ebből a gondolatból erőt merített Dávid úr, s határozott léptekkel indúlt az udvar felé.

Mire a komondorok észrevették, ő már a tornáczban volt, honnan minden nagyobb podgyászveszteség nélkül a konyhába jutott, onnét a szobába.

Lőrincz úr ebédnél ült. A guta ugyan — a vendég aggodalma szerint — nem ütötte meg, hanem a falat torkán akadt, a hogy a belépőt felismerte. A háziasszony felsikoltott s mind a tíz ujja olyanra nyilott, mint az almaszedő. Csak férje intését várta, hogy kikaparja-e az érkező szemét?

Rettenetes sejtelem támadt a gazda agyában. Két-

csövű puskája, nemzetőrtiszti kardja három nemzetőri lándzsával a padláson az ereszbe eldugva. A csepű között ismét egy szép mellvért, melyet ő vastag kéregpapir és gyolcsvászon rétegekből elmésen két egész nap készített s kívül-belül selyemmel — mert a selymet nem járja a golyó — beborított, mikor nemzetőrnek ment a római sánczok ellen. Ezek már a kis szabadságkor egyszer levándoroltak, de az adóexekucziók korában újra elrejtőztek.

Már pedig, ha az ő Dávid sógora az ő házába fényes nappal beteszi a lábát, az nem lehet másként, csak zsandárfödözet alatt; a zsandároknak ipedg mi lehetne egyéb czéljuk, mint a rejtett fegyverek, melyeket a sógor árult el.

Nem kell hát kicsinyelni Lőrincz úr aggodalmait, melyek legjobb ízű falatjának útját állották.

Iharosi az ajtóban állt, sógorára szegezve szemeit.

— Isten jónap, sógor! Erre jártam, megszomjaztam. Csak nem löksz ki, hogy betértem egy pohár borra?

— Dehogy lökjük, kedves sógor úr, — szólt az asszony mély lélekzetet véve és ujjait rendbe hozva. — Dehogy lökjük! Dinácskám! széket a bácsikának.

Lőrincz úr is magához tért s valami olyast mondott, hogy bizony rég volt náluk a sógor. E közben egy titkos pillantást váltott feleségével.

Az asszony elértette.

— Tessék leülni, kedves sógor úr! A legjobb

borunkból hozok. — Kapott egy karafinát a pohárszékről, sebtében kinyitott a konyhába, a szolgálót az ajtóban nyakon ütötte, minek hallgatózik; szaladjon inkább a fejős juhászért, jöjjön mindjárt kordéval, álljon a ház végihez; a másik cselédet küldötte borért; maga pedig repült a padlásra, elővonszolta a láncsát, puskát, pánczélt és hányta el a padlásablakon, onnét kiáltván le az érkező juhásznak, hogy rakja kordéra a fegyvereket, vigye el a keselyüsbe és ássa el. Mire bejött, a bor készen volt, csak be kellett vinnie, beléptében legelső pillantásával megnyugtatva férjét. Minden jól van.

A férj visszanyerte nyugalmát s most már előzékenyebben merte kinálni vendégét, feszült figyelemmel várván a kinálás eredményét.

— Láss hozzá, sógor.

Dávid úr belemerített a töltött káposztába, a testes takartak közül kiválasztotta a három legtestesebbet, ezek tetejébe egy darab szép piros füstölt sertésfarkat helyezett; mindezt pedig letakarta egy tenyérnyi bőrke-lebernyeggel.

Lőrincz úr kebléről olvadoz a jég. Nem; egy ember, a ki felebarátja töltött káposztájából az első szóra hármat ki mer szedni s ahhoz egy egész oldalszalonnát felaprít, egy ilyen ember nem jöhet áruló szándékkal. Oh egy gyakorlati pszikhologusnak megbecsülhetetlen tanulmányanyagot szolgáltat az étvágy.

Míg ezeket Lőrincz úr elgondolta, azalatt a kiszedett szármántok fele járulékaival együtt rendeltetése ösvényére tért.

— A kik ettenek, ittanak is! — szólt most Lőrincz úr még szivélyesebben, teletöltve vendége poharát.

— Köszönöm atyafi! — mondá Dávid kiürítve s újra oda tartva a kristályt, — hanem poharaid aprók!

Hát a danaidák hordaját nem töltené-e tele ilyen megjegyzésre Lőrincz úr!

— Anyjuk, kupákat ide!

Az anyjuk a pohárszékből két öblös metszett rózsaszín billikomot vett elő, tisztesség okáért kissé feltörülte s a két férfi elé helyezte.

A két billikom gyorsan megtelt, összecsendült s körömhegyig ürült.

Lőrincz újra töltött. A vendég fölvette poharát, de nem ivott, hanem farkasszemet nézett a gazdával.

— Hát nem is kérded atyafi, mi szél hozott erre?

— Rég nyelvemen ül már a kérdés, csak azt nem tudom, hogyan tegyem fel? Azt látom, hogy nem jösz ellenséges szándékkal, mert különben nem ültél volna asztalomhoz. Násznagyképpen sem jöttél; mert ez a kis sváb leány — s az asztalnál ülő leánykára mutatott — még nem eladó, hiszen most jött haza német szóról. Így hát nem tudom, mit gondoljak. Koronázás lesz-e, s te bandériumot akarsz vezetni, vagy az ázsiai magyarok jönnek tizenhárom sátorral, vagy a tatár jön, vagy a burkus jön, de nagy okának kell lenni . . .

— Valami olyanforma lesz, atyafi. Jön a burkus,

hozza a preczeptorait. Ezek a preczeptorok Szadovánál megverték az osztrák generálisokat. A békesség ugyan meg van kötve, de azért a burkus folyvást hadilábon áll és preczeptorait szaporítja. Tudod, mit mond a kistükör: «a németek kitanúlván a magyarok harczolási módját...» Most nekünk kell azt a némettől eltanulni, különben megyünk vissza Ázsiába mind az ötvenkét sátorunkkal. Ha ő preczeptorokkal jön ellenünk, nekünk is preczeptorokat kell ellenébe állítani.

— Hát hiszen, ha csak az kell, ott van a zsidó preczeptor, az Adolf Klein, azt kiállítjuk a burkus ellen.

— Az már eddig útban van Boroszló felé, én indítottam útnak.

— Nos tehát, mit készüljünk többet? Nem elég ez hadilábnak.

— Félre a tréfával, atyafi. Azt akarom mondani, hogy szégyen egy ilyen vagyonos familiának mint a mienk, hogy még egy rongyos iskolája sincs, a mi van már a legutolsó falunak is. Az én czélom — s ezért jöttem hozzád — hogy alkossunk meg egy jó iskolát a pusztában.

— Sógor! Ne tarts bolondnak. Hogy te egy rongyos iskola kedvéért léptél volna be hozzám... Becsületedre?

— Compostellai szent Jakabra mondom.

— Jó: letetted a főesküt, hát most már beszéljünk okosan. Látom, te is kiigazgattad a miatyánkodat és a népnevelés országáért buzogsz. De nem gondoltad meg, hogy ez az ország is olyan, mint

a töltött káposzta, a kitől a magyar meggyógyul, a német meghal. Csakhogy a te reczeptedtől a burkus gyógyúl meg, de mi menthetetlenül elpusztulunk...

— Atyafi! Fejedbe ment a bor!

— Nem ment a fejembe a bor, sem lábom szárába az eszem. Világosabban beszélek. Az a te *országod* — hozzá teszem az *enyém* is — jó a burkusnak, szükséges, jobban mint a kenyér, a magyarnak...

— No látod...

— A magyarnak, — Magyarország népének, minden falujának; de veszedelmes és halálos lenne a nemes-kondori uraknak...

— No ez mégis furcsa töltött káposzta volna!

— Csak várd végire. Szükségtelen bizonyítgatni, hogy Magyarországon sehova sem jár annyi hírlap, mint a mi pusztánkba. Te magad tudod legjobban, hogy itt még a legszegényebb atyafinak is megvan a maga hetilapja. Az olvasás életszükséggé vált nálunk és a hírlap háztartási czikké. Csont Ábel bátyánk személyesen jár be a városba összeszidni a postát, ha az ujságából egy szám elmarad. Mire mutat ez? Nem arra, hogy van egy kis módunk, — mert módja van több, mint nekünk, sok olyannak is, a ki a kalendáriomon kívül egyéb nyomtatást nem ismer; nem is arra, hogy *tudunk* olvasni, hanem hogy *szeretünk* olvasni; mert nem mindenki szeret, a ki szeretne. Hol kaptuk fel ezt a fényűzést, holott a pusztánkban nem volt iskola?

— Nem ám, hanem városra mentünk, Pápára,

Losonczra, Selmeczre, de meg is nyújtotta az erszényt!

— Igen, Pápára, Selmeczre. Ott gázoltuk a sarat egész addig, míg meg nem tanúltuk a franczia-négyest és azt, hogy nekünk van miből megélni hivatal nélkül is. Akkor hazajöttünk, levetettük a Zrinyit és dolmányt öltöttünk; de a Zrinyivel nem vetettük le a mívelődési ösztönt s csak tudunk valamit; hiszen még Csont Ábel bátyánk is Fédrusra esküszik. A gyerekeink között sincs, a ki egy-két deák iskolát jól-rosszul ne végzett volna, vagy legalább német szón ne lett volna, az isten akárhová tegye azt a der-die-daszt. Már most... eredj csak Dína lányom, főzz egy kis fekete kávét...

Dína kiment. Lőrincz úr folytatta.

— Már most építsünk itt iskolát s hozzunk bele valami peregrinust — mert tisztességes ember nem jön — tanítónak, azt hiszed, hasznunkra lesz?

— Jobb valami, mint semmi.

— Ellenkezőleg. Ez a sok nömös atyafi mind a könnyebb végét fogná a dolognak s a ki maga poézist végzett, megérné vele, hogy a fiát tanítsák meg imádságra. Járatná a sarjuit minden harmadnap hanczuzni a pusztai kollégiumba, a hol nyáron nincs iskola, télen pedig a komondorok, a farkasok, a hófúvások, a sár, a köd, az ünnepek, a disznótorok, a névnapok mind csak arravaló alkalmatosságok lennének, hogy a gyermek otthon csavarogjon s unalmában megkivánja a juhásztól a szamarat, a libapásztortól az ürgeöntést, a bujtároktól a csárdázást, a béresektől a káromkodást és

a gányóktól a vadházasságot. Imé ezeket az áldásokat hozná a kondori pusztára a népnevelésnek eljövendő országa. De hát mi ütött beléd atyafi, hogy úgy rád ásták azt a népnevelést, mikor neked se kicsi, se nagy?

— Nekem nincs, de ott a juhászom, a két béresem, a kanász. Ott az egész pusztában a cselédségnek legalább annyi gyereke, mint a familiának. Ezek nem járhatnak sem német-szóra, sem Eperjesre. Ezekért mi vagyunk felelősek az államnak és társadalomnak.

— Puff neki! Állam! Társadalom! Megtetszik, hogy losonczi diák voltál; könnyebb a lelkednek, ha egy-két tót szót keverhetsz a beszédedbe! Hát nem tudnak a mi cselédgyerekeink eleget? Zsoltárt, hiszekegyet, üdvözletet? Hol láttál te olyan kántor-asszonyokat, mint a mi juhásznéink? Vagy tudod te úgy a regula falsi-t, mint a juhászod, a ki pedig nem tanulta Maróthit?

— Jó, jó; de a zsoltár meg a hiszekegy a mai világban nem elég. Egy kis kézi-munka, egy kis házi ipar, egy kis kosárfonás, egy kis szalmafonás egy kis selyemtenyésztés...

— Egy kis házisapka-kötés, egy kis brüsszeli csipke-szövés, egy kis zsebóra-gyáripar. Jól van, de hát a malacz-őrzés és libalegeltetés elmélete?

— Egy kis fizika... — folytatá türelmesen Dávid úr.

— Egy kis fizika?... Hozd el leányom azt a kávét, mert Dávid bátyád ménküfogókat akar a kazlak tetejébe állítani. Egy kis fizika! Hozz egy

kis czukrot is a fizikához. Már az más. Annak már van értelme, ha te filozófusokat akarsz képezni. Jóreményű ifjak: dominusz Taliga-likláb Márton első éves fizikus és dominus Kenderhám-Tótkalap Flórián másodéves filozófus és Magastetejű-juhász Márczel veteránus rhétor! De már ebből az examentből nem maradok ki! Hanem, igaz, okosan kell beszélni. Tehát atyafi! Így kis-télben, zabvetés és nyírés között elmefuttatásnak igen jó az ilyen. De az iskolához ház is kell, a házba preczeptor, a preczeptornak kenyér; mert ebben a pusztában fürjek ugyan vannak, de manna nem hullik; hol veszed a mannát?

— Biz' azt magunknak kell összeseperni!

— Tudom; pótadó, papbér, lélekocsú és lukma! De már erre nem rá-állok, csak azért sem, hogy a népszerűségemet el ne veszítsem Csont Ábel bátyánk előtt, a ki még életében soha adót nem fizetett.

— Semmi pótadó, semmi papbér! — felelt Dávid úr. Ha már másképp nem lehetünk, maradjunk meg nemes embereknek annyiban, hogy a mit mások adóként fizetnek, mi adjuk azt önkéntesen. Teszem azt, neked bőven terem szénád; tíz-húsz petrenczét ajánlhatnál évenként a tanítónak!

— Mit! Hogy én szénát fizessek porczió számra; hogy az én kazlaimban vájkáljon a dászkál; vagy az én szénámat szagolgassa évenként, ha nem penészes-e? Még nem született meg az a Kenderhám Flórián, a kiért én a Tekintetes Államnyik és

Nagyságos Trsdalmovecz előtt ezt a felelősséget elvállaljam.

— Hiszen nem kötelezettség ez atyafi, csak önkéntes ajánlat...

— Bolondabb mint a kötelezés, mer ha megígértük, becsületbeli dolog. Nem adok. Punktum.

— Dehogy nem ád, – szólt közbe a háziasszony. — Bizony nem huzalkodik ám egy boglya szénáért. Megadja; én mondom. Majd bizony! egy marok dudva miatt nem mondjuk ám fel az atyafiságot!

— Hallod, sógor? — felelt rá szemmeresztve Lőrincz úr, — Roma locuta est; az asszony nyilatkozott. Már meg kell lenni; ő lássa. De mit szól rá Mecseki?

— Az megteszi a magáét. Ő maga fogja indítványozni.

— De atyafi! már most én is Compostellai szent Jakabra mondom, hogy te engem a magam házában bolondnak tartasz. Hogy Mecseki, — a kinek te az agarát agyonlőtted, — valaha te veled egy nótát fujjon és akarja, a mit te akarsz, . . . ha ez igaz, akkor én azt a boglya szénát nem adom a mesternek, hanem megeszem magam, évről-évre.

— Azt ne véld, hogy én a Mecseki házába beléptem és ott megebédeltem volna, mint itt. Azt nem tettem, miután jól tudom, hogy más az agár, más a kanapé. Hanem azért mégis úgy van indítva a dolog, hogy Mecseki lesz az indítványozó, én pedig az ellenző. Ez így van elvégezve Lábán János és Énekes Tót Péter tanácsában.

Azután elmondta, mit végzett a két birkással.

— Már az más! — mondá Lőrincz úr, — úgy hát nem eszem meg a szénát, hanem felajánlom a physices professornak.

— Tehát számítok rád a familia gyűlésén. Te szólsz legelőször is pártolólag Mecseki indítványa mellett. Megigéri ezt hugomasszony?

— Meg, kedves sógor, megteszi azt az én uram; meg kell neki tenni. Mit meg nem tesz az ember a jó békességért!

Dávid úr megcsókolta a sógorasszonyt (pusztán nem terem a kézcsók), azután ölbe kapta a kis Dínát, megigérte neki, hogy ha máskor eljön, vőlegényt hoz, azután letette a leányt és felvette a juhászbotot.

Lőrincz úr kikisérte vendégét a varjas erdőig; itt búcsút vett egymástól a két férfi. Lőrincz visszatért hajlékába, útjában nagyokat nevetve az atyafi merész ábrándjain. Dávid úr pedig még mindig nem tart hazafelé, hanem a csárdának vág, új terveket forralván új támadásokra.

Mikor a kőfallal körülkerített csárda kapujához ért, mint jó tervező hadvezérhez illik, először körülkémlelte a megostromlandó erősséget. Nagy megelégedéssel szemlélte, hogy Dávid gazdának — a csárda zsidó bérlőjének — mind az öt gyereke a szín alatt mulat. Hintáznak. Ők ugyan csak anynyiban mulatnak, hogy hajtják a hintát (maguk nem mernek bele ülni) verítékszakadásig, a hintán pedig a dajka ül.

Dávid úr belépett az ivóba.

Megigérte neki, hogy ha máskor eljön, vőlegényt hoz.

— Sok jó napot drusza! Van-e jó borod?

— Alászolgája a nemzetes úrnak; — felelt Dávid a korcsmáros. — Nem volna csuda, ha nem volna, mikor a kik megérdemlenék, felém sem jönnek.

Egy henger-alakú fa-kupát tett a nemes úr elé.

— Tessék! Ez Csont Ábel úr tulajdon kupája, mert ő csak ilyenből iszik. Azt mondja, hogy Mátyás király is ilyenből ivott, mikor Árpád apánkkal kijött Törökországból.

— Hanem te jó körösztény vagy drusza, hogy a vasárnapot is megtartatod a gyermekeiddel.

— Nincs benne semmi érdem, kéntelen vagyok vele. A tanító felmondott és itt hagyott. Csak legalább tudnám miért?

— Gombház, ha leszakad lesz más.

— Nem olyan könnyű, mint a nemzetes úr gondolja. Ha én jó tanítót akarok, a kit ne hiába fizessek, Morvából kell hozatnom. A magyar zsidó nagy úr; ha arra szorúl is, hogy tanító legyen, mindig máson jár az esze. Ha egy kis pénzt takarít, mindjárt üzletet kezd vele, vagy pedig egyetemre megy jogásznak; de a morva helyt áll, tanít szorgalmasan és maga is tanúl, mert mind rabbinusnak készül vagy filozófnak.

— Az bizony baj, drusza.

— Sokszor elgondolom, hogy a legutolsó falusi rongyszedőnek jobb állapotja van, mint nekem, a ki pedig magam bírom ezt a híres dominiumot. Mert oskola a legutolsó faluban is van, a hol az ember taníttathatja a fiát. Tanítja a rektor egy

véka árpáért. Egy pár font czukorért még különórát is ad a számvetésből.

— Úgy ám drusza, csak hogy ott kitérítik a hitiből. Keresztyén éneket tanúl.

— Mit gondolok én azzal? — felelt Dávid fölemelkedett lélekkel. — Azokat is csak szent Dávid írta. Sohasem árt az, a mit tud az ember, hanem a mit nem tud.

— Hiszen ha csak az a bajod, azon könnyen segíthetünk. Egy szavadba kerül, s mindjárt lesz iskola a pusztában, még pedig a te kedvedért itt szemtől-szemben a korcsmával.

— Jujjujjuj! — örvendett Dávid, félrecsapva bojtos házisipkáját; — ha én azt megérhetném, megilluminálnám az egész korcsmát, még a félszert is.

— Már pedig az jóformán tőled függ. Hanem hadd lám, mi áldozatot hoznál erre az iskolára?

— Áldozatot? — felelt a bölcs számító, — áldozatot semmit, hanem a költségből a mi rám esnék, fizetném.

— Úgy nem élünk meg drusza! Tudod, hogy a familia magára adókulcs szerinti terhet nem vállal. Az oskolának magánajánlatokból kell létrejönni...

— Hát a nemzetes úr mit ajánl?

— Hogy én mit ajánlok? Nem kell engem félteni. Azért, hogy én nem ütöm dobra a mit adok, ott leszek én a hol kell. Ne mérd te magadat én hozzám. Most arról van szó, hogy te mit ajánlasz? Teszem fel: tíz véka zabot évenként...

— Tíz véka zab? Hadd lám! Tíz véka zab ára

10 frt, de tegyük tizenötre. Most fizetek a tanítónak, — csak magyar zsidót értve, — mert a morva sokkal drágább, — havonként 6 frtot; a koszt másik 6 frt; évenként 144 frt. Tehát nekem az iskolából 130 frt tiszta hasznom lesz. Megajánlom a tíz véka zabot.

— Ezt vártam tőled drusza. Ez elegendő arra, hogy a familiát tettre *serkentsd*, de nem arra, hogy tettre *lelkesítsd*. Még valami ajánlatot kell tenned. Teszem fel száz fej káposztát.

— Köszönöm szépen. Hol vegyem én a káposztát? Az öregapámnak sem volt soha egy fej sem. Hát honnan adjam én a káposztát?

— Már pedig, hogy a familia tettre lelkesüljön, ahhoz okvetlen szükséges, hogy a káposztát te ajánld meg. Mert látod drusza, az a hitvány káposzta bizony kitellenék akármelyikünktől is, de annak nem lenne semmi hatása, mint a hogy annak nem lenne, ha te egy vagy két akó bort ajánlanál. Mindenki azt mondaná, könnyű neki, mert van miből. De mikor meghallják majd, hogy te olyasmit ajánlsz, a mit magadnak is pénzen kell venned, majd meglátod milyen lelkesűlten követi mindenki a te dicső példádat. Egyik vajat, másik fadgyút, harmadik szénát és így tovább. Egy óra alatt örök időkre meg lesz alapítva a tanítói fizetés. Aztán — csak ne tettesd — nem is kerűl az neked pénzbe. Ősszel huszával is járnak a káposztás kocsik. Valamennyi itt etet, jövet-menet. Hány van, a ki visszahozza a hetivásárról. Ötvenet is kapsz tőlük egy itcze borért...

— Jól van, hát megadom a tíz véka zabot, meg a száz fej káposztát.

— Helyes! látszik, hogy szabadelvű ember vagy. Most már halldd, a mit mondok. A familia gyűlést tart a héten, Mecseki úr fogja tenni az indítványt az iskola iránt. Lesz egy-kettő, a ki pártolja. Többen ellene mondanak. Akkor te szót kérsz és megteszed ajánlatodat s azt is hozzáteszed, hogy ha az indítvány el nem fogadtatnék, te kénytelen leszesz elköltözködni s a bérletet megszüntetni Szentgyörgynapkor, mert neked olyan helyre kell menned, a hol gyermekeidet oskoláztathatod.

— De én nem akarok ám felhagyni a bérlettel.

— Ne félj, nem is hagysz fel. Csak te tedd, a mit mondok, a többit bízd rám. Még egyet. Senkinek se szólj arról, a mit itt beszéltünk.

Dávid úr kifizette a kupa bor árát és jó éjtszakát mondott druszájának.

Minden jól megy! gondolta magában, s haza felé ballagtában elővette a zakatói minta-díjlevelet, s kicsillagozta a biztosított tételeket. Zab, só, fadgyú, vaj, széna, káposzta.

Minden jól megy! gondolta újra. A dicső természetnek mind a három országa meghódolt már. A nehezén túl vagyunk, a többi magától megy.

Most hazamegy a népnevelés országának fáradt bajnoka pihenni; de azzal a feltétellel, hogy holnap újra kezdi a hódító hadjáratot.

*

Másnap reggel újra nyakába öltötte Dávid úr a pusztát.

Ezúttal nem juhászbot a kisérője, nem is kifordított suba a védelmezője. A juhászbotot fokos helyettesíti, a subát bő szürke köpönyeg, és a gyalogszert sárga paripája.

Így lépdel át Pátrói Ábrahámné asszony majorjába.

A nemzetes nagyasszony a nagy cseresznyefa almáriom fényesítésében fáradozott, midőn Iharosi úr bekopogtatott.

— Kedves asszonynéném! — kezdé tisztelettel kezet csókolva, s a megcsókolt kezet a csók után is kezében tartva. — A familia nagylelkű Thábitájához jöttem könyörögni, egy szegény ember érdekében. Az a szegény Pozdorja Mihály — hiszen tán tetszik ismerni — két hónap óta fekszik betegen, se él, se hal; gyerekei csaknem koldulnak: kérném kedves asszonynéném jó szívét, küldene néha egy kis ebédet annak a szegény embernek.

A nagyasszony kiszabadította a fogva volt kezét, s két kézzel belemarkolt Dávid úr csimbókjaiba — füleit is oda értve — s megrázta emberül.

— Ó te éktelen puha! te Ihárosi Dávid! hát te lélekzetet se tudsz venni hazugság nélkül? Hát a Pozdorja Miskáért vagyok én kegyes Thábita? Te pokol pozdorja Miskája' te! Ha már a Pozdorja Miska nevével akarsz fosztogatni, legalább utána járhattál volna, hogy ki küldöz neki ebédet mindennap két hónap óta! Ki vele, mit akarsz? Igazat mondj, mert lehasítom a nagy füledet.

— Vallok már asszonynéném, csak a füleimnek irgalmazzon. Azt hallottam, hogy boldogult uram-bátyám egy üveg cseresznyepálinkát testált nekem; ez iránti igényemet jöttem bejelenteni.

— Nem kapod meg, a mért újra hazudtál. Igazat mondj.

— No hát igazat mondok, ha füleimet birtokomba helyezi, meg a kóstolót. Olvasta-e asszonynéném a tegnapi ujságot? Nem még, mert a vasárnap nem arra való, hogy hiábavalóságokkal töltse az ember. De én olvastam ám, s nézze mi van benne. Itt van: «*Napi hírek:* Az x....i püspök ő méltósága a kondori pusztán felállítandó róm. kath. népiskolára 2000 frtot adományozott.» Itt van nyomtatásban. Skorpió-jegy alatt, a mi azt teszi, hogy ezt a szerkesztő nem a kisujjából szopta. Ha ezt sem hiszi asszonynéném, akkor fűrészelje le a fülemet ácsfűrészszel.

— Hát aztán? Preczeptor akarsz lenni abban az oskolában vagy mi?

— Nem én asszonynéném. Hanem tudja, a mit egy püspök kimond, annak meg kell lenni.

— Hát legyen. Mit én bánom.

— Bánhatná pedig, mert az oskolát nem szokás a levegőbe építeni; annak fundus kell.

— Hát adjon a püspök; én nem adok neki.

— Nem ám, hanem majd ád a familia.

— De öcsém, azon a funduson, a mit a familia ád, egy tyúk alja csirke sem forog meg.

— Nem is úgy lesz az. Hanem egy szép napon a községi biró (tudja, hogy az is van) közgyűlést

hirdet. Ilyen közgyűlés pedig csak császári biztos jelenlétében szokott megesni. Már most egybegyűl a község, azaz a familia; a királyi biztos előadja a maga módja szerint, hogy mi készül; hogy annak a mi készül, fundus kell; hogy nincs benne semmi kétsége, miszerint ez a nemes és nagy, ilyen és amolyan familia, — a melynek ősei egykor így és amúgy, — s a mely nem veszhet el, míg az ezüst Dunának, s a többi: — egy szívvel és szájjal meg fogja ajánlani a kivánt fundust.

— Megtagadja egy szívvel és lélekkel.

— De a biztos nem egy szívvel és szájjal való nyilatkozatot kiván ám, hanem névszerinti szavazást követel, s lesz annyi esze, hogy nem asszonynénémmel szavaztat először, hanem valaki olyannal, a ki nem mer *nemet* mondani. Teszem föl Talpárdi, a ki államhivatalnok, vagy Dámán atyafi, a ki most szabadúlt ki Theresienstadtból s folyvást felügyelet alatt áll...

— Hát adjon a magáéból, a kinek muszáj.

— Vagy pedig nem is szavaztat névszerint, hanem felállással hozat határozatot és azt mondja: «Azok, a kik a népnevelés oltárának felemeléséhez és a czivilizáczió fáklyájának magasan lobogtatásához tényleg való járulásokat...»

— Ez a sok szó azt teszi: *fundus*...

— Igen fundus, — tehát: «járulásokat megtagadják, *álljanak* fel». Ebből az lesz, hogy senki se mer felállani, legfeljebb Csont Ábel atyafi. A ki felállt is, látván, hogy kisebbségben van, szép csen-

desen megkushad, mert a kinevettetéstől mindenki fél. Így aztán meg lesz szavazva a fundus, — tán nagyobb is, mint szeretnők, s felépül a püspök költségén az atyafiak oskolája, míg a mi hitünk cselédei oskola nélkül nőnek fel.

— Mit gondolok én vele, — szólt a nagyasszony félénkebben, jobb tenyerével végig simítva barnás balkarját. — Nekem se kicsi, se nagy...

— Hát nekem van? — kérdé lelkesülten Dávid. Nekem sincs, de azért kész vagyok minden áldozatra...

— No csak ne thábitázz öcsém, nem jól áll az neked, mert mindjárt észreveszik rajtad, hogy levélből prédikálsz. Mondd ki kereken, mit akarsz.

— Hát asszonynéném, én oskolát akarok fundálni.

— Van hozzá elég pénzed, csak fundálj.

— Nem a magaméból. Közkincs, közczél, közáldozat; ezt összegyűjteni...

— Élted feladata...

— Az is, meg más is. Egyszóval koldulok az oskola részére. Mit ád asszonynéném? Alapítvány, évi ajánlat, egyszer-mindenkorra, a hogy tetszik.

— De hát mit gondol uramöcsém, mit adjak? — szólt most a nagyasszony komolyan.

— A tanítói fizetés első tétele 80 frt v. cz. Ezt kellene biztosítanunk vagy alapítványok által, vagy évi kötelezettség útján.

— Én örök terhet nem veszek a nyakamra, hanem a mit szántam, odaadom egyszerre. Jó lesz-e, ha szegény boldogult nagyanyám száz arany mó-

ringkövetelését átruházom az oskolára? Csak vége szakad már a pörnek; hátha az a kevély Talpárdi elébb is kifizeti, ha látja, hogy szent czélra megy.

— Ez jó lesz, de oda is veszhet; mostanában semmi esetre sem hoz jövedelmet. Nem adhatna asszonynéném valami biztosabb alapot?... A mivel az Isten megáldotta!

— A mivel az Isten megáldott? No megáldott engem ő szent Felsége azzal a csaptatnivaló Okulás Ádánynyal. Itt van a kontraktusa száz váltó forintforintról. Mikor felvette a pénzt, akkor adta ezt az irást. Mondtam neki, hogy magyarul irja alá a nevét, de azt hazudta a pokolra való, hogy az ő aláirása csak zsidóul érvényes. Én ráhagytam s ő felrakta a póklábakat; de mikor bepöröltem, azt mondta a törvényszék, hogy a kontraktus alá az van írva: Kászpoló Náthán, az pedig nem az Ádány neve. Nem az Ádányé, hát kié? Hát Ádány vagy Náthány nem mindegy guta a? Nem ám, azt mondják, mert az nem is név, hanem csak zsidóírás, a mi azt teszi, hogy «pénzt nem ád». Hanem, ha azt akarom, hogy a pénzemet megkapjam, esküdjem meg, vagy a zsidótól kivánjak esküt. Mit! hogy én esküdjem száz forintért, vagy hogy az a nyavalyás Ádány az én lelkemre még jobban is elkárhozzék? Há kedves öcsém már most én is Kaszaboló Náthány vagyok; hanem ha kell, odaadom ezt a kontraktust az oskoládra, ha tudnál valamit venni az Ádányon, magam is megkönnyebbülnék.

— Idevele asszonynéném, majd féllábra állítom

én az Ádányt, hogy azonnal Náthánynak vallja magát. Hanem kedves asszonynéném, lássa, ez a két adomány összevéve is csak olyan, hogy jó szántából maga az Ádány is alig adna rá valamit. Erre valami nyomtaték kell, hogy el ne fujja a szél. Valami kézzelfogható ...

— Kézzelfogható? Mi az? Rokkanyél? Azt kapsz édes öcsém most mindjárt, ha még tovább is zsarolsz.

— Nem, kedves néném, hanem hát egy kis fűteni való szalma annak a nyavalyás tanítónak.

— Adok hát azt is, a mennyi kell, dühödjön meg az oskolád. De most már vége legyen a kunyorálásnak.

— Vége lesz, csak ide a nevét asszonynéném, hogy Náthány.

Egy ívet tett a nagyasszony elé.

Az öreg asszony fogta a tollat és irta, a mint unokaöcscse diktálta:

«Füttenivalót elegendőt»

— «És négy font szalonnát ajánl.»

— Szalonnát én nem mondtam...

— Írja már oda kedves néném, hát mivel főz az a szegény ember? Mihaszna a tűz, ha nincs mit főzni nála?

— Jól van hát no. «És négy font szalonnát alyál Nemes Nemes-vidi Juditha nobilis vidua relicta dominus generosus Abrahus Patrói mpr.»

Iharosi beporozta, átvette és zsebretette az irásokat, azután megitta a testamentombeli cseresznyevízből a kóstolót, kezet csókolt a nagyasszonynak a szent ügy nevében és eltávozott.

Az öreg asszony fogta a tollat . . .

Ihárosi hazament és asztalhoz ülve, szemlét tartott a szerzett javak fölött, a biztosított fizetéstételeket megcsillagozván.

— Nagyon jól van! — mondá magában kezeit dörzsölve, midőn az aranyszabály által megmagyarázta magának, hogy száz arany és száz vft. évi 6% kamatja épen 80 frt v. cz., sőt még több is. Nagyon jól van; a nehezén tul vagyunk; a könnyűje a padlásról is lecseppen. *Mézet* Csont Ábel; *Őrletés*, ez jó lesz a papiron, miután valóságban úgy sem lesz rá szükség; *Marhatartás* és *Fa* a familia könnyű terhe lesz; *Negyvenöt véka buza*, ezt egy jó alapszabályokkal körülkerített takarékmagtár fogja önteni. *Nyolcz hold föld*... itt a bökkenő! No Dávid, most mutasd meg, hogy ember vagy. Honnét veszed a nyolcz hold földet. Szent Árion, segíts!

Mindenkit, a ki valaha nyolcz hold földet szerzett, tanúbizonyságul mer hívni Dávid úr, hogy nyolcz hold földet nem gyerekség szerezni, még magunknak sem, hát még másnak.

— Szent Árion, segíts! — kiáltott újra, kétségbeesetten tárva kezeit egy kép felé, mely a szemközt lévő falon függött, hegedűt tartva hóna alatt, aranyos rámában.

— Szent Árion, segíts! — sóhajtott újra a kőnyomatú alakhoz. — Add ide azt a hegedűt, hadd muzsikáljam össze a nyolcz hold földet.

A kép ajkai gúnyos mosolyra biggyedtek.

— Nevethetsz, — folytatta Dávid úr, — de hát minek koptatod te azt a szép nevet, ha ennyit

sem tudsz megtenni? De persze könnyebb a czethalat megnyergelni, mint a familiát! Hah! Ha én birnék a ti lantotok hatalmával! Megvonnám azt a vonót s egyszerre a polyva, a sár, a vályogvető czigányok elkezdenének mozogni, egy nap alatt készen lenne a negyvenezer vályog; mind első minőségű, aczélos, tartósabb holmi rossz téglánál. Másik rántásomra, a vályog egymás hegyibe ugrálna s készen lenne a fal; *harmadikra* a legszebb szálfák idetánczolnának a *familia* erd..... nem: a *Mecseki tanyájáról*, mestergerendáknak: *negyedikre*... de igaz, azt a régi Orpheusról sem mondja az irás, hogy nyolcz hold földet összehegedűlt. De hah! Hiszen meg van! Az én Árionom több mint Orpheus. Hogy nem jutott előbb eszembe! Rögtön irok neki.

Míg ő ír, elmondjuk röviden az Árion-kép regéjét.

A korábbi évek valamelyikében egy híres hegedűs utazta be az országot, a nagyobb városokban hangversenyeket adva, s mindenütt, a hol megjelent — az egész környéket magához bűvölve. Igazi Amphion volt. A merre járt, a kövek megmozdultak, begyülekeztek a székvárosba, kibérelték a páholyokat, zártszékeket és kakasülőket, s a mint a nyirettyű szóra bírta a húrokat, a kövek mertek sírni, alélni, vagy asztalt ütni ököllel, a szerint, a mint azt már a kövek különböző vérmérséke hozta magával. A kondori urak is kitettek magukért, mikor a művész Fűzvárra jött. Lefoglalták az üléseket több mint száz jegy erejéig, a hangverseny

után pedig fényes vacsorát rendeztek tiszteletére. Itt a felköszöntők versenyre keltek egymással a művész megtisztelésében. Iharosi Dávid poharat ragad és ünnepélyesen kinevezi magyar Árionnak. Harsogó éljen. — Nem késik Mecseki is a poharával és azt mondja: Szép név az az Árion, de tud ő annál még szebb nevet is; felhivja a familia összes tagjait: kiáltsák ki Árion urat a familia *tiszteletbeli tagjának*. Kikiáltatik. — Egyetemes csókok és ölelkezések. — Nem engedi de Iharosi az utolsó szót másnak, kivált pedig Mecsekinek; újra poharat emel és azt mondja: A mai reális világban a tiszteletbeliségek kora lejárt, ennek nincs többé értelme; ennélfogva indítványozza, tegyék meg az ünnep hősét *osztályos atyjokfiának*, kondori földesúrnak. E czélból ő maga mutat példát a «mikéntre», s ezennel a saját vagyona után eső közföldekből a Tekintetes Atyafi úrra két czövekrészt ünnepélyesen átruház. A példa ragadós és az új atyafinak ott melegében harminczöt czöveknyi jog inscribáltatik. Árion a kitüntetésre arczképének egy-egy példányával felel, az átírási okmányt elfogadja azon kérelemmel: engedtessék meg neki jószága jövedelmét a *kondori* jótékony nőegylet czéljaira felajánlani; de miután felvilágosítják, hogy a kondori pusztában Patróiné asszonynénin kívül egyéb jótékony nőegylet nem létez, a ki pedig sokkal kevélyebb, mintsem ajándékot elfogadna: oda módosítja nyilatkozatát, hogy fordíttassék hát valami közczélra.

Ez a története az Árion-képnek, kihez Dávid

úr azt a szemrehányást imént, s ezt a levelet e pillanatban intézte. Fölösleges mondani, hogy a levél tárgyát ama bizonyos czövekek képezik, melyek mintegy nyolcz hold földnek felelnek meg.

Most még csak annyit jegyezzünk meg, hogy a familia-kurátornak kötelessége levén minden hó 15-ik napjára familia-gyűlést hívni össze a korcsma ivójába, mely a familia méltóságának megfelelőleg ez alkalomra kivételesen «vendéglő szálájának» neveztetett: Dávid úr a legközelebbi ápril 15-ére a gyülést nem hívta össze. Ő tudja, miért. Ez is az eszélyes férfiú fogásai közé tartozott.

Mecseki úr ugyanis alig várta, hogy ápril 15-ike fölött leáldozzon a nap jóltevő világa, rohant Ámbár Lőrincz úrhoz, hogy micsoda ember az a kurátor, hogy a familiát semmibe sem veszi; gyűlést soha össze nem hív; minden csak úgy «rólunk nélkülünk» megy! Magyarországon lakunk-e még, vagy pedig Grönlandiában? Ki kell csapni a kurátorságból az ilyen embert!

Ámbár Lőrincz — alelnöke a familiagyűléseknek — azonnal utasította a kurátort a gyűlés összehívására, holnaputánra, ápril 17-dikére. *Tárgy:* folyó ügyek.

III.

Tekintetes Ámbár Lőrincz úr elnöklete alatt jelen voltak stb. stb.

Úgy van. A korcsma-asztal végén legfelyül elnököl Ámbár Lőrincz; jobbján Talpárdi Gáspár, a

puszta leggazdagabb embere, egyszersmind megyefőnök, ki csak a napokban rándult le Fűzvárról birtokát megtekinteni. E mellett ül Mecseki, egy szelíd tekintetű szőke, nyúlánk férfi, nyakában aranylánczczal, melyről Ihárosi azt vallja, hogy az nem Mecsekié, hanem feleségeé. Mecsekivel szemben ül a halálos ellenség — és unokatestvér — Ihárosi. — Említettük már a két úr között dúló olthatatlan tüzet, mely azon gyuladt ki, hogy Dávid agyonlőtte a Mecseki agarát. Olynemű cselekmény, melynek súlyát a körülmények enyhíthetik. Mert ha úgy áll a dolog, a mint az egyetlen tanú — Ámbár Lőrincz — talán az igazsághoz való elfogúlt ragaszkodásból, vagy talán a háború megelőzésére finomul czélzott tapintatosságból előadja, t. i., hogy Dávid úr kopókkal vadászván, a rekettyés közt nyúlnak nézte s tévedésből puffantotta le az agarat: akkor azt mondja rá Mecseki is velünk együtt: «Már az más. Ha a sógor az agarat nyúlnak nézi, abban nincs violenczia, sem személy-, sem birtoksértés: legfeljebb egy kis optikai csalódás.» De mivel Dávid úr jól tudja, hogy a «cselekmény» ilyen magyarázattal kitörültetnék ugyan a bűnös cselekmények sorából, de egyszersmind az ő neve is a vadászalmanachból, ennélfogva készebb puskát fogni az egész világra, mintsem megengedhetővé tegye Lőrincz sógor föltevését. Ellenkezőleg, ő szándékosan lőtte szét az agarat, mivel az minden megbizás nélkül s csupa hivatalos túlbuzgóságból beleavatkozott a kopók dolgába, s szemeláttára elkezdte cziczkézni a fel-

hajtott nyulat. Mit volt mit tennie, mint ártalmatlanná tenni a veszélyes ellenséget s a csősztől egy pár «szigmaringen — heckingen» kiséretében beizenni Mecsekihez, hogy viselje gondját az agarának. — Ezen izenetet azonban — mint Lőrincz úr suttogja — a sógor már csak következetességből intézte, a mint a tévedés után egyszerre feltalálta magát, hogy micsoda színt adjon a dolognak. Nekünk kötelességünk azt a magyarázatot fogadni el, a mit a bűnös magát terhelőleg nyujt, s ezzel a végzetes agár kisérteties árnya be van vezetve történetünk alakjai közé.

A hosszú asztalnál az elnök közelében ülnek a familia érdemesebb tagjai, az *Urak*, mert azok, szemben a *Néppel*, itt is megteremnek; a nyughatatlan újítók, kik egy-két gazdasági gép behozásával, s holmi homok-megkötési, erdőültetési, útjavítási elmélet hangoztatásával az ősi nyugalom szeretőinek sok aggodalmat okoznak titkon és nyilván. Az asztal alsó végét jobbfelől a *Mámög*, balfelől a *Mineka* nagy kiterjedésű családok ellenzékies tagjai foglalják el. Ezek pedig — nem indián törzsek.

Nem.

Ezt a nevet a csúfolódó lhárosi ragasztotta a nyakukba.

Nem is családok pedig, hanem pártok, melyek elveikben nem, csak jelszavaikban különböznek egymástól. Mindkettő gyanús szemmel nézi az uralkodó párt fészkelődéseit, csakhogy a *Mámög*-párt az uralkodó párthoz atyafiság, érdekközösség, ba-

rátság s vagyon-egyformaság által sokféleképen lévén kötelezve, nem meri ennek kezdeményeit nyiltan ostromolni, hanem csak a nyakravaló közül dörmögi: «*Már megint!*» vagyis a pusztai patois szerint «*Mámög*». A *Mineka*-párt már rögzöttebb pecsovics; ez meg sem hallja az újítók szavát, hanem minden indítványra kész az egyetlen felelettel télen úgy, mint nyáron; «*minek a?*» Innen az elnevezés.

Az asztal legvége és az ajtó közötti szűk téren állva csoportosúl egy negyedik párt, a *Kikőbúznyiaké*. Mert ezeknek minden indítványra, mely az asztal felső végén támad, egyetlen egy véleményük van: *ki kell búzni!* T. i. nem az indítványt a jegyzőkönyvből, hanem az indítványozót a szálából. Mely vélemény erélyes kifejezése után az egész párt rendesen oda szokta hagyni a gyűlést hangos tüntetéssel.

Van még egy ötödik párt is, mely a nagy boglyakemencze széles patkáján rajthúzlis jobblábát a patkára felhúzva s térden át összefogva figyel. Ha fésületlen haját és a négy szelek által ápolt szakállát nézzük, azt hiszszük, hogy ez a *Kikőbúznyiak* csontjából való csont; de ha deáknyelv-tudományát, melyre sokat ád, családi összeköttetéseit, melyekre semmit sem ád, s tekintélyes birtokát, melytől még adót soha sem fizetett, tekintjük, úgy Csont Ábel urat hajlandók vagyunk az úri párthoz sorozni. Majd meglátjuk. — Egy véleménye van: mindenre *nem*-et mondani, a mit ugyan megtesznek a *Mámögök* is, a *Kikőbúznyiak* is, csakhogy Ábel úr nem-

csak mondja, hanem foganatosítja is a *nem*-et. Egy ábrándja van: királyt választani a Duna jegén; és egy foglalkozása: a méhészet, melytől adó nem jár. Egyszer össze akarták irkálni a méheit, de ő fogott egy marok herét és az adóvető úrnak az inge gallérjába tömködte, a mint ez a méhesben az asztalra hajolva töltögette ki a rubrikákat. Azóta felé sem mernek menni. — A tanácskozásba csak akkor szól bele, ha valami jó deák-idézetnek épen nyilása akad.

— Tekintetes család! — kezdé az elnök, — a gyűlés ezúttal a rendes időn kívül tartatik meg, a miért elnézést kérek a kurátor úr részére, ki — kétségkívül saját fontos teendői által — akadályozva volt a meghívó szétküldözésében.

— «Publica privatis præferenda» — dörmögé Ábel úr. — A közügy a magándolognál elébbvaló.

— Fölöslegesnek láttam a familiát fárasztani, — mondá Ihárosi úr, — semmi előterjeszteni valóm nem lévén.

— Ha az úrnak nem lévén, lehetvén másnak! — csendűlt bele Mecseki szava. Az úrra nincs egyéb bízva, mint a kihirdetés. Ha ezt sem bírja az úr elvégezni, akkor mondjon le.

— Majd lemondok, mikor akarok, de nem az úrnak.

— Az úr itt most szolgája a familiának, s az úrnak itt nincs szava.

— Több van mint az úrnak. Az én öregapámat nem fakószekéren szalajtották ám ide Girgácziábúl.

— No majd elszalajtják az unokáját.

Mámög és Mineka uraimék kegyes megbotránkozással csóválgatják a fejüket. «Mámög, mámög! Minek a' mámög?» Pedig álnok a lelkük! Pénzen is megvennék az ilyen mulatságot, ha ingyen nem juthatnának hozzá.

— Azt hiszem, — szólt az elnök — hogy eltérünk a tanácskozás tárgyától. A tisztelt atyafi urak a magánkérdéseket tisztázzák másutt, itt pedig tartsák szem előtt a tanácskozási tisztesség követelményeit.

— Sic! — mond Csont Ábel úr. — Hoc faciendum, illud non omittendum.

— Minthogy — folytatá az elnök — sem az elnöknek, sem a kurátornak nincsenek előterjesztései, felhivom a család tagjait indítványaik vagy intézkedést váró kérelmeik előadására.

Most újra Mecseki állott fel.

— Tekintetes család! Van szerencsém Siró János és Uherszkó Márton birkás-embertársainknak alázatos folyamodását benyujtani, s ha méltóztatnak parancsolni, azt, a mit ők a maguk együgyű nyelvén folyamodásukban rebegnek, élőszóval röviden előadni. (Halljuk, halljuk!) Méltóztatnak jól tudni, embernek való ember nevét a nevelés és oktatás adja meg; bárha nem tagadom, vannak egyes szánalomra méltó kivételek, kik minden nevelés mellett is állatabbak maradnak az állatnál. Azonban semmi újat nem mondok, ha azt mondom, hogy az ilyen szomorú kivételek csak a szabály erősítésére szolgálnak. Mi sem vonhatunk khinai falat a határainkat ostromló czivilizáczió áldott hatása ellen...

— Mámög! — zúgott baljós gyanakodással a Mámög-párt, a pogány szó hallására, melynek mindig «fizess» a következése.

— Ennélfogva indítványozom, találjon módot a Tekintetes Familia, hogy e mi virágzó pusztánk bájos rónaságán egy, a kor igényeinek megfelelő iskola állíttassék.

— Minek a? — harsant meg a Mineka-párt, a közelgő veszély élénk érzetében szokatlanul elszánt és határozott hangon.

— Nem a magam érdekében emeltem szót, mert hálaistennek van annyi módom, hogy gyermekeim mellett külön instruktort tarthatok, hanem épen azok érdekében, kik közűl némelyek a maguk földhözragadtságában...

— Ki kell húzni! — búgott az ajtó mögül a közvélemény.

— Kinek nem inge, ne vegye magára. Nem az én igen tisztelt atyafi birtokos-társaimat értem én, hanem a felvilágosodásnak azokat a buta ellenségeit, kik a maguk kurta eszével...

— Gyerünk innét! — zúdult fel a Kikőhúznyiak csoportja. — Ez az úr minket szemtől-szembe összebolondoz. — Én is csak olyan úr vagyok, mint az úr. — Ha az úrnak olyan sok az esze, vegyen be belőle óránként egy evőkanállal. Ráfér. — Eb ura kurta!

— Sajnálattal látom, hogy némelyek félreértik jószándékú kifejezéseimet és távoznak; de örülök azon, hogy most már a familiának csak szine és java maradt együtt, kiknél sem a belátás, sem a

buzgóság nem hiányzik szavaim helyes felfogására, s kellő műveltséggel birnak az indítvány fontosságának megmérlegelésére s hatásának kiszámítására. Én, tehát, Tekintetes Atyafiság, azon két embertársunk és nagyszámú ártatlan gyermekeik nevében, kiket a familia tisztelt kurátora folyamodásukkal együtt előlegesen és kihallgatás nélkül (Haud æquus fuit: Csont Ábel) szokása szerint embertelenül összekáromolt, könyörgök, méltóztassék kimondani elvben az iskola felállításának szükségét.

— Minek a? — kiáltott újra a Mineka-párt, nem engedvén szemét beköttetni a szónok magasztalásai által. — Jó a dicséret, de csak ingyen. — Eddig megvoltunk iskola nélkül, ezután is meglehetünk.

— Hiszen nem mondom én tisztelt Atyafi urak, hogy most mindjárt neki fogjunk. Várjuk végire. Nem olyan fekete ám az ördög, mint a milyennek festik.

— Ha nem olyan is, de azért még se jó azt a falra festeni, — mond egy éltes Mineka.

— Egyelőre, mondom, csak indítványomnak elvben leendő elfogadását kérem. Utasíttassék egyszersmind a falu kurátora egy véleményes javaslat készítésére, melyben az iskolaépítés költségeire és a tanítói fizetés alapjául szolgáló források lennének kijelölendők, de — és ezt hangsúlyozom — *a közbirtokosság minden terheltetése,* — méltóztassanak jól megérteni, — a *közbirtokosok minden terheltetése nélkül.*

— Csinálja, a ki kezdte, én nem avatkozom bele — dünnyögé Iharosi.

— Kötelessége az úrnak. Azért húz a közjövedelmekből külön részt. Különben is elérzékenyülve jelenthetem, hogy azon két embertársunk, kiket a kurátor úr szent szándékukért illőnek tartott rútul megszidalmazni, nem maradt meg a kérelmezés merev korlátai között, hanem tényleges ajánlatot is tőn. Imé: «ajánlunk a tanító évi fizetésébe 5 azaz öt font fadgyút, 4 azaz négy itcze vajat, 50 azaz ötven font sót». — Kérem — folytatá, letéve az írást, és fejét hátravetve kihivólag nézett végig a gyülekezeten, — ha egy familia-kurátor ilyen alapra sem tud valamit építeni, akkor menjen Ukrániába szék-sót söpörni. Igaz vagy nem, uraim?

A kérdés nyert ugyan egy pár udvarias fejbólintást a közelben, de a Mámögök és Minekák részéről konok hallgatással fogadtatott. Oh a Mámögnek van annyi esze, hogy nem felel minden kérdésre. A Mámög ha egyszer kimondja a sibboletjét, beszélhetsz azután neki. Csak néz maga elé és mosolyog. A Mámög a legravaszabb petrefactuma a világ társadalmi konvulzióinak.

Most Ihárosi kért szót.

— Miután az érdeme szerint tisztelt úr a tervjavaslat készitésével engem kíván megbizatni, miután kikötötte, hogy a familia minden terheltetése nélkül kerestessenek ki a források, s e czélból egyenesen Girgácziába utasít, a hol pedig nem tudom mit találnék, ha csak bizonyos nemzetség forrását nem: — bátor vagyok személyes tájékozás tekintetéből őt magát kérdezni meg először is: csupán a száraz indítványnyal kíván-e járulni az iskola-alaphoz és

lelkes szónoklatával s buzdító nyögdécseléseivel a tanító fizetéséhez, vagy pedig követi az általa magasztalt kérelmezők példáját, s ezennel kinyilatkoztatja, hogy a magasztos czélhoz ő is járúl ennyivel vagy annyival?

— Igenis — felelt Mecseki belevörösödve, mert a dolognak ezen oldalára még nem gondolt — én ugyan úgy értettem, hogy az iskola épüljön föl a közösből, mert van elég nád, épületfa és vályognak való föld; a tanító-fizetés terhét pedig viseljék azok, a kik szolgálatával élnek: de minthogy az általam érdemén felyül tisztelt úr ilyen egyenesen mellemnek szegezi a puskát — valószinűleg agárnak vél — ezennel kijelentem, hogy a tanító fizetéséhez évenként két mérő búzával kivánok járulni.

Azután mintha megijedt volna a nagylelkűségtől, világosabban is körül írta ajánlatát, egymásután hullatva a magyarázatot. — Igenis; két mérő buza. Kenyérnek való. Pozsonyi mérőt értve. Míg élek. Ezen ajánlatom örököseimet nem kötelezvén.

— Éljen! — szólt az elnök. — Én a magam részéről ugyanezen czélra húsz petrencze szénát ajánlok. Önként értetvén: *mikor terem.*

— Tehát ezeket jegyzésbe teszem. Ezek már források. Igaz, hogy csak időszakiak.

E közben a Minekák kezdettek elszivárogni. Nagyon meleg van idebenn. Nem értenek ők ehhez, végezzék az urak. A Mámögök közül is csak a fiatalabbja maradt benn, a ki jól tudta, hogy az ő élete nem forog veszélyben, mert neki még él az

apja, az pedig otthon maradt, s ő annak a nevében nem igérhet semmit. — Eddig csak *elv*nek vélték a dolgot, a mi ő szerintök azt teszi, hogy «semmi sem lesz belőle». De mikor már az elnök is megteszi ajánlatát, már ennek fele sem elv. Hátha még Talpárdi nagysága is szól valamit az asztragán prém közűl. Juj juj juj! Akkor már *fuss* se lehet, csak *fizess*.

Talpárdi úr nem szólt, hanem szólt helyette Dávid, a bérlő. A mint az öreg nemzetes urak kezdettek menekülni, ő az ajtónál szembe jött velük és szép csendesen visszaterelte őket.

— Ha megengedi a Tekintetes Familia, én is csatlakozom a két kérelmezőhöz. Sok gyermekem van, sokba kerül a házitanító, működésének sincs kellő sikere, mert nem lehet mindig jót kapni, kivált pusztára. Innep lenne az nekem, mikor az az oskola megnyílnék, és templom az a kis szeglet benne, a hol az én gyermekeimnek helyet engednének. E czélra én is meghozom a kivánt áldozatot. Fizetem kétszeresen a mi rám esik. Azon felyül pedig, míg itt lakom — akár lesz iskolás gyermekem, akár nem, évenként tíz véka zabot és száz fej káposztát ajánlok a tanító fizetésébe.

Mecseki úr szemei ragyogtak a tűzben és könyben. Azt hitte, hogy egy ilyen lélek megeleveníti a petrefactumot. De csalódott. A Mámög mindenből tud fegyvert rögtönözni. Neki bátorodtak, mert Dávidnak könnyen el lehet mondogatni egyetmást, a mit Mecsekinek nem mer az ember kitálalni.

— Könnyű magának Dávid! Maga ajándékozhat,

mert pálinkáért kapja a zabot az aratóktól. A káposztát meg ingyen is nyakán hagyja a káplárdi ember.

— Tisztelt Atyafi-gyűlés! — szólt ismét egy éltes Mineka. — A mit ama zsidó férfiú mondott, én azt nem javallom. Mert jóllehet, hogy ő zabot adna, de minek a préczeptornak a zab? Mert minek a préczeptornak a ló? Különb lovak is megvannak zab nélkül, mint egy préczeptor-lovak. Azért adjunk-é neki zabot, hogy zabozza a lovait, eljárjon vásárokra kupeczkedni, mint az én rektorom Szent-Gálon, hogy az oskolás gyerekek voltak a kocsissa; nem tért ki senkinek; osztán a lovát vasvillával agyonszúrták a Csöglei uraimék, akkor a rektor — volt neki egy fiskális bátyja...

— Hová beszél bátyámuram annyit? — szólt egy Mámög. — Noha a szentírás azt mondja: a vénember orczáját megbecsüljed, — én csak azt mondom, hogy a mely uraiméknak tetszik, építsenek oskolát, de mi nem építhetünk, mert az építéshez pénz kell, ahhoz pedig szegények vagyunk.

— Szegények a nemzetes urak? Hadd lám csak, — szólt Dávid bérlő, szemeit a mestergerendára emelve, — van a pusztában 10,000 hold szántóföld birtok, egyéb vagyont nem is számítva. Egy iskolaház belekerül 2000 frtba, melyből egy hold földre 20 kr., száz holdra húsz forint esik...

— Micsoda? — szólt az öreg Mineka, kinek épen száz holdas birtoka volt, — hogy én húsz forintot kidobjak csak azért, hogy az Izrael nemzete még jobban megtanulja a kétszerkettőt? Könnyű

neked Dávid, mert mi adót fizetsz te a butyrodtól? Adóra kell most a húsz forint, meg a húszszor húsz is. Nem úgy van már, mint volt régen...

— Ha így van a dolog — szakasztá félbe a bérlő, — akkor én kénytelen vagyok a bérletet megszüntetni. Ide hagyom a bánatpénzemet is. De el kell mennem olyan helyre, a hol a gyermekeimet iskoláztathassam.

Ezzel Dávid kiment az udvarra, s az ott csoportozó atyafiaknak újra elmondta szándékát. Ez gondolkodóba ejtette az atyafiakat. Egyszerrè eszükbe jutott, hogy ha Dávid elköltözik, bizony a könyveit is elviszi, s azokban sok mindenféle kölcsönök, gyapjúra, repczére, buzára adott előlegek vannak bejegyezve; elmegy a kimeríthetetlen hitelpénztár, mely minden jóravaló embernek egyetlen szóra megnyilt, a nélkül, hogy valakinek odaharapta volna a kezét. Aztán milyen zsidó következik utána? Hátha szegény lesz, vagy vérszopó és csalárd? Hátha nem is lesz zsidó, hanem körösztény, a ki maga is fülig adós? De már abból semmi sem lesz, hogy a Dávid itt hagyjon bennünket.

Rohantak vissza a szállába; a legszájasabbik Kikőhúznyi előadta, hogy mit végeztek odakinn. Ők nem viszik el a lelkükön, hogy ilyen igaz izraelita, mint a Dávid, kiben nincsen álnokság, elhagyja őket. Ha már annyiba kelt, hát legyen oskola. Van a familiának erdeje, nádja, abból kikerül a tetőzet. Polyvát ők maguk adnak a vályoghoz; a vályogot vessék meg és hordják be a kertészemberek, úgy is azok veszik hasznát.

Mecseki szükségesnek látta megdicsérni a fölvilágosodott jellemű férfiakat, kik készek áldozatokkal tartani fenn azt a hazát, melyet őseik áldozatokkal szereztek.

Ismét Dávid úr bátorkodott szót emelni, ha méltóztatnék a familia helyben hagyni azon alázatos nézetét, mely szerint a tanító fizetésére a közös jövedelmekből évekként egy ráta fa — —

— Helyes. Megadjuk.

— Világosan odajegyeztetvén záradékul: mikor a familia vágat —

— És: melyből az oskolát is tartozik fűteni —

— Igen, mindezeket én is úgy értem; — továbbá egy pár darab marhatartás a köz-földeken —

— Megadjuk — —

— De tulajdonjog igénye nélkül —

— Igen; tisztán használati joggal; továbbá minden tanítónak van egy kis földecskéje — —

— Dejszen földet nem adunk; minek a préczeptornak a föld? hogy azt bújja az oskola helyett?

— Egy fertály-telek falukon . . .

— «Malo adficietur si quis *quartam* tetigerit» «kihúzza a lutrit, a ki a fertályt emlegeti.» «Nekem a préczeptor nem osztályos atyámfia.» — Szavazott Ábel úr.

— Hallgassanak ki, urak! Egy fertály telek falukon is kijár a tanítónak; nem azt mondom, hogy mi is adjunk annyit, de ha valaki ád, azt nem ellenezhetjük. Bátor vagyok kegyes emlékezetükbe hozni, hogy nagynevű atyánkfia, Árion úr, a neki

ajándékozott harminczöt czöveknyi jogot közczélokra kívánta adományozni. '.

«Utasíttatik kurátor, — diktálta Mecseki — hogy e tárgyban keresse meg az ünnepelt atyafi urat, s igyekezzék kieszközölni beleegyezését...

— Én óvást teszek ellene, — dörgött Csont Ábel. — Az az atyafi úr nőtelen, s magvaszakadása esetén birtoka a familiára visszaszáll...

«Csont Ábel úr óvása figyelmen kívül hagyatván», — fejezé be Mecseki indítványát az elnök. Csont Ábel úr leeresztette maga alól a jobb lábát s a viszonosság elvénél fogva a balt húzta föl. Majd meglátja ő, ki lesz a preczeptor!

«Tehát nyolcz hold föld»...

— De robot munkát nem végzünk ám rajta, mint falun szokás.

— Nem; bele lesz írva: «A míveltetési költségek haszonélvezőre nézvén»...

— Úgy nem bánjuk.

«A gabnafizetést 45 vékában gondolom megállapítandónak s évről-évre közadakozás útján beszerzendőnek —...»

— Gabona czím alatt *kenyérnek való* értetvén, a mi elegybúzának is neveztetik...

— És meg nem engedtetvén, hogy e czélból *valakik, valakik* által személyesen megkerestessenek és az adakozásra mintegy végrehajtásilag kényszeríttessenek...

«Úgy lesz. — Végre hogy indítványozó úr azt ne gondolja, hogy más alszik, míg ő virraszt, hálás elismeréssel veendő tudomásul bejelentem Pátróiné

asszony kegyes alapítványát. Ő ugyanis száz aranyból és száz váltó forintból álló alapítványt tett a tanítói fizetésre.»

Semmi riadó éljenzés. Ellenkezőleg, az ijedtség némasága. Általános elszörnyűködés. A pártok meghökkentek. Mert a Dávid zabja, az Ámbár Lőrincz petrenczéje, a familia fa-rátája és az Árion czövekjussa szerintök még mindig csak elvi oldalához tartoztak a dolognak. Piros és fehér borsószemek, melyeket Ihárosi és Mecseki urak csak egymás ingerlésére és mások mulattatására rakosgatnak a malomtáblára. De száz arany! Ez már nem elv. Ez méltó arra, hogy elszaladjon tőle az ember. Mert a mily bizonyos, hogy a többi deputatumok megannyi ágyúsánczok, melyeknek lőtávolába semmiféle preczeptor nem merészel mutatkozni: ép oly bizonyos, hogy a száz aranynak nem elvi immár, hanem szomorú fizikai következése egy magyarcsizmás, attilás, kurtaszárú kazinczipipás fiatal ember lesz.

Most már olyan lejtőre jutottak, honnét nincs visszatérés. A száz arany egy rettenetes kő, melyet semmi pártszövetkezés száz keze ki nem húz a Dunából. A Minekák fenyegető tekintetet vetettek a Kikőhúznyiakra s tolultak ki az udvarra folytatni a csetepatét.

Utoljára csak két ember maradt a szálában. Talpárdi és Ihárosi.

A két férfi merően nézett egymásra.

Ihárosi tekintetében kérdőjelek hemzsegtek. Hát te leggazdagabb embere a pusztának, hatalmas

végrehajtó eszköze a czivilizáló hatalomnak, főnöke a megyének és oszlopembere az egyháznak! Megbénultál-e, hogy ennyi dicső példa nem ragad magával, megkövültél-e, hogy ennyi áldozat nem lelkesít?

A néma kérdést elértette a kihívott és így felelt rá:

— Ó te bunfordi Ihárosi! te legnagyobb szédelgője a világnak! te Law! te Barnum! mit fundáltál ki már megint azzal a kerek fejeddel? Micsoda száz arany az a Pátróiné száz aranya?

— A mivel urambátyám öregapja adós maradt a második feleségének.

— Mindjárt gondoltam. Így szentül van a dolog. Majd az öregapám megfizeti. — Aztán te Psammenith! oda mersz bolonditani arra a hegyével lefelé állított piramisra valami boldogtalan embert? A száz aranyod kamatját sohasem látod. A birkások elmennek a bérletből, Dávid zsidó idehagyja a korcsmát. Juczi166 néned meghal: ki fizeti akkor a vajat, meg a zabot, meg a szalonnát?

— «A holnapi nap gondot visel az ő dolgairól!» — felelt Dávid úr példás kegyességgel. — Emlékszik-e rá tisztelt urambátyám, mikor a tolnai Duna-kanyarulatot átmetszették? Egy hat öl széles csatornát ástak Domboritól Gemenczig, a mire azt mondta a bogyiszlói biró: «Mind megiszom én uram azt a vizet, a mi ezen az *ásáson* lefolyik.» No hiszen ihatná most. Bécstől Belgrádig nincs olyan medre a Dunának; széles, mély, egyenes. Az én dolgom is csak ilyen. Megássuk a hat öl

széles csatornát, és a vízre bízom, hogy csinálja a többit, ha Duna. Ha pedig nem Duna, akkor megmarad a száraz árok, emlékeül a sikertelen munkának. Sikertelen volt, de munka volt.

— Nagyon bölcs beszéd ez a te fúrt fejedből Dávid. — Hát aztán te magad mivel járulsz a kollegiumod alapjához?

— Erkölcsi támogatással! — vakkantá ki Dávid úr.

— No nekem az nem terem. Hanem itt van száz forint az építésre. Azonfelyűl kapsz harmincz mérő búzát, — nem a tanító két évi fizetésére elpocsékolni, hanem a takarékmagtári huzavonádra, hogy a gányókat legyen mivel eladósítanod. Száz esztendő mulva az egész puszta belekerül a granáriumodba. Hanem aztán vége legyen a koldulásnak. A száz aranynyal pedig elhallgass, mert calumniát akasztok a nyakadba.

Bánta is azt Dávid. Fölszedte a sátorfát, hazament s leírta a díjlevelet egy forgalomból kiment 15 kros bélyegpapirra, hogy hiteles legyen. Azt elküldte Mecsekihez, hogy írja alá, mert ő a keresztapja ennek a bolondságnak. Azután magához hivatott két szóvivő Kikőhuznyit, hogy ha olyan nagyon erősködtek az iskolán a Dávid zsidó kedveért, hát már most hitelesítsék. Azok aláírták daczból; ne csak mindig az legyen meg, a mit az urak akarnak!

IV.

Ihárosi beporozta az aláírásokat, borítékba zárta a hitelesített díjleveleket és beküldötte a postára, czímezvén az x-i kollegium Rektorának. Másfelől csőszök által felrendeltette a pusztában lakó mindenféle szegénységet, a zselléreket, kis bérlőket, gányókat, juhászokat, gulyásokat, még pedig feleségestől. Gyűlésre. Birság alatt nem szabad elmaradni senkinek.

A szegénység örült, hogy ő is bevétetett az alkotmány sánczaiba és életében egyszer ő is tarthat familia-gyűlést. Fel is gyűlt szép számmal; az asszonyok is mind. Hogyne! olyan drága úrnak a szép szavaira, mint a Nemzetes Uram!

Könnyű itt gyűlést tartani, mert úgy hallgatják a Nemzetes urat, mint az angyalt. Aztán itt nincs se Mecseki, se Mineka. Maga Dávid úr elnök is, jegyző is, szótöbbség is, általános felkiáltás is. Egy személyben,

Elmondta nekik, hogy a familia miben fáradozik. Hogy milyen lelkes alapítványok történtek. Csak maga Pátróiné száz aranyat adott. Talpárdi nagysága egy egész granáriom buzát, melyből takarékmagtár lesz, hogy a szegénynek sohasem lesz szabad ezután megszorúlni élet dolgában, mert onnan mindig kaphat, a mennyi kell; hogy lesz tanító, a ki elé járathatják a gyereket *télen*. Voltak ugyan, a kik azt követelték volna, hogy nyáron is, de ő erre halálig rá nem áll, inkább abba hagyja

az egészet, mert ki őrzi akkor a libákat? Lesz, a ki elénekeli és kikiséri tisztességesen a halottakat. — A tanító fizetését a familia vállalta magára, mert ahhoz csak birtokosnak van jussa, így tehát a nem-birtokos lakosokra semmi egyéb teher nem járul, minthogy nehány ezer vályogot megvetnek és a fundamentomhoz való követ kiássák, kirakják... S mivel a jelenlevő embertársak általános hallgatásából örömmel konstatálhatja az indítvány egyértelmű elfogadtatását, — ebben az értelemben enuncziálja és improtokollálja a végzést, a jelenlévők neveit is bejegyezvén.

Akkor elővett egy üres paksamétát s abba a jelenvolt embertársak neveit bejegyezte mind. Diktálták a neveiket nagy örömmel s törtettek előre, hogy ki ne találjanak maradni a lisztából.

— Most már kedves magyar-embertársaim, válaszszanak önök magok közül két érdemes embert, a ki a jelen gyűlés nevében a familia-gyűlés elnökénél, Ámbár Lőrincz úrnál hálás köszönetet tolmácsoljon. Ajánlom e tisztre Lőcs Jónás és Kezesménes Lukács embertársakat. Ők tudnak szépen beszélni.

— Igen is, kérjük szeretettel, — felelt egyszerre a két becsületes arczú galambősz öreg, — tudunk mi az urak nyelvén, mert sokat forgottunk urak között; abban vénűltünk meg. (Hirhedt lókötő volt mind a kettő.)

— Már most barátim, elbocsátom önöket áldásom kiséretében. E napon oszlopot emeltek önök maguknak; a kor embereinek és a felvilágosodás

fáklyavivőinek lenni magukat megbizonyitván. Ez a lap — s felmutatta a paksamétát — a késő századokra hirdetni fogja azon nagy lelkek neveit, kik önként és minden rábeszélés nélkül szivöket-vérüket felajánlották a népnevelés országára. Tehát a jövő hétfőn minden háznéptől egy ember ezennel kirendeltetik vályogot vetni, illetőleg követ ásni a kerek tóból. El ne maradjon senki, mert az aztán nem az én szégyenem lesz ám. Azt megmondom. Itt van felírva mindenki neve, a ki ajánlkozott. Senki sem volt vele kénytelen. Hát a ki mit magától igért, bolondot én belőlem ne csináljon ám! Mert én nem vagyok gyerek. Jó békességet kívánok önöknek!

A szegény emberek így nekibiztatva, másik héten hozzáfogtak a vályogvetéshez. Az erősebbje ásta a tó fenekéről és rakta köbökbe a terméskövet; munkaközben egy éltes özvegy juhász még arról is suttogott, hogy van neki száz forintja, ő azon harangot vesz, de nem adja addig oda, míg meg nem hal, hogy ő rá huzzák meg legelőször. Iharosi támogatta őket erkölcsileg; el-ellátogatott hozzájuk, mesélt sokat, kérdezősködött a családjaikról, tüzet kért tőlök, dohányt adott nekik. Csupa jóság volt.

Mikor a vályog megszáradt, a kő köbökbe volt rakva, akkor figyelmeztette az embertársakat, hogy jó lesz ám sietni a behordással, mert az urak csak azt lesik, mikor lesz minden készen; egyszerre itt teremnek a szekereikkel s behordatják egy nap alatt mind, hogy a kész munka dicsőségével dicse-

kedhessenek. A szegény emberek aztán — be sokra lehet velük menni egy kis hazudozással! — elővonszolták az igáikat, gebéiket s behordogatták a falanyagot a fundusra.

Vályogbehordásra a kollegiumból is megérkezett a válasz. Dávid úr nagy kiváncsisággal bontotta fel. Ki lesz, mi lesz, hány éves diák lesz? Micsoda ember az apja? Mert ezek mind lényeges kérdések egy világba lépő ifjúra nézve.

Majd kiszédűlt a karos székből, mikor az első sorokat átfutotta. Hihetetlen az, hogy ennyi áldozatkészségre ilyen választ adhasson művelt ember. «Hogy ilyen fizetésre az ifjak nem vállalkoznak, hanem ha a Tekintetes Familia a készpénzfizetést pengőben megajánlja, a vékabuzák helyett ugyanannyi mérőt ád, a kibocsátandó ifjúnak — míg háztartását berendezheti — sorba főzet, azonkívül a földjeit megszántatja, magot bele a tanító adván...»

— Huj, huj, huj! — szörnyűködék Dávid úr, — nem olvasom tovább, mert itt még koszorús füge is következik. — Nem is olvassa.

Hanem hirdet rögtön rendkívüli gyűlést rendkívüli tárgyban s ott eredetiben felmutatja a példátlan levelet, melynek örül Mámög és Mineka, mert imé, nem kell semmi erőt kifejteni a czél agyonütésére, minthogy magától is meghal. A Kikőhuznyiak pedig képmutató fájdalommal forgatják szemöket Dávid zsidó felé, hogy ők megtettek mindent, lássa a Dávid a többit is. Látja is és becsületes arczán világosan olvasható a komoly aggoda-

lom. Mi lesz már most az ő gyermekeiből, a kik három hónap óta mindent elfeledtek s most nagyobb gonosztévők, mint akármelyik magyar gyerek.

— Az én ifjuságomban, — panaszkodék Dávid úr — mindig tekintettel volt a kollegiumi professorátus az előkelőbb helyekre; megválasztotta a java ifjakat, hogy becsületet valljon velük. Most pedig még azt merik ide írni, hogy csekély fizetés! Hát hiszen nem adhatunk neki viczispáni fizetést! Hát mire valók a kollegiumok, ha tanítót sem kapni belőlük? De panasszal nem segítünk a dolgon. Ha már mindenünk megvan, a mi kell, nem hagyjuk összeomlani a szép épületet. Tennünk kell. S ha méltóztatnak elfogadni, az én véleményem az, hogy vagy közakarattal neveljük az alapot a kollegium kivánatához képest . . .

— Dejszen! Új terhet nem vállalunk. A mit igértünk (egy ráta fa), álljuk, de tovább nem megyünk — zúdulnak fel a Minekák.

— Magam is ezen nézetben vagyok — fordítá Dávid úr a köpenyegét, — de méltóztassanak meghallgatni véleményem másik részét is. Tulajdonképpen nekünk nem tanítóra van szükségünk, mert az csak egyoldalú szolgálatot tesz, azt is csak télen, holott mi egész esztendőre fizetjük. Mit gondol a Tekintetes Familia, ha már ennyi áldozatot hoztunk: kő, vályog behordva, tessék megnézni, nem jobb volna-e papot hoznunk? Lévitát, azaz: adminisztrátort, azaz: lelkész-tanítót, a ki tanít is, prédikál is. Hiszen erre a fizetésre akármelyik káplán is eljön, mert jobb, mint a legjobb káplánság.

Itt élhet tanulmányainak, maga ura lesz, senki asztalát sem kell neki terítgetni. Előre kikötjük, hogy független és önálló adminisztrátor lesz, akár püspöknek hivassa magát. E czélból csak a papi szolgálatokért járó díjakat kell a díjlevélbe iktatnunk. Punktum.

— És egy két tornyú bazilikát a Nyöszörgőhegyre iktatnunk. Punktum. — Dörmögte Csont Ábel.

Ábel úr megjegyzése ezúttal rosszaló zúgással fogadtatott. Mindenkit elbájolt a Dávid úr ötlete.

— Kár a szent dolgokkal tréfálkozni! — vágta vissza Dávid úr. — Én a tisztelt atyafi úrtól egészen mást vártam. Azt vártam, hogy ezen javaslat után ő is meghozza a maga fillérét az oltárra, és saját foglalkozásának gyümölcséből egy-két itcze mézet, mely nélkül papi fizetés nem is képzelhető, lelkesülten felajánl; annyival is inkább, mivel közülünk neki van legtöbb oka sajnálni ezen hivatal hiányát.

Ezen utóbbi megjegyzés nem volt nagyítás. Ábel úr a környék minden papjával hadi lábon állt. Szidta az atyákat úton-útfélen pataki diáknak, debreczeni diáknak. Nem is kereszteltetett az ortodox kokczéjusokkal, hanem hármat-négyet összevárt, akkor szekérre rakta, felvitte Gömörmegyébe Uza-Panyitra, a hol, részjószága lévén, pátrónus volt, ennélfogva a panyiti papnak kötelessége volt minden ellenséges érzület nélkül keresztelni meg a kis patrónusokat és patrónákat.

Most ezek és az ezekhez hasonló viszontagságok eszébe juttatták Ábel úrnak, hogy nemcsak az

életnek, hanem a halálnak is van angyala, mely utóbbi, ha be talál köszönteni, messzi lesz Panyitról hozni papot. Ezekkel a vaskalaposokkal pedig akkor se lehet birni, ha helyükbe megy az ember, hát ha még kocsira kell őket rakni. Förhécztelen kocsira fel nem ül az egy se. Már pedig ő a csézát be nem küldi nekik, hiszen maga sem jár rajta, mióta az asszonyt haza hozta. Mégis jó volna, ha helyben volna az alkalmatosság. Kezdett olvadni szívéről a következetesség zuzmarája, s már-már ajkain volt a *méz*, mikor Ihárosi újra kezdte.

— Sőt megvallom, hogy midőn énnekem e szerencsés gondolatom támadt, ugyanazon pillanatban gondnokra is gondoltam, még pedig egyenesen Csont Ábel úrra, mint a ki úgy képzettségénél, mint törhetlen jelleménél fogva hivatva van a leendő lelkész hierarkhikus czélzatainak gátot vetni.

— Mit! Hogy én gondnok legyek? — zúdult fel Ábel úr. — Inkább a pusztából is kiköltözöm. — Megrázta magán a subát és odahagyta a gyűlést.

Iházosi tudta, hogy a ki a megtiszteltetés elől kiköltözéssel fenyegetődzik, annak a szive fájdúlna meg, ha szaván fognák; másfelől azt is tudta, hogy a megtámadott ügy élére mindig legczélszerűbb annak legnagyobb ellenségét állítani, mert ha oda áll, bizonyosan dülőre húzza. Ezen bölcs okokból tehát keresztülvitte az eltávozott úrnak gondnokká választását, még pedig *főgondnoki* czímmel, hogy a falusi kurátoroktól *megkülönböztetődjön.* (Ne tessék deresre húzni ezt a szót. A mai hív-

ságos évad ugyan nem használja, de a debreczeni codex, úgyszintén a debreczeni civis is halálig nem hagyja.)

Azután választatott még hét presbytert, a kik a jövő tavaszi egyházi gyűlésre, élükön Dávid úrral, testesületileg* fognak elmenni. Papot kérni az atyáktól, miután egyházunk szervezve van immár.

Addig pedig vegyük le szemünket Dávid úrról. Hadd folytassa erkölcsi támogatását, mely abban áll, hogy meghozat Posnertől egy 152-ik számú vonalozott könyvet, azt elnevezi *aranykönyvnek* és abba bejegyzi mindazok neveit, a kik «e mi zsenge egyházunk megalapításához járultak», megjegyezvén, hogy ez eszme Siró János és Uherszkó Márton becsületes birkások elméjében fogamzott meg. Ezek neve fénylett első helyen, azután jött Dávid zsidó, úgy tovább végig a polyvaáldozókig és vályoghordókig, a kik ríttak örömükben, mikor tudtukra esett, hogy a könyv már most be lesz terjesztve a szent székre örök emlékezetnek okáért.

Hathatós fegyver volt ez Dávid úr kezében. Kéz alatt hirdetgette, hogy van annak a könyvnek egy másik lapja is, mely II. résznek, azaz: *feketekönyvnek* neveztetik, melyben viszont azok nevei adatnak át a késő századok megvetésének, a kik a szent ügytől hidegen visszavonúltak.

Így az aranykönyv, meg a feketekönyv rakják

* Úgy van! *Testesületileg.* Mert ha az *egy*ből «egyesület»-et formált a reactio, a *test*ből is «testesület»-et várunk. Következetesek legyünk.

naponkint sorra a vályogot, keverik a sarat, hordják a nádat, a meszet, az épületfát. A hol a könyvek nem segítenek, segít a furfang, a magasztalás; a hol ennek is kötele szakad, Dávid úr nyakára jár az atyafiaknak, zaklatja őket deszkáért, költségért, ajándékért, fuvarért. Azok szidják, rútolják, Dávid úr nem marad adós. Egy pár rozzant ajtóért még Mecsekit is megrekvirálja. Hát ne tessék kicsinybe venni, drága Talpárdi úr, azt az erkölcsi támogatást, mert azt feleli rá Dávid öcscse: «Csinálja utánam urambátyám, majd én megfizetem a harmincz mérő búzát meg a száz forintot. Nem volna jó dolgom, ha a magamét fogyasztanám, míg mást húzhatok. Magamat mindig megtalálom.»

Utoljára is ez az úr egy furfangos fukar, a ki csak szóval tudja; egy bohó majom, a kinek kedve telik benne, hogy macskákat keressen a maga mulattatására. Majd meglátjuk.

És ez az egész Tekintetes Familia, mely torkig úszik a bővségben, de isteneinek csak a hulladékokat áldozza, egy értetlen földhöz tapadt nép.

Nem, tisztelt olvasó! Ez a familia egyenesen azoktól az ősöktől származik le, a kik — Csont Ábel nyelvén szólva — egykor azt kiáltották: «Vitam et sangvinem, sed avenam non. Éltünket és vérünket, — de zabunkat nem.» Azért a zabbal sem maradt adós. Csak várjunk egy kicsit, Ihárosi jól ismeri őket, s tudja, hogy a fát sem vágják le egy vágásra, hanem a ki Á-t mond, majd B-t is utána mondja. Ő erősen hisz a B-ben.

Dombay Máté.

V.

Az olvasó kétségkívül beleúnt már a sok gyűlésezésbe, a falusi diplomata aprólékos furfangjaiba és egy vályogból épülendő pusztai ház és polyvából épülendő közintézet szervezkedési kinjaiba. Pedig még lesz módunk a gyűlésekben; most azonban pihenőre egy csendes félhomályos szobácskába viszszük az olvasót.

Útközben elmondjuk, hogy az a szoba káplání szoba s benne e pillanatban egy fiatal ember méláz, meg sem álmodva, hogy egy (hízelgek magamnak és könyvemnek) néhány ezer főből álló kiváncsi sereg tart feléje. Ne féljünk, hogy a monstre-látogatás zavarba hozza: ő csak akkor méláz, ha egyedül van; de ha meglepik, egy pillanat alatt talpon áll s a világ legközlékenyebb embere lesz belőle.

Szőke-e, barna-e, magas-e vagy középtermetű? Nem tartozik a dologra; kiki képzelje olyannak, a minőnek egy szeretetreméltó fiatal embert képzelni szeret. Előéletéből csak annyit jegyzünk meg, hogy Dombay Máté egész élettörténete e két szó körül forog: tanulás és tanítás. Tanúlt falusi oskolában mindent, a mit a rektor nem tanított, — és tanított ugyanott, mint első gyerek mindig, valahányszor a rektornak elébbvaló foglalatossága akadt, pedig sokszor akadt. Tanúlt, mikor a falusi oskolából kikerűlt és szülei a kikerűlhetetlen német szóra adták egy asztaloshoz, kinek nyelvét és mesterségét egy esztendő alatt eltanúlta; ugyanott ta-

nította a mestert és legényeit magyar szóra, írásra és számvetésre. Tanúlt és tanított mikor árván maradt; tanúlt maga erejére támaszkodni, és tanította társait mindenre, a miben erősebb volt náluk, főként kötelességhűségre, — a mire nagy szükség volt a demonstrácziók korában. Tanúlt theologiát, mert papi vagy tanári pályára készűlt, s mikor a theologiai tanfolyamot itthon bevégezte: külföldi egyetemekre szándékozott. Míg ezt tervezgette, az alatt ismét tanúlt valamit; igen fontos dolgot. Megtanúlta, hogy az ültetvényfának ugyan nem kell gyámol és védő oszlop, de a kinőtt fa nem boldogúlhat ilyesmi nélkül; más szóval, míg diák az ember, addig semmi szüksége pártfogásra, hanem a mint kinőtte a tógát, azontúl elengedhetetlen feltétele a földi létnek a pártfogás, mely nélkül a ki szűkölködik, bizony nem mehet egyetemekre, mert az egyetemi ösztöndíjakat boldogabb halandók nagyramenendő csemetéi seprik be Jénában úgy, mint Heidelbergben. Ő viszont megtanította a rajta sajnálkozókat arra, hogy ösztöndíj nélkül is lakhatik az ember két évig Bázelben és Edinburgban olyformán, hogy hat órát egyetemen, hatot pedig az asztalos műhelyben dolgozik naponként, ekként kötelezvén a testet a lélek táplálására, s egyszersmind arra is, hogy a hazajövetelre egy láda idegen könyvet, útiköltséget s a következő káplání szűk esztendőkre némi kis tartaléktőkét takargasson meg.

Itthon valami nagyúri csemete nevelésére vállalkozott ; azonban egy év alatt meggyőződött arról,

hogy a csemete az ő közreműködése nélkül is azzá lehet, a minek indult, t. i. nagy úrrá. Megköszönte a hivatalt, letette a vizsgát és káplání alkalmazást nyert egy nagy városban.

Itt már alig tanúlt (mit is tanúlhatna már többet), csak tanított.

Tanította környezetét, a nélkül hogy maga akarta, vagy a környezet észrevette volna. Igéző beszéde foglyul ejtett minden embert, hogy a ki vele találkozott, nem bírt tőle megválni: mint a két tanítvány Emmausnál, mikor azt mondta a mesternek: Maradj velünk, mert beestveledik.

Tanított a kathedrában. Egyszerű mesterkéletlen előadással, melynek minden szavát mély meggyőződés és meleg szeretet hatotta át. Lehetetlen volt a szíveknek e nyilak, a szemeknek e sugarak előtt zárkózni. A férfinép csodálta, a női közönség halk sóhajjal gondolta el: Boldog a méh, mely téged hordozott. Úgy tisztelték mint magát az öreg atyát. A mit az öreg úr nem is vett szívére; csak a Nagytiszteletű asszony duruzsolt miatta, hogy ugyan mit tudnak szeretni azon a nyápicz emberen. Káplán káplán!

Tanított szívével, az ő áldott jó szívével. Maga is gyermekkorától fogva árva és rokontalan, kimondhatatlan rokonszenvet érzett azok iránt, a kik az életnek egy vagy más keresztjét hordozták, a kiknek homlokán az ő mélyen látó szemei (a szeretet mindig mélyen látó) fölfedezték a fájdalom titkos pecsétjét; véghetetlen szeretetet a gyermekek iránt. Minél vidámabbak, minél ártatlanabbak,

minél nemesebb lelküek voltak, annál inkább szerette őket sajnálatból. Mert mennyi szenvedés, mennyi szenny és mennyi csalódás vár rájok.

Azután volt a városban egy *nőképző intézet*. Nem merem *felsőbb leányiskolának* nevezni, mert az igazgatónő sajtópört kezdene ellenem, hogy kisebbítem az intézetét. Hát legyen *nőnövelde*. Még pedig nevezetes és sikeres nőnövelde. Ott a kisasszonykák fél év alatt megtanúltak zongorázni, mert a zongorát maga az igazgatónő tanította. Fél év alatt németűl (mert «az ég *egy* kincset ad minden hazának») — mert a német nyelvet a zsidó tanító tanítja. Fél év alatt francziául, igazi franczia mosziőtől. Fél év alatt rajzolni. Mindent fél év alatt, mint a 27 kros bolt. Csak egyetlen egy csorbája volt az intézetnek, mely miatt nem versenyezhetett a fővárosi legelőkelőbb hasonnemű intézetekkel. Az angol nyelv.

Könnyű kitalálni, hogy az új káplánra az igazgatónő azonnal kivetette a hálót. «Két órát hetenként.» «Tehát csak egyet.» «Van vagy nincs haszna vagy szüksége, ne tessék azzal gondolni; legalább azoknak, a kik szeretnének, legyen alkalmuk megismerkedni az angol irodalommal.»

Mielőtt határozott választ nyert volna, rögtön kihirdettette a helyi lapban, hogy «intézetében ez évre az angol nyelv is fel *lett* ölelve a rendes tantárgyak közé, Tanítja Dombay úr Edinburgból». (Értsd nem is holmi Londonból, hanem sokkal feljebb: Edinburgból.)

Dombay nem akarta meghazudtolni az igazgató-

nőt, tehát — meghazudtolta önmagát. Ajánlkozott naponkénti egy órára, mert a heti két órát kevésnek találta.

Mikor az első héten megismerkedett a kisasszonykákkal, megsajnálta a szegény kis teremtményeket. Az apai háznak ezeket a jövendőbeli papagájait, a kik a *nevelőben* két év alatt megtanúlnak mindenféle tudományt; a kik által beoltatik a nemzettestbe hetedíziglen az a meggyőződés, hogy a német nyelv mellőzhetlen kelléke a neveltségnek; a kik megtanúlják szavalni a *Szép Ilonkát* — tanúlnak világtörténetet és egyetemes földrajzot, — úgyszintén Magyarországét is; és a kiknek kézirásuk tele van a hibák minden nemével — — — — Ah! szegénykék «német szón» vagytok bizony ti. Jól mondja apátok, akárhogy bizonyoz a mama, hogy az «Nevelő».

Dombay — s itt hazudtolta meg magát — letett az angol nyelvről, a melyre igérkezett. Nem gyötri őket, eleget gyötrik mások. Inkább enyhíteni kivánja nyomorúságukat, szépíteni világukat.

Beszélgetett velük; a leánykák figyelemmel, szeretettel függtek ajkain. Más tanár szavai felibőlharmadából maradtak meg náluk, de abból, a mit Dombay mondott, egy szó el nem veszett.

Lassanként figyelemre szoktatta őket, azután fogalmaztatta velök a hallottakat, a hibákat igaz szívjósággal kiigazgatta. Válogatott műveket olvasott, olvastatott, magyarázott; fölfedeztette velük azt, a mi szép, vonzó, megragadó van a költői kifejezésekben és rajzokban, s megszerettette a mi ne-

héznek és unalmasnak látszott előttük. Megtanította őket hazájuk nyelvének és irodalmának ismeretére.

Atyának ifjú, játszótársnak nagy, rokonnak idegen: egy édes jó testvér volt; bizalmas és finom, gyöngéd és komoly, megközelíthetetlen távolságban, s mégis közvetlen közelükben, úgy bánt velük, — mint gyermekekkel, mint szent gyermekekkel.

Azok a tiszta szemek!

Nem gondolt arra, hogy egy párt ezek közűl örökre magához igéz. Hogy egynek a kiröpülők közül köt a szárnyacskája alá egy finom selyemszálat, a melynek segélyével fölkeresheti s magához vonhatja az elrepültet, mikor eljön a tavasz? Hogy ez neki csak egy titkos mély pillantásba kerül, melyről nem tud számot adni, sem a ki adta, sem a kire esett?

Nem.

Vagyonos házak sarjai mind, kiknek az élet sokkal többet megadott, mintsem az ő részvétére szorulnának. Ha volna közöttük egy árva, egy irgalomból felfogott — —! Mert részvét és szerelem, ez a kettő nála egy, legalább majdnem egy.

A kik az intézetből időközben eltávoznak, mind megteszik nála a búcsu-látogatást, s hagynak nála valami szép emléket, kis kezeik drága munkáját; és egy pár forró könnyet, kis szívük hálájának múló zálogát.

Egy közülök — egy szép szőke sarjú leányka — váratlanul kellvén távoznia, nem gondoskodhatott idejében méltó emlékről, de azért megtette a búcsu-látogatást anyjával.

— Dombay úr kérem . . .

Akkor sírva fakadt, lehajolt és kezet csókolt az ifjúnak, mielőtt az kezét kiszabadíthatta volna. Azután megkapta a másik kezét, azt is megcsókolta.

*

Tehát abban a szobában, a hová bekopogtatunk, Dombay Máté méláz a kanapén.

A szoba nőies tisztasággal van gondozva, miből azt következtethetnénk, hogy lakója örök nőtlenséget esküdött. Leánykák! gyűlöljétek az olyan ifjú embert, a kinek szobája izlés, rend, tisztaság dolgában vetélkedik a tietekkel: az nem fog szorúlni a ti gondjaitokra. Tiszteljétek ellenben azt, a kinek asztala rendetlen, szobája sepretlen, nyakkendője kötetlen stb., mert az ilyennek van szükysége segítőre, a ki mindenkor mellette légyen.

A szokatlan kézcsók története állandó helyet foglalt Dombay lelkében. Még most is érzi kezein a szőke leányka ajkainak édes melegét.

Micsoda indulatnak volt a kifejezője ez a kézcsók? Talán a szégyené csupán? Fájt a leánykának, hogy ő semmi emléket nem tud adni, holott az *úgy szokás?* Talán a háláé, melyet az okos leányka társainál élénkebben érzett? (A hálához mindig ész kell; korlátolt elmék ritkán tudnak hálásak lenni.) Talán a csodálaté? — — Azok a mély tüzű kökény-szemek oly figyelemmel függöttek az ő beszédein! Talán . . . Itt elpirúlt Dombay. Abbahagyta a találgatást. Megrettent a gondolattól, hogy akarva vagy akaratlanul titkos vonzalmat kelthetett

maga iránt valakiben, a ki mellett ő az atya és anya hűségének egy részét vállalta magára.

— El innen! — szólt, jobb kezével meglegyintve homlokát, mintha valami fantómot akarna elűzni. — Áruló! Feledni tudnád a te szegény kis Jundádat?

És akkor a szegény kis Jundára gondolt. Újra átgondolta és elmondta magának megismerkedésének egész kis regéjét.

Junda árva leányka volt, kivel Dombay a múlt őszszel találkozott először. A gyász hozta őket össze.

A múlt őszszel dúló járvány elragadta Junda atyját, a ki Tarhalom lelkésze volt. A váratlanúl elhúnyt lelkész végtisztességétől a hivataltársakat távoltartotta a rettegés: családos ember nem megy járványos helyekre. Úgy hogy a két avagy három prédikáczió helyett, mely egy állásbeli lelkészt megillet, a boldogúlt atyának csak egy rövid ima jutott, az is csak egy közönséges káplántól mondva. A káplán Dombay volt.

Alig hantolták föl az atya sírját, megbetegedett az anya s harmadnapra ismét megjelent Dombay imádkozni az anya koporsója felett.

A temetési szertartás itt is ugyanaz volt, csakhogy most a közönség még gyérebb, — s az öt gyermek sírása meg szívszaggatóbb volt. A négy kisebb folyton kiáltozta: «Anyám, anyám!» Az ötödik csak halkan zokogott, fehér kendőcskéjével eltakarva szemeit. Ez volt Junda.

A koporsót kivitték a temetőbe, az anyát letették az atya mellé. Az üvöltő jajokba belezendűlt a vigasztaló zsoltár:

«Már lelkem dicső széked körül
Szent szined látásának örül — —»

A vén ákáczok bús kétkedéssel hajtogatták ágaikat az ének szavára (mert a vénebbje megcsontosúlt skeptikus), mintha azt kérdezték volna: hát tud örülni? míg a fiatalabb csemeték aláhajolva gyöngéden simogatták az árvák fejét másodvirágos lombjaikkal.

Úgy lesz, úgy lesz, szegénykék! Bízzatok! Nézzétek, mi is másodszor virágzunk.

Az éneklés alatt a gyér közönség szétoszlott, fölkeresni, elsiratni a maga halottját. Minő szép látvány volna az, a mint az élő a holt fejfájára borúl, ha nem volna benne annyi ámítás; minő drágák volnának azok a könyek, ha a halottnak volnának szánva és nem a világnak!

Csak az árvák maradtak ott és Dombay. Junda megtörölte szemeit, kézen fogta a két kisebb testvért s a két nagyobbat maga előtt útnak indította.

Menjünk haza.

Haza.

E szóra újra kicsordúlt szeméből a köny és fényes ösvényt hagyva, alászaladt orczáján.

Dombay elkisérte az árvákat s búcsuvételkor megkérte Jundát, hogy ha ügyei elrendezésénél szolgálatára lehet, parancsoljon vele.

Jundának erre nem volt szüksége. Testvéreivel

együtt másnap nagybátyjához költözött, a ki szintén lelkész volt egyik közel faluban s a nagybátya elintézte, rendbehozta az árvák ügyét, biztosította örökségüket.

De Dombay nem feledhette azt a jelenetet, melyet a sírdombnál látott. Mikor a legidősebb árva megtörli szemeit, mint a ki tudja, hogy már most ő a család feje, a kinek ennélfogva sírni nem szabad; a ki tudja, hogy az öt testvér között csak egy az árva — ő maga, mert a többinek van anyja — és ez anya ő maga —: mintha az élet és halhatatlanság angyalát látta volna állani a sír felett, a mint mondja a kicsinyeknek: «Mit féltek kicsinyhitűek! A ti angyalaitok látják a ti mennyei atyátok orczáját mindenkor.»

Annyi bátorító volt azoknak a sötét szemeknek könyek közül ragyogó sugáraiban! Dombay megszerette azt az alakot ott a sírdomb előtt. Nem akkor, mikor sírt, hanem akkor, mikor megtörülte szemeit és azt mondta testvéreinek: menjünk haza; holott egymaga tudja csak az öt közül, hogy nincs «haza».

Néhány nap mulva meglátogatta Jundát új házájában.

A leányka egy pár czipőcske fényesítésével foglalkozott a folyosón. Az érkező láttára nem rejtette el hirtelen a czipőcskét (kis testvérjéé volt), hanem csendesen letette s kezett nyujtott az ifjúnak. Azután fölvette ismét s nehányszor végig simította a puha kefével.

— Ha megengedi, bevégzem munkámat, mert az

— *Ha megengedi, bevégzem munkámat.*

ifjuúr nagyon kényes a czipőire. Visszaveti, ha meg nem látja benne a gömbölyű képét.

Az ifjúnak tetszett ez a keresetlen modor. Sem nem szégyenli, sem nem mutogatja, a mivel foglalkozik.

Megismerkedett a nagynénivel és nagybácsival Kedélyes, szeretetreméltó öreg pár, kik egymást elkényeztették, — s most a kényeztetés gondjait Jundára ruházták át.

Junda lett a háznak mindene.

Kis testvérei gondozása, tisztántartása; cselédre, konyhára ügyelés: a nagynéni ozsonnájának elkészítése, kedvencz könyveinek felolvasása: ez az ő belügyminiszteri tárczájához tartozott.

E mellett a felség személye körüli miniszterkedés sem volt terhére. Értjük a felség személye alatt a nagybácsit.

Könnyű a készet hallgatnod, nyájas olvasó, mikor a nagybácsi prédikál. De tudnád csak, hogy szombat este Junda keresi ki a nagybácsinak a holnapi szent-leczkét, azután jegyzékkel megjegyzi, hogy a nagybácsi egyszerre rányithasson; kikeresi és megjegyzi a mondandó téli, tavaszi stb. imádságot is, már a mint az idő kivánja; hogy vasárnap reggel Junda áll őrt a nagybácsi múzeuma fölött, hogy semmi fölösleges alkalmatlankodás ne botránkoztassa az elmélkedőt; hogy a palást, a kalap, a tóga előkészítése, két fehér zsebkendővel a zsebekben, megint csak a Junda dolga; azután egy kézcsókkal elbocsátani a nagybácsit és szemeivel kisérni egész a czinteremig; ebéd alatt ismét a hallott

prédikácziót részletezni, szép gondolatokat kiemelni s az egészet kellőleg megdicsérni, mely dicséret a bácsinak annál jobban esik, mert rég volt benne része; valamint ha az öreg úr ebéd után rá fogja a messzelyes üvegre, hogy nem volt tele, bebizonyítani, hogy de igenis, még most is tele van; ebéd után kikeresni a kedvencz pipát s minden finnyáskodás nélkül kézbe szolgáltatni: no meg a kurrenseket lemásolni, mert a rektor mindjárt papi zsarnokságról panaszkodik, ha egy betűvakarintást kell neki tenni: Jundának pedig olyan szép folyó irása van, akár egy filozófus deáknak.

Hát ne mondja senki, hogy a felség személye körüli miniszternek semmi dolga sincs!

Néha megtörténik nagy ritkán, hogy a nagybácsi dúl-fúl, költözködik. Ráfogja a nagynénire, hogy beleavatkozik a hivatalos dolgaiba, a dékánra, hogy alamuszi, a kurátorra, hogy egy követ fúj a nótáriussal, a mesterre, hogy hizelkedik a népnek, az esperesre, hogy basáskodik, azután leül és el kezd írni egy vezérczikket az egyházi lapba a papi tekintély csökkenésének okairól; de minthogy annak annyi oka van, hogy egy délelőtt megírni nem lehet, abba hagyja, kimegy az udvarra, ott beleköt a kis Jóskába, hogy gölöncsérinasnak adja, a mért sáros a czipője. Minthogy pedig Jóska a legkisebb gyermek s így Junda védencze: Junda elkezd vizsgálódni, hogy honnan támadhatott a nagybácsi *bódja*. Végre a nagybácsi csizmáin akadnak meg a fekete szemei.

Ahán! Új csizma! Szorít!

Szorít. Hiszen azt tudja a nagybácsi is, de azt már nem tudja, hogy rossz kedvének ez az oka. Junda alig várja, hogy a nagybácsi déli álomra dőljön, rögtön kicseréli az ártalmas csizmákat. Oda lop egy pár öreg habdát, míg a háborúság-szerzőket visszaküldi a mesterhez s kisámfáztatja kegyetlenül.

Nagybácsi felkél, felhúzza a habdákat, mintha kicserélték volna, pedig csak a csizmák vannak kicserélve; kimegy, mosolyog és szégyenkezik; kedvét keresi a nagynéninek, a Jóskának, a dékánnak, a mesternek; az esperesnek megbocsát és kegyelmet ad a papi tekintély csökkenésének. Békét köt mindenkivel, — csak Jundával nem, mert a Junda személye a' nélkül is szent és sérthetetlen.

Azután napestig töprenkedik, hogy miként kelhetett ő fel ma reggel ballábbal.

A csizmákra nem is gondol.

Pedig minden háborúság szerző oka nem a sátán, hanem a csizmadia-czéh. Jó kényelmes csizmákban minden ember tagja a békekongresszusnak. De szűk csizmában a bárány is tigrissé változik.

Így Törökország bukásáért a mi érdemes csizmadiáink a felelősek. Ha ők a háború kezdetekor valamivel szűkebbre vették volna a mértéket a miniszterium lábáról, most már Kiev alatt volnánk.

Ámde ez a magas politikához tartozik; mi maradjunk csak a lelkészi udvarban.

Junda figyelmes gondjai szeretetre mutató találékonysága, őszinte hívsége a megnépesűlt ház életét megnépesítették! A boldog öreg pár még

boldogabbnak érezte magát a gyermekek között. Nem is hitték, hogy ennyi gyermekkel ilyen kevés baj van. Ilyen kevés ám! Nincs azokkal semmi baj, azt mondja Junda is. Tiszták, engedelmesek, rendtartók. Junda felel valamennyiért.

Dombay élesen látó lelke néhány látogatási óra alatt átismerte Jundát. Látta minő könnyű szívvel, jó kedvvel hordozta a kötelességek egész hosszú nehéz lánczolatát, hogyan foglalja gondjaiba új szüleit és kis testvéreit, figyelmes tekintetének egy mozdulatával igazgatja a gyermekeket, a nélkül, hogy valaha zsémbelne rájuk, míg másik tekintete az öregekre villan át s kitalálja, mi lesz kedvükre.

Elgondolta magában, nem azt, hogy ez a leányka egy férfit boldoggá tehet, mert kincs, hanem azt, hogy ez a leány méltó arra, hogy egy derék ember boldoggá tegye.

Hitte, hogy e boldogító tisztre ő van hivatva, s magatartását ez az önbizalom irányozta. Nem nyilatkozott, de a két lélek tudatával bírt a kölcsönös vonzalomnak, mely minden nyilatkozatot feleslegessé tesz. Mindkettő természetes és nyilt lélek: olvastak egymás szívében; ugyan mi szükség lett volna szavakra?

De ez a vonzalom nem az a vak, heves, égető és kizáró indulat volt, mely a közönséges szerelmet jellemzi, s melynek első, utolsó, egyetlen szava ez: «Nálad nélkül nem élhetek.» «Vagy te, vagy a halál» stb. Az ő vonzalmuk nem csapott ilyen magasan az üres levegőbe; az a néma tekintet csak ennyit mondott: «Veled szeretném átélni az életet.

Nem akarnám, hogy más tegyen boldoggá; én szeretnélek azzá tenni.» Ennyit és nem többet de ez elég volt, mert ez igaz volt.

Különben is, hol van még az az idő, mikor erről világosabban lehet szólni. Dombay két évet töltött egyetemen, egy évet nevelőségben: egyik sem olyan hely, hol a gyakorlatot alaposan meg lehetne tanúlni. Legalább az atyák azt mondják. Ő még csak *egy éves* káplán-számba megy, ha Bazileában járt is. Más is járt ott, de sort várt.

Mind e mellett is megtörtént az a rendkívüli eset, hogy a tarhalmi egyház közönsége, a Junda atyja halálával üreségbe jött hivatal betöltésénél nem akart élni választási jogával. Ő nekik nincs választottuk, ők nem ismerik az atyákat, annálfogva az esperes-atyára bízzák, ajánljon nekik valami jó papot. Mely bölcs elhatározását a tarhalmi értelmes közönségnek az egész traktus nagy helyesléssel fogadta. Ez már jóravaló nép, ez már értelmes közönség. De bezzeg megváltozott a világnézet, mikor megtudták, hogy az esperes-atya mellőzve érdemekben megőszült saját régi szolgatársait, valami széllel bélelt, ebenlóggós (mert lehetetlen az, hogy a ki Angliában járt, széllel ne volna béllelve és plaidet ne viselne) inczifinczit, valami Dombay nevű káplánt ajánlott, a kiben az együgyű tarhalmiak meg is nyugodtak, várván az egyházmegyei gyűlés megerősítését.

Dombay örült a váratlan szerencsének, nem a szerencse nagy volta miatt (volt benne önérzet és bátorság nem tekinteni a szerencsét nagynak), ha-

nem azért, hogy bálványozott tervét tovább építheti, be is fejezheti. A szegény kis Junda atyja örökjébe léphet, oda viheti, ott nevelheti kis testvéreit. Minden gondjainak meg lesz a jutalma. Az ő oldala mellett.

Imé az a fiatal ember, a ki a kanapén méláz, — és a kinek neve Dombay Máté, — ilyen gondolatokkal foglalkozik; — közbe-közbe mintha légy szállana homlokára, a kit onnan el kell neki hajtani. Az a légy pedig annak a kézcsókos szőke leánykának az emléke, a kinek ajkainak melegét még most is érzi kezein, s a kinek elűzött alakja erőszakkal visszatér, — s félig elfogja a világosságot az ifjú szemei előtt, hogy ne láthassa teljes fényben a szegény kis árva Jundát.

Most, — miután bepillantottunk Dombay Máté szobájába és szívébe, — hagyjuk magára ábrándjaival, repüljünk át néhány hónapot és mértföldet, szálljunk le Fűzvárnak kellőközepébe és szaporítsuk számát annak a «számos közönségnek», mely a fűzvári egyház nagy termében az egyházmegyei közgyűlés érdeklődő tanujaként gyülekszik.

VI.

Szép azt látni, mikor az ilyen gyűlésre seregelnek.

A kálvinista kanonokok, a hogy szokták nevezni a világi urakat, a kik a papok többivel közösen gyakorolják az egyházigazgatás és egyházi birás-

kodás tiszteit. Urak, hivataluknál, születésüknél, vagy érdemüknél fogva.

De bármily magas az a hivatal, az a születés, az az érdem, melylyel a világban kitűnnek, sohasem utasítják vissza azt a megtiszteltetést, melyben huszhuszonöt parasztközség őket részesíti az által, hogy megválasztja világi tanácsbirónak vagy épen főkurátornak.

Főispánok, kik ma egy egész megye összes értelmiségének tanácskozását vezetik s holnap féldélig vizsgálnak egy öreg-bötűs számadást, melyből ki kell sütniök, hová lehetett az a 2 frt 20 kr., a melyről számadó hit alatt kész erősíteni, hogy ő el nem sikkasztotta.

Rengeteg gazdák, kik tegnap fél óra alatt megkötöttek a kalmárral tízezrekre menő szerződést, s ma azt veszik érett megfontolás alá, hogy a vadormi tanító fizetésébe járó kánikuláris csirke darabonként 20 vagy 25 krért legyen-e méltányosan megváltható.

Ügyvédek, kik tegnap uradalmakért pöröltek, ma pedig egy kenderföld termése tárgyában mondanak véleményt, s e czélból elolvasnak még ma éjfélig két koncz dokumentumot.

Államférfiak, kik tegnap a fölött határoztak, hogy akczióba lépjenek-e Oroszország ellen, ma pedig eljönnek ide véleményt mondani az iránt, vajjon azon «egy mázsa húson», mely a kéresdi lelkész konvencziójában írva találtatik, marhahús értendő-e, mint a prédikátor pretendálja, vagy pedig juh-hús, mint az elöljárók állítják, azon okon, mert az ő községükben nem mérnek marhahúst.

Ünnepelt költők, az eszményi fenség udvarnokai, kik itt a prózai zöld asztal unalmas tanácskozásai alatt feszült figyelemmel vetik papirra az atyák torzképeit.

Nagyszakállú országgyűlési képviselők, kik tegnap vérig harczoltak a romániai vámegyesség ellen, s most visszatorlásul vérig engedik magukat sarczoltatni a román és szerém misszió élelmes elnöke által.

Parlamenti pártfőnökök, kik tegnap az egész másik oldalt megpuhították egy nagy beszédben, s ma engedik magukat semmivé tétetni a falusi prédikátor buzgó ékesen-szólása által, s az izzadó férfiúnak udvarias mosolyban fizetik le a győzöttek sarczát.

Nem hosszú, nem drága nekik az az idő, a mit ezen apró-cseprő ügyekben elvesztegetnek. Mert ezek az apró-cseprő ügyek homokszemek, — de egy nagy drágakőben.

Itt jőnek a fűzvári egyházmegye világi férfiai. Ez a fiatal mágnás, a ki imént tért haza Zürichből, az egyházi ügyekből ugyan édes-keveset tud, de majd beleszokik, hiszen minden apja, öregapja, koadjutor-kurátor volt Bodrog-Keresztúrtól fogva a mai napig. Kötelessége neki is. Azután jön jószágigazgatója, a ki a zöld asztalnál a fiatal gróf előtt foglal helyet, mint rangban és hivatali idejére nézve elébb való. Azután másik két úr, kiket a harmadik vármegyéből szólított ide a kötelesség. Azután Talpárdi Gáspár, a segédgondnok, a ki helyben Fűzváron lakik ugyan, de azért a szomszéd utczabeli

főnöki lakásáról ötlovas hintóban jő a parókhiáig, mert a dignitás azt kívánja; hozván magával elnöktársát: az esperest is.

Az udvaron és kapu előtt csoportoznak a gyűlés alkotó tagjai.

Ott van N. t. Fúrfaragó úr, a ki azért neveztetik Fúrfaragónak, mert örökké statutumokat fúrfarag; zsebe tele van ház-szabály, lelkész-választási, káplán-tartási, káplán-elhelyezési, simonia-korlátozási, beiktatás-rendezési s több efféle javaslatokkal. Az atyák reszketnek tőle ha látják, mert tudják, hogy a gyűlés az ő jelenléte miatt egy nappal tovább fog tartani, a mi a traktusnak 125 frtjába kerül. Úgy fognak ki rajta, hogy minden indítványát rövid úton a szuperintendencziára terjesztik. Bajlódjék vele a püspök.

Emitt búskodik tiszt. Kérges úr, a kinek van egy Pitavalja, melyet csak azért tanulmányoz, hogy az ott előforduló kriminálitásokat sorrend szerint ráragassza mindazon ifjú atyafiakra, a kik elég szerencsétlenek magukat valami rendes hivatal elnyerésével kecsegtetni.

Emitt emelkedik tiszt. Rúth Mihály úr, a kit a traktus bölcsének neveznek, mivel minden embert összeszamaraz: az öregeket, mert már vének; az ifjakat, mert még gyerekek. Könnyű neki, lévén középkorú férfiú. Büszke a függetlenségére, mert őtet semmi hivatallal vagy kegyes mosolylyal le nem lehet kenyerezni annyira, hogy kivételt tegyen valakire nézve azon kollektiv czím alól, mely alá az egész emberi nemzetet fentebb összefoglalta.

Item: Effendi Kucsuk Mehemet Ali Seitán Ibrahim. A hogy a találós eszű rektorok tiszt. Hegyenvölgyi uramat négyszemközt emlegetik, kiknek ő *Dallaeusuk*. Egy napi járó földre maga körül minden felekezeti tanítót kipusztított már, s a helybeli oskolát csak azért nem tette községivé, hogy legyen kit nyaggatni. Különben született körlelkész s ha beül valami examenbe, addig onnét ki nem jön, míg a mestert ki nem vexálja a templomból.

Hát azok a mesebeli prédikátorok, a kik Tompával az öreg harangozó vállaira támaszkodva kimennek a temetőkertbe, talán nem is azért, hogy a Szép Julcsa fejfáját megnézzék, hanem hogy az a kis sarjú megszáradt-e már és a szilvát nem horgászták-e el a lovászgyerekek, minthogy az ó és új temetők haszna a prédikátoré, nem egyszersmind a nyesedék is. A kiknek méhesük a tudomány, múzeumuk a buzgóság, nagyszobájuk a vendéglátás, háznépük az erkölcs, udvaruk a rend és tisztaság tüköre. A kik a főispán, a földesúr, a királyi herczeg, a váczi püspök tiszteletére palástosan megjelennek a küldöttséggel, és örök hálával emlegetik, hogy ő méltósága vagy excellencziája milyen kegyesen szóba ereszkedett velük. A kiknek szép simára borotvált piros arczuk világosan utal arra a a szívjóságra, melylyel egész környezetüket boldogítják.

Ha csak azokban a marczona alakokban nem keresed, a kik a folyosón egy csoportban állva beszélgetnek! Őszbe keveredett szakálluk honvédkapitányokra mutat; pedig ha ez a szakáll eltűn-

nék, menten előtted állna az az eszményi jóság, a kit könyvekből ismersz. Úgy van! Ezek is úgy kezdék az életet. Szép Schwarzenbergbarkóval, bajusztalan, szakálltalan. Mikor aztán eljött az idő, megeresztették a magyar díszt. Beszélhetett aztán esztendők fordultával a magas helytartóság, hogy az «úgynevezett egész szakáll (Vollbart) hordozása általában betiltatik, az arczszakáll és bajusz viselése pedig minden túlzástól távol és oly szabály szerint engedtetik meg, hogy az áll a száj végétől (Mundwinkel) lefelé teljesen borotválva legyen». — Csak azért is! Még bojtorjángyökér-esszencziával is! Beszélhetnek a fiatal óriások, hogy a papi tekintély megölője a szakáll! Hát nincs ő nekik tekintélyük? Nézzétek a nagybácsit azzal a rengeteg zászlóval! Meri annak a kezét megtapogatni a fiókfalvi presbyter? Vagy mer annak az ablaka alatt fütyörészni a lovász-gyerek? Vagy birák uraimék egész nótárusostól mernének odaizenni hozzá, hogy ne sajnáljon átlépni a helység házához? Hohó frátres! a nagybácsi szakállosan is különb legény, mint ti, ha a hajatokat leberetváljátok is. Ti kezdjetek új módit; ők szakállosan kezdték, úgy is végzik.

Ez a méltóságos tekintetű, magas megtermett alak azzal a kövéres piros orczával, jóságos kegyes szemekkel, a ki most lép ki az ötlovas kocsiból... Ne higyjetek a külsőnek! Az alatt a szép fekete selyemkabát-hajtóka alatt nem-emberi szív dobog, hanem egy rettenetes mélységű zseb, a mely örökkön-örökké tele van gyüjtő ívekkel, kérő ívekkel jótékony czélokra; szerző által kinyomatott érteke-

zésekkel, még jótékonyabb czélokra; a gyülekezet közkivánatára kinyomatott alkalmi prédikácziókkal; előfizetési felhivásokkal, tankönyvek árjegyzékeivel; globusok, térképek prospektusaival; templom-, oskola-, orgona-építésre, harangvételre, torony-reparálásra, kétosztályú gymnasiumok nyolczosztályúvá tételére; a nm. m. k. miniszterium által engedélyezett s kibocsátott sorsjegyekkel, melyeket Nagy-Szombattól Nagy-Szebenig a ki van Irhatnám és Szerepelhetném ember, mind ő hozzá küldöz. Ő neki esperesi kötelessége a naponként hozzá tizével érkező kérő és előfizető ívekre, a szép tarka-barka sorsjegyekre összefogdosni a maga rekrutáit. Szaladna tőle minden ember, de nem lehet, mert ő az esperes; muszáj venni, aláírni, előfizetni mindent, a mit ő kér. Mikor olyan szépen tud kérni, oly finoman nyakadba akasztja, mintha egész életét a jótékony bazárban töltötte volna el.

Amott tisztes kékbeliek tanakodnak hátratett kezekkel, kérdezvén egymástól a vetések állását és félszemmel vizsgálván az atyákat. Ezek egyházi képviselők. Némelyiknek kék mándlija erősen megkopott. Ne hidd, hogy ez valami alpári ember volna. Ellenkezőleg, ez azt jelenti, hogy ő már régóta koptatja az elöljárói köntöst, s majd meglátod, milyen routinja van az ékesszólásban. A többiek, a kiken még meg sincs törődve a kék posztó, egészen új emberek s nem ösmervén a dörgést, még a mestereknek is nagy reverentiával köszönnek.

Mert a fiatal nemzedék is itt van. Udvarias, szolgálatkész fiatal nép, mikor az atyák között van;

csipős nyelvű, gúnyoros, adomázó, kedélyes, mikor nincs közel a macska; keserű, mikor eszibe jut a papi zsarnokság, melyet deákul úgy nevez, hogy canonica hora. Nyilván most is erről beszélnek. Egy a többi közűl magasan tartja fejét és óra-zsinórjával játszik. Elvitathatlan jele a *községi* tanítónak, a mint szánalommal veszi tudomásul *felekezeti* kollégái panaszát.

Most sebes hajtással három könnyű kocsi gördül a parókhia kapuja elé. Az érkezők kikelnek a décz-bundákból; az udvaron mozgalom és suttogás támad.

Ezek a *kondori* urak. *Ezek* ám az emberek! Nem nyüglődnek, nem nyavalyognak sokat, hanem a mult tavaszszal eszökbe jut, hogy ekklézsiát kellene alkotni s egy év alatt készen vannak templommal, paplakkal, papi fizetéssel, melynek első tétele «száz arany» vert aranyban; valami özvegy nagyságos asszony alapította. Nyolcz hold föld primissima klassis: rizskását terem!

Az «egyházias férfiak» általános csudálat tárgyai. Vezérök, Iharosi, egy iratcsomagot nyújt át az esperesnek, melyet a Nagytiszteletű úr figyelmesen megtekint, aztán a többi csomagok közé helyez.

— Ez eddig jól van. De hát találtak-e a kondori urak, a kit papjuknak óhajtanak?

— Utána néztünk — felelt Iharosi — s találtunk is. Mi Dombay Máté urat szeretnénk megnyerni. Sok jót hallottunk felőle.

— Beszéltek vele? Elfogadja?

— Annyira nem mentünk. Egyházi ős autono-

miánk azt hozza magával, hogy az esperes erősíti meg a választást.

Az esperes nagyot nézett az autonom férfiura. Nem tudta elhatározni: ravasz-e vagy együgyű.

— Ez mind jól van, jó uraim! Csakhogy a megerősítést Dombay úr elhatározása változtatja ténynyé. De alig hiszem, hogy ajánlkoznék, miután a tarhalmiak is megtisztelték.

— A tarhalmiak? Már az más; azonban ha a tarhalmiak más gondolatra térnének... Akkor?

— Akkor — felelt rá Csont Ábel — volenti non fit injuria.

*

A kondori urak el kezdtek ismerkedni. Fölkeresték az ismerősebb papokat, azok előtt lerajzolták, mennyi buzgóságot fejtettek ki nagy erőfeszítéssel, hogy zsenge egyházukat létrehozhassák. Figyelmeztették a befolyásosabbakat, hogy vegyék szívökre ennek a szépen indúlt kis egyháznak az ügyét, mert ha most kezdetben elrontják, — ha valami nem odavaló embert löknek oda, a kinek se tudománya, se szónoki képessége, se tapintatos finom modora, — bizony a hogy kezdődött, úgy el is végződik ez a szépen indúlt kis egyház, és a késő maradék a mostani oszlopembereket fogja kárhoztatni, a miért veszni engedték.

Azután ismerkedtek tovább. Az atyáktól az uraimékhoz fordúlnak, beszélnek velük közömbös dolgokról, azután áttérnek az egyházi ügyekre, s itt Dávid úr hatalmas szavakkal lelkükre köti, hogy

legyenek élő oszlopai annak az ügynek, a melynek őrállóiul elhivattak, mert — úgymond — elvész a nép, a mely tudomány nélkül való.

Így megtámogatva szavainak igazságát a szentírással, ott hagyja a maga társait és egy másik csoporthoz fordúl. Kiveszi a szívük titkát, hogy ez a tarhalmi küldöttség.

— — Mert édes atyámfiai, drága jogunk nekünk, őseink vérével és könyeivel megszentelt jogunk nekünk, magyar református kálvinista protestánsoknak, a mi drága autonomiánk. Mi is mikor megalkottuk e mi zsenge egyházunkat, megkaptuk a sok jóakaratú tanácsot, hogy így bízzuk, úgy bízzuk a szentszékre, hogy ő adjon nekünk papot, és ne bocsátkozzunk magunk a választásba. Micsoda! hogy mi lemondjunk a mi sarkalatos jogunkról, és hogy minket csak olyan teddideteddoda népeknek nézzenek!? Már kérem szépen, hiszen nem tehetjük magunkat az előkelő és fényes gyülekezetekhez, de mégis kikérjük magunknak, hogy ne nézzenek holmi Kakucsfának. Még az unokáink is megátkoznának, ha eladnánk a mi ősi autonomiánkat! Meg is érdemelnénk.

A tarhalmi küldöttség összenézett. Ihárosi pedig tovább ment ismerkedni.

Mikor aztán a gyűlés további folyama alatt sorrendre kerűlt a tarhalmi lelkészség ügye és az esperes örömmel jelentette a tarhalmi egyháznak az egyházi kormányzat iránt tanusított példátlan bizodalmát, mely szerint lemondván ez esetre választási jogáról, egyenesen az esperesre bízta a

kinevezést, s ő e bizodalomnak megfelelőleg Dombay Máté jeles ifjú atyafiút ajánlotta, kit a tarhalmi díszes egyház el is fogadott . . .

Akkor előlépett a tarhalmi küldöttség vezére és szépen elmondotta azt, a mit Dávid úrtól tanúlt: «hogy igaz ugyan, miszerint némely zsöllér emberek, de a kiknek semmi jussok sincs az ekklézsiában, annálfogva ők azt nem úgy értették, mert mi haszna az ekklézsia, ha a népnek még a maga papját sem szabad választani. Ők ugyan szeretik e jámbort — embernek, de a szavazatja kicsiny az ő kathedrájukba, kihúzná őket otthon a nép, mert ő nálok mindig nagy papok voltak».

— Tehát nem akarják kegyelmetek elfogadni Dombay urat? — kérdé az esperes reszkető hangon és kigyúlt homlokkal.

— Mi szeretnénk, követjük alázatossággal, de a nép . . .

— Jól van, ne folytassuk tovább. Kérem a tisztelt közgyülést, kegyeskedjék e tárgyban tett jelentésemet nem mondottnak tekinteni.

Akkor fölkelt az elnöki székből és úgy folytatta:

— Minthogy pedig a tarhalmi küldöttség megengedte magának azt a kedvtelést, hogy engem hazugságban hagyjon, s valótlannak nyilvánította azt, a mit én befejezett tényként adtam elő: ezennel leteszem az esperesi hivatalt, kérvén a közgyülést, hogy e nyilatkozatomat tudomásul véve, a helyettesítésről azonnal intézkedjék.

Az urak és atyák fölkeltek székeikről, körülvették a tisztes öreg urat, kérlelve hogy vegye

vissza lemondását, egy egyház miatt ne büntesse az egész egyházmegyét.

De az öreg úr hajthatatlan maradt.

Ekkor előlépett Dombay, szót kért, és szólt az önérzet nyugalmával. Fájlalja, hogy ezen kellemetlen eseményre az ő személye adott okot, s csak abban van némi vigasza, hogy ennek előidézésében semmi része sincs. Nem kereste a tarhalmi egyház kedvét, s nem szégyenli, hogy nem nyerte meg. De fájlalná, ha esperes úr megmaradna nyilatkozata mellett, mert ennek sulyát azok éreznék legkevésbbé, a kik erre okot szolgáltattak, míg ő rá örök teherként nehezülne az a tudat, hogy az egyházmegye ő miatta vesztette el legtiszteltebb vezérférfiát. Ha az ő könyörgésének van egy porszemnyi súlya, ő is járúl azzal a közgyűlés nyilatkozatához s kéri esperes urat, foglalja vissza székét.

Az ifjú annyi bensőséggel beszélt, hogy a közgyűlés riadó helyeslésben tört ki. Karon fogták az esperes urat, s visszakényszerítették elnöki székébe. Talpárdi nagysága pedig oda lépett az ifjúhoz és ott a gyűlés színe előtt megölelte.

— Köszönöm, köszönöm, kedves fiam! Az Isten lelke megszentelte szádat.

Még Rúth Mihály úr világnézete is megingott; elismerte, hogy a fiatal atyafi gyönyörűen beszélt. Alkalmasint angolból vette, hanem az mindegy, jól elkészült rá.

Legjobban meghatotta pedig a tarhalmi küldöttséget. Most látták, minő kincset vetettek a sárba. Érezték, hogy elrontották a dolgot, de az, hogy

horogra jutottak, s hogy az a horog a ravasz Ihárosinak egy elejtett szava volt, nem jutott eszükbe. Szégyenkezve léptek Dombayhoz, hogy ne búsuljon, ők csak a forma kedvéért kivánják a szokott választást, mert ha most erről lemondanának, ki tudja mi lenne a következése; egyébiránt biztosítják, hogy az egész *haza* rá fog szavazni.

Dombay megvígasztalta őket, hogy válogathatnak a különbnél különb papokban, de ő róla tegyenek le, mert ő nem lesz nekik papjok soha.

Úgy mondta, hogy kérlelésről szó sem lehetett tovább.

Ekkor előállt az egykori kondori küldött, Mecseki. Nem Ihárosi. Nem; ő sokkal nagyobb róka, minthogy tarhalmi bátyámuramékat nyomra vezesse. Oldalba lökte Mecsekit, hogy itt a kedvező pillanat, szóljon s kérje Dombayt.

Mecseki szót fogadott és választékos szóval bele kezdett, hogy ők tárt karokkal fogadják azt, a kit a tarhalmi atyafiak nem tudtak megbecsülni...

De nem mondhatta el a jól átgondolt díszbeszédet, mert Talpárdi indulatosan félbeszakasztotta:

— Dejszen abból bizony semmi sem lesz! Én azt meg nem engedem, hogy olyan talentum a mi buczkáink között eltemesse magát. Debreczenbe való ember az, nem pedig Kondorra.

Azután még tovább is méltatlankodott, félig magának, félig az atyafiaknak, jól oda mondogatván.

— Persze! Göttingából Bugaczra! Hiszen preczeptort sem kaptok és mégis theologiæ doktorról álmodoztok. Azt megmondom nyiltan, hogy Dombay

oda be nem lép. Nem neki való állapot az! A mi igaz, igaz.

Az esperes is így gondolkodott. Az ő becsületes öreg szívét semmi érdek nem kapcsolta az ifjúhoz egyéb egy kis hiúságnál, melytől még az esperesek sem menekülhetnek. Büszke volt a papjaira — a maga ezredére. Volt gondja rá, hogy minden érdem lehetőleg megnyerje jutalmát, minden tehetség a maga munkakörét. Nem hogy féltékeny lett volna a fiatal ágaskodókra, ellenkezőleg, előszeretettel tanulmányozta s felhasználta jellemüket, hajlamaikat, tehetségeiket. Gyengéiket takargatta vagy szeretetteljes iróniával irtogatta. A kiválóbb tehetségeket megyéjébe édesgette, hogy a succrescentia, — az új nemzedék — legalább is legyen olyan, mint a kiknek nyomába lép. Így vette karjaira Dombayt is, s épen ezért igen zokon esett neki, hogy az ő jó és bölcs czélzatai egy derék ifjú ember szégyenével végződtek. — Minden áron elégtételt kivánt szerezni.

— Úgy van! — tódítá elnöktársa szavait. — Módunkban van gondoskodni Dombay úr számára más jutalomról is. Ha a tarhalmi egyház megvetette kért ajánlatunkat, megköszöni azt Gódircz, és sietni fog magának Dombay urat biztosítani.

Micsoda! gondolja magában a gódirczi fényes egyház képviselője. Hogy Gódircz, melynek népessége hetvenkét lélekkel haladja Tarhalomét, és Gódircz, mely két tanítót tart, külön a fiúknak és külön a leányzóknak, és Gódircz, a melynek tornyában négy harang szól, és Gódircz, a melynek

bádogos tornya négy öllel magasabb, mint a tarhalmi fazsindelyes torony, hogy egy ilyen egyház fölvegye azt, a mit Tarhalom eldobott?

— Megkövetem a Nagytiszteletű Esperes urat, mi még sehogy sem vagyunk a mi választásunkkal, mivelhogy még sok a párbér restánczia, s míg az be nem jön, addig nem nyerhetünk papot. Tudjuk mi azt, mert ösmerjük a törvényt. A Tiszteletesnének is kegyelem-esztendőt szántunk, mert az árva nagyon sír-rí rajtunk, hát nem akarjuk Dombay uramat elkötelezni idő előtt; hátha addig még jobb szerencséje akad — —

Szegény öreg esperes! Javítani akart a dolgon és rontott vele. Elégtételt akart szerezni kegyenczének s csak szégyenét tetézte. Zavarba jött. Tekintélye volt a koczkán s most már másodízben.

Talpárdi észrevette az öreg úr zavarát és segítségére sietett. Jó az a kettős elnökség; az a két szárny. Ha az egyiket zsúrolja a lövés, a másik még birja, s ha egyebet nem tehet, csapkod.

— Nem kértük véleményét az érdemes képviselőnek, s az ajánlat nem is úgy tétetett, mint ő képzeli. Az elnökségtől távol van korlátozni a szabad választást; az ellen azonban nem tehetnek kifogást gódirczi uraimék, ha Dombay úr hozzájok rendeltetik adminisztrátornak, mert ez az egyházi felsőbbség rendelkezési joga, melyet fog is érvényesíteni. Esperes úr is úgy értette.

Esperes úr hálás tekintetet vetett a szabadítóra s fejével csendesen *igent* intett.

Dombay azt vette észre, hogy ő két óra alatt

két évtizedet vénült. Vén káplánná lett, világból kimaradott vén káplánná, kinek sorsán minden embernek joga van szánakozni. Keserűség fogta el szívét s reszketett a hangja, mikor szólt:

— Érdemem feletti az a kegyesség, melylyel az elnökség rólam gondoskodni kiván, de nem köszönhetem meg, mert szégyenpadra állít, melytől következőre meg akarom magamat őrizni. Ha az egyházaknak van autonomiájuk, van az egyéneknek is. És én ezen egyéni jogommal élve, kijelentem, hogy valamint Tarhalomnak, úgy Gódircznak sem leszek sem adminisztrátora, sem lelkésze soha. Megyek a hova hívnak, de nem a hova kényszerítenek.

Kaptak ezen a kondori urak.

— Legyen a mienk! — kérlelte Mecseki. — Nem fogja megbánni. Gyönyörű tér nyílik tevékenységének.

— Teremteni és semmiből teremteni! — folytatá Iharosi. — Ez lesz az ön apostoli missziója. Isteni munka.

— Idylli életet él. Távol az emberek zajától. Tanulmányainak szentelve idejét. Romlatlan pusztai nép között — liczitált Mecseki.

— És mívelt úri családoknak predikálva, kik önt megértik — feljebbezé Iharosi.

— Gondoljon ön Frankéra Hálában! — biztatta Rúth Mihály úr.

— És Oberlinre! — mondá egy másik kollega.

— És a rézpataki lelkészre! — lelkesedék egy versíró káplán, a ki egyik szemével Gódirczra, másikkal Tarhalomra bandsalított.

— És a vékfildi papra! — szólt oda egyik urambátyám — a kinek magasztos történetét ő még 1827-ben olvasta Bécsben (midőn tudományának öregbítése végett külföldi egyetemekre indúlt, de az akkori háborús idők miatt útlevelet nem nyerhetvén, Bécsnél tovább nem mehetett).

— És Robinsonra, édes uramöcsém! — szólt most a nagybácsi is.

Dombay feltekintett rá.

— Úgy, úgy, édes öcsém! Robinsonra. Ezek az urak levegőben járnak, de más a gyakorlati élet. Kár volt olyan nagyon szívére venni a gódirczi ember beszédét. Menjen a hova rendelik s ne gondoljon vele, szívesen látják-e vagy sem. No bizony! Hát Pál apostolt hívta-e valaki Listrába vagy Efézusba? Megesett volna bizony, ha Ilyés akkor megy Ákháb udvarába, mikor hívják. Mentek nem a hová hívták, hanem a hova küldötték.

— Én nem vagyok próféta, sem apostol — felelt elmélázva Dombay. — Én rajtam kiadtak, mielőtt rájuk kötöttem volna magamat. Megvénültem két óra alatt, nem akarom a harmadik kudarczot. Úgy is, akárhová megyek, mindenütt utánam jön a szó: itt sem kellett, ott sem kellett. Még csak meg sem hazudtolhatom, mert nem mondják hangosan. És ha fülembe kiáltanák is, igazuk volna. Tehát megyek nem a hová küldenek, hanem a hová hívnak.

Kezét nyújtotta Mecseki felé.

— Megállj öcsém! — kiáltott a nagybácsi — indulatosan elkapva a veszélyes irányban nyújtott

kezet, s fojtott hangon suttogta: — Senkid sincs, a kinek joga volna beleszólani?

Az ifjú szelíden kiszabadította foglyúl esett kezét s Mecsekinek adta. Azután felelt az öregnek.

— Én határoztam. Ön tudja, kinek van joga beleszólani, kérdezze meg, eljön-e velem!

Lehuzott az újjáról egy karikagyűrűt, azt átadta a nagybácsinak.

— Vegye át ezt a gyűrűt és hozzon helyette másikat, vagy hozza vissza ezt.

*

Azután szállására ment az ifjú. Fogott egy ív papirt, arra elkezdett írni valamit, a minek ezt a czímet adta: *Tizenkét év múlva.*

Ez az ő anticipált naplója volt. Ezt másoltuk le történetünk első fejezetében. De nem úgy történt, a mint ő megjövendölte.

VII.

A kondoriak hazavitték papjukat még onnan a gyűlésről.

Ünnepélyben nem volt hiány. Három kocsival mentek, de jött eléjök harmincz. Úri fogatok, egyenruhás kocsisok rajzottak ki a kondori határszélig, hol az érkezőt Ámbár Lőrincz üdvözölte az egyházközönség nevében. Kondor — mintha fejedelmet fogadott volna — kitárta minden gazdagságát az érkező előtt; gulyák, ménesek, juhnyájak oda

voltak terelve mind az útszélre jobb és balkéz felől. Lássa a vendég, hogy Kondoron is élővel élnek.

Az új lakással nem igen volt mit dicsekedni, ezt még Ihárosi is elismerte. Bűnbánólag bevallotta, hogy itt minden a kezdetlegesség jeleit viseli: a szoba, mely padozatlan, de száraz; a benyiló, melyben kályha ugyan még nincs, de északra nyilván ablaka, nyáron át kellemes hűvös; téli ablakok sincsenek, de a nagy szoba ablakai délnek nézvén, felesleges is az ilyen fényűzés; azután a konyha, mely szép tágas és biztos, mert a padlásfeljárás, úgyszintén a kamraajtó is innen nyílik; végre az iskolaház, mely ötödfél öl hosszú és három öl széles lévén, igen alkalmas az isteni tisztelet tartására is. A padlás ugyan nincsen lesározva, de hiába! nem lehet mindent egyszerre; különben is távol állván minden épülettől, tűzveszélytől nincsen mit tartani. Mindezen hiányosságát helyrehozza azonban az a három gipsz Varula, a kik a tűzfal három fülkéjében állanak őrt, s a kik közül egyik Kazinczynak, másik Vörösmartynak, a harmadik Petőfinek mondja magát.

Ilyen szépen kimentvén alkotásának minden gyarlóságait, sietett az ifjú lelkészt kivinni a tornáczra, honnét az egész gazdag síkságot áttekinthette. Ihárosi szerette a költészetet és tudta könyvnélkül Petőfit, — be is mutatta tudományát, egész versszakot alkalmazván a távol kék ködében emelkedő toronyra, a délibábos égre, a puszta mélyén álló csárdára, mintha csak az összes ihletét azon a buczkán nyerte volna a költő, a hol ők állanak.

. . . . az egész gazdag síkságot áttekinthette.

Azután meghordozta az udvarban és kertben. Azaz újra megmutatta neki a világ négy tájékáig terjedő síkságot és rábízta, hogy ebből a síkságból mérjen ki már az épület körül két négyszög holdat a belsőségnek. Az épület maga egy magas homokbuczkán állott, köröskörül meglehetősen hepehupás síkkal, mely, mint Iharosi mondá, planirozva és rigolirozva a legpompásabb gyümölcsössé alakítható, továbbá egy mély homokvölgy, melynek hossza és mélysége épen elegendő arra, hogy a parokhia kéménye kilássék belőle, ha a házat oda építették volna; azontúl egy még magasabb homokdomb — begyepesedve, melynek nevét is tudjuk már Csont Ábeltől. Nyöszörgőhegy.

Tehát ezt a tért csak planirozni és rigolirozni kell, gondolta a Comte tanítványa, s azonnal kész a pompás gyümölcsös.

A felséges őszi almák, a mosolygó nancy-baraczk, a drága muskotály-körte, melynek egyik oldala mint a hajnal, a másik meg mint a teli hold, — a csúfolódó pongorádi cseresznye, a biborszilva, a szőlő, altam maritans populum stb., stb., a melyeknek zsengéje mind Junda ujjai által szakasztatik le, de érett megfontolás s közös megállapodás útján, míg Józsikának mind az öt ujja bekötöztetik gyolcsdarabbal, hogy nénjét meg ne előzze. Aztán a dinnye, a legkitünőbb sárga fajok; görögöt nem termeszt, mert azt ellopja a juhászság.

Mind ez az öröm pedig nagyon olcsó. Csak mintegy két hold területet kell planirozni és rigolirozni és egy tíz öl hosszú, négy öl széles és két

öl mély homokvölgyet betemetni, a mi nem is jár nehézséggel, mert épen a Nyöszörgőhegy tövében van, a honnét telik, sőt szükséges is, mert Dombay Máté, míg rigoliroz és völgyet temet be, egy füst alatt egy csinos templomot is épít a Nyöszörgőhalomra (igaz, hogy csak egy toronynyal) s azt körülülteti ákáczokkal. Ni! mintha máris

színá illatát
s szellője ráfuvallna!

Ott fognak ők sétálni Jundával az ákáczok csendes alkonyában, előttük futkároz a Gyula gyerek, a ki nagy gonosztevő, mindig rikatja a szegény kis Lidikét meg a Ferit. Mars be, gézengúz! Ez is így lesz, mihelyt a nagybácsi meghozza a gyűrű mássát.

Mikor Ihárosi magára hagyta, az ifjú lelkész visszatért szobácskájába, elővett egy baltát s azzal kezdette fölfeszegetni málhácskáit. Egyik ágyneművel, másik könyvekkel volt rakva. Szépen rendesen kirakosgatott mindent, mintha az édes anyja bánt volna velük. A könyveket kinyitogatta, beléjük tekintett, mintha búcsút akarna venni Maculay-tól, Mill Stuart-tól, Comte-tól és a többi essayktől, melyekkel ő neki vajmi kevés köze lesz ezután. Mély sóhajok között helyezte őket polczaikra — megannyi halottas fülkébe.

Egyszerre a rakosgatás közben elmosolyodott; arcza kiderült.

Mégis jobban van ez így? Ide kérve kértek, híva hívtak, s ha az állapot nem valami fényes is, de a

bevonulás viczispáni volt. Szeretnek, jót hisznek rólam, jót várnak tőlem s nem hiába várnak.

— Jobban van ez így!

Azután hozzá tette:

— Ki tudja, ha Gódircz vagy Tarhalom jutott volna részemül, a jó gódircziak s tarhalmiak nem tudták-e már eddig az egész előéletemet csak úgy, mint az Argyrus király históriáját? Hogy az oskolából kétszer kicsaptak; hogy sohasem voltam Edinburgban, hanem a két esztendőt Olaszországban töltöttem mint besorozott bakancsos, mivel az érettségen húsz éves koromban zökkentem át; hogy a Miatyánkot életemért el nem tudnám mondani behúnyt szemmel; hogy mind a két fülemre nagyot hallok; hogy a bort nagyon szeretem, a pálinkát még jobban; hogy már két egyházmegyéből kizártak és édes apám a tömlöczben halt meg; hogy tulajdonképpen nem is végeztem az iskoláimat, hanem csak úgy irgalomból bocsátottak a szent tisztre, mint apátlan, anyátlan árvát! Mely mindezekre azt mondaná Gódircz és Tarhalom, hogy ha csak fele is igaz ... nem zörög a haraszt, ha szél nem fúj. Nem, nem! Hálásnak kell lennem Kondor iránt. Hálás leszek!

Asztalhoz ült, melyet Dávid bérlőtől kért, tollat vett elő s elkezdte készítgetni beköszöntő prédikáczióját.

A szentleczke-választás nagy gondot igényelt, mert az ő beköszöntő ünnepe a keresztyénség nagy ünnepére esett. Húsvét következett.

*

Szentgyörgynap előtt pár nappal aranyos szép hajnallal virradt a húsvét a puszta népére.

Mikor Dombay nyolcz óra tájban kilépett szobájából s a szűk tornáczról áttekintette a rónát, már akkor a délibáb ölébe vett s lágyan ringatott minden tanyát, minden bokorerdőt. A menyboltozat a nyugalom boldog mosolyával borúlt az ünneplő földre, mintha föl akarná ölelni. A tó fénylő tükrén fekete madarak uszkálnak kevély lassúsággal: az egyedüli lények, a kik életet mutatnak az élet napján. Mert minden más élet rejtőzik még bent a házakban, hogy összeszedje magát arra a perczre, mikor az élet diadalmát kell énekelni.

A Nyöszörgő-halmon túl terűl egy roppant erdő, a familia erdeje. Nem egy fészekben kelt ez azokkal az alföldi ványúlt erdőkkel, melyekben több a mezítelen buczka, mint a sikár, és több a sikár, mint a törpe nyárfa. Mintha a Somogyság kellő közepéből emelték volna ide. Az erdő szélén a homoktalajban még a kökörcsin, a nagypéntek virága gyászol hamvas sötét leveletlen lecsüngő fejével, mintha a sírba készülne, de egy lépéssel odább az erdőben már húsvétot ünnepelnek a lombok. Sasfészkes tölgyek váltogatva óriási jegenyékkel, a gémek tanyájával, a sudaras fák között itt-ott vadgalambos vadkörtefák, megannyi patyolatinges leánykák, a kökénybokrok fülemüléikkel, a somfa sárga virágai az orgona felső bokrai; a ki közéjük keveredik, feledi, hogy az Alföldön van, s azt hinné, hogy ez a sok virág pünkösdöt üdvözöl.

Bent az erdő mélyén balzsamos levelű fiatal

jegenyék-környezte ligetben tíz-tizenkét férfi és asszony szorgalmatoskodik.

Templomot építenek, szent sátort. Már három nap óta ékesgetik; a fák sudarait kötözik össze, ágakat fonnak, vagdalnak, idomítanak, füvet nyesnek, nyirnek, göröngyöt gereblyélnek, czölöpöket vernek, padokká erősítik; s mikor húsvét szombatján végig néznek munkájukon, azt mondják rá: olyan szép, mint egy templom.

Reggelre a munkának már csak az ünnepi része marad, a mit még húsvét reggelén is lehet, sőt illik végezni. A liget hajójában már készen áll a fűzfagallyakból font mennyezet, ez alatt egy csinos karszék, a Mózes széke, egyszersmind kathedra; a kathedra előtt egy szalon-asztalka. Ihárosi Dávid, ki az építést vezette, most két könyvet helyez az asztalra: egy zsoltárt bársonyba kötve, melyet ő maga ajándékoz az új papnak, és egy öreg bibliát arany szegélyű, maroquin kötéssel. A Csipkés Comáromi hírneves bibliája, kétszáz éves mártyr, mely száműzetett mielőtt hazát nyert volna. Ez is az új lelkésznek van ajánlva Pátróiné nagyasszony által. Ez volt a legdrágább, a mivel bírt.

A liget közepén drága faragványos tölgybútor foglalja el a legméltóbb helyet; Párisban tanúlta a rajzot, a ki ezt az Úrasztalát Talpárdi Nagysága rendeletére készítette; az a nehéz selyem biborbársony asztalterítő, közepén az arany sugaras nappal, sarkain aranyfonálból hímzett kelyhekkel s a négy szélein az Úr beszédével, a nagyságos asszony keze munkája, ezt is Ihárosi teríti fel gyön-

géd vigyázattal, elhelyezvén előbb a szent kenyeret, melyet Ámbár Dína sütött anyja felügyelete alatt; első sütése, de remekelt vele, s melyet maga Ihárosi szeldelt fel azzal az ezüstnyelű késsel, melyet Dámán atyafi ajándékozott az eklezsiának; továbbá az aranynyal futtatott ezüst tányért — Mecsekiné ajándékát — és a két karcsú ezüst kelyhet, melyeknek egyike Ámbár Lőrincznének, másika annak az öreg Minekának a nevét örökíti meg, a ki multkor oly hatalmas daczbeszédet mondott a preczeptor zabfizetése ellen.

Minderről Dombay nem tud semmit. Ő porczellántányérokról és czin- vagy cserép-kelyhekről álmodik s ha meglátja e kincseket, elrémül bele, hogy hol fogja ő ezeket őrizni; hiszen az egész háza nem ér annyit, mint e klenodiumok fele.

Most Ihárosi zászlót huzat fel egy fasudárhoz erősített fenyőficzkóra. Ez helyettesíti a harangot s azt jelenti, hogy kilencz óra van. Kezdődik az isteni tisztelet.

A fogatok a zászló lobogására megindúlnak a tanyákból, kerekeik sebes forgással metszik a homokot, az erdő szélén megállapodnak s leszállanak belőlök a gazdag selyemruhás hölgyek és a rövid vagy hosszú atillás pusztai urak; délczeg alak mind, s most még délczegebbek, még kényesebbek, annak érzetében, hogy nem kell nekik Fűzvárra menni ünnepelni, mert imé itt a saját földjükön szól hozzájuk az Örökkévaló. Áldott legyen, a ki felkereste őket.

A középbirtokú gazdák, festett könnyű szeke-

reikre felrakva az egész háznépet a legkisebb apróságig, hogy megemlegessék azt a napot, a mikor a kondori pusztában először zendült meg a kiáltónak szava.

Becsületes majorosok, tisztes hosszú subával palástolva a kék mándlit, mert náluk a suba a díszköntös, az a szép méltóságos bő tiszta suba minden hím és sújtás nélkül; éltesebb juhásznék és kertésznék bő selyemköténynyel s keszkenőben őrzött zsoltárral, figyelmesen vigyázva előttük menő hajadonaikra, hogy tisztesen és szemérmesen lépkedjenek. Elfoglalják az Úrasztalától illő távolban elhelyezett padokat és a lombpáholyokban rejlő ülőhelyeket. Első padban Csont Ábel a főgondnok és Talpárdi mint főtisztviselő, — utánuk a többiek. Külön a férfiak, külön a nők.

— — — Fák, füvek és virágok
Ujulnak örömben.

Most belép a lelkész. Dávid úr vezeti s illedelmes főhajtással kimutatja neki a számára kijelölt helyet.

Dombay áttekintette a gyülekezetet s mélyen megindúlt. Talán az jutott eszébe, hogy más lelkészeket ilyen alkalmakkor, székfoglaláskor, primicziákon, a szülők, testvérek, rokonok egész serege kiséri be, tiszttársak körülállják, vállaira tett kezekkel megáldják Isten nevében — —; ő neki nincs itt senkije, senkije. Még csak egy lelkésztárs sem, sem öreg, sem ifjú, a ki őt ajánlaná a gyülekezetnek. Nem tesz semmit. Felemeli fejét, széttekint

a sokaságon, szívében megáldja őket és azt mondja magában: «Imé ezek az én atyámfiai.»

Azután megzendül az erdő a «Nincs már szívem félelmére» diadalmas hangjaitól. Megreszketnek a lombok, köny csillan a szemekben; a csengő női ajakkal összehangzik a férfi torok ércze; Ámbár Lőrincz méltóságos basszusa palástolgatja Csont Ábel iskolázatlan olvadozásait; Mecseki kellemes discantojának Ihárosi kontráz, Talpárdi nagysága ajkai mozognak s egy cseppet sem rösteli, hogy háta mögött a juhásza ugyanazon új egeket reméli az újra megnyílt szemekkel, a melyeket ő. Kételkedés, hitetlenség mind kívül maradt az erdő árkain. Férfiak, kik a század első negyedében az anyatejjel, a levegővel, a könyvekből, a kathedrákból szívták a Voltaire tanait: itt hisznek, remélnek.

Hogy ne hinne az ember, mikor két század magával énekli:

Nincs már szívem félelmére
Nézni sirom fenekére
Mert látom Jézus példájából . . .

Foly a köny az orczákon: mikép ne hinnének? Dombay az éneklés alatt megtekintette az elébe helyezett könyveket, a Pátróiné ajándékozta bibliát felnyitotta, és abból vette fel a leczkét: Ezékiel XXXVII. 1—5.

«Lőn én rajtam az Úrnak keze, és vűn engemet lélekben a Jehova, és helyheztete a völgynek közepette, mely tele vala csontokkal, melyek igen megszáradtak valának,

«és monda énnekem: Embernek fia! vajon élnének-e ezek a tetemek? és mondék: Uram Isten, te tudod!

«és monda énnékem: profétálj e tetemek felől, és mondjad ő nékik: ti megszáradt tetemek, halljátok meg a Jehovának beszédét!

«ezt mondja az Úr ezeknek a tetemeknek: Imé én hozok tibelétek lelket és éltek.»

Akkor betette a könyvet és szólani kezdett.

Mit beszélt, azt kivonatban sem közölhetjük. Olvasóink között lehetnek papi férfiak is, kiknek az öregebbjei kemény birálat alá találnák venni a kezdő pap első beszédét s ez által meggyöngítenék azt a hatást, melyet a közönségre tett. De lehetetlen be nem látniok minden akadékoskodás mellett is, hogy a leczke ügyesen volt választva kettős alkalomra. A boldog feltámadás reményét erősíteni a tudomány kétkedéseivel szemben; az anyag, a megszáradott csontok tehetetlenségét, semmivoltát a lélek hatalmával vetvén egybe, kimutatni, hogy az anyag a halál, a lélek élet. S végre gyöngéd művészettel a kondori közönség addigi állapotára s mostani átalakulására alkalmazni a szent leczke utolsó szavait: «Imé én hozok tibelétek lelket és éltek»; körülbelől ez volt elmélkedésének vázlata.

A tanultabb urakat kellemesen lepte meg az ifjú szónok tapintatos elocutiója. Attól tartottak, hogy pusztai közönség előtt levén beszélendő, egészen ez együgyű elmékhez fogja alkalmazni tanítását; hogy

majd pattog, hatalmaskodik, vagy ríkat és érzeleg: s ime megbecsüli őket s úgy szól hozzájuk, mint a kikről fölteszi, hogy bírják követni és felbecsülni az ő lelke repülését. Ihárosi a megragadóbb helyeken fölemelt fővel hordozta végig tekintetét a gyülekezeten, majd ismét Mecsekire szegezte kihívó büszkeséggel. Ilyen papod legyen Mecseki!

A prédikáczió után a szent asztalhoz járúltak a hívek.

Legelőször lépett ki Csont Ábel, a főgondnok. A csontembert is megszállta ama lélek, mely a szent leczkében volt említve. Keze reszketett, rángatódzott, mikor a sákramentomi kenyeret fogadta, míg torzonborz szakállán aláperdűlt a köny. Húsz éve már, mióta haragban van a papokkal és e miatt templomot nem is láthatott belülről. Most ime az Isten neki is mutat helyet, a hol leteheti fáradt lelke minden terhét.

Utána Talpárdi, Ámbár Lőrincz, Mecseki, Ihárosi, Dámán és még egynehányan az előkelőbb nemes urak közül, talpig magyar diszköntösben, mentésen, kardosan; azután a közrend, végre a szegénység, egész Lőcs Jónásig és Kezesménes Lukácsig, lelki töredelemmel, igaz hálával valamennyi.

Míg a lelkész a körben sorra vitte a szent jegyeket, az asszonyok ajkain alázatos dallamban zendült a bűnbocsánatot váró remény:

«Mert nem azért vetted fel testünket,
Hogy megitélj bűnünkért bennünket . . .»

Mennyi bátorító van abban, mikor az ember *ezt* mondhatja Istenének!

Dombay mondhatatlan részvéttel szemlélte ez alakokat. A sok daczos, kevély, féktelen jellem, a kik vagyunk többé-kevésbbé mindnyájan, itt meghajol egyetlen érzelem elborító súlya alatt mind. Míg a kenyeret és bort osztotta, mindegyikhez intézett egy-egy emlékeztető szót Isten beszédéből s mindegyiknek fejére küldött egy igaz áldást szívéből. Légy megáldva, légy megszentelve.

A női közönség már nem alkotott olyan szép rendes kört, mint a férfiak. Egy az, hogy az asszony, ha még oly igen meg van is hatva a töredelem és alázat lelkétől, soha sem feledi méltóságát s biztosítani igyekszik mind magának, mind köntösének a megillető tért; más meg az, hogy a nők legalább is kétannyian voltak, mint a férfiak. Ezért kettős, sőt hármas kört kelle alkotniok egymás mögött, mely miatt egy kis tolongás és rendetlenség támadt. Nem nézték, ki a Mecsekiné, ki Ámbárné, hogy előre bocsátanák; mindegyiknek volt igénye az elsőbbséghez koránál, vagyonánál vagy nemzetségénél fogva. Így a szerényebbek vagy bátortalanabbak a második vagy harmadik gyűrűben maradtak. Csak Pátróiné és Talpárdiné asszonyok elsősége nem vonatott kétségbe.

A lelkész türelemmel várta végig a sorakozást, akkor elkezdette osztani a szentségeket az első körben álló hölgyeknek, azután sort fogott a második gyűrűn, majd a harmadikon; az első sorban állók vállain keresztül szolgáltatván át. Néhol csak

a kezet, néhol csak a három ujjat látta, a mely reszketve nyúlt a kenyér után.

Miután a kelyheket is ekként sorban osztotta volna, visszatért a szent-asztalhoz; meghajtotta fejét, imára kulcsolta kezét; maga volt áldozandó.

A lelkész utolsó az áldozók között.

Az ének elhallgatott, a gyülekezet felállott, Dombay kezébe vette a szent-kenyeret s megtörni készült.

E közben a mozgékony Ihárosi, kinek figyelme mindenre kiterjedt, észrevette, hogy a harmadik gyűrűben álló hölgyek közűl egy, egy fiatal leányka, kikerűlte a lelkész figyelmét. Szemérmesen megvonúlt az előtte állók mögött, nyújtotta is kezecskéjét, de a lelkész nem vette észre. Így nem részesűlvén a kenyérben, elpirúlva hátralépett, hogy a kehelyosztásnál rendet ne zavarjon. Csak tanuja volt, de nem részese a sakramentomnak.

Mikor a nők a körből oszlani kezdtek, Ihárosi meggondolatlan túlbuzgósággal odalépett a leánykához, kézenfogta, hogy az úrasztalához vezesse. A leány zavarba jött, még jobban elpirúlt; vonakodott kissé, de ellenállani nem mert, öntudatlanul engedte magát vezettetni a szent asztalhoz.

Ihárosi halkan tudatta a lelkészszel a jelenet okát.

Dombay a leánykára tekintett és megdöbbent. Ez az ő kézcsókoló tanítványa volt, a szőke sarjú leányka: *Ámbár Dína*. Ott állt, mint az elitélt bírája előtt. Összeroskadóban a ránehezülő tekintetek sulya alatt.

A lelkész egy másodperczig tétovázva nézett a

Ihárosi halkan tudatta a lelkészszel a ielenet okát.

leányra, azután kettétörte a kezében volt szent kenyeret és felét a leánynak nyújtotta.

«A te ifjúságodnak legyen vezére a te Istened!» Akkor rázendült az ének:

«Az úr énnékem őriző pásztorom,
Azért semmiben meg nem fogyatkozom . . .»

Lábán János kezdte rá. Ő tudta, hogy ezt szokás akkor énekelni, mikor az egyházi szolgák áldoznak.

*

Így ünnepelte meg a nemes-kondori gyülekezet első húsvétját.

Így lőn a pusztába bujdosott ifjúnak első találkozása a kézcsókos leánykával.

Az isteni tisztelet végeztével a közönség kivonúlt a szent sátorból, s egy másik ligetbe seregelt át, melynek dombos közepe hosszú négyszögben gyepasztallá volt alakítva s megterítve. Távolabb, lobogó tüzek mellett, a szolgafán függő bográcsok körül öreg juhászok sürögnek, meg-megpörgetve a terjedelmes edényt, melyből a husvéti bárány illata párolog; egy bokor rejtekében csapraütött hordó igérkezik a köz-rendnek, míg egy másik lugasban pinczetokok csoportoznak aristokratikus nyugalommal, terepélyes kosarak társaságában, melyek a nemzetes és tekintetes asszonyok süteményeit rejtik. Közös vendégség készűl, eklézsia örömére, új pap tiszteletére.

Dombaynak, ki Ámbár Lőrincz jobbján közelget,

csak szét kell tekinteni, azonnal észreveszi, hogy Kondoron jó világ van. (Kinek-kinek.)

De nem tekinthet szét, mert Pátróiné nagyasszony ottan leragadja Lőrincz úr karjairól, s a mint hatalmába ejtette, össze-vissza csókolja az aranyos szép száját. Neki joga van erre, hiszen ő tette a legjelentékenyebb alapítványt, no meg hogy ő értette meg igazán minden szavát, mert az öcsémuraméknál és az öcsémasszonyéknál bizony sok hullott az útfélre és a tövis közé.

De hát az öcsémasszonyok nemde nem csak olyan nemesasszonyok-é mint asszonynéni, s nyomorult utánzóknak kell-é őket tartanunk, ha az asszonynéni példáját követik?

És az ifjabbja veszít-e valamit kelleméből vagy tisztességéből az által, hogy szemérmes távolból vár egy nyájas tekintetet vagy köszöntést, és boldognak érzi magát, ha megnyerheti?

Azután a férfiak hódolat-nyilatkozatai következnek.

Talpárdi nagysága nem szól semmit, csak megrázza az ifjú kezét emberül, a mit az ifjú olybá vesz, mintha püspöke dicsérte volna meg.

Csont Ábel sem titkolja meggyőződését, hogy ha valamennyi vaskalapot, a ki a környéken van, összekalapálnának is, még sem nyomna a szívén annyit, mint a mai prédikáczió. Azt hiszi, ez elég is lesz neki a másik husvétig.

Nem késett Lábán János is kijelenteni, hogy akárcsak főtisztelendő Székács urat hallotta volna; mely megjegyzés az éltes Minekának annyira elviselhetetlen, hogy rögtön torkon kapja:

— Hohó juhász! Hát Józsa uramat a gólya költötte? Mert mikor Józsa uram el kezdett prédikálni, még a város végén is meghallották a szavát. Azután megijedt, hogy a Józsa uramra való hivatkozással érzékenyen megsértette az új papot, biztatólag fordúlt feléje:

— No de kigyelmednek is majd megerősödik a hangja. Te pedig Lábán János, elmenj a Székácsoddal és ne kárhozkodtasd az igaz körösztyén embert.

A becsületes Dávid zsidó is meghozta elismerése adóját. Ő, úgymond, nem meri többé husvétban meghallgatni a tiszteletes ifjúurat, mert . . . Nem mondta tovább, hanem azt tette hozzá: Akár csak a Lőw rabbit hallotta volna Nagy-Kanizsán, mikor először prédikált magyarul.

— Már pedig én csak a mondó vagyok — dörmögte szomszédjához egy távolabb álló atyafi, — hogy ebben a mi emberünkben kell valami nagy hibának lenni, mert különben a szentszék nem vetette volna miközibünk. Majd meglássa kend. Ámbár Lőrincz újra karon fogta az ifjút, tovább hordozta az atyafiak között, bemutatta itt is, ott is, azután szétnézett; keresett valakit vagy valakiket.

A kiket pedig keresett, azok még nem érkeztek meg. Útközben megállapodtak a szent sátor és az ebédlő liget közötti pagonyban.

Lőrinczné asszony, balján Dínával, hevesen magyarázott valamit Ihárosi úrnak, a ki állott a hugomasszony előtt, mint fölvetett feje mutatta, daczosan,

de mint égre emelgetett kezei a szétnyiladozott újjakkal sejtetni engedték, még sem egészen tiszta lelkiösmérettel.

— Dávid bácsi — szidta az asszony, szemeit törűlgetve — soha sem léphet hozzánk úgy, hogy bajt ne hozzon a nyakunkra. A múltkor bevetődik házunkhoz, s ott a következése...

— Egy derék fiatal pap.

— Az ám! Ellopták az uramnak a drága fegyvereit.

— Hát annak is én vagyok az oka?

— Persze hogy maga! — de nem merte tovább folytatni a történetet (melynek az lett a vége, hogy a fegyvereknek, melyeket ő Dávid úr látogatásakor lehányt a padlásról, a keselyűsi homokban lába kelt), hanem napirendre tért.

— Most meg közszemlére hurczolja a lányomat. Még azt hiszik, én fogadtam meg, hogy árulja.

Dávid bácsi újra fölemelte a kezeit.

— De gondold meg, kedves húgom! Mekkora veszteség lett volna erre az ártatlanra nézve, ha ő épen ezen alkalommal elmarad az ünnepélyről. Vajjon miről emlegetné meg ezt a dicső napot?

— No hiszen, van már miről emlegetnie!

— Köszönd meg asszony, hogy volt rá gondom. Még azt hitték volna, hogy el van tiltva a szent asztaltól.

Hanem mikor ezt kimondta, kapta is odább a fejét, nehogy a húgomasszony keze elhirtelenkedje a választ.

Jó volt az elővigyázat. A válaszra kész kezecske

csak a híg levegőt fenyítette meg abban a térben, melyben imént Ihárosi feje állott.

— Menjen innen. Rá sem nézhetek.

— Jól van no, hát ne nézz rám! Hát te galambom kis primulám — szólt a leánykához — haragszol-e? Te se nézz rám, ha haragszol!

A kis primula rávetette kökény szemeit Dávid bácsira. Bizony, hogy haragszik.

Ekkor odaért Lőrincz úr Dombayval.

— Mi már ismerjük egymást! — mondá Dombay. — Hogy megnőtt azóta! — Elbeszélte Lőrincz úrnak az ismeretség történetét, azután hozzátette: — Én adósa is vagyok kegyednek; egy kézcsókot feledett nálam búcsuzáskor s most alkalmam van visszaadni.

Soha még sarjú leányt ekkora tisztesség nem ért. Szabadkozott is nagyon.

— Kölcsönt kölcsönnel kedves Dína! — mondá, ajkaihoz érintve a lányka puha kezét.

Lőrincz úr nagyot mosolygott a kis sváb leányka zavarán (sváb leány Lőrincz úrnak mind, a ki tud német írást), de neje nem igen örült a dolognak. Még hírbe hozzák a csetrest. Dávid bátyja, az a nagy paraszt elkezdte, ez meg itt folytatja, holott vályogházban lakik és kertészgyerekeket tanít.

Dombay szívébe látott az anyának és sietett fölhasználni az első alkalmat, hogy aggodalmait eloszlassa.

Mert mikor az ebéd vége felé járt, s kezdődtek az áldomás-ivások, a sok mindenféle jó kivánat között múlhatatlanúl elő kellett fordulni annak is, a mely így kezdődik:

«Rég megmondotta bölcs Salamon, hogy nem jó az embernek egyedül lenni...» mely rövid igazságból kiindulva, Mecseki úr szive teljességéből azt kivánja, hogy az ő szeretett papjának szivét fűzze minél elébb egy hű szívhez a legdrágább frigy aranyláncza.

Az erdő «éljent» harsogott egy csinos kis pusztai papné gondolatára. Mindenfelől ráestek Dombayra, hogy asszonyt ám a házhoz minél elébb. Különösen Pátróiné nagyasszony biztosította, hogy úgy fogja szeretni, mintha saját menye volna.

Dombayt a sok biztatás annyira elragadta, hogy többet is vallott a kellőnél. Szót szóra.

— Talán már van is valaki jegyben? — kezdé a nagyasszony.

— Talán! — felelt Dombay.

— A *talán* nem elég. Én őszinte és töredelmes vallomást akarok.

— Még nincs jogom ilyen vallomást tenni, mert «hátha» is van utána.

— Tehát a «hátha» betudásával! — szólt közbe Dína egy tányér dióskalácsot nyújtva át Dombaynak.

— Kegyed is kiváncsi rá? Egy feltétel alatt megmondom.

— Csak azt ne, hogy tovább ne adjam a titkot, mert ilyen feltételt el nem fogadhatok.

— Oh sokkal könnyebb. Ha kegyed ajánlkozik nyoszolyó-lánynak menyasszonyom mellé.

Dína tapsolt a koszorúlányságnak.

— Szivesen.

— És azt a gyöngyvirág-csokrot átadja nekem menyasszonyom részére.

— Legyen az övé. Tehát a titkos jegyes neve?

— *Junda.*

— *Junda* — ismétlé Dína s levette kebléről az illatos bokrétát és Dombaynak nyújtotta.

Leesett a kő Ámbárné szívéről. Az ő egyetlene megszabadúlt a mendemondától. Most már örült az iménti tisztességnek, hogy a kézcsók nem *úgy* volt adva, hanem *amúgy*.

*

Az áldomások után oszlani kezdett a közönség. Az urak és úri asszonyok egy csoportban lakására kísérték Dombayt.

Beléptek a világos, hűvös, gyér butorzatú szobába; ott biztatták, hogy ne féljen, jó dolga lesz köztük; a kondori vízhez nehezen jut az ember, de a ki egyszer ivott belőle, az nem tud megválni Kondortól. Olyan boszorkányos ez a kondori víz.

E közben Talpárdi félre intette Dombayt.

— Kedves papom! Nekem ugyan akaratom ellen történt idejövetele, de ha már itt van, isten hozta. Az az én patvarkodó Juczi néném olyan száz aranyat adott a fizetésére, a mi hetven esztendő óta pör alatt van, s lesz is még másik hetvenig. Hanem azért, hogy a hivatal rövidséget ne szenvedjen, a per lefolyásáig én fizetem önnek a kamatokat.

Átadta a hat aranyat. Aztán végig tekintett a szobán.

— Ez bizony szűk lakocska; ez a bolondos

Ihárosi fújta fel semmiből. Hanem ne búsuljon. Én magam építtetek hozzá egy csinos szobát a *húgomasszonynak*.

Alig szabadúlt meg Talpárditól, elfogta Pátróiné.

— Kedves uramöcsém! Én száz aranyat adtam a papi fizetésre, de ez az én gyilkos öcsém, ez a kevély Talpárdi nem tudom mikor fizeti ki. Hogy tehát maga ne szenvedjen, a kamatokat én fogom fizetni a per lejártáig.

— De én már átvettem ezt Talpárdi úrtól! — szólt Dombay, eltávolítván a nyújtott összeget.

— Az annak a kevélynek a dolga, ez pedig az enyém. Ne szemérmeteskedjék uramöcsém, hanem vegye jó szívvel, a mit jó szivvel adnak.

Azután jött Lábán János a sóval, vajjal. Csont Ábel a méhkasokkal, mert ő adót nem fizet, hanem kiadja a kapitálist egyszerre. A bárányok, — egész kis nyáj, a sok apró liba, a mit a gazdaasszonyok hordtak össze, mint mondták azért, hogy annál hamarább hazahozza a feleségét, mert a libának asszony kell. Nem paphoz illő ludat nevelni. Az az igazi papné, a kinek százával nő a libája, pulykája.

Hogy megörül majd ennek Junda.

— Meg ám!

Épen most érkezik a csősz a levelével.

«Uram! Önnek ajánlata más körülmények között mindennél drágább lett volna előttem. Most szülőim emléke, testvéreim jövője, és annak a két öregnek, kinél menedéket találtunk, szeretete tilt azt elfogadnom. Kövessem önt, és elhagyjam test-

véreimet? Kire, hová! Vagy magammal vigyem a pusztába? Mi lesz ott belőlük? Engedje meg, hadd maradjak én az én szegény kis árváimnak és az én öreg jó rokonimnak szolgálója. Feledjen ön. Ne emlékezzék meg rólam soha.»

Ez volt a Junda regéje.

VIII.

Robinson, szegény Robinson! Mit csinálsz te itt? Oh te jámbor Máté! És még neked szokott fájni a szíved az emberiség szenvedései miatt, és vérezni egy-egy elhagyatott gyermek sorsán, holott nincs az az égi madár, a ki a te kiterjesztett szárnyaid alá kivánkoznék. Hogy beczézed, hogy simogatod őket, hogy megfördeted szavaid mézében a kit elől-utól találsz. Az persze tetszik nekik: de rád nem meri magát bízni senki, hiszen magadnak sincs miből élni. Az a leány téged szeret, mint leány szerethet, becsül, mint embert becsülni lehet, rád bízná magát és menne veled világtalan világig, még czipődet is fényesen tartaná, fényesebben, mint Józsikáét; de Józsikát nem meri rád bízni, hogy majd abból te embert faragsz, sem pedig Milikéjét nem meri kitenni annak az arkadiai boldogságnak, mely abban állana, hogy a te préczeptornak való bárányaidból a legpákosztosabbiknak napról-napra friss koszorúkat aggasson a birka fejére. Egy gróf megirigyelhetné azt a

szerencsét, melyben te azokat az árvákat részesítenéd, napról-napra fejlesztvén értelmüket, képezvén erkölcsüket, erősítvén hitüket a gondviselő Istenben, de neki nincs bátorsága, vagy talán több a józansága, hogysem testvérei jövőjének a puszta homokjában és magányában merné letenni alapját. Ne kárhoztasd: igazat mondott, mikor azt írta, hogy marad az ő szegény kis árváinak és az ő jó öreg rokonainak szolgálója.

Légy gyakorlatibb kissé. Az a sok bárány (bizony nem válogatták ám neked a javát) mind elpusztúl harmadnapra, ha te akarsz lenni a juhászuk. Hivasd Lőcs Jónás uramat és számold át neki. Ha te úgy gondot viselsz az ő lelkére, mint ő a te bárányaidra, akkor Jónás gazdának jó dolga lesz a másvilágon. A libákat is add ki feléből valami kertésznének, legalább haláluk nem a te lelkedet fogja terhelni.

Azután tarts vizsgálatot málha-ládáid fölött. Ezek a te hajódnak a roncsai. Nem lehetne-e belőlük egy kis ladikot ábdálni össze, melyben a sík tengerre kivetődhetnél? Mert Európa igen messze van. Mindenekelőtt pedig ne feledd, hogy közeleg a május elseje, és a legények már holnap kezdik vagdalni a májusfának való sudarakat, melyeknek hegyébe nyárfalomb lesz erősítve, felékesítve piros kendőkkel és sárga szalagokkal, úgy lesznek leállítva a lány ablaka elé éjnek évadján. Eredj te is; kötözz össze három-négy póznát, szegezz a tetejébe egy széles deszkát és írd rá: *Ferte opem misero Robinsoni.* Állítsd fel azt a Nyöszörgő-halmon,

hogy a ki deákul tud, el ne olvassa. Mert ez a te május-fád.

Robinsonabb vagy Robinsonnál.

Mert Robinson magára volt ugyan hagyatva, és épen úgy maga kereste magának a bajt, mint te: de utoljára is ő ura volt annak a világnak, a melybe jutott: te pedig a világ kellő közepén (mert nem Kój a világ közepe, hanem Kondor) vagy elszigetelve, a mint csak ember elszigetelve lehet. Köröskörül rakott tanyák füstölgő kéményei hirdetik, hogy mindenütt vidám tűz pattog a tűzhelyen, asztal készűl a házban, melyet boldog háznép ül körül; s a hol így nincs is, ott is van élet; káromkodó béresek, nyafogó gyerekek, patvarkodó feleség és jámbor gazda, a ki ürügyet keres, hogy beleköthessen az asszonyba, s legyen oka a házi kereszt elől Dávid zsidó barátságos levélszínje alá menekülni.

Neked mindebből az örömből csak annyi jut, hogy holnap vagy holnapután valami alkalmatosságon sorba látogatod ezeket a tanyákat és majorokat. Mindenütt töltesz öt perczny időt, azután még tovább, mind a hetven nemzetes és tekintetes úrnál sorba tevén a dísz-látogatást.

Ha ezen túl estél, akkor vesd kezedet az eke szarvára és többet hátra ne nézz.

Pamlagjára dőlt s tovább folytatta szomorú elmélkedéseit. A közeli korcsmából átdörmögött hozzá a bőgő hangja. Egész éjfélig azt zúgta fülébe: Robinson, Robinson, Robinson...

Reggel felé elszenderedett, de csakhamar fölébredt.

A kelő nap első sugara szemébe sütött, arra ébredt fel.

Az ébredő ember első dolga szemlét tartani tegnapi gondolatai fölött. Ő is csakhamar megtalálta a fonál végét, melyre néhány fekete gyöngyöt fűzött tegnap. Ott következtek egymásután «Robinson», «Májusfa», «Ferte opem», azután a Junda levele, a visszaküldött gyűrü, azután multjának az a nagy széles tengere, melyen az ő kincsekkel megterhelt hajója a kondori zátonyra vetődött ki.

Azután az a késő bánat, melylyel *megbánta a mit cselekedett,* mely első éjtszakáját ezen a szigeten oly gyötrelmessé tette.

Nem jobb volna-e egyszerre mindennek véget vetni?

Ez volt az utolsó gondolat, melyre tegnapról emlékezett.

De minő más az ember lelke, mikor a keleti ablakán süt be a nap!

Gyáva önkéntes! el akarsz szökni az őrhelyről, hová senki sem kényszerített? És miért? Csak azért, hogy egy leány, kiről azt hitted, egyedül te tudod boldoggá tenni, nincs veled egy véleményen? Micsoda öklelő syllogismus ez? Ha vad emberré lettél, ne keseregj európai kisasszony után. Ez volt az első gondolata reggel.

Fogta a gyűrűt, melyet Junda visszaküldött, s szépen felhúzta annak a gyöngyvirágcsokornak a szárára, melyet Dína adott át a nyoszolyólányság foglalójául.

Ez tehát be van fejezve véglegesen. Ha a díszlátogatásból épségben hazakerülök, elkezdem az életet. — Lássuk csak.

Kezébe vette a naptárt és szemlét tartott a napok felett: melyik bírna legajánlatosabb külsővel a díszlátogatásra? De azok a napok olyan bunfordi szemmel néztek rá, egyiknek sem jutott eszébe feltartani az újját, hogy ő magára vállalja a bemutatás tisztét.

Hanem az ember, mikor vademberré lesz, első kötelessége magát lehetőleg ravaszszá idomítani, mert miként védekezhetnék különben az elemek és a hozzá hasonló vadak ellen sikerrel.

A naptár tanúlmányozása közben Dombay egyenes lelkén is talált egy kis hasadékot a ravaszság. Egy kis ártatlan ravaszság.

Unalmas história biz az egész látogatási parádé, — mondá — kedvetlenül tovább forgatva a naptárt s olvasgatva jámbor adomákat, míg végre azokat is megtanulta, és a vásárokra került a sor. Aba, Abony, Ada és a többi.

Mert egy vadembernek semmi sem áll annyira érdekében, mint azt tudni, hol mikor lesz vásár.

Kérem, ez nem tréfa. Mert lám Dombayt a tudományszomjnak éppen ez a neme segíti ki zavarából.

«Füzvár. Quasimodo-vasárnap.» Igy mondja a kalendárium.

Quasimodo-vasárnap; hiszen ez a legközelebb vasárnap; Fűzváron országos vásár lesz és a fűzvári vásárra Kondorról bezarándokol minden em-

ber, a kinek lelke, lába vagy lova van. Ez lesz a legalkalmasabb nap az én látogatásomra. Oh te Quasimodo! Hogy nem tudtál rám kiáltani!

Jól számított. Mert Quasimodo vasárnapja reggelén a zászló-jeladásra csak Énekes Tóth Péter jelent meg az isteni tiszteleten gyermekeivel. Nem győzte csóválni a fejét a világ romlottságán, mely egy hívságos vásárt többre becsül egy szép énekné1.

«Mely boldog, a ki jól és igazán él!»

Elénekelgették a szép éneket, Énekes Tóth Péternek jól esett tapasztalni, hogy az új tiszteletes csak úgy tudja könyv nélkül mint ő. Igazán tudós ember. Csak úgy prédikál ő neki egy magának, mintha az egész húsvéti közönség jelen volna. Húsz krajczárt vetett a perselybe örömében, holott húsvétkor csak tíz tellett a buzgóságból.

Isteni tisztelet után felkérte Dombay, hogy hordozná őt meg a tanyákon sorban, mert látogatásokat akar tenni, mit Péter gazda meg is ajánlott egy kis fejvakarás után, mert — úgymond — ez a csősznek volna a kötelessége. A legatust is az szokta vezetni az urakhoz.

Sorba vették a tanyákat.

Dombay nem győzte magasztalni a maga életrevalóságát. Áldotta Fűzvárt és a Quasimodo-vasárnapot, hogy nehéz tisztét így megkönnyítették neki. Sehol senkit nem talált otthon. Egy-egy éltes cseléd jött ki eléje, annak átadta névjegyét és sajnálkozva hajtatott tovább a keskeny sínű juhászkocsin.

Csak egyet nem vett számba. Tudniillik, hogy a kisasszonyokat nem szokták vásárra vinni, mert ott nem szokás divatczikkeket venni, hanem edényeket, ahhoz pedig jobban ért a mama, mint a kisasszony.

Ámbárék számára is készen tartotta már névjegyét, mikor a kocsi a komondorok tiltakozása ellenére bepördült s a tornácz előtt megállapodott, de csak vissza kellett a névjegyet csúsztatni a zsebbe még leszállás előtt, mert a tornáczon Dína vidám alakja jelent meg, mosolygó örömmel fogadva a kedves vendéget.

Belépett a leány után a házba. Dína Márton bácsit is leparancsolta s az emberséges birkás készséggel szót is fogadott. Ritkaság az ilyen emberséges leányzó, a ki megadja az embernek a becsületes nevét. Mint tudjuk, Uherszkó Márton volt a becsületes neve.

A tiszta szobában foglaltak helyet. A tágas kertre nyíló két ablak közötti kanapé előtt csinos szalonasztalka, az asztalka közepén egy pohárban élő friss virágcsokor s a virágcsokor körűl az asztalon keresett rendetlenségben díszkötésű könyvek. Tompa Olajága, Tompa Virágregéi, Andersen meséi, Virágok a legjelesebb magyar költők válogatott műveiből, Kis nemzeti lant és egyéb gyémánt kiadású könyvecskék. Irodalmi bábúi egy kis leánynak, a ki szeret olvasni s a kinek apja bír is érzékkel az ilyen fényűzési czikkek szüksége iránt, de nem annyira tékozló, hogy nagyobb összegeket merne befektetni valamely «összes művekbe». Mert bárha Lőrincz

úr Vörösmartyval nőtt fel és Petőfivel erősödött meg, de Petőfi nem adja alább magát egy kila búzánál, Vörösmarty pedig épen két kilát követel, azonkívül pedig két mérő zabot ráadásúl. Aztán nem is leánynak való a Petőfi.

Rövid beszélgetés után Dína fölkelt, kinyitotta szekrény-ajtaját s egy szép gazdag fehér koszorút vett elő és fejére tette.

— Nézze Dombay úr, én már készen vagyok a koszorúmmal, mikor teszem én ezt fel?

— Majd mikor mirtust is fűzünk a fehér virágokhoz kedves Dína, a mikor én kegyedet szívem szerént meg akarom áldani. Isten nevében.

— Hogy hogy kérem! Csak nem utasította vissza menyasszonya?

— De igen... engem... Tudja kegyed, mit neveznek kosárnak?

— Kosárnak? Ó az a csúf Junda!

— Ne bántsa kegyed. Én voltam az esztelen, mikor azt kívántam tőle, hogy osztozzék az én pusztai sorsomban.

— Hát mi kifogása van a mi pusztánk ellen?

— Alapos, melyet én is helyeslek s ha elmondanám, kegyed is helyeselné. Elég az hozzá, hogy a kegyed ajándéka kárba veszett, és én kénytelen vagyok azt visszaadni. Noha hervadottan.

— Nem, nem! Nem fogadom vissza, — felelt a leány, — én azt a kegyed menyasszonyának szántam, s azénak kell lenni. Csak én beszélhetnék azzal a Jundával!

— Az már nem változtatna a dolgon, — szólt

elmélázva Dombay, — s a kegyed ajándékának nem lesz gazdája.

— De azért nem veti ki Dombay úr úgy-é? Majd meglássa, meglesz a gazda. Igérje meg, hogy megőrzi mindaddig, míg menyasszonyának nem adja.

— Ezt könnyű megigérni, ha kegyednek kedvére van — felelt Dombay — s bucsút vett a leánykától, a ki kikisérte vendégét, s midőn a kocsi kigördűlt az udvarból, visszament szobácskájába és összetette kezeit.

— Oh az a csúf Junda! Az az ostoba Junda!

*

Dombay azután még folytatta s be is végezte látogatásait. Sehol sem kellett a névjegyeket személyével helyettesíteni.

A korcsmát utóljára hagyta. Ott sem találta a kit keresett s a bérlőnével váltott néhány barátságos szó után alkonyat felé hazatért.

A tornáczon üldögélve találta Dávidot.

Tudniillik a zsidót és nem Dávid urat. Oh, Dávid úr, mint a ki jól végezte dolgát, pihen és nagyokat nevet magában a szerencsés ötleten, melylyel lefőzte a bárgyú tarhalmiakat, és embert hozott Kondorra. Ő tette Kondort ekklézsiává; csak az fáj neki, hogy nem dicsekedhetik vele. Egész furfangja titok.

A bérlő felkelt s tiszteletteljesen köszönt az érkező lelkésznek.

— Ha terhére nem vagyok önnek, átléptem mint

szomszédhoz illik, meglátogatni a szomszédot. Új embernek, magános embernek sok mindenre van szüksége, s ha egyéb nem, egy jó szó is jól esik. Szivesen felajánlom, a miben szolgálatára lehetek.

Az ifjú megrázta a zsidó kezét.

— Köszönöm, szomszéd úr! Már az ajánlat is nagy szívesség, mit én hasonló ajánlattal viszonzok, bár tudom, hogy a kölcsönben én nyerek. Most mindjárt első lélekzetre is két kérésem van.

— Előre is tartsa ön teljesítettnek.

— Egyik az, hogy küldje fel holnap gyermekeit. Megkezdem a tanítást, mert únom a tétlenséget.

— Ön vesződnék az én gyermekeimmel? Én ezt a dolgot tréfára vettem. Kezdődik a nyár s ilyenkor lehetetlen a rendes iskoláztatás.

— A ki itt lesz, tanúl. Ön, tudom, becsüli a tanulás hasznát, azért kérem, küldje a gyermekeket.

— No ez szép kérés öntől, mely engem tesz önnek adósává. Remélem, a másik ellenkező természetű lesz.

— Igen. Látom, ön a pusztának a mindenese, s önnél kapható mindaz, a miért városban tíz üzletet kell befutni. Adjon ön nekem deszkát és léczeket, a mennyire szükségem van, jutányos áron és törlesztésre.

— Szivesen uram, a mennyi kell. De szabad kérdenem, mi czélra?

— Ezt a hajlékot lepadoltatni, téli ablakokkal s tisztességesebb ajtókkal ellátni és az iskolateremben egy olyan a milyen kathedrát felállítani.

— Nem jobb volna, ha rám bízná ön az elkészítését? Én az asztalossal olcsóbban tudnék alkudni.

Az asztalossal már megvan az alku, csak deszka kell hozzá.

Dávid megigérte a deszkákat s távozott.

IX.

Hová lett innen a Nyöszörgő halom? És micsoda kihívó magaviseletű torony az ott, azon a dombon, melyet ezelőtt tizenkét évvel Nyöszörgő-hegy néven mutatott be Csont Ábel úr? Az a kövekből rakott jegenyefa hogyan meri mellét oly egyenesen szegezni az északi szélnek; s az a sugár nyilvessző, mely a torony hegyén az állhatatlan vitorlát helyettesíti, hogyan tud szembe fordúlni a bármely oldalról támadó szellőnek, meglövéssel fenyegetvén még az ártatlan zephyrkét is? Minő elszántsággal hajlik előre a homlokzat két szárnya, mint egy védelemre kelő sasmadáré?

És hol születtek azok a homokos, de tiszta serpentinek, melyek illatos bokorszegélyzet között három oldalról kanyarognak fel a völgyből; kimért közökben jobbról-balról feleresztett lombos fák, élő szobrai egy kertész-kezek által alkotott kalváriának?

És micsoda sötét alagútja az a szőlőleveleknek, mely a templom nyugati ajtajától egy téres gyümölcsösön keresztül abba az Elysiumba vezet, mely-

nek tornácza oleander-bokrokon játszik nyugodni, s kéménye csak lopva tekint ki a kábító illatú ákáczok hét-soros erődei közül?

És hová lett az a mély homokvölgy, mely régebben a Nyöszörgő-hegy és az Iharosi építette lelkész-lak között állott?

És nem Dínának neveztük-e mi régebben ezt a telt idomú kökény-szemű asszonykát, a ki imé karjain egy busa leánykát tartva, kegyetlen fenyegetődzéseket intéz egy fiatal akáczfa ellen, melynek ágai között valami gézengúz foglalt megközelíthetlen állást? A Gyula gyerek az, a nagy gonosztevő, a ki fejébe vette, hogy hintát köt a fára, de a kötél sehogysem akar kötélnek állani, mert az ő hétéves ujjai csak képzelik, de nem tudják, hogy mi az a hurokvetés.

És az az egészséges vállas úr ott abban a porkabátban, a ki Konstantinápolyt, az Aja Sophia kupolájánál fogva felemeli s egy tollseprüvel kisöpri belőle a muszkákat; majd egy üveg-ablakon át betekint Debreczenbe, hogy mit csinál most a civis ebben a rekkenő melegben; azután Páris kapuiban állapodik meg, s a részrehajlatlan végzet közönyével szemléli, miként toloncozzák ki az ouvrierek a proletárokat; végre az Angyalvár bejáratához illeszt egy csinos nádcsövet, hogy a jogos tulajdonos könnyebben ügyelhessen az útlevelekre; tehát ennek a sok Dzierzon híre nélkül épült világvárosnak ura nemdenem ugyanazon Dombay Máté-e, a ki . . .

*

Most egy kék kötényt köt maga elé s a Dávid szomszédtól kapott deszkák közül oda illeszt egyet a gyalupadhoz.

Ha már idejutott, lehetőleg meg akarja szépíteni földi szállását. Becsukta maga mögött az ajtót, itt kell előre mennie.

A zsidó gyerekeknek, kiket apjok, igéretéhez híven felküldött, magánfoglalkozást szab, ő pedig megteszi az első fűrészmetszést papihivatalának második hetében.

Szerencse fel!

Ez az ő titkos, de valódi beköszöntője. Ez a fűrészhang igazabb jó kivánatot zizeg az ő fülébe, mint minap azok a pohárcsendülések az erdőben. A gyalupad az ő iróasztala; enyves serpenyő, festékes láda a kalamárisa; fúró, fűrész, kalapács az ő segédkönyvei, s pennája a mázoló ecset. E mellett arra is ráér, hogy a Dávid nemzetét bölcscsé tegye; tanítja mindenre, sőt a két nagyobbat még a Pentateuchusra is, szívességből; mely fáradsága a deszkák árában fog betudódni.

Ablakrámák és ablakredőnyök simúlnak egymásután gyalúja, — és zöldülnek virulóra ecsetje alatt; a benyilóban egymásra lapúlva száradnak a párosával összeeresztett padlódeszkák, a szoba talaján keresztbe feküsznek a vánkosgerendák. A padlózat alá száraz homok való, a mit nem kell messze keresni; a Dávid fiai betalicskázzák mulatságból; de mivel az ő kezük nincs a talicska szarvaira alkotva, Dombaynak sajátkezüleg kell a hiányt pótolni, mit meg is tesz, szép holdvilágos éjszakákon

lopkodva be a szükséges lomot. *Lopkodva*, mondjuk, mert attól tart, hogy a közföldnek ilyen *magánczélra* bitangolása szemet szúr; még inkább félti lelkipásztori méltóságát, mert mit szólna hozzá, ha valaki meglátná, hogy ő homokot talicskáz.

Másfelől Talpárdi nagysága is embere akar lenni a szavának. Neki hajtja mind a tizenkét igáját és egy hét alatt annyi követ, téglát, épületfát felhordat, hogy a ki látja, megbotránkozik benne. Harmadrésze is elég volna egy szobához, de Talpárdi úr azt mondja, hogy ha már úr fog bele, ne legyen szegényemberes munka.

Ez is gyorsan ment, mert Talpárdi úr nem szeret czeremóniázni. A Dombay terve szerint kiépűl az épület homlokzata most már három szobával, hat ablakkal, hat zöldelő szemmel és ellát a puszta szélső határáig.

Maga Talpárdi úr is megcsodálta.

Sok is ez egy pusztai papnak. Hanem hát a zsalúk honnét teltek ki, meg a padlózat és egyéb fölösleges luxus?

Megenyhűlt, mikor megértette, hogy az a Dombay saját keze műve.

— Na most már nem haragszom, hogy Kondorra jött; látom megél a jég hátán is, ha csak az a czélja, hogy megéljen. Ha valamiben segítségére lehetek, legyen hozzám bizodalommal, kedves papom.

— Igenis leszek, még pedig azonnal. Ezt a fölösleges anyagot, a mi megmarad az építkezéstől, adja nekem nagyságod asztalosmunkadíjban.

— Talán negyedik szobának? Abból semmi sem lesz. Nem való a sok szoba szegény embernek.

— Csak bízza rám. Nem lesz belőle szoba.

Talpárdi úr ott hagyta neki s haza hajtatott. Útközben találkozott Ihárosival.

— No Dávid! Szivárog ám már a csatornában a víz — Domboritól Gemenczig.

— Duna-e vagy csak föld árja?

— Eredj, nézd meg magad.

Az építkezés két hónap alatt be lőn fejezve s elkövetkezett Dombayra nézve a *holt izé.* (Fővárosi jargonban *saison morte.*) Julius, augusztus. Igazán holt. Akár egész nap se tegyen egyebet, mint mélázzon a kanapén s tanúlja Horatius ódáit és tanítsa a Dávid házanépét, mert magyar gyerek ugyan még nem látta az oskola belső világosságát; sőt az iskolaház környékén köröskörül két dülőföldnyire ugyan buján nőhet a fű. Ott nem mernek lovat legeltetni, sem libát, mert méltán attól tart a gyerek, hogy Dombay az ablakból les rájok s a kit elcsiphet, viszi be az iskolába, diktálni a kétszerkettőt.

Így a tudomány bő forrásában a zsidó gyerek lubiczkol nagy præjudiciumára az egész keresztyénségnek és nagy csorbulására Dombay jónevének. Tudtára is adatik, hogy ez a dolog nem tetszik közvélemény ő fenségének.

Először csak szép módjával s a legtapintatosabb modorban súgják meg neki, hogy minek töri ma-

gát, mikor neki az nem kötelessége. Hiszen nincs az az ő konvencziójában, hogy nyáron is tartozik tanítani. Mikor ez nem használ, akkor a fellázadt jog kezdi hallatni kedvetlen mordulását, hogy az, a mit a tiszteletes úr elkövet: nem kevesebb, mint valóságos jogbitorlás és egyházellenes cselekmény Máté XV. 26. nyomain. Hát az ő véres verítékükön a zsidó gyerek lelke táplálkozzék?

Dombay nem hallja a közvéleményt, noha Csont Ábel úr kürtjén a *hierarkhiát* emlegetve zúg fülébe, hanem teszi, a mire vállalkozott. Másfelől tervezget s papiroson szépen kiszámítja, hogy öt év mulva a kondori egyháznak teljesen be kell rendezve lennie.

A berendezést a lakása körül elterülő két holdnyi belsőségen kezdi, melyet csak el kell egyengetni és megforgatni, hogy paradicsomi kert legyen belőle. Nem is nagy munka, mert igaz ugyan, hogy a terület nagy része hepe-hupás homokszakadás, de az északra nyiló rész egyenes gyepes tér, úgy szintén a tornáczra néző is, ki egész a Nyöszörgő-halomig, kivévén azt a kis mélyedést ott a halom tövében.

Mindezeket el birná látni egy kecskeméti gányó: és Dombay Máté nem birná-e meg?

Azokban a szép árnyékos, gyengén kitisztuló, ismét beborúló egű szeptemberi napokban, melyek a permetezgetést májustól örökölték, megkezdte a munkát.

Az ablakai előtti tért fogja jövő tavaszszal akáczokkal beültetni.

— Hát ebből mi lészen?

Baksay: Pusztai találkozás. 145. lap.

E czélból gödröket ás, mélységben és szélességben három lábnyiakat. Három öl távolságra egymástól quincunxra. Ingre vetkőzve, mint egy Garibaldi, hányja ki a földet. Ezt az egész télen hadd szívja a fagy, hadd járja a hó-lé.

Az ásó nehezebb mint a gyalu, de azért nem fog ki rajta. Legfeljebb egy kis gyöngéd panaszt kényszerít ajkaira.

Hej Robinson! Mégis csak jobb sorsod volt neked. Legalább volt egy Pénteked. Jó volna nekem csak egy árva kannibál is.

No, ha csak kannibál kell, ime itt közelget Csont Ábel személyében, még pedig egyenesen azzal a szándékkal, hogy téged felfaljon. Itt a jó alkalom a te kegyetlen megleczkéztetésedre, a miért szót nem fogadtál a Csont Ábel úr közvéleményének. Hát zsidó gyerekeket tanítani hoztunk mi téged? Nem önkénykedés ez? Nem első lépés ez a gyászos hierarkhiára! No megállj te hierarcha!

— Hát ebből mi lészen? — kérdé köszönésképen, megállva az ásózó lelkész előtt.

— Erdő lészen, ha lészen, — fogadá az adjonistent Dombay. — Körülültetjük a házat egy kis erdővel, fával.

— De micsoda fával?

— Azt hiszem akáczfával.

— Akáczfával? — csúfolódott az ember. — Dejszen az itt meg nem fogja, az már bizonyos.

— Nem fogja? — kérdé Dombay, kimeresztett szemeit végig hordozva a távoli tanyákon, melyek-

nek homlokai csak itt-ott csillámlottak ki az akáczok felhőiből.

— Hjah! Az egészen más; azok a tanyák egészen szelid homokon vannak, még a szőlőt is megtermik. Vízeres, kötött, szelíd természetű homok. De nézze az úr ezeket a csigákat és bigákat, melyeket itten tetszünk látni. Mire mutat ez? Arra, hogy ez a homok a pliocen-korszakból való, a mint azt, tetszik is tudni, Darwin bölcsen megmutatta. Mert azt talán csak nem hiszi az úr, hogy az Isten hat nap alatt teremtette a világot? Nohát. Mikor a pliocen-korszakban ezen a helyen édes-tenger volt, az urak tanyái mind víz alatt állottak; a víz sok száz esztendőkig megfeküdte és a minémüségüket általjárta jól: azért a mi földjeink tele vannak mindenféle savakkal s a fát meg is hajtják. Ez a hely pedig, a melyet az úr most áskál, hiszen úgy is látszik, hogy jóval magasabb a többinél, akkor is sziget volt, a víz ide föl nem hatolhatott, savakat itten le nem rakhatott. Vagy azt tetszik hinni, hogy ha itt megfogná valami, nem osztotta volna fel a familia régesrégen? Theoretikus ember az úr, látszik.

Dombay megsemmisülten nézett az ásó vállaira. Ó te Sárvári, te Kerekes, te Péczeli, te Aranyi és ti mind a tizenketten, le egész a zsidó prézesig! Halljátok? Hogy én theoretikus ember vagyok! Hát azért bízott engem ti reátok a gondviselés, hogy belőlem theoretikus embert faragjatok? Nem jobb lett volna a kimeríthetetlen theoremák helyett egy kis pliocent csepegtetni fogékony lelkembe?

Végig tekintett az ásott gödrökön.

Ennyi munka hiába! És mindez csak azért, mert Aranyi professor a pliocen-dolgokat nem tanította.

— Mindegy! — mondá végre elszántan. — Elültetem; ha az ákácz meg nem fogja, megfogja a licziom, ha ez sem, megfogja a szerb tövis.

— Az kéne még, hogy a közföldet szerb tövissel népesítse be az úr. Most is nyakig vagyunk már az irtásával, mert a kormány egyebet sem tud, mint a kisbirtokosokat zaklatni.

— Nos tehát megmaradunk az akácznál. Mindaddig próbálgatjuk, míg nem sikerül.

— És hol tetszik venni a csemetéket? Mert a familia nem ád ám. Hogyne? Haszontalanra, mikor úgyis kiszárad.

— Nem is fárasztjuk a familiát; mindenütt van jó ember. Főgondnok úr sem sajnál tőlem egy-két szálat, ha szépen megkérem.

— Már az más! — szólt ámultan Ábel úr. — Így már helyesen van. Akár egy kocsiderékkal, ha így beszél velem tiszteletes uram. A legszebbeket válogatom ki, még bérest is küldök ültetni.

Azután jó egésséget kivánt olyan illedelemmel, a minő telt tőle, és távozott, szidva magában az ilyen adta papját, a kin nem lehet kifogni. Csak annak örül, hogy egy kicsit mégis megnyaggatta. Jó ember lesz, ha leszokik a hierarkhiáról.

Szavát is tartotta: a következő tavaszszal saját iskolájából és saját embereivel elültette a hét sor ákácz-csemetét. Még azon évben ölesre hajtott

valamennyi és egy szál sem pusztúlt el az édestengerben feneklő pliocen-theoria miatt.

Robinsonunk megnyerte az első ütközetet a kannibál ellen, de nem fegyverezhette le.

Mert az, hogy Csont Ábel úr ez időtől kezdve idejének nagyobb részét nem a méhesben és a Budai Ésaiás Magyartörténetével tölti, hanem kint a méhes előtt, honnan a parokhia összes ültetvényeit, nevének tavaszról-tavaszra kizöldülendő örök emlékét áttekintheti, csak arra mutat, hogy Csont Ábellel is vele született a szép iránti fogékonyság, nem pedig arra, hogy a megvert ellenség hív szövetséges lesz.

Egyébiránt pedig kannibál és kannibál között különbség van.

De van Robinson és Robinson között is. A Campe Robinsonja semmi nélkül vetődött ki a maga szigetére, míg a mienk sokat megmentett a hajótörésből. Megmentette azt, a mit egykor Simonides; és megmentette azt is, a mit Simonides társai hiába hurczoltak a partra.

Talán még hasznára vált a Junda elutasító válasza is. Ez a válasz az ábrándozó lágy kedélyű fiúból egy óra alatt határozott czélokra törő aczél akaratú férfit érlelt. Érezte, hogy a földön ül, honnan ha esik, csak fölfelé esik s csak *magának* esik. Jó a férfiúnak egyedül lenni.

Azután imént czéloztunk Simonides társaira. Dombay nem jutott ezek sorsára, mert ő neki egy pár ezer forintocska tőkéje volt; szülei örökség s nevelői fáradsága díjai. Ennek jövedelmét az ő

jóltevő keze korábban minden számítás nélkül szórta boldognak-boldogtalannak, amit most ha akarna sem tehetne, mert a pusztán nincs szegény ember, legalább nincs, a ki irigyelné.

Most azonban nem is szórná, mert a mit Iháros i elöljáróban mondott neki vigasztalásul, ő azt komolyan veszi és az őszi ködös napokban elkezdi forgattatni fél öl mélyre a maga két holdnyi belsőségét. Hiszen van neki már kertészeti és szőllőszeti kézikönyve, s ezek bizonysága szerint egy hold föld felforgatása hatvan forintba kerül. Mi az?

Híre szalad ennek is a pusztában és a kiváncsiság egyszerre tódulni kezd különböző ürügyek alatt a remete-lakhoz.

Mert *Ez-s-ez* úr nagyon rég volt már templomban, azért most kivánkozik az Isten házába. Kijövet fejet csóvál a szokatlan munkára. Micsoda ez? Mi megérjük kertnek forgatatlan földdel is, ez meg úgy turkál a máséba? Mi jusson?

T. cz. és T. N. uraknak most jut eszébe, hogy vissza kellene adni Dombay úrnak a látogatást. Megdicsérik Csont Ábel urat a szobák buzgó lepadoltatásáért, azután megteszik a megjegyzést a világ felforgatására. Hiszen az ekklésia tiszte volna ez.

A harmadik csoport az egész presbyterium. Iskolalátogatás ürügye alatt lepik meg, mert Ábel úr látja a méhesből, hogy Dombay uram sok időt tölt a napszámosok körül.

Nem kapták tetten, mert ihol ebben a pillanatban is az Ábel úr csemetéje más két úrfi társa-

ságában Hannibált nyomozza Cornelius útmutatása szerint.

Ünnepi alkalom ez Mecsekinek és Jhárosinak egyaránt, mert mindketten bolondulásig szerelmesek Corneliusba. Kérdezik a fiúkat itt is, amott is, és a vén Csont csak úgy mosolyog a torzonborz szakálla közül, hogy a fiú minden kérdésre megfelelne, ha időt hagynának neki. De nem hagynak, mert a két úr nem azt akarja látni, mit tud a fiatal Csont, hanem egymásnak kérkedik a tudományával.

Azután sorba kérdik az apróbbakat. Mecsekinek nagy megelégedésére szolgál, hogy a katholikus gyerekek Szent Lukács szerint mondják a Miatyánkot és a maguk hittanában oktattatnak; Ábel urnak viszont az tetszik, hogy a Dávid zsidó fiai preczentorokként működnek a zsoltárok éneklésénél, és szemei ragyognak, mikor az idősebbik sadduczeus ragyogó szemekkel elfeleli, hogyan tánczolt a nagy Kinizsi a foga közé fogott törökkel, és hogyan vágta be a kis Botond a konstantinápolyi kaput. Csak Dávid urnak nem volt inyére, hogy egy kis fizikát még most sem tudnak a gyerekek.

Iskolaszemle után gyűlést tartottak, melyben végzést hoztak az iránt, hogy «az ekklésiai belsőség felforgatási költségével lelkész úr semmiképen terhelhető nem levén, utasíttatik főgondnok, hogy az egész területet tíz év alatt tíz egyenlő részletben fordíttassa föl.»

*

— Meg van ön elégedve a végzéssel? — kérdé Lőrincz úr Dombaytól, midőn távozni készült.

— Nem.

— Én sem; ez a végzés csak arra való, hogy foganatosítva ne legyen soha. Jól tette ön, hogy szó nélkül elkezdte s jól teszi, ha folytatja. Egyet azonban nem tett jól.

— Kérem.

— Nem teszi jól, hogy minket nem szeret, a miben egyébként igazsága van! Nem sok szeretni való van rajtunk.

Dombay tiltakozni akart.

— Ne tiltakozzék. Az nem hiba; de hiba, hogy nem is keresi bennünk a szeretni valót. Hiba, hogy nincs hozzánk bizalma. Mi nem tudhatjuk, miben keressük önnek kedvét, önnek magának kellene alkalmat nyújtani, hogy segítségére lehessünk. Hanem ön büszke s fél a visszautasítás szégyenétől. Jól van, én hát rákényszerítem a szívességemet, ha annak nevezhető s öt embert küldök egész hétre a földmunkához. Csont Ábelre ne nehezteljen. Ő olyan Balambér koma; csak a szakálla bozontos, de a szíve nem.

Bizony hiába árulkodott ott Mundzukus komára háta megett; a koma nem volt az az ember, a ki minden szíre-szóra változtatta elveit. Hanem Lőrincz úr annálinkább megtartotta igéretét.

Elküldötte az öt emberét egész hétre, azután a másik hétre is, míg az egész terület munkája be nem végződött.

Vége felé megszégyelték magukat az urak is.

Mindegyik küldött az utolsó napokban egy-két napszámost, még Ábel úr is. Ennélfogva hű maradt a valósághoz, midőn az egyházi tanácsban kötelességének tartotta örömmel jelenthetni, hogy az egész parochiális belsőség megforgattatott.

*

Nincs abban semmi regényes, hogyan turkál fel valaki két hold homokot, hogy ültet tele innét és amonnét szedett-vedett csemetékkel, tőkékkel; miként éldegél hivatalának napközben, s fáinak reggel és alkonyatkor; az olvasó kétségkívül különb kertész mint a ki ezeket írja, s könnyebben elképzelheti, mint az író leírhatná.

Az idő repül.

Míg ezeket leírjuk, Dombay akáczosa fiatal erdővé lesz Ábel úr dicsekvésére; az udvar, mert ez is van, szabályos és nem a Fekete-tengerig terjedő, hanem eper- és ákácz-sövénynyel bekerítve, telve gyümölcsfa-csemetékkel, szőllőlugasokkal oltott rózsákkal. Dombay most lesi, melyik fa nem rúgja el a virágát; ezen a nyáron már egy pár szem gyümölcsöt is szakaszt a saját ültetvényéről.

Nagyot dobbant a szíve. Ha mégis másodmagával szakaszthatná!

— Eh! bolond álom. Tűrd ember a földet; tedd paradicsomoddá, de nézz a csillagokra! Szólt önmagához, midőn a Junda végkép elenyésző ködfátyolképe mélyéből előtűnik egy mosolygó alak; hajnalarczú, kökényszemű, tömött szőkehajú; a ki

egykor könyet hullatott az ő kezére, és a ki ezelőtt három évvel ezt mondá: Óh az a csúf Junda.

És a kit ő esztendőben egyszer lát szeretetreméltó kedélyének ártatlan frisseségében, és a kinek mély tüzű szemei oly csodás fénynyel ragyognak rá.

És a kit egykor szíve mélyéből meg fog áldani, ha ugyan nem kicsinylik az ő áldását, és nem valami esperest fognak e tisztre méltóztatni az előkelő szülék.

Túrd ember a földet.

A kinek nincs mit remélni, mindent mer.

Még a Nyöszörgő-halmot is meg meri támadni, hogy azután még nagyobbat merjen.

Nem emlékszünk rá, hogy a Nyöszörgő-halmot rajzoltuk volna. Nincs rajta semmi érdekes, hegyes vidéken domb számba sem menne. Itt azonban az úri rend a csinosabb *halom* nevet ruházta rá, míg a köznép *hegy*-nek nevezi, mert uralkodik az egész puszta és annak minden homokbuczkái fölött. Szép zöld pázsittal bevonva, s egyik oldalával az erdőnek támaszkodva, távolról festői tekintete van.

Ha egy varjú száll is le a csúcsára, azt is észre veszik a tanyákról.

Hát mikor hat ember dolgozik, ás, talicskáz rajta!

De hát hiszen azért lesz az ember vademberré, hogy tudjon élni az eszével. Az a dicsőséges november hónap, melyet a mi emberünk a keresztyén æra minden májusánál és szeptemberénél kedvesebbnek tart most, mikor az elérkezik hét-

számra tartó ködével, melyen még Csont Ábel sas-szeme sem hatol keresztül.

Elő azzal a hat emberrel!

Mire a köd felszáll, az idő kitisztúl és megerősödik, Ábel úr pipára gyújtva kilépked a méhes elé, hogy meglássa, maradt-e még lomb az akáczültetvényein, akkorra a hat ember végez.

Ábel úr lát, szédül és ijedten fut Dombayhoz.

— Hová lett a nyöszörgő kalapja!

— Levétettem a mint tetszik látni.

— És hová, mi czélból?

— Ezt a mély völgyet temettettem be vele a tövében. Ne jöjjön indulatba kérem, ennek meg kellett lennie.

— Ah ah! zúgott a komor ember a kétségbeesés hangján. Mi lesz már most a birtokainkból? Erről a hegyről a szél az egész pusztát eltemeti homokkal.

Dombay elnevette magát.

— Ne tessék megijedni. A multkor ön tartott nekem előadást a geologiából, most én szolgálok vele. Nézze ön, ez a talaj nem a pliocen-korszak szüleménye, hanem a mi édes testvérünk, t. i. agyag, mely megállja a helyét.

— De még sem kellett volna ezt tenni a familia híre nélkül.

Dombay tovább mosolygott.

— Mit gondol ön, megengedte volna a familiagyűlés?

— Bizonyosan nem.

— Tehát jobb volt nem kérdezni.

Ábel úr szomorkodva távozott, szíve mélyéből sajnálva a gyönyörű pázsitos tetőt. Hogy el van csúfítva!

Valóban el volt. Hosszúkás kúpja le volt szelve, s a tetőn hatvan-hetven négyszegölnyi sík maradt. Egyenes mint az asztal.

Rettenetes jogsértésnek tekintette ezt az egész familia. Vitatták a dolgot mindenfelé, de kénytelenek voltak benne megnyugodni. Arra csak nem kényszeríthetik Dombayt, hogy hordassa vissza. Ki venne a nyakába ilyen vesződséget. Aztán a területnek ő volt a tulajdonosa használati joggal; tehát tehette épen annyi joggal, mint a többi rész felforgatását.

De már nem földforgató, hanem világháborító.

Hát még a mi ezután következett!

A következő tavaszszal négy kőmives legény vándorolt keresztül a pusztán, s a korcsmába betértek pihenni.

Dombay megtudta ott létüket, felfogadta mind a négyet, s a Talpárdi úrtól ajándékba ott hagyott kőanyagot a Nyöszörgő-hegy északi oldalán felrakatta velük falnak, hogy lett belőle egy csonka torony. Egy tíz láb magas csonka torony.

Két nap alatt elkészült, s vele csordúltig tölt a pohár Csont Ábel kezében, mert ez mind az ő baja lesz már most; őtet eszi meg a familia.

Talpárdi úr is megszemlélte a mint elhajtatott alatta, s meg nem állhatta, hogy be ne tekintsen Dávid öcscséhez.

— No Dávid! Duna ám már. Láttad a Nyöszörgőt?

— Láttam ám, — felelt Dávid szárazon.

— Mi lesz abból. Világító-torony, lovag-vár, Henczi-szobor?

— Kérdezze meg bátyám az építőjét, mert ha én kérdem meg, nem jó vége lesz.

De hát van abban valami botránkoztató, hogy valaki a maga költségén épít olyan területen, a mely az övé, míg él, legalább míg ott él? Hát ha például tyúkólat, galambdúczot szerkesztett volna oda, vagy egy szárnyékot, — a mi a juhásznak is szabad, — lehet az ellen kifogás?

Nem; a papi törvény nem ellenzi. Óh ravasz egy törvény az! Nem bánja, ha réz-sarkon forgó várat épít is valaki, csak azt teszi hozzá, hogy az építő annak költségei megtérítése iránt követelést nem formálhat.

Nos hát Dombay bizony nem kivánja, hogy váltsák ki ármost tőle a tornyát, sőt még azt sem kivánja, hogy helyeseljék. Elég, ha ő jónak tartja, s azt mondja: várják be a végét. A mit ő még eddig rendezett, javított, túrt, kapált, ültetett, annak mind jó vége lett, és igen kietlen lenne a kondori puszta, ha egy hatalmas szél mindazt egy pillanat alatt elsöpörné onnan. Ebben bizik most is.

Az igaz! Hanem ennek a hegytetőre épített kalitkának mi lehet a czélja?

Mindenki tudja, de senki sem meri megnevezni. (Torony.)

De hát ez a torony olyan nagy köve a botránkozásnak? Hát ha valaki jótékony czélra hagyományoz száz forintokat oly feltétellel, hogy azok

ötszáz esztendő mulva egy pár milliárdra nevekedvén, az alapító nevéről nevezett kisdedóvó alapjául szolgáljanak, nem méltán megérdemli-e a magyar Peabody nevet ekkor? És a ki egymaga felépit egy tornyot tíz láb magasra, nem érdemel-e hálát a birtokos uraktól, a kiknek fejenként mármost csak mintegy öt lábot kell ráépíteni, hogy olyan tornyuk legyen mint a Szent-Istváné Bécsben? Hiszen addig szó sem lehet eklézsiáról, míg torony nincs.

Mert míg torony nincs, addig harang sincs; valamig pedig harangok nincsenek, mi gyüjti egybe a népet? És ha a nép egybe nem gyűl, kinek prédikál a pap? És ha nincs kinek prédikálni, minek akkor a pap? És ha papra semmi szükség, hol van akkor az eklézsia!

Tehát torony annyi mint eklézsia.

De a kondori közönség másként fogja föl a helyzetet. A Nyöszörgő-halom tövében fut el az országút sűrű ákácz- és eperfa-szegélyzet között, az igaz: de ez a szegélyzet mégsem oly sűrű hogy a fuvarosok éles tekintete át ne hatoljon rajta. Már pedig a fuvaros-nép a legelmésebb és legrosszabb-nyelvű kinövése a kaukázusi fajnak, és ha ez valami találó megjegyzést röpít arra a bolond-várra, azt semmi eső le nem mossa a familiáról. Mert hiszen egy zsebóra, melyet agyonütnek, egy tábla hajdina-vetés, melyet megúsznak, egy bögre szappanos lébe beáztatott fejkötő, melyet a jámbor gazda paczal-leves helyett felkanalaz, egy ócska zsoltár, melyet a menyecske a kötött gombócz kö-

zött feltalál, vagy — mint Kisfaludytól tudjuk — egy ártatlan gólya, mely a tornyon fennakad, mind elegendő arra, hogy országos hírnevet szerezzen a falujának.

Ez hozta rémületbe az egész Kondort.

Az a csonka torony ott csúfkodik; akár ott hagyják, akár lerontják, kész a veszedelem s egyéb sem kell hozzá, mint egy gyors-eszű baranyai ember, a ki példabeszédbe foglalja.

Szidták az urakat, mert ők jártak oda papot keresni, mind ott voltak a nagy bevonuláson, ők hajtották az útszélre nyájaikat, ők lakták el az áldomást; — és különösen Dávid urat, mert ő gondolta ki a holdas eszével, hogy Kondorra iskola kell, azután meg pap, s ihon utoljára torony lett belőle.

Nem is mert Dávid úr a familia-gyűlés felé menni; a többi úrnak is sok dolga támadt, s szegény Lőrincz úr maga maradt Dánielül az oroszlánok között, a kik már most egyre-másra diktálni akarták a vérbírói itéleteket.

Mikor látták, hogy Lőrincz úr nagyon neki vetette a hátát a toronynak, a mi miatt nem lehetett a paphoz férkezni, a Mineka-párt ott hagyta a gyűlést.

A Kikőhuznyiak magukra maradva, nem mertek tovább harczolni, hanem feljárták a pusztát és öszszeszedték a vádakat Dombay ellen. Még Dávid zsidóhoz is elmentek, hogy tud-e valamit a papra? Igen is tudott; hogy a Pentateuchust magyar-módra olvastatja a gyerekeivel, a mi miatt azok reformált

zsidóvá lesznek. *Breschith bara.* Holott igaz zsidó úgy olvassa azt *Böröschisz bóró.* Ezt is beletették a vádba.

Mikor a vádpontok tizenkettőre felszaporodtak — a min alól el se kezdje az ember, mert semmi foganatja sem lesz, — gyűjtést rendeztek maguk között; a begyűlt 17 forint 9 krt átadták a két legtanultabbnak, hogy menjenek be Fűzvárra instáncziát iratni valamely fiatal ügyvéddel. Öreghez ne menjenek, mert az nem tudja a törvényt, és mind egy követ fúj a papokkal.

Egy fiatal doctor meg is írta aztán 10 forintért olyan hathatósan, hogy egy minisztert is elcsapnának rá.

Most már csak alá kell írni. — Igen, de ki kezdje meg, mert az nem mindegy ám. Egy az, hogy a kérvényt mindig az első aláíró nevéről nevezik: «Olvastatik Borona Jábes és társai stb. folyamodása», a mit röstel az ember; más meg az, hogy ha rosszul üt ki a dolog, fizetni is kell, és megint csak Borona Jábes neve kerül legelől. Urat kell rá keresni, az úgy sem kár.

Igen, de kit? Talpárdi úr elnöke a papi törvényszéknek, szó sincs róla, hogy vádló legyen. Ámbár úr nyilván védelmezi a bűnöst, Mecseki úr mindig ellensége az igaz ügynek, Dávid úr következetességből nem teszi meg, a többi úr pedig nem gondol vele, ha a világ felfordúl is.

Hanem Csont Ábel úr!

Főgondnok, tehát kötelessége az egyház javát előmozdítani. Azonkívül igaz ember is, mert nem

veti meg a rajthuzlit, nem nyíri a haját és nem fésüli a szakállát, megmondja az igazat, noha deákul. Ez az igaz ember.

Felkeresték a méhesében. Ezúttal azonban kiderült, hogy a rajthuzlit, sőt még a csizmát is meg szokta vetni titokban. Aludt; ő maga egy szalma kanapén, a rajthuzli pedig előtte egy széken.

A deputáczió elmondta, hogy miben járnak.

— Hadd látom az írástokat! — válaszolt Ábel úr olyan kedvvel, a minőre déli álomból szokott az ember felserkenni.

Az ember nyujtotta volna az írását, de Ábel úr visszatolta.

— Csak olvasd magad, nincs itt a szemüvegem.

«Tekintetes Szent Törvényszék!»

— Szamár vagy fráter! Hát miért volna az Tekintetes. — Csak olvasd tovább.

«Méltóztatik rá emlékezni, hogy ezelőtt négy évekkel a kondori nemes familia a maga zsenge egyházát megalakítván, lelkészért folyamodott a Tekintetes szent székhez, melyet minden ellenmondás nélkűl meg is nyert t. cz. Dombay Máté személyében, a ki világból kivénült vén káplán létére örülhetett is előmozdíttatásának, noha mi már akkor is úgy gondolkodtunk, hogy kell benne lenni valami nagy fogyatkozásnak, mert különben elfogadták volna eő kegyelmét a tarhalmi avvagy gódirczi uraimék, de csak mireánk tuszkolták, mint a kik nem ismertük. Noha mi az ő szolgálatában hibát nem kerestünk, mindazáltal ő fölemelte sarkát ellenünk, mivel kevély, embert nem becsülő, magá-

nak való, földiek után eredt és az eklézsiának siralmas károkat okozó lelki szolga, a ki a helyett, hogy hivatalát folytatná, az Izrael nemzetét vezérli a zsidó bibliában és az úrfiakat tanítja deákságra, mely miatt a nép úgy elszokott a templomtól, hogy csak nagy ünnepeken gyűl egybe teljes számmal...

És így tovább.

— Hát miért hoztátok ezt ide? — kérdé Ábel úr, mikor vége volt a műnek.

— Hogy írja alá tekintetes urambátyám.

— Hogy én árulkodó legyek. Feladó. Denuncziáns. No várjatok, hát majd aláírom.

Felkapta a polczról a legközelebb eső kaptárt. Nem nézte: teli-e, üres-e; úgy a fejébe nyomta a szószólónak, hogy a válla sem látszott ki belőle. Az ember elbődült; szerencséjére a kaptár üres volt, de azért kiállta az egész raj ijedtségét. Társa futott volna kifelé, Ábel úr azonban útját állta az ajtóban.

A konfederáltak moczczanni sem mertek, mert jól látták, hogy Ábel úr közelében deszkához tapadt népes respublikák forronganak. Ha azokat lázítja fel urambátyám, nem jó világ lesz.

— Hát frátres! Ti kötözni való bolondok! — rikácsolt Ábel úr bárdolatlan hangja a pipafüsttől sárgúlt, kúszált bajusz közűl. — Ti kötözni való bolondok! Mióta árulkodik a nemesember, mint valami szedett-vedett csürhe nép? Mióta keres másutt igazságot, mikor maga birája is lehet? Hát nem a tiétek ez a puszta? Mi? Hát nem hord-

hatjátok ki a papot, a mikor tetszik? Mi? Az igaz, hogy becsuknak érte két esztendőre, de legalább nem lesz benne mit szégyenleni.

A szószóló azalatt kihúzta fejéből a süveget, védelemre kezébe vett egy rajrázó csáklyát és elkezdett pattogni.

— Dejszen, én bizony nem kínzom a jószágomat azzal, hogy kihordjam ebben a nagy homokban! Mert az a familia dolga. Ám ha tetszik, hordjuk ki közmunkában, kire mi esik; majd meglátom, ott lesznek-e az úr szekerei. Ha pedig nem tetszik, maradjon az úr magának, mi megyünk a magunk útján.

Letette a csáklyát, felkapta az asztalról az Ábel úr pennáját és ott Ábel úr szeme láttára megmutatta, hogy alá meri kanyarítani Ábel úr nélkül is. Nemes Borona Jábes.

— Én felelek mindenért. A ki igazi atyafi-vér, annak itt lesz a neve.

(Igaz bizony; ha sikerül. De ha nem: mind eltagadja, és magad maradsz benne nemes Borona Jábes.)

Ábel úr összeszidta még egyszer árulkodó mivoltukat és kikisérte a vendégeit egy furkós bottal, szívesen felkérvén őket, hogy csak még egyszer itt ódalogjanak az irásukkal, majd kihúzatja velük a lutrit.

*

Dombay sejtett valamit a mozgalomról és örült neki. Hiszen a toronynyal épen ezt akarta előidézni.

Életkedve teljesen visszatért. Háza, udvara be van rendezve, s hogy hivatala is úgy legyen, erre nézve is le van téve az alap.

Volt ideje kirándulásokat tenni a pusztába; látogatásokat tenni, ismeretségeket kötni, még pedig nem csupán a kiválóbb családoknál, hanem a magokban vonult, rejtekben élő egyéneknél is. Hóna alatt egy Diószegivel.

A Diószegi pedig nem boros-palaczk, hanem füvészkönyv; valamint hogy a *kiválóbb családok* és a rejtekben élő *egyének* is, kiket fölkeresett, nem a kondori pusztán élő atyafi urak és embertársak, hanem azok a csodálatos szép teremtések, a kikkel az Örökkévaló keze mindjárt harmadik napon kihímezte a száraz földet.

Dombay változatosabb és gazdagabb növényzetű vidéken nevekedett és így a dicsőséges Flóra királynő pusztai népét nem ismerte s keveset is tartott róla.

Meg is lakolt érte s már az első kirándulás alkalmával szemrehányó szégyennel kelle bevallani tévedését. Az ő régi kedves kis ösmerősei köszöntötték mindenütt nyílt, mosolygó ajkakkal. A középhegyek arisztokrácziája, a folyampartok czivilizált polgársága és az erdők sötétarczú farmerei, melyek gyökereikben és piliseikben tőrrel és revolverrel járnak, meg vannak itt települve mind. Némelyik itt még jobban boldogul és idő előtt nyit. «Nini, hát kegyed itt van már?» A másik újra virágzik és meglepi az embert, mint egy holtnak hitt jó barát. «Hogy kerültél vissza?» A Foganőtt kaczag

a találkozás örömén, a Fintor és a Pintyő ajkaikat pittyesztik. «Valahára mégis eszébe jutottunk önnek!» Minden lépésen új találkozás. A Kosbor-dynastia saját parkjaiban pompáz, az Arachne fajzata, mely pókot virágzik, a jajgató Delphinium, a czivilizáczió elől erdőkbe menekült Hunyor és a száműzött Paris, mely négy rendbeli oklevelével hiába védi létjogát, elszigetelten búskodik, mint egy testvértelen népfaj Európa közepén.

Az ismerősök között szerényen várja a látogatónak kegyes tekintetét egy-egy ritkább szironták, fűz és liliom. Ott tolonganak az árvalányhaj és a gyopár, a királydinnye és a szamárkenyér kékvirága, mindegyik kérkedvén az elsőbbséggel. — Amazok ősfoglalóknak tartják magukat, míg ezek a Petőfitől kapott donátionálisra hivatkoznak. Dombay int a kamarásának és Diószegi kamarás egymásután mutatja be őket. Természetesen a Linné szertartásos rendszere szerint, mert a másik sokkal demokratikusabb, mintsem egy utazó fejedelemnek kedvére lehetne.

A füvész-ember poézisa különbözik más halandóétól. Neki nem kellenek sem a délibáb enyelgései, sem alkonyodó nap aranysugarai, sem a nyáj kolompja, sem az alakot cserélő felhők. Lába alá vigyáz, hogy kis barátnői közül egyet is el ne tapodjon. Szegénykék! úgy is rövid az életük, hadd örüljenek. Dehogy szakasztaná le ha ösmerős, dehogy tapodná el ha ösmeretlen.

Nem lát semmit, csak a virágot, melyet óvatosan át kell lépnie. Azt sem veszi észre, hogy most

— *Kegyed nem fél a naplól?*

egy jegenyesor közé érkezik, mely Ámbár Lőrincz úr major-belsőségét szegélyezi. A major és jegenyesor között gazdag kaszáló termi azt a híres szénát, melyet a kondori közvélemény a sáfránnal tart egyértékűnek.

A fasor hosszúra nyúlt árnyékában — noha még csak néhány nap múlva lesz pünkösd — megszáradt rendek, melyeknek felgyűjtésével két nő foglalkozik. Az egyik szép karcsú növésű, rövidecske szoknyában; fején a finom fehér kendő jó előre húzva védelmezi a titokzatos arczot; nem muszáj azt a napnak látni, hogy szőke-e vagy barna, a ki a kendő alatt van. Köntöse ujja piros szalaggal felkötve, de a két gömbölyű kart fehér gyolcsujjak védik a napfény ellen; mert a nap a milyen irigy, még befeketítené.

A rendek a jegenyesorra dűlnek. A leány a rend végének alá akasztja a vellát, annálfogva ostorhegyre veszi, meg sem áll addig, míg halmazba nem torlódik. Azután gereblyét vesz föl, visszamegy a jegenyesor felé, hogy az elmaradt szálakat fölgereblyézze. Itt fölveti szemeit, megpillantja a közelében lépkedő Dombayt és ráijeszt.

— Nini Dombay úr! Felénk sem néz.

Az ifjú odatekintett s fölismerte Dínát.

— Kegyed nem fél a naptól? — kérdé a leányhoz lépve.

— A mint látja; — szólt a nyugvó napnak szegezve piros arczát, mely ragyogott a serkedő verítéktől, mintha gyémántporral volna behintve.

— Mulatság ez vagy kötelesség?

— Még pedig szigorú kötelesség, miután belekezdtem. Oh én igen szeretem a gyűjtést: nézze ön, talál-e utánam egyetlen szálat is? El ne feledjen megdicsérni apámnak. Sietnünk kell vele, hogy meg ne ázzék, mert akkor mindjárt megfeketedněk, értékét vesztené és — —

— És?

— És hibát találna ön benne, még visszautasítaná. Apám azt mondja: önök nagyon válogatósak.

— E szerint ez az én honoráriumom. Úgy nekem is kötelességem részt venni a gyűjtésben.

— Nem, nem! Ez nagyon is idylli volna, a mi csak írva szép, de téve szót támaszt. Hanem igaz, tudja-e, hogy önt veszély fenyegeti?

— Tudom és ismerem annak egész nagyságát. (Valahányszor veled találkozom. Gondolta utána.)

— És mit tesz ön?

— Kikerülöm.

— Én az ön helyén fölkeresném.

Az ifjú meglepetve nézett a leányra. Most vette észre, hogy nem érti.

— Micsoda veszélyről beszél kegyed?

— Vád alá fogják önt, s minden bűnét elősorolják, a mit négy év óta elkövetett. A panaszlevél meg van írva tömérdek aláírással. Azt mondják: nem is a püspökhöz nyujtják be, hanem a generális vice-notariushoz, mert ez a legfőbb személy a papok között.

— Ha már árulkodik kegyed, árulja el az aláírókat is.

— Azt nem teszem. Csak kettőre vallok. Az egyik Borona Jábes bácsi, a másik Ámbár Dína.

— A ki az igazmondást nem vádlottól tanulta.

— Igazat mondok. Apám távollétében hozták hozzánk és ott hagyták. Én elolvastam s minthogy egyenesen azt kérik, mozdítsák el önt tőlünk, én is aláírtam. Ámbár Dína. Csakhogy vízzel írtam. De írtam s be is poroztam balatoni porzóval.

— Inkább sohasem mutatom magamat, csak ne kergessen el.

— De micsoda élete van önnek ebben a szomorú pusztában?

— Kegyednek szomorú puszta ez?

— Nekem nem az, mert az enyim; az én házám, melyet semmi kincsért el nem hagynék; de önnek nem hazája; itt nincs senkije —

— De van; egy szép házam; előtte egy ákáczerdő és egy szép kert, az az enyém, mert én alkottam.

— Ön nem boldog benne; menjen ki belőle. Hagyjon el minket.

— Szót fogadok, miután Dína parancsolja. Megyek.

— De nem a nélkül, hogy a harczot végig ne küzdje. Még azt mondanák: megszökött. Apám szereti önt és oldalánál lesz. Jó éjszakát!

A leány tovább gyűjtött. Dombay még a tornáczról is látta, a mint fürge léptekkel kergeti halomra az engedelmes rendet.

X.

Dombay a legközelebbi vasárnapra egyetemes tanácskozást hirdetett az erdőben, abba az ismeretes ligetbe, hol a beköszöntőjét tartotta, és a mely nyaranta az isteni tisztelet rendes helyévé lőn.

Senki sem tudta miről lesz szó, azért mindenkit felkényszerített a kiváncsiság. Ott volt Talpárdi úr is, külön meghívó által kiidézve Fűzvárról.

«Értesültem, — kezdé Dombay — hogy egy panaszlevelet köröznek a pusztában, mely felsőbbségemhez fog ellenem benyújtatni. A vádlevelet nem olvastam, de tartalmát tudom — —

— Nem volt ember a ki elárulta, — vágott oda Jábes bácsi.

«Ne itélje el, kérem Borona úr! Hisz' úgy is csak közölnék velem. Tudom, mondom, tartalmát és igen könnyűvé teszi helyzetemet, hogy a felhozott vádak mind olyanok, melyeknek a vádlók maguk sem tulajdoníthatnak fontosságot; el van pedig hallgatva épen az, a mivel magam ellen ingereltem sokakat, de a mit senki sem akart a vádak között említeni, ők tudják miért. Megvallhatják a panaszló urak, hogy az én főbűnöm az a tornyocska, melyet arra a halomra építettem. Nem maradandó épületnek, hanem kőből, vályogból, törmelékből össze-vissza, minden fundamentom nélkül, egy lábnyi széles fallal, melyet az első őszi eső elmos és az első Luczanapi szél halomra

dönt; önök itéletét, mielőtt ki volna mondva, végrehajtván.

«A kik gondolkodni szeretnek, tudják tettem indokait is.

«Soha semmiféle indítvány, tanácskozás, rábeszélés és izgatástól sem várhattam annyi erőt, hogy önöket egy templom építésére megnyerjem. Pedig önök nyilván Egyháznak nevezik magukat, de soha sem lesznek azzá, míg hiányzik az egyház kifejezője, a templom és mit én pusztában elengedhetetlennek tartok, a torony. Nem szóval hát, hanem tettel, mely előtt senki sem hunyhatja be szemeit, kiáltom éjjel és nappal mindenkinek, hogy mit kell tennünk. Ezért építtettem azt a kis alkotmányt arra a halomra, a melyet Isten ebben a pusztában *szent hegy*nek szánt, és az emberi léhaság csúfolt el Nyöszörgőnek. Bedobtam a vexillumot az ellenség sorai közé, a ki tiszteli, kövessen, váltsuk ki...

«Ne szakaszszanak félbe kérem; ne mondják, hogy nincs pénzünk, én tudom, hogy van; ne mondják, hogy eddig meg voltunk nála nélkül, én tudom, hogy ezután nem lehetünk el; ne mondják, hogy évekig kell hozzá készülnünk, mert én tudom mibe kerül...

«Itt van — és kiterjesztett egy összegöngyölt ívet — elkészítettem az alaptervet, a hogy tudtam; költségvetést is ütöttem össze, a mi szép summát hoz ki, tizenkétezer forintot, de a mibe bizony nem szédülünk el, ha elmondjuk rá a kétszerkettőt. Ez az összeg épen felét teszi a közbirtokosság évi adójának. Az a kérdés, nem sajnálják-e egy

lelki ügytől kétszáz évben egyszer annak az összegnek felét, a mit polgári érdekeikre évenként fizetnek?

«Ez az előterjesztésem. Vagy elutasítják ezt, és én ez esetben lemondok hivatalomról, búcsút veszek önöktől azzal a kéréssel, semmisítsék meg a tervben lévő vádlevelet, mely nekem nem árt, önöknek pedig sem elégtételt, sem dicsőséget nem szolgáltat; vagy fontolóra veszik javaslatomat és, a mit könnyen létesíthetőnek tartok, végrehajtják azt, a mi nélkül a legszegényebb jobbágyközség sem tudja magát képzelni és az én példámat — ki az építésre szintén ötven forintot ajánlok fel — követik. Ez esetben kérem önöket, tűrjenek meg továbbra is alázatos hivatalom folytatásában, s engedjék meg, hogy halálomig lakosa lehessek az önök szép birodalmának.»

Birodalmának! Minő pompázó szó ez! Hogy a kondori pusztát egy pap nyilvános szónoklatban *birodalomnak* nevezi!

Mondhatta volna, hogy jön az utolsó itélet és elsöpör, ha templomotok nem lesz, vagy jön a muszka és elvisz Szibériába, ha tornyot nem lát a pusztátokban, vagy fenyegetőzhetett volna traktussal és annak minden villámaival. Mindez nem ér semmit. Hanem: *birodalmával.* Ez a szó elbájol mindenkit, Csont Ábel kivételével.

— Ha csak ennyi az egész! — szólt először is Jábes úr, a Kikőhúznyiak bevallott levélhordozója. — Üsse meg a mézharmat az egész proczesszust. Templomra ki sajnálná a pénzét? Én sem halok bele egy fias tehénbe. Mért nem tetszett ezt

Dombay uramnak élőszóval mondani, minek tett bennünket csúffá azzal a góréval?

Másik se sajnált, harmadik se sajnált. Talpárdi úr azt mondta: ő nem krajczároz, hanem viseli az egész teher tizedrészét, de azt megmondja, úgy ki legyen számítva minden, hogy pótadóra ne kerüljön a sor, mert pótadóban még harangkötelet sem vesz. Mecseki úr, Lőrincz úr, külön-külön huszadrészt vállaltak. Ábel úrnak nem kell a templom, de azért jussát tartja hozzá. Fizetni ugyan egy fillért sem fizet, hanem a birtokát oda adja egy esztendőre a templomnak. Húsolja ki rajta a mit tud. Pátróiné nagyasszony egy ócska harisnyaszárat áldoz fel, mely tele van olyan dolgokkal, a mik soha meg nem érik a devalváczió keserűségeit. Szent Lábán és Énekes Tóth Péter atyafiak a zsindelyt kötik ki maguknak oly feltétel alatt, hogy nekik a szent vacsora ostyában szolgáltattassék ki. Dávid zsidó megtekinti a tervet, kiszámítja a toronysisak magasságát s számításának eredményeként kijelenti, hogy a bádogról ne tessék búsúlni a Tekintetes *Atyafiság*nak, mert ő ennek a toronynak az árnyékában akar mégvénülni (nem merte mondani meghalni). Ihárosi úr is kijelentette, hogy őtet ne féltsék, ott lesz ő, a hol kell. A minthogy a következő napon be is rándúl Fűzvárra és ott az igazság-házának fundamentomai között fölkeresi Lőcs Jónás és Kezesménes Lukács embertársakat, mely látogatásának eredményeként harmadnapon szerencsésnek érzi magát elérzékenyűlve jelenthetni, hogy még a fogságban ülő sze-

gény rabok sem feledkeznek meg a keresztyénség közös nagy missiójáról, melynek támogatására ezen tizenkét forintot küldik, azzal az igérettel, hogy kiszabadulásuk után sem feledkeznek meg, ha az Isten megsegíti őket vállalataikban.

Ottan megalakúlt az építtető bizottság, Csont Ábel úr elnöklete alatt, Ámbár Lőrincz és Mecseki urak személyében. Dávid úrat is hívták, de ő azt válaszolta, hogy ő már megvetette az alapot, más építsen pedig arra. Így tehát hagyták menni s helyébe kinevezték még tiszteletbeli tagnak Pátróiné nagyasszonyt, kiről lehetetlen feltenni, hogy fél pár harisnyát viselt volna valaha, továbbá a felekezetközi szent egyességre való tekintetből Szentlábánt és Dávid zsidót.

A torony északfelé fog nézni. Ebből származott a legelső nehézség, melylyel a bizottságnak meg kelle küzdenie. A torony alatt ugyanis ajtónak kell lenni; úgy szintén a keleti oldalon is, mivel ez a parochiára néz: két ajtó pedig elég a Szent István templomára is, ha az *eleget* veszszük. Úgy, de mivel történetesen a nagyobb birtokosok majorjai épen az északi és keleti részeken voltak: világos, hogy érzékeny jogcsorbulást szenvednek a déli és nyugoti tartomány urai, ha ők ajtó nélkül maradnak. Hát ők mindig megkerüljék a templomot, ha az Isten-házába akarnak menni? Hát ők nem olyan urak, mint az északi urak? Csont Ábel viszont azt mondta erre, hogy ha négy ajtó lesz rajta, akkor neki nem kell a templom, mert akkor a passát-szelek keresztül-kasul nyargalnak rajta.

Ő ugyan nem kopasz még, de bizonyosan elébb-utóbb az lesz és a léghúzam miatt reumát kapnak a homlokai. Az ellentétes nézetek úgy békültek ki, hogy mindegyik tett egy ajtónyi engedményt. Sem kettő, sem négy, hanem három. Egy a torony alatt, a másik kettő keletnek és nyugotnak. A dél elégedjék meg egy szép kerek ablakkal.

Alig csillapult le ez a nyugtalanság, midőn újabb és veszedelmesebb összeesküvés ütötte fel fejét. Jöttek az asszonyok tömegesen, hogy csak legyen bizony ajtó a déli részen is, inkább elengedik a kerek ablakot. Mert ha az az ajtó onnét elmarad, bizonyosan annak helyére van szánva a kathédra. Ebből pedig az következik, hogy a padok nem a régi tisztes szokás szerint, a nőké szemben a férfiakéval, hanem újság hajhászva, mind a kathédrával szemközt lesznek elhelyezve, ez pedig a házasságkötési szent szokások kijátszására czéloz, mert a vidéki, sőt helybeli legények is, kik a karba járnak, miként választhatják ki jövendőbelijöket, ha szemben nem is láthatják?

Megnyugtatta azonban Mecseki úr bölcsesége az elégedetleneket. Lássátok édes hugaim, az, a mit ti kivántok, lehető, sőt szükséges is holmi ringy-rongy faluhelyeken, a hol a templomok egyenes lapályokon állanak. De itt ezen a gyönyörű magaslaton, — melyet, a ki ezentúl Nyöszörgőnek merészel nevezni, ám ő lássa a következését, — a mátkaválasztásnák sokkal tisztességesebb módja lesz. Mert nem elég a jövendőbelinek csak az orczáját nézni, ha szép-e, mivel a szépség porra írott

czifraság, mely elmúlik, mihelyt ráfuvall a meleg szél: hanem sokkal inkább termetét, járását, mozdulatait, elevenségét, mint a melyek maradandó díszei az emberi nem szebbik és jobbik felének. Azt pedig a templomban megbírálni nem lehet. Hanem igen is más módja lesz annak. Az ifjak, mint illik, az első harangozáskor már itt lesznek és innen az oromról kényelmesen itélhetnek a feljövő hajadon felől. Nem fárad-e ki, nem rövidül-e meg a lélekzete, nem görbül-e előre, míg onnét a völgyből ide feljön? És mikor lefelé megy, nem veti-e meg a sarkait a homokban, a mi parasztos és nem fut-e hanczúzva, a mi tisztességtelen? És nem sokkal kegyesebb módja-e ez a leány-nézésnek, mint a templomban, a hol a prédikáczióra kell figyelmezni, nem pedig a leányi hiábavalóságra? Avagy Eliézer szolga a templomban szemelte-e ki ifjú ura számára Rebekát? Avagy Czipporát Mózes, vagy épen a szép orczáju Esztert Ásvérus király? Én magam is csak úgy választottam a feleségemet. Bizony nem buksikoltam ám a karban, mint a csizmadialegény, hanem ültem egy helyben tisztességesen és nem pislogtam sehova. Hallgattam a prédikácziót olyan édesdeden, hogy szinte beleszenderedtem s csak arra eszméltem fel, mikor a Tiszteletes elkezdte öklével verni a kathedrát. Esőért imádkozott. «Nem megyek ki Uram szent házadból, míg meg nem hallgatod öreg szolgádat és meg nem itatod az elepedt földet. Nyisd meg azért az eget, hogy töltse ki kincsed. Gyűjtsd össze a felleget, összegyűl, csak intsed.»

Egyszerre kezdett a nép kifelé tódulni, mert tudták, hogy az öreg úr imádsága nem kél hiába. A sokaság között én is kisiklottam; ideje is volt, mert mire kiléptem úgy szakadt az eső, mintha dézsából öntötték volna. Alig bírtam egy bolternyő alá menekülni. Onnét vettem szemügyre a kijövőket. Meglátok ám egy leányzót a mint kilép az ajtón; széjjeltekint, látja, hogy szakad az eső és sár van az utczán. Már most mit cselekszik? Talán felfogja a viganóját, mint a többi nedelkó? Nem bizony; hanem elkezd a sár fölött repűlni, röpűlni mondom, mint a hogy álmában szokott az ember, végig röpűl a sáron, mint a fecske. Ez kell nekem, mondok. («Meg a száz hold.» Csont Ábel.) Mindjárt bemutatom magamat, haza kisérem, ott megmondom a szüleinek magyarosan, hogy mi a szándékom és hogy mi tetszett meg a leányzóban. A leány örült, hogy olyan kérője akadt, a ki még a járását is megfigyeli, nem is mondott ellent, nem is bánta meg. De még én sem ám.

A húgomasszonyokat egészen elbájolta az a gondolat, hogy ha netán az ő leányaik is úgy szökdécselik ki a szerencséjüket. Dehogy gondoltak többet a negyedik ajtóra. Hiszen, ha szemben ül a legény a leánynyal, hogy jutna eszébe a járására vigyázni.

Így a legfőbb nehézségek elenyésztek. Az építtető bizottság már most a munka helyes felosztásához fogott. Ábel úrnak jutott a felügyelet, mert az ő szemei előtt minden ember kettőzteti az erejét. Reszketnek, ha torzonborz szakálla egyet moz-

dúl. Mecseki úr a fundamentumot teszi le és a gomb-feltételekor szónokol a familia nevében. Szentlábán dolga az épületanyagokért befutkosni. Lőrincz úr számon tartja a pénzt és jegyzéket vezet az igaszámról, melyet az atyafiak kiszolgáltatnak. Így Dombayra nem néz egyéb feladat, mint az urakat hol szép szóval, hol még szebb levéllel figyelmeztetni a tized, illetőleg huszadrészre, továbbá az igaerőt, hol lelkesítő beszéddel, hol csüggedt arczczal kihazudozni. Pátróiné asszony megváltja magát a bizottsági terhek alól egy másik harisnya-szárral és azon hozzáadással, hogy többet hozzá ne jőjjenek, mert ha az égig húzzák, sem adhat többet. Bizony Isten nincs.

Az építkezési idő alatt Dombaynak sokszor meg kellett látogatnia Lőrincz urat és ha már odament, nem szaladhatott mindjárt. Néha hosszasabban is kellett értekezni, az értekezleten Lőrinczné asszony is megjelent néha s többször sikerült útját állani a távozónak. — Egy toppot sem bizony. Itt marad nálunk ebéden.

*

Dombay nem tartotta illőnek a szabadkozást, miután érezte, hogy a maradás nincs terhére sem magának, sem a háznak. Ott marad ebéden; ebéd után még beszélgetnek s néha alkonyat felé megy haza.

Mindez oly természetes. A két férfit egymásra utalja a közös feladat. Lőrinczné csak azon csodálkozik: hogy tudtak ellenni a nélkül a jóravaló

ember nélkül annyi ideig, holott itt lakott a tövükben?

Dína tartózkodás nélkül társalog vele. Figyelmesen függ rajta, ha néha felolvas, fejteget. Örül, ha jön; kétszeresen örül, ha nálok marad ebéden; és százszorosan, ha két napi kimaradás után megint csak beköszönt.

Lőrincz úr maga annyira jutott, hogy egy nyugtatványt sem tud megírni Dombay nélkül.

Egyiknek sem jut eszébe megkérdezni magától: Micsoda minőségben van jelen náluk ez a fiatal ember?

Még akkor sem kérdezik, mikor kérő jelentkezik a háznál, de a kinek sajnálattal vallják meg, hogy bizony még nem készűltek el a kiházasításra és mivel az építkezési gondok nagy súlylyal nehezűlnek vállaikra, mostanában nem is készűlhetnek el.

Jön a másik kérő, szomszéd vármegyéből; vagyonos, tanúlt fiatal ember s azonkívül megnyerő modorú és tekintetű, a ki gondolkodóba ejti a szüléket, de a kik csak mégis nem adhatják oda ilyen fiatalon ezt az egyetlen leányt. Hiszen még gyerek.

Dínát meg sem kérdezik, mert mit tartozik ez ő reá? Dína örül, hogy nem kérdezik.

Az atyafiság számoltatja Lőrincz urat és asszonyt, hogy mit akar a leánynyal? Nem tudnak számot adni. Mi kifogásuk van az utóbbi kérő ellen? Nem tudnak semmi kifogást. Lőrincz úr csak annyit mond nagy kínlódva, hogy jó, jó, de nem

olyan ember, mint a minőt ő szeretne. Hát milyent szeretne? Azt még kevésbbé tudja megmondani. Igazán nem is tudja, pedig ott van a modél szeme előtt, a nélkül, hogy arra csak gondolna is; és ha valaki Dombayt találná előttük említeni, bizonyosan nem ott menne ki, a hol bejött.

Közönséges szokás a fiatal embert azzal búsítani, hogy házasodjék. Kivált olyan családoknak nagy mulatsága ez, a hol nincs leány a háznál; ezek tehetik azt a nélkül, hogy czélzataik iránt gyanút keltenének. Ámbáréknál bizony van leány, de azért Lőrincz úr a kedélyesebb órákban folyvást igérkezik Dombaynak násznagyul és abba a gyönyörű paradicsomba, a kit uramöcsém alkotott, olyan virágszálat szeretne ültetni, a milyen még nem virúlt a kondori pusztában. Lőrinczné asszony is sajnálkozik néha Dombay magános sorsán. Eszökbe se jut, hogy a háborgatott szív egyszer olyan hullámot vet, a mely megrendíti szívüket. Adjátok hát nekem ezt a leányt.

Olyan kicsinynek tartják, hogy erre nem is gondolnak. Dombay maga is érzi ezt és nem mutatja, hogy fáj neki. Egy pusztai pap, a ki, hogy megérdemelje sovány fizetését, gyermekeket tanít, a mi még Perikles idejében is rabszolga dolga volt!

De vajjon olyan kicsinynek tartják-e? Ez akkor tetszenék meg, ha egyszer azt mondaná...

Úgy de azt nem mondjuk soha. Miért állaná útját ennek a leánynak, mint a haramja az utazó hölgynek? Majd fölépűl a templom nem sokára,

akkor az lesz az ő háza, családja, öröme, pihenő helye.

Dína zongorához ül. Nem igen szereti ugyan, t. i. a zongora Dína újjacskáit és Dína ezt jól érzi, de ezért kötelessége gyakorolni azt a néhány darabot, a mit még a német szón tanúlt, anyja kedvéért.

— Most Dombay úrnak zongorázok. Melyiket parancsolja? Cserebogár vagy Sík a puszta...?

— Sík a puszta? — kérdé Dombay fölrettenve. — Annak nincs dallama.

— Nincs ám az emberek között, mert már a madarak közé került az erdőbe.

— Sohasem hallottam.

— Óh, óh! hogy tehette ön le a vizsgáit? Hiszen az borzasztó tudatlanság, a miben ön szenved.

Ujjai végig futottak a billentyűkön, azután elkezdte Tompa kedves dalát.

«Sík a puszta, se halma, sem erdeje...»

— Önnek talán unalmas ez a dal, de lássa nekem kedves, mert a puszta édes hazám. Önnek is meg kell szeretni, mert nem sokára — (és akkor folytatta a dalt) —

«Sugár torony kilátszik a pusztára...»

— Ah én egészen mást gondoltam; — ébredt Dombay. — Ezt én is ismerem, ezen nőttem fel, de már másban élek. Imént azt hittem Petőfit kérdi kegyed, mert annak nincs dallama.

— Petőfiét? Én nem ismerem Petőfit. Apám könyvtárában megvan, de azt mondja, az nem az én kezembe való, mert nagyon meg van már viselve. Mintha nem lehetne azért olvasni, hiszen a könyv is viselve szép, mint az ékszer. És hogy van hát a Petőfi sík pusztája? Ön egykor nekünk irodalmi műveket fejtegetett, folytassa az előadását, mérjük össze Tompát és Petőfit.

— Nem tudnám elmondani, — felelt Dombay hirtelen; — különben nem is merem állítani Petőfié-e vagy sem?

Dína észrevette, hogy a vonakodásnak valami titkos oka van. Lehetetlen az, hogy Dombay ne tudná Petőfit könyv nélkül! Alig várta, hogy magára maradjon, egyenesen apja szobájába ment, ott felkereste a megviselt apokryphot, azt a köpczös kötetet, melyben a költő összes művei először láttak napvilágot. Lőrincz úrnak igaza volt. A könyv nagyon meg volt viselve. Nem kisasszonykézbe való.

Dína elsőben is a tartalomlapot számoltatta meg. Az nem vezetett nyomra.

Azután sorba vette a dalokat. A legmélyebb szív idegeinek azokat a hasonlíthatatlan rezdüléseit, melyeknek varázsától megbűvölten álmodtuk át fiatalságunknak olyan a milyen hajnalát mindnyájan. A költő mindenhatósága új világot alkotott, vagy az alvót ébresztette létre a leányka szívében.

Szemei előtt hajladoztak a czipruslombok, peregtek le a szerelem gyöngyei; itt-ott egy-egy értéktelennek látszó kavics is elkeveredve, a melyből csak alig csillan ki, de kicsillan a drága ércz — —

Végre megtalálta a mit keresett.

«Sík a puszta, mint a pihenő tó . , .»

Megnézte a czímet. *Pusztai találkozás*. Azután elolvasta a románczot.

Haramia útját állja az utazó hölgynek. A hölgy aléltan rebegi: «Könyörülj». Haramja gyöngéden bátorítja foglyát s csak egy csókot kér tőle, mire a hölgy elpirúl. A haramja nem tudja harag-e vagy szégyen ez a pirulás?

«— — — — Isten áldja meg hát!
Felejtse el a szegény haramját,
A ki, a ki . . .» Itt megszakadt szava,
De érezte sarkantyúját lova — —

Dína visszatette a könyvet helyére, futott ki a kertbe, és ott leült egy lugasba.

Ott még egyszer átgondolta a románczot, és megalkotta az összefüggést Dombay magaviselete és a río mancz tartalma között.

Oh az az ostoba tekintetes asszony!... Szegény haramia!

Hanem annak a tartózkodás nélküli bizalmasságnak, melylyel eddig Dombayt látta, egyszerre vége lett. Lőrinczné asszony éles szemei nem látták meg ezt a változást. Azt mondják, hogy a szerelem vak. Vakok ám az őrei.

Dombay is visszamerült zárkózottságába. Ámbárékhoz ritkán ment, s ha ment, Dína nem futott eléje, nem üdvözölte mosolyogva, s ha bent voltak, nem untatta zongorájával.

A *Pusztai találkozás* románcza volt a tükör, melybe a két lélek egyszerre tekintett. Egyik sem látta a másikat, mindegyik csak magát. Dombay a haramiát és Dína — — a tekintetes asszonyt.

*

Az építkezésnek nincsenek regényes változatai, ha csak azt nem tekintjük ilyenül, a mi Dombay lelkében véghez ment hétről-hétre, mikor pénz elfogyott, mesterek zúgolódtak, napszámosok kaszálni, aratni mentek; a homok ott volt a hegy tövében, öreg szemes kavicsok, de nem volt a ki felhordta volna; mikor fal betetőzésre várt, de a tető alkotmány-czikkelyei még a városban hevertek, s mindezekért magának kelle végig futkosnia a pusztát, hogy a hideg rázta bele mind a két félt, azt is a ki ment, azt is a kihez ment. A sok futkosás verítéke lemosta, a sok vakolatpor lezsurolta bizony róla azt a színekben játszó zománczot, melynek késfoknyi vékonyságú vértezete a lelkész személyét tiszteltté teszi, mint egy királyt vagy egy matronát, és kiméltté, mint egy koldust vagy egy kisdedet; a mely megoltalmazza minden bántalomtól és képtelenné teszi minden bántalomra, mint a méhek között a királynét; de a mely zománcz, ha egyszer pattogni kezd, az egész edény zsibvásárra kerül.

De csak elvégződik ez is, minél több ügygyelbajjal, annál nagyobb örömre. Őszre be van fejezve az építkezés, következő tavaszszal besimítják, pünkösdre ki van tisztogatva a kevély kis

nyúlánk épület ragyogó bádog tornyával, két kis hangos harangjával. A kondori nemes reggelenként, mielőtt aklait megtekintené, önérzettel tekint a templom-hegyre, ha ott van-e még az ő századok óta nélkülözött büszkesége; túl rajta látja a felnyúlt akácz-erdőt, Ábel úr örömét, és annak lombjai között őrködni a fehér kéményt: a mely alatt csendes magánosságban piheni küzdelmeit az, a ki mindezt a dicsőséget létre hozta.

Meg is lesz jutalmazva. Mert imé pünkösdre van kitűzve a templomszentelés, csakhogy az egyháztanács határozatából a gregoriánum törvényei ezúttal mellőztetnek, s pünkösd napja egy héttel későbbre deklaráltatik, hogy az egyházmegye öszszes papsága, a ki a kalendáriumbeli pünkösdben nem mozdulhat helyéből, testületileg megjelenhessen. A szentelés után nagy lakoma az erdőben, egészen hasonló ahhoz, a mely ezelőtt öt évvel az új papot fogadta. Ott olyan áldomásköszöntések lesznek, a melyek Dombay nevének örök életet igérnek.

XI.

Szentháromság vasárnapján kivirágzott a templomhegy.

A harangszó végig csendűlt a pusztán, hogy minden asszony sírva fakadt rá. Öreg emberek levették a kalapjukat és nem merték mondani: Hála Istennek! — Érezték, hogy ez a szó igen köznapi ruhája volna annak az indulatnak, a mit

ők most az Örökkévalónak kivánnak bemutatni. De a szegény embernél nincs a ruha olyan bőségben; azért meglátja azt az Isten.

Soha nem látott rajban seregel fel a sokaság. A ki látja, nem hiszi, hogy ebben a pusztában ennyi nép lakik. Nem is lakik; a nagyobb rész vidékről gyülekezik a ritka ünnepre, minőt életében egyszer lát ember, a legtöbbje egyszer sem.

Ott jönnek az egyházmegye papjai, a fekete gárda; élükön az öreg esperessel, kinek hóna alatt aranyszegélyű biblia ragyog. Ebben egy jegyzék Ezekiel prófétánál III. 23. *Kimenék a mezőre; és imé ott az Úrnak dicsősége áll vala.* Erről fog ő ma prédikálni hatalmasan. A nagybácsi, ki Dombayval fogja osztani az Úrvacsorát. Gódircz és Tarhalom ifjú papjai, arczukon az önérzet kihivó ragyogásával; mert világos, bogy a mennyivel jövedelmesebb az ő állomásuk a kondori lévitaságnál, annyival különb férfiak ők ketten a kondori lévitánál. Ezek közül az egyik keresztelni fog egy kisdedet, a ki három hónap óta várakozik a szent keresztségre: a másik pedig egy igen ragyogó előbeszéd után fogja összekötni és megáldani azt az új jegyes párt, a kit válogatott násznép méltóságos csendben kísér fel a szent hegyre.

Mikor a papok hosszú sora belép, és letelepedik, minden kebel elfogódik.

Szent Lélek végy környűl bennünket,
Szenteld meg szívünket! . . .

Mindenki megfogadja magában, hogy soha többé

egyetlen egy vasárnapot sem mulaszt el, hogy itt meg ne jelenne.

Igaz ugyan, hogy Talpárdi úr csak ritkán és akkor is csak vasárnap délutánonként rándul ki birtokára; az is igaz, hogy Csont Ábel úr homloka — mielőtt kellőleg megvedlett volna, — rövid idő múlva érzékenynyé lesz a légvonat érintésére; Mecseki úr csakhamar rettegni fog, hogy a boltozat — a mely gyengén van beékelve — (ő látta) le talál szakadni, és őtet agyonütheti; Dávid úr ízlése a kálvinista éneklést fogja megunni; hanem ha majd orgona lesz! Dámán atyafi még a forradalomkor megfogadta, hogy templomba nem megy addig, míg stb. stb. — Képzelhetni, minő feltételeket szabhat egy kiszabadult státusfogoly az Úristen elé; Lőrincz úrnak — mint sejthetjük — más okai lesznek ritkán láttatni magát.

Hanem azért, ha mi most szemközt állanánk velük, és ezt a jövendölést elmondanánk nekik, mint Elizeus próféta a siriai Házaelnek, bizony nem tudom, nem gyűjtenénk-e fejünkre eleven zsoltárokat.

Nézzétek ezt a búzgóságot!

Ne lakjék e helyben
Oly tudomány, melyben
Van földi salak . . .

Ezt énekli hathatósan Csont Ábel, a pliocentheoria zászlótartója; és Ihárosi Dávid a ki a fizikát tekinti a magyar és az összes emberiség megváltójának. Ezt énekli most.

*

Gondolható, hogy az isteni tisztelet sokáig tartott. Maga az esperes úr, mikor Talpárdi bizalmasan megkérdezte: Nem lesz-e nagyon hosszú? azt felelte: Nem vagyok én légátus! (t. i. hogy a légátusok szoktak rövid és kerekded prédikácziókat mondani). Be is váltotta szavát. Felségesen beszélt, nagy-papi komolysággal és ifjúi kellemmel! Mecseki úr elhallgatta volna estig.

Hanem elég is volt. Csak már a nagyszakállú nagybácsi ne tartana hosszú beszédet. Ez a kivánság is teljesült; a nagybácsi röviden és a lelkek mélyéig ható szigorúsággal intette a lelkeket töredelemre.

De azért elmúlt a dél, mikor a keresztelésre került a sor. A keresztelési cselekvény rövid szokott lenni, tehát ezt könnyűlt kebellel várták az urak.

Hanem a gódirczi atyafi ki akart tenni magáért, s azon föltevéssel, hogy a kondori vadak bizonyosan soha sem hallottak még örömbimbókról, mosolygó reményekről, angyalarczokról, csecsemőálmakról, anyakönnyekről, fájó örömökről, elkezdette őket e hasznos tudnivalókra oktatni; azután a béketűrő kisdedhez fordúlt, s szívrehatólag elszavalta neki mind azt, a mit egykor Tompa *Fia születésekor* annak bölcsője felett megírt. Mindezeket bezárta egy hat szakaszból álló nyolcz soros verses imával. Hadd lássák Kondoron, hogy a gódirczi nép meg tudta választani a neki való papot.

Hiába erőlködött pedig. Mert Tarhalom ifju lelkésze titkon szintén Tompával szerződött, bele

vonván a közös akczióba Petőfit is; így a két nagyhatalom támogatásával semmivé tette vetélytársa minden vivmányait, a Szerelem gyöngyeinek és Családi képeknek egész özönét borítván a boldogtalan új pár fejére, ráadásul megkoszorúzván őket 1. az erény-virág; 2. hűség-virág; 3. szerelem-virág; 4. bizalom-virág; 5. önzetlenség-virág szálaiból szerkesztett koszorúval, mint a mely virágok számukra termeni fogják 1. a jobblét gyümölcsét; 2. a boldogság gyümölcsét; 3. a megelégedés gyümölcsét; 4. a békesség gyümölcsét; 5. az öröm gyümölcsét.

Dína elgondolta magában, hogy sohasem megy férjhez, ha azért a kis mirtuskoszorúért ennyi vexát kell kiállani. Ennyit bizony, édes lányom. Egy álló óráig kell hallgatnod Petőfit és Tompát, a miért eddig meg nem tanúltad és csak azután kérdik meg tőled: mi szándékban vagy?

No de ennek is vége lett délután két órára és most már minden akadály nélkül elkisérhetjük az egész közönséget ismert ligetünkbe, hol mindent úgy találunk, mintha tegnap hagytuk volna ott, kivévén, hogy az asztalok hosszabbak és az áldomások.

*

— Uram uram Csont Ábel uram, szállok az úrhoz!

— Állok elébe, Mecseki öcsém! — felelt a kihívott felczihelődve.

— Mikor ezen zöld lombok alatt legelőször

nyiltak meg a mi szeretett lelkészünk ajkai, ön volt az a szerencsés, a kihez a legelső szó intézve lőn; ön volt az a boldog, a kiről lelkészünk magát a szent leczkét is felvette: *«Vün engemet az Úr és belyezteté egy mező közepette, mely Csontokkal rakva vala»*; és ismét: *«Ti megszáradott Csontok, imé én bocsátok tibelétek lelket és éltek».* Én fejet csováltam ekkor erre a jövendőlésre s elgondoltam magamban: Szeretném én látni azt a lelket, a mely a mi *Csont*unkat életre ébresztené. Soha hitetlenség oly örvendetes módon nem lakolt, mind az enyim. A mit mozdúlhatatlanabbnak hittem a pólusoknál és magánál a sarkcsillagnál, a mi *Csont*unkat ez a lélek életre és mozgásba hozta. Mit kivánhatnék én, ezen való mostani örömömben nagyobb áldást a mi pusztánknak, mint az, a minek nyilvánítására jelenlevő kedves vendégeinket és az egész tisztelt Atyafiságot e pohárral felhivom, t. i. hogy azt a lelket, a ki által Isten ezt a csudát cselekedte mi közöttünk, a mi szeretett Dombaynkat az Isten sokáig éltesse!

Éljent harsogott az erdő, éljent dörögtek a Fűzvárról hozott taraczkok, és a fűzvári banda rázendítette a riadó hejjrát.

Ábel úr szembeszállt a kihívóval és elduruzsolta, hogy ha már annyiba költ, hát Dombay ünnepélyesen neveztessék ki a kondori egyház megalapítójának. Úgy is van már a familiának egy számfeletti tagja. Legyen kettő.

Ezen szónoklatnak Dombay nem várhatta végét, mert jött egy ember, a ki jelentette, hogy egy be-

teg a puszta felső szélén vigaszban óhajtana részesülni ezen a szent napon.

Ez pedig kicsinált dolog volt az urak részéről, mert alig hagyta el Dombay az erdőt, fölkelt Talpárdi úr és azt mondta Csont Ábel szavaira, hogy igen is *legyen hát kettő.* Legyen a familia tagja Dombay, de nem úgy, mint Árion atyafi, hanem egy kicsit *úgyabban.* Azt kivántuk, hogy Dombay urat az isten éltesse: jó. De ha úgy kivántuk, hogy *közöttünk* éltesse, és *nekünk* tartsa meg: akkor atyafi uramék, azt mondom, elég volt öt esztendő eklézsiásdit játszani. Hagyjunk fel ezzel a játékkal és tiszteljük meg magunkat azzal, hogy alkossunk egy olyan lelkész-jövedelmet, a mi az ő érdemeinek és a mi becsületünknek nem lesz kisebbségére.

Hiszi vagy nem a Tiszteletes olvasó, bizony familia-gyűlést rögtönöztek ott, és egy szó ellenmondás nélkül elhatározták, hogy a lelkészi hivatal dijazására a közösből mérettessék ki a kellő terjedelmű szántóföld terület, melynek végrehajtásával Mecseki úr bizatott meg, utasíttatván, hogy ezen terület öt holddal nagyobb legyen, mint bármely más lelkészi hivatalé az egyházmegyében. Az Árion-féle alapítvány ide nem számíttatván. Azonkívül a kellő mennyiségű pénz és gabona deputamok. Megbírjuk mi azt.

Az azonban nem volt kicsinált dolog, a mi ezután történt.

Dávid úr befejezve látta a maga művét. Ő ásta meg a csatornát, melyen íme vigan foly a Duna, és első útját teszi rajta az a szép árboczos hajó

ott a szent hegyen. Műve magaslatáról kicsinyléssel tekint a törpe lelkekre, kik Dombaynak úgy hujjákolnak. Pedig tudnák csak!

Megszállta az irigység dæmona.

— Már pedig öcsém, én csak azt mondom, én is megérdemeltem volna egy-két szót, mert mindezt én hoztam mozgásba.

— Nem feledjük el Dávid, — szólt oda Talpárdi úr, — és ha feliratot helyezünk a templom falába, oda lesz vésve: Erkölcsileg támogatta I. D.

Az urak kaczagtak, mert mindenki tudta, hogy Dávid úr az erkölcsi támogatáson kívül egy szalmaszálat sem tett keresztbe.

— Nevethettek a mennyit tetszik, hanem azért mégis csak azt mondom, a ki ökör és ló van ebben a pusztában, mind összefogva sem mozdították volna ide Dombayt, kit én egy erkölcsi pókhálószálon ide támogattam.

Törődtek is az ő pókhálójával. Nevettek tovább, mert az nekik jól esik a kávé mellett, s Dávid urat ingerli.

— A nevetéshez nem kell ész — neheztelkedék Dávid úr, és zavarában felöntött egy pohár sashegyit, a melyre már semmi szükség sem volt.

— Mert az úgy történt, — fűzte tovább a tárgyat, a mit senki sem kivánt tőle, — hogy luddá tettem először is a bamba tarhalmiakat, rászedtem az esperes urat és lefőztem nagyságos urambátyámat.

A társaság figyelni kezdett. Dávid észrevette s még jobban lelkesült.

— Midőn megtudtam, hogy Dombayt a tarhalmiak az esperes ajánlatára egy szívvel-lélekkel elfogadták lelkészül, oda törlészkedtem a küldöttségükhöz és bárgyú pofával elmondtam, hogy mi is papot akarnánk a mi zsenge egyházunknak s hogy az esperes atya ajánlott is valakit, azonban mi nem vagyunk olyan tökkelütött fajankók, hogy valakit magunkra tuszkoltatni engedjünk. Összenézett mind az öt szamár, megcsipték a horgot. Mindjárt ki is jelentették, hogy köszönik a jó ajánlatot, de nem élnek vele. Nem is nektek való, nagy tohonyák! Gyere Dombay! nekünk való vagy. — Hát öcsém, ezt csináld utánam, ha legény vagy. De ehhez más is kell ám, nem csak röhögni tudni.

Diadalérzettel nézett szét a társaságon, s észrevette, hogy az asztal végén valaki egyszerre kiejti kezéből a fagylaltos kanálkát, sírva fakad, és kendőcskéjét szeme elé tartva, sietve távozik. — Dína volt.

A társaság egy része fanyar mosolylyal fizetett a diplomácziai leleplezésekért, mások ümgettek, a mit még Dávid úr sem magyarázhatott helyeslésnek; mások hallgatva néztek maguk elé, mintha fontolgatnák Dávid úr eljárásának erkölcsi értékét.

Volt a ki arra gondolt, hogy ilyen előzmények után talán nem is örömünnep ez, a mit most ülnek, hanem tor.

A lehangoltság kezdett kényelmetlen lenni a szónokra nézve, mikor valaki gyöngéden vállon érintette.

— Egy szóra Dávid.

Ihárosi felkelt és ment Lőrincz sógor után, a ki menetközben Mecsekit és Csont Ábelt is magával intette.

A három férfi követte Lőrinczet az egykori szent sátorig. Lőrincz úr ott megállapodott, és szemközt fordúlt Iharosival.

— Ihárosi! Te azzal dicsekedtél, hogy ezt a becsületes Dombayt semmivé tetted. Te egy körmönfont imposztor vagy.

Akkor hátat fordított, és csendesen távozni kezdett.

Ihárosi nézett utána. Szólni akart, de szó nem jött nyelvére. Csak állt, míg ellenfele végkép eltünt szemei elől. Akkor ő is megfordúlt és eltávozott.

Megállj!

Egyik sem ment vissza a társasághoz, a két tanú sem.

*

Ihárosi másnap reggel felkereste Ábel urat a méhesében.

— Két vén bolond! — fogadá Ábel úr, — kialudtátok magatokat.

— Tudod mi történt, — felelt mogorván Dávid, — az után nem szokás aludni.

— Három vén bolond! — válaszolt Ábel úr, magát értvén harmadiknak.

— Mecsekivel.

— Négy vén bolond, — liczitált a gazda. — De még ez sem elég, mert ott hat vén bolondnak kell lenni.

— Eh, mit nekem a regényes formaságok, én nem vagyok jurista. Minek oda négy szájtátó.

— Tudsz a kardhoz?

— Tudok annyit, mint *az*.

— Az nem elég. Kardot nem adunk a kezetekbe, mert kiszúrjátok egymás szemét, hogy arrul kódultok. Tudsz lőni? (t. i. embert.)

— Majd meglátod.

— De pisztolylyal. Párbajpisztolylyal?

— Annak is fel tudom vonni a nyelvét.

— De az nekem nincs, neked sincs, senkinek sincs. Mert ahhoz egészen saját alkotású szerszámok kellenek; azokat igen erősen meg kell tölteni két dózis porral, hogy czéljuknak megfeleljenek. Oldalt kell állani, te ahhoz nem értesz; a segédeknek tapsolni, vezényelni, lépést olvasni, sorompót jelölni, ahhoz meg én nem értek; tehát sem kardhoz, sem pisztolyhoz nem állok be harmadik bolondnak. A koszperd németnek való, a pisztoly taliánnak vagy diáknak.

— Akkor kikérem kezességre Kezesménest és Lőcs Jánost, azok lesznek segédeim.

— Ne te ne! Nem azt mondom én, hogy lókötőket hívj gárdistáknak. Hanem hogy válaszsz magadhoz való fegyvernemet. Nemes embernek valót, magyar embernek valót.

— Nem bánom én, ha szőlőkaró lesz is, a ti dolgotok.

— Mert látod, ha baj történik a pisztolylyal vagy karddal, akkor a segédeknek is menekülni kell, pedig tudhatod, hogy én nem hagyhatom az

eklézsiát, mert főgondnok vagyok; a méheimről nem is szólok, pedig ahhoz senki sem ért a háznál, csak én. Hát vívjatok úgy, mint a régi magyar vitézek, lóháton buzogánynyal; ahhoz nem kell gyakorlat, csak erő és paripa, az pedig van mindkettőtöknek. Ebben osztán semmi szólója sincs a német törvénynek.

— Annál jobb! — hagyá helybe Dávid. — Legalább több helyen beszakíthatom a koponyáját és üthetem, míg egyet rúg.

Ábel úr felnyitott egy magas szekrényt, mely méhese egész oldalát elfoglalta; ez volt az ő könyv- és fegyvertára. Onnét kivett két buzogányt, réznyelüt, csillagszeges fejűt. Az egyiket saját birtokán találta, arról kritice megállapította, hogy valamikor az ő ősének Chuntu vezérnek harczaiban szolgált; azután csináltatott neki mássát, mely felől bebizonyította, hogy azt az ő őse Chuntu vezér magánviadalban szerezte, miután annak viselőjét, Buthemer kún kapitányt levágta.

— Válassz Dávid! Melyik kell: Chuntu apámé-e, vagy a kún Buthemér-é? Dejszen igaz, erre nézve sorsot húztok.

Dávidnak mindegy volt akármelyik; ő megy Mecsekihez, annak megvallja nyiltan, hogy a *legényt* csakugyan jóhiszemüleg lőtte agyon, (képzelhetni minő foka lehet az az elkeseredésnek, mikor valaki még ilyen áron is békét keres) csak arra kéri, ne adja tovább.

Mecseki szivesen kibékült. Van ő neki agara három, külömbek mint a *légény*. Ajánlkozott segéd-

nek. Holnap reggel nyolcz órára az erdősarokhoz. Paripán, buzogánynyal.

Azután hazament és elkezdett készülni a halálra vagy bújdosásra, mert tudta, hogy ez lesz belőle valamelyik. Egész nap rendezgetett, intézkedett, írt, iratokat csomagolt vagy semmisített meg.

Másnap reggel öt órakor felült a sárga paripára és ellovagolt Dombayhoz. A lelkészt lugasai alatt találta.

— Kéréseim lesznek önhöz. Ha megengedi, itt is elvégezhetjük.

Karjába öltötte karját, úgy indultak tovább a virágszegélyes úton, miközben egy lepecsételt levelet adott át Dombaynak.

— Ez végrendeletem, mely halálom után a familiagyűlésben bontandó fel: elfogadja ön őrizet végett? Köszönöm. Most egy másik kérést, fontosabbat az elsőnél. Én egy ravasz fogással vittem oda a dolgot, hogy önt a tarhalmi egyház mellőzze és nekünk hagyja.

Elbeszélte miképp, azután hozzátette:

— Én megsemmisítettem azt a tisztes jövőt, melyet az ön képzettsége, szónoki tehetsége, tiszta jelleme érdemelt, s nyert volna is, ha én útjába nem állok sorsának. Tárgya lehetett volna egy önt bálványozó nagy közönség szeretetének, és én önt pusztai lévitává tettem, kinek sorsát a legszegényebb falusi rektor is kicsinyli, szánja. Ha valami kedves önnek ebben a szomorú magányban, arra kérem önt; öt évi küzdelmei között ha van a mire édesen emlékezik, arra kérem önt: bocsásson meg nekem,

kit czélja annyira elvakította, hogy annak feláldozta azt, a kit legtöbbre becsült.

Dombay most értette meg élete titkát. Egy elejtett szó zökkentette ki útjából, mint a tekegolyót egy kis kavics a porondon. Kezét nyújtotta a bűnvallónak.

— Szívemből megbocsátok.

— És micsoda biztosítékot nyújt arra nézve? — kérdé Ihárosi, nem fogadván el a nyújtott kezet.

— Kezemet.

— Nekem az nem elég. A papnak kötelessége kezet nyújtani minden megtérő felé. A férfinak nem. Én a férfitól kérdezem.

— Ha csak ön maga nem jelöli ki a biztosítékot . . .

— Nősüljön meg.

Dombay elnevette magát, azután ismét elkomolyodott.

— Nem értem, mi összefüggésben lehet az ön állítólagos bűnével a feloldozásnak ez a neme?

— Nem érti? Azt csaknem lehetetlennek tartom. Ön, mielőtt állást foglalhatott volna, hajlandóságot mutatott egy derék hajadon iránt: ez arra mutat, hogy az ön lelke a családi boldogságra fogékony. Az a hajadon nem akarta sorsát az önével összekötni: ez arra mutat, hogy az a leány nem érzette ön iránt azt az érzelmet, melyet poezis és élet egyaránt a családi boldogság alapjának tekint, mert különben nem tekintette volna a jövőt hideg, sőt kissé fagyos számítással. Önt ez a visszautasítás nem verte le, mint a csalódott szíveket szokta: ez

arra mutat, hogy az az érzelem, melylyel ön e leány iránt viseltetett, lehetett akármi, de nem szerelem volt. Jól beszélek?

— Megengedem; de az összefüggést még most sem értem.

— Ismét lehetetlennek tartom. Nem hiszem, hogy ön figyelmesebb ne volna mint én, s ne sejtené azt, a mit én tudok. Én tudom, hogy ön szeretve van, titokban talán, de igen szeretve van. Azt is lehetetlennek tartom, hogy ön ne gondolt volna arra, a ki ebben a pusztában egyedül méltó önhöz . . . Nem gondolt ön Ámbár Dínára soha?

— De igen, mint a haramia a tekintetes asszonyra Petőfi romániczában. Én szegény legény vagyok, de nem haramia.

— Ah, ne idézgessen Petőfiből, mert az idő rövid. Én láttam, a mint az a leány sírva fakadt, mikor önnek sorsáról volt szó. Mit beszél ön szegénységről? Oly kicsinynek látja saját társadalmi helyzetét? És vagyoni tekintetben nem egyenlő-e ön vele tegnap óta? Sürgetem a választ, mert időm rövid. Bocsásson meg és — el.

— Tudja ön, hogy én szeretem ezt a pusztát, hogy én ezt a lakot, ezt a hivatalt semmi mással el nem cserélném?

— Asszonyt hozzá, és még kevésbé lesz kedve elcserélni.

— És ha elutasít az, a kivel egy pusztában laknom is boldogság, tudja ön, hogy akkor nekem innen el kell menni? Nem mondom meg hová.

Ez utóbbi szavakat indulatosan, majdnem fenyegetőzve mondotta.

— De az én megnyugtatásomra . . .

— És fejem veszedelmére . . .

— Akkor is én leszek a vesztesebb. Nem bízik ön bennem, a ki oly őszintén vallott?

Győzött. Beléptek Dombay szobájába.

Dombay felnyitotta iróasztalát, s onnét egy egészen összeszáradt csokrocskát vett ki. Csak a szára volt már, a gyöngy rég lepergett róla. De a gyűrű most is ott volt a szárára fűzve.

— Ezt a gyöngyvirágot Dína adta nekem első találkozásunkkor a pusztán, azon kilátással, hogy ő lesz menyasszonyomnak koszorústársa. Azt mondta: adjam menyasszonyomnak. — Most hát vigye el ön hozzá, s mondja meg neki, hogy ez az elveszett jószág gazdáját keresi. Hozzon tőle választ, azután meglátjuk a többit. Ez a megbízás legyen jele, hogy megbocsátok önnek.

Dávid úr az átvett záloggal távozik, legényes könnyüséggel lép a kengyelbe, s kivágtat az akáczsorok között.

Onnan észre veszi, hogy Ámbár Lőrincz is most lép ki a majorságból másodmagával. A másik nyilván Mecseki lesz.

Ő neki pedig még egy kis útja van, tehát még most nem akar velük találkozni, sőt azt sem szeretné, ha felismernék. Visszavonúl hát az akáczerdőbe, s ott vár, míg Lőrinczéket egy buczka veszi oltalma alá.

Akkor sarkantyú közé kapja a sárgát és sebes vágtatással röpül az Ámbár-majorhoz.

A kerten kívül, a nagy jegenyék alatt leszáll, a lovat bokorhoz köti, maga átlép a kert árkán, s megy tovább lassan, óvatosan és gondolkodva, mert még most jutott eszébe, hogy azt se tudja, mihez kezdjen.

De a véletlen kisegíti a providencziális férfiút. Megmutat neki egy gyalogszéket, minőt minden béres tud faragni téli unalmában, a nélkül, hogy azt fel tudná ékesíteni olyan piros papucskával kettővel, mint a minő a mi gyalogszékünkön nyugszik.

Az a piros papucska egy pár fehér harisnyára van felhúzva: a fehér harisnyákat viszont hosszú hálóköntös takargatja. A hálóköntös is csak övig láttatja magát, többbi tartózandóságait elrejtik egy fiatal cseresnyefa gazdag levelei, melyek között két fehér kar bujkál idestova minden harisnya nélkül; a fehér karon felül és túl két kökényszem csillog át a leveleken. Ha ez a két szem két tőrré változnék, jaj volna annak, a kire szegezve vannak.

Dína szedi a cseresnyét. Oh az a csúf Dávid bácsi, mit keres itt ilyen korán?

Dehogy szólna neki, hátha nem is veszi észre. De az áruló papucs! Semmi nyelven sem beszél, még is elárulja Dínát.

Dávid bácsi tetteti, mintha sohasem látott volna papucsot. Elmegy a cseresnyefa mellett, ott hirtelen megfordúl és befogja a leány szemét.

Dínának semmi kedve sincs az ijedséghez, sem a találgatáshoz.

— Menjen, Dávid bácsi! mintha nem láttam volna. Én most nem tréfálok, mert . . . cseresnyét

kell szednem. Atyám kilovagolt, anyám pedig még nem kelt föl.

— Megyek galambom, megyek, mert sietek. De apádhoz nem jöttem, sem anyádhoz, hanem tehozzád.

— Én hozzám pedig hiába jött, mert én haragszom Dávid bácsira.

— Azért mégis csak tehozzád jöttem. Úgy sem látsz többet, hát láss szivesebben. Eddig sem sokat aggattam nálatok.

— Nem ám, de anyámnak igaza van, hogy minden látogatása kész veszedelem. Apám akkorát nevetett rá tegnap este, hogy megijedtem tőle.

— No nem lesz belőle több veszedelem. Hát tudod-e mikor voltam nálatok először?

— Tudom ám, egyszer délben, mikor iskolát épített.

— Tudod-e, mit mondtam akkor?

Már hogy tudta volna azt Dína?

— Ölembe kaptalak, és azt mondtam, hogy ha még egyszer eljövök, vőlegényt hozok.

Kell is Dínának a Dávid bácsi vőlegénye! Az is olyan csúnya, mint a ki hozza.

— Már ahhoz én nem szólhatok. Én csak igéretemet váltottam be; annak pedig itt a bizonysága.

Előmutatta a kis csokrot. Ez a kis izé gazdáját keresi.

Dína megpillantotta rajta a gyűrűt.

— Kié ez a gyűrű?

— A ki másikat ád helyette. Ennek a gyöngyvirág kórónak, mint magad is tudod, csak egy ren-

— *Vigye hát ezt is!*

deltetése lehet, t. i. Dombaynak menyasszonyt keresni. Akarsz-e az lenni?

— Majd biz' én Dávid bácsira bízom a feleletet! duzzogott a leány, forgatva a gyűrűt a csomón.

— Rám bízhatod, miután a kérdés rám van bízva. Igen vagy nem?

— Majd megálmodom, addig hagyja itt ezt a kis kórót.

— A gyűrűt is?

— Nem bánom.

— És te mit küldesz helyette?

Dína föltekintett, mintha azon gondolkodnék, mit küldjön? A cseresnyefának egy ághegye megrakva cseresnyefürtökkel ott hajladozott előtte. Azt letörte és Dávid bácsinak nyújtotta.

— Ezt.

— De kedves leányom, én sem hoztam csupaszon a kórót. Nem kötnél te is valamit a nyelére ennek a buzogánynak? Különben el sem hiszik, hogy szív adta szívnek szivesen.

— Vigye hát ezt is! szólt Dína, lehúzván ujjáról egy piros köves gyűrűcskét.

Akkor kapta a kosarat és elfutott, ott hagyva Dávid bácsit a cseresnyefa alatt.

Dávid bácsi vágtatott vissza a békeelőzményekkel.

— Itt a válasz! — szólt kényesen lépve be Dombayhoz.

— Dína küldötte? — kérdé reszketve Dombay, a mint a cseresnyegalyon megpillantotta a gyűrűt.

— Igen. És bánja még ön, hogy Kondorra csaltam?

— És szülei?

— Ej! ne törődjék a szülékkel. Nevezzen ki engem megbizottjának, egyszersmind adjon arról elismervényt, hogy tőlem semminemű kártérítést nem követel, a miért Kondorra juttattam.

— Két kézzel! — felelt vidáman Dombay, s leült megírni az igazságlevelet.

*

Ez alatt nyolcz óra elmult a nórimbergain, melyet Ábel úr minduntalan előhúzgált. Szeretné már ha elvégeznék, mert el talál szökni a raj.

A három úr nyugtalanul várja a negyediket az erdősaroknál. Lőrincz úr harmadszor veri ki pipáját, hogy a negyedik énekre gyújtson, a mi arra mutat, hogy a dohányt erősen szívja: ez viszont arra, hogy Lőrincz úrnak füstöl a feje.

Mert igaz ugyan, hogy deák korában nem egyszer vívott párbajokat, de azok csak amolyan emlékek voltak, mint hajdan Ivanhoe idejében; nem is lóhátról, hanem gyalogszerrel, és nem is buzogánynyal, hanem széklábakkal egyenlíttettek ki. De bolond is az ember, a ki szánthat-vethet, s ha épen verekedő kedvében van, ott vannak a béresei, a kiket levasvillázhat; osztán nem elégszik meg ezzel a csendélettel, hanem keztyűt húz csak azért, hogy oda vágja a hozzá hasonló parasztnak.

— Azután miért? Hiszen ha minden komisz embert, a ki egy becsületes embert bolonddá tesz, imposztornak bélyegzünk, akkor Csont Ábel egyebet se csináljon, csak buzogányokat áskáljon. Üsse meg a magas mennykő a találmányával együtt. Soha

sem látom többet a feleségemet. Agyonverem azt a kótyalagos sógoromat, akkor becsuknak nem is Kufsteinba, hanem Illavára. Ahun ni, jön is már. Hogyan szakaszszam én be ennek az embernek a fejét, mikor sógorom? Már mindegy, benne vagyunk.

Ihárosi odalépett.

— Várakoztattam magamra, — mondá, — de az embernek rendbe kell hozni mindent, ha nagy útra indul. Készen van minden, Ábel?

— Készen. Itt a susták. Felhajítom, fej-e vagy irás? A nagy bolondé lesz írás, a nagyobbé a fej. A ki felül esik, az választ buzogányt.

— Megállj, legnagyobb bolond! — szólt neki Mecseki. — Tartsuk meg a szabályokat. Mielőtt a két lovag elindulna a véres útra, a segédeknek kötelességük megkisérteni a békés kiegyenlítést. Gondolják meg uraim, hogy önök találkozása sokkal komolyabb, mint az ok, mely azt előidézte. A fegyvernem, melylyel végeznek, a legvégzetesebb. Pisztolylyal egy lövés, karddal az első seb befejezi a vitát: könnyű sebbel vagy anélkül, ölelkezés a vége, halál ritkán. De buzogánynyal! Itt csak két eset lehet, két szélsőség; túltragikus vagy túlkomikus, de mindkét esetben halál. A buzogánynyal lehetetlen nem találni, s nem elég az első seb, mert az első ütés után az ember nem ura magának, hanem addig bunkózza egymást, míg agyon nem veri. Ez fizikai halál, és ez még nem is baj. De úgy fordul, morális halál lehet belőle, mert a paripa és az életösztön nagyon jó eszközök arra, hogy az

ember kereket oldjon, ha szorúl a kapcza, s akkor lesz belőle országos nevetés. Egy párbaj, a hol ostorhegyet futnak buzogánynyal! Azután miért? Azért, mert az egyik rászedett valakit, a ki a másiknak se inge, se galléra. Segéd létemre tartózkodom itéletet mondani a tény fölött, de annyit mégis legyen szabad megjegyeznem, hogy ezen párbaj által érzékenyen megsértetik az, a kiért Ámbár úr boszút akar állani. Hát micsoda Dombay úr? Gyermek vagy öreg ember? Matrona vagy hajadon? Egyik sem, hanem férfi, még pedig a mint megmutatta, bátor férfi, a ki nem köszöni meg az ilyen védelmet. Az én nézetem tehát az: Lőrincznek nincs joga lándsát törni Dombay nevében s nem volt oka megsérteni Dávidot. Kötelessége visszavonni a sértést s ez az ő jellemére nem fog homályt vonni.

— A mit mondottam, mondottam — szólt állhatatosan Lőrincz úr s felvette a buzogányt.

— Végezzünk.

— Még nem. Hátra van még egy módja a kiegyenlítésnek. Ismétlem, nincs joga Lőrincznek más férfi helyett elégtételt venni annak engedelme nélkül. Még azt sem tudjuk, sértve érzi-e magát Dombay? Kérdezzük meg hát őt magát, ha Jhárosi eljárására nézve egy értelemben van-e Lőrinczczel? Ha igen: akkor végezzetek. Ha nem: akkor te Lőrincz ok nélkül követted el a sértést és visszavonod.

— Ez esetben kész vagyok.

— És te Dávid elfogadod ezt az elégtételt?

— El.

— Mi tehát megyünk Dombayhoz Ábel bácsival.

— Felesleges lesz odafáradnotok, — szólt Dávid. — Én magammal hoztam, a mire szükségetek van.

Kivette kebléből az irást és Mecsekinek nyújtotta.

— Olvasd.

Mecseki átvette és olvasta:

«. . . . . Mely szerént én alólirott, minden kénszerítés vagy rábeszélés nélkül, csupán szívemtől indíttatva kijelentem, hogy teljes tudatával bírok azoknak az előzményeknek, melyek által lhárosi Dávid úr az én Kondorra jövetelemet eszközölte; továbbá, hogy én lhárosi úrnak eljárását nemcsak nem neheztelem, hanem épen ezért őt azon kevesek egyikének tekintem, a kik által a Gondviselés boldogságomnak s reményeimnek olyan alapjait vetette meg, melyeket semmi mással fel nem cserélnék, melyekért nevezett úr iránt örök hálára vagyok kötelezve».

— Ha így van a dolog, — szólt Lőrincz úr könnyűlt kebellel, — akkor . . .

— Megállj, Lőrincz, még ne tedd le a buzogányt, mert rosszabb lesz, ha újra föl kell venni. Gondolhatod, hogy Dombay nem úgy álmodta meg, hogy ezt azt elismerést nekem kiadja. Én elmondtam neki mindent, és bocsánatát kértem, úgy a mint a tiédet nem kérném soha. Természetesen nem azért, hogy a párbajt megelőzzem, hanem egészen más okból, a mit mindjárt meg fogsz tudni. Telje-

sen jóvá akartam tenni, a mit sorsán rontottam s ez félig már sikerült. Most téged kérlek, fejezd be a másik felét, azért azután beverhetjük egymás fejét. Én láttam, tegnapelőtt este, hogy leányod sírva fakadt, a mint az én diplomácziám történetét hallotta. Ebből azt következtettem, hogy Dína nem gyűlöli Dombayt s ha lehetne, kész volna itt apját helyettesíteni a bosszúállásban. Én tehát mielőtt idejöttem volna, megszámoltam az élettel, bizonyságom Dombaynál letett végrendeletem; megszámoltam Dombayval, bizonyságom rá a felolvasott elismervény; megszámoltam Dínával, bizonyságom rá egy szép cseresnyegaly és annak a szárán egy piros köves gyűrű . . .

— Gyűrű? Micsoda gyűrű?

— A mit Dína küldött tőlem Dombaynak cserébe.

Lőrincz úr elámúlt. Nem azon, hogy míg ő a csatatéren várja ellenségét, ez addig házát veszi ostrom alá s rabolja meg álnok praktikával. Nem. Az jutott eszébe, hogy miért is adott ő ki a két derék kérőn? Miért is lett ő Dombay lovagjává? Itt a világos ok. Hiszen tudta és akarata ellen úgy megszerette azt az embert, hogy most, bár haragudni kellene, kéntelen örülni a Dávid vallomásain.

— Nos tehát beszélj Ámbár Lőrincz. Visszavonod-e? — sürgeté Dávid.

— Nem vonom vissza, Dávid! — felelt Lőrincz úr, földhöz vágva a Chuntu vezér reliquiáját. — Ismétlem, hogy te egy körmön font imposztor vagy. Üssön meg a kő, most meg a leányomat tetted bolonddá.

Kezét nyújtotta Dávidnak, a mit az megrázott emberül.

— Hanem ha elkezdted, végezd is be. Mert én kimondom, hogy addig nem megyek haza. Mit szól rá az asszony?

— Az ám. Ez nagy baj. Tudod mit? Arra valók a segédek, intézzék el ők.

Akkor a segédekhez fordult és hivatalos hangon utasította őket: «Csont Ábel és Mecseki Tamás urak a szóban forgó ügyben követendő eljárás megállapítása végett kiküldetnek az erdőbe. Véleményes javaslatuk még a gyűlés tartama alatt beváratván.»

A küldöttség eltávozott, a két ellenfél pedig leheveredett a pázsitra kiszívni a békepipát, egyik a dohányt, másik a taplót szolgáltatván a béke művéhez.

A küldöttség visszatérvén, előterjesztette szóbeli jelentését, mely szerint legtanácsosabb lesz testületileg jelenni meg az asszony előtt; ebédre ott marasztaltatván lehető étvágygyal megdicsérni a gazasszonyi erényeket; fekete kávé felé nyilvánosságra hozni a titkot, melynek tolmácsául ott a helyszinén Mecseki úr ki is kiáltatik, mint ékesen szóló férfi és az asszonyok nyelvén értő.

A négy lovag lassan léptetett hazafelé, mintha szeretnék, hogy minél később érkezzenek meg. Mecseki úr a mondókájával van rendkívül elfoglalva; Dávid úr izzad, mert ő a főbűnös, s csak az vigasztalja, hogy még nagyobb bűnös is van nála, a ki leghátul bandukol. Így sereg-vezetőnek Ábel úr marad, a kinek nincsenek öreg gondjai.

De csak a major bejáratáig. Ott megállítja lovát.

— Eredj elől Mecseki, te vagy a legszebb legény köztünk. Te légy a caduceator.

Mecseki bátran előrerugtatott, de csak visszahőkölt, a mint Ámbárné asszony bosszúálló alakja egy poroló seprűvel megjelent a tornáczon.

— Várom az urakat! Kerüljenek csak beljebb.

A négy bűnös szorongó kebellel sunnyogott a tornácz felé. Lesz most kurucz-táncz. Azt hitték, hogy a buzogány-párbajnak vette neszét az asszony. De csakhamar tapasztalták, hogy itt még nincs tudomás Chuntu és Buthemer vitézekről.

— Dávid sógor pedig be ne lépjen, mert nem akarom, hogy a ház ránk szakadjon. Mit keresett nálunk ma reggel?

— Én, kedves húgom? Egy pár szem cseresnyéért léptem be a kertedbe, olyan szépen pirosodott ki az útra, nem állhattam meg, hogy ne szakaszszak. Becsületemre, nem volt több egy kis galyacskánál. Hát már azt is sajnálod?

— Szörnyűség az, a mi bolondokat elkövet velünk a sógor. (Ne tátsd a szádat, te kormos, hanem lódulj a konyhába, koppaszd azt a libát.) Hanem azt megmondom, hogy innét ki nem megy, míg vissza nem viszi a gyűrűt annak, a kitől hozta... Dína, gyere ki Dína!

Dína előkerült összedugott kezekkel és kipirult orczákkal.

— Hol az a gyűrű?

— Itt van anyám nálam. — De kezeit nem vonta elő.

— Add ide . . .

Dína kénytelen volt elővonni a kis kezeit. Balközép újján volt a bűnjel, csakhogy igen szoros; bármily könnyen forog, nem birja lehúzni.

— Ne vesződj vele lányom! — mondá Lőrincz úr. — Ha neked szép az a gyűrű, hagyd ott, a hol van.

Dína apjához menekült az anyai feddőzés ellen. Az apa gyöngéden eltakarta a keblére hajoló főt. «A te ifjúságodnak legyen vezére a te Istened.»

Az asszony még tartotta magát. (Ne gondolják, hogy a lánya olyan kivető.)

— Én nem bánom, de azt megmondom, hogy elmenjen innen; keressen magának tisztességes ekklézsiát s nekem itt ne lévitáskodjanak.

— De kedves anyám! — védte a leány — én el nem hagyom a mi pusztánkat, hogy esztendőben egyszer lássam az anyámat.

— Jó! Hát maradjatok itt. Lakjatok nálunk; fogjátok meg az ekeszarvát és túrjátok a földet.

— De, kedves anyám, olyan gyönyörű kertünk lesz, hogyan hagyjuk el azt? Meg azt a szép ákáczerdőt, a kit Ábel bácsi ültetett?

Ábel bácsit szívén találta a leány.

— Persze hogy én ültettem; tudtam én már akkor is, hogy kinek ültetem. Ott laktok kettecskén, eszemadta. Én vagyok itt a főgondnok, papnak papnénak én parancsolok, nem a te anyád.

— Lelketek rajta! — mondá Lőrinczné. — De hát szóljon már az a pap is vagy mi! Hadd hall-

jam; mert én ennek a Béliál fiának addig se hiszek, míg egyet pislant.

— Ha csak az kell, kedves hugom, — felelt a Béliál fia s újra kengyelbe lépett — hozom mindjárt vasba verve.

Egy óra mulva már ott volt Dombay, és az asztal körül sürgölődő Dínával próbálgatták, hogyan venné ki magát, ha két nem-atyafi személy azt merné egymásnak mondani: «te.»

Két hét múlva megjelenik az öreg esperes, a kit valami kiváló tisztre méltóztattak a nagyravágyó szülék és a ki megáldja Dínát Isten nevében, igaz szíve szerint, a nélkül, hogy Petőfiből avagy Tompából előlegesen megleczkézné. Így aztán könnyű esküdni, gondolja magában az a fiatal menyecsket a ki a templomszenteléskor olyan nagy czenzura után tehette le a hitet.

Ott van az egész puszta minden Mámögje, Minekája és Kikőhúznyija. Az ákáczerdőben hosszú asztalok vannak terítve.

Még néhány nappal is ezelőtt nagy meghasonlás volt a pusztában a miatt, hogy Lőrincz úr maga akarta kitartani a lakodalmat. Természetesen csak válogatott vendégek körében. Sikerült azonban Csont Ábel bölcseségének más útra téríteni a jámbor örömapát, hogy ha papi familiába keveredett, hát tartsa meg a rendet. A pap lakodalmát az ekkla tartja ki, honnét nem maradhat el sem szolga, sem szabados. Ezért van jelen a puszta apraja-nagyja.

Pátróiné nagyasszony számos liba és pulyka árán megvásárolja magának a házi-asszonyi méltóságot. A becsületes Dávid egy hordó boron a pinczekezelést. Ábel úr ingyen jut a násznagyi tiszthez és a menyasszony-tánczhoz, melyet el is jár olyan vidáman, hogy a könnyei hullanak. Mecseki úr ugyanezen megtiszteltetést néhány ragyogó toaszttal hálálja meg. Dávid úrnak elég volt a kezdeményezés és útegyengetés dicsősége, a befejezés örömét másnak engedi át és semmi szerepet nem vállal (mivel az egy pár birkába kerülne). A Mámögök és Minekák letesznek jelszavukról s a «Mámög»-öt «Hogy volt»-tal cserélik föl a mai alkalomra. Egyedül a Kikőhúznyiak maradnak meg következeteseknek, a mik voltak s ha valamelyik akaratos leányzó húzatja magát a tánczra, rákiáltanak a szemérmes legényre: «Ki kő húzni! Ne kiméld!»

*

És az az egészséges vállas úr ott a méhes előtt abban a porkabátban, a kit évről-évre csalogatnak a fényesnél fényesebb egyházak, de a ki, — egy tekintettel tanácsot kérve attól a kis karcsú toronytól, melyet ő ültetett a szent hegyre; azoktól az árnyékozott serpentinektől, melyeknek útját ő egyengette ki; azoktól a bokroktól és lugasoktól, a melyeknek minden ágacskája az ő szemei előtt és az ő kezeinek melege alatt fejlődött ki, — minden csalogatásra nem-et mond; de a ki nem utasíthatja el magától azt a megtiszteltetést, melyben az egyházmegye részesíti az által, hogy mindjárt elöljáró-

ban második aljegyzővé választja: nemde, nem ugyanazon Dombay Máté-e, a ki évekkel ezelőtt azt a kétségbeesett naplót megkezdette?

És nem Dínának neveztük-e mi régebben ezt a telt idomú, kökényszemű asszonykát, a ki ime kegyetlen fenyegetődzéseket intéz egy fiatal ákáczfa ellen, melynek ágai között valami gézengúz foglalt megközelíthetetlen állást? A ki ime évről-évre pörbe száll Ámbár Lőrincz úrral, hogy a konvenczió-széna szűken van mérve és fekete is, azonkívül sásas is, tehát erre ráadás jár, másik húsz petrencze és egy fias tehén, meg három bárány. A szegény ember egész koldussá lesz, míg ki birja fizetni a papját! A ki ime cseresnyeéréskor felkél a nappal és átmegy az Ámbárék kertjébe, feláll egy gyalogszékre és megrabolja a cseresnyefát, míg a fa alatt egy busa kis leányka, a kinek a füle tele van már aggatva cseresnyefüggőkkel, türelmetlenül követeli a maga részét? Nem Dínának neveztük ezt?

És nemde nem Csont Ábel, Mecseki Tamás, Jhárosi Dávid, Ámbár Lőrincz, becsületes Dávid zsidó, Dámán atyafi, Talpárdi nagysága, éltes Mineka stb. stb. uraknak neveztük-e mi azokat az urakat, a kik vasárnap délutánonként az Ábel úr ákáczosát tisztelik meg látogatásukkal? Nem ez-e az ő kaszinójuk? Nem itt pipázgatnak, nem itt beszélgetnek, nem itt vitatkoznak, sőt oh botrány! nem itt savanyúvizezgetnek-é ők, a nélkül, hogy a papnak terhére volnának vagy a papnénak, a ki maga is közéjük telepszik néha a busájával? Nem itt ugratják-e Dávid urat az erkölcsi támogatásért?

A mire Dávid úr azt mondja, nem kell őtet félteni, ott lesz ő, a hol kell. Csak néha, midőn elborozgatnak, kivakkant annyit, hogy ő tőle egyéb nem telik erkölcsi támogatásnál, mert neki két leánya van; egyiknek Ámbár Dína a neve, a másikat úgy hívják, hogy kondori szent ekklézsia. Bizonyság erre az a bizonyos végrendelet.

PATAK BANYA

(Szegény emberek tragédiája)

I.

Mikor az asszony túlhaladta már a hatvanat, kezd a korábbi neve kiveszni a forgalomból és elkezdik egyszerűen csak *szülé*nek nevezni, vagy pedig *banyá*nak. E két czím közűl a melyiket ráruházza a közvélemény, azt viselnie, illetőleg tűrnie kell, mert ezt senki le nem veszi róla. És e czímosztásban annyira választékos a közszokás, hogy a ki egyszer *szülé*-vé lett, azt sohasem említi *banyá*nak, s viszont a *banyát* sohasem mondja *szülé*nek, ha csak otromba hízelkedésből nem. Így Bárdos István szomszédom éltes feleségét senki sem nevezi Bárdos Istvánné asszonynak (az emberségtudó mesteren kívül, a ki ilyen tyúkászás által akarja magát a predikátor rovására megkedveltetni) hanem egyszerűen Bárdos szülének; viszont Csebres Mihály komám élemedett napaasszonyát senki sem mondja néhai férje nevéről Mózsi Andrásnénak (még a mester sem), hanem rövid úton a gazda nevéről Csebres *banyá*-nak.

Egészen különböző két lény: *szüle* meg *banya*. Nincs a két név viselőiben semmi közös erkölcs, mint magában a két névben nincs egy közös betű.

A «*szüle*». Ez korábban kél a tehéncsordásnál,

úgy hogy mire a tehéncsordás tülkölni kezd, ő már akkorra nemcsak a teheneket megfejte, hanem az udvart is kisöprögette. (A ház elejét az utczafelől nem, mivel az a leány dolga; micsoda ház volna az, a hol leány nincs?) Egymásután adja számon a pásztoroknak a jószágot, a tehenet, a borjúfélét; de az utczaajtóban meg nem állapodik, csak mikor a kanász kezd hajtani. Mikor ez már a harmadik szomszéd előtt jár, akkor a *szülé*nek is ki kell lépnie az utczára, nehogy Miska kanász ellenőrzetlensége érzetében, megint elkezdje azt az éktelen káromkodást, melynek tudományát Zsitváról hozta magával. Miska kanásznak ez a lakat egész napra elveszi a kedvét; meg sem mer mukkanni, de nem is köszön ám a *szülé*nek, hanem csak magában szidja a vén tüskére valót (azért mégsem «banya»), a ki miatt az ember ki sem káromkodhatja magát éhomra igaz szíve szerint. Az öregapám látta, hogy a csürhét énekszóval hajtsák ki!

Mikor Miska káromlástalanul elhajt a harmadik szomszédig, onnan visszatekint s látja, hogy a *szüle* nincs már a kis ajtóban, akkor egy lélekzettel kiadja mindazt, a mi a hosszú tűrtetés alatt felgyűlt benne, de azt már a *szüle* nem hallja; ő már a konyhában rakja a tüzet, forralni a hízók ételét. Ez alatt a szobában csendes zsongás keletkezik; a gyerekek felébredtek, a férfiak járnak ki és be, végre távoznak munkára. A menyecske megmosdatja, megfésüli, felöltözteti gyermekeit: ez az ő dolga. — Távol legyen azonban, hogy most már

szabad volna a világ Sárikának és Jánoskának, míg a *szüle* kezein keresztül nem mennek. A szüle egymás mellé állítja mindkettőt, elmondja velök a reggeli imádságot «*Úr Isten én mennyei szent atyám!*», azután a szüleinkért és tanítónkért való könyörgést «*Mennyei atyám az Úr Jézus Krisztusban!*» Azt bizony; nem is ám holmi versbe szedett sületlen rigmust, kiről azt sem tudja az ember, miféle emberi találmány: búcsúsok hozták-e Gyűdről, vagy a vaiszlói poéta eszkábálta. Mikor az imádságnak vége van, akkor a két gyerek megint visszakerül az anyai hatóság alá, mely egy-egy karéj kenyérben nyilatkozik; ezt az anya sajátkezűleg helyezi el Sárika kosarába és Jánoska czifra vászon szeredásába, mely nem madzagra van fűzve, mint a zsellérgyerekeké, hanem kétujjnyi széles fekete szíjjra; a szíjjnak egyik vége keskeny szálakra aprózva fityeg le két arasznyi hosszaságban, — mérve Jánoska arasztjával. A «csak kenyér» egyáltalában nem lázítja fel a két gyereket. Oh ők tudják jól, hogy még egyszer a «*szülike*» kezein mennek keresztül, és úgy is van. A *szüle* rájok támad. Hát ti nagy behemótok! kenyérből akartok tanulni az iskolában? Hát a könyv hol van? Nézze meg az ember! Hoczczi! Már ekkorra a tarisznya ki van akasztva a Jánoska nyakából, és a Sárika kosarával együtt az ablakhoz vitetik. Ott a szüle elhelyezi bennök a zsoltárt és a Hübnert legeslegalól, hogy ki ne essék, mert ebben a két könyvben van a szegény ember gyerekének egész útravalója a földi életen át a mennyeire; az öreg kátét

csak úgy fogják tanulni, ha jó fejök lesz. A Hübnerre jön a kenyér, a kenyérre egy takaró ruhácska és úgy aztán tarisznya és kosárka visszaakasztatnak illetőségi helyükre. A két gyerek szaladna most már ész nélkül, de a *szüle* szava még egyszer útjokat állja. «Ökör ment el keetektűl?» még egyszer vissza kell sompolyogni kézcsókolás végett. Már most szabad a világ egész az iskoláig. A *szüle* titkon utánok lopózkodik s nagy megelégedéssel szemléli a kerítés nyílásán keresztül, a mint a két gyerek leül az ablak alatt, megnézni mi van a Hübner alatt, mert hogy a szülike puszta kenyérrel nem ereszti őket útnak, az a napnál világosabb. Mi van! De ki tudná azt kitalálni, bírjon bár sokkal több tapasztalással mint Jánoska, vagy élesebb szemekkel mint Sárika. Oh az a csontos kéz, — mely olyan erősen meg tudja húzogatni az ember torkát, mikor fáj, — a *szülike* keze kifogyhatatlan. Nyáron cseresznye, szilva, körte; őszszel szőlő, berkenye, lasponya, a mit somogyi asszonyoktól kenderért cserélnek; dió, mogyoró, tepertő, sült tök, meg az a drága édes körte télen; egy-egy főtt tojás tavaszszal, vagy pattogatott kukoricza, fehér mint a gyolcs; sőt hihetetlennek látszik, de való igaz, hogy néha még szentjánoskenyér, sőt egy pár kerek füge is lapul a Hübner alatt; mivel van egy kránicz ismerősük, a ki nálok szokott szállásolni, s ha meggyűlik a pénze, azt is ott hagyja letétben tavaszig. Aztán a *szülike* olyan leleményes, hogy két nap egymásután soha sem ád egyfélét, hanem mindig válto-

gatja. Néha, mikor már semmi sem mutatkozik és Jánoska türelmetlenkedik: hát íme jön ám be ajtón a két nagy ordas macska, mind a kettőnek egy-egy piros alma a nyakába czérnaszálon. Egyik a Jánoskáé, másik a Sárikáé. Hisz' az látni való, hogy az almát a macskák hozták s bizonyosan a padlásról, mivel sokat járnak oda; ezen körülményből azt következteti Jánoska, hogy a többi jó is onnét kerül mind. Csak ő tudná, hol áll! Egyszer fel is merészelt vetemedni, összekeresett kasokat, ereszaljakat, de a kémény mellé a csepűs szekrénybe nem mert nyúlni, mivel ott bőregér van s megcsípi az ember ujját.

Mikor megszámlálják a kapott mogyorót s az osztály ellen semmi egyéb kifogás nem támad annál az egy lyukas mogyorónál, mely a Jánoska birtokában találtatik, de a melyet Sárika azzal egyenlít ki, hogy a magáéból egyet, mely nem lyukas, csak egy kicsit töpörödött, odaad Jánoskának s még rá a lyukast is nála hagyja, megköttetik a béke. Nem úgy ugyan, mintha Jánoska nem tudná, mi lakik a töpörödött mogyoróban, világért sem! Jánoska sokkal élelmesebb; hanem reméli, hogy a két rossz mogyorón egy szem jó aszalt szilvát cserélhet s így még nyer rajta. Azzal a két gyermek megindul az iskola felé kézenfogva, mint jó testvérekhez illik, és egyszerre köszönve nagyot (nem úgy, mint azok a butú városi gyerekek) minden embernek, mint jó iskolásokhoz illik és a mint ezt az azon időbeli népiskolai törvény első és utolsó §-a rendeli.

De én nem Jánoska és Sárika mivoltát, hanem a *szülé*-ét akarom ismertetni. Tehát a *szüle* mikor a két gyermeket szemeivel elkísérte egész az iskola korhadt deszkákból tákolt (micsoda iskola volna az, a melynek jó kerítése van és hogy lehetne akkor a mester udvarát megkülönböztetni a tiszteletesétől) — tehát az iskola — ismétlem — korhadt deszkákból tákolt kerítéséig; maga is befordúl a nagyházba, ott rendbehozza kissé haját, mely szabályszerűen fehér; öltözetét, mely szabályszerűen fehér; fejét beköti kendővel, mely szinte fehér; karját is, — hiszen mezítelen karral csak nem mehet az Isten házába — letakarja egy nagy fehér kendővel; így az egész *szüle* fehér mint a hó; az ifjabbak is fehérben járnak, legfeljebb kötényük színes; de a tisztesség színe és a gyászé minálunk az egész fehér. Mikor haza jön az isten-házából, lát dolga után és többé nem megy ki az utczára, hanem ha éneklő koldús áll meg az utczán, a ki helyébe várja az alamizsnát, ahhoz még kiszalad egy tányér liszttel; sőt ha a kémesi koldus jön, az még zsiradékot is kap, mivel olyan szépen tudja énekelni:

«Azért hozzád szívemet emelem,
Cselekedjél irgalmasan velem.»

Az ének aztán nem megy ki a *szüle* fejéből, egész nap énekelgeti:

«Azért hozzád szívemet emelem,
Cselekedjél irgalmasan velem.»

Néha megesik, hogy megint látják déltájon, a

mint megy az utczán valahová, egy szakajtó ruhában valamit rejtegetve. Akkor mindenki azt kérdi: vajjon ki a beteg? A Bárdos szüle ebédet vitt valakinek. A merre jár, a gyerekek rákiáltoznak: «Szülikém, hová megy keed?» A *szülikének* minden ilyen kis kiváncsi számára van egy-egy jó szava, néha egy-egy almája, vagy egy kis aszalt cseresznyéje. Néha lemegy a rétre is, ha nem hordta-e el a kis libákat a vadó? Akkor az egész libapásztor népség hozzágyülekszik a panaszával. A *szüle* törvényt tart és igazat ád mindenkinek. Ha cselédei hazakerülnek a munkáról, megint csak ő várja őket, meleg ételre, néha egy kobak borocskára is. Egy cseppet meg nem inna nálok nélkül. Mikor a férfiak vacsorához ülnek, a gyerekek akkor mondják az esteli könyörgést a *szüle* vezénylete alatt: «*Szerelmes atyám az Úr Jézus Krisztusban.*» Sokszor megtörténik kivált Jánoskán, hogy imádság közben el is alszik. De a kegyetlen *szüle* felébreszti. Végig kell azt mondani hallod egészen, mert látod, a jó isten is egész napot adott nekünk. Csak olyan hosszú ne volna! Bezzeg jó ám aztán, mikor a bezáró imádságra kerül a sor:

Három angyal fejem felett,
Egyik őriz, másik vigyáz,
A harmadik bevisz az örök boldogságba. Amen.

Ez a legkedvesebb imádsága Jánoskának, mert a hol az Amen végződik, az ő kóczos fejének ott kezdődik nyugodalma. A *szüle* kimegy, sorba nézi az ólajtókat, a kaput, ha be van-e akasztva (zárni

ugyan ki elől zárná) és megint csak ő fekszik utóljára. Még akkor is fejében van az ének:

«Azért hozzád szívemet emelem,
Cselekedjél irgalmasan velem.»

Ez a *«szüle»*.

Hát a *«banya»*? A szülével teljesen egyenlő korú és hatáskörű teremtése az istennek s hasonlítanak egymáshoz, mint a *kelme színe* a fonákjához. Korán kel, — vagy talán nem is alszik soha — legalább a nyelve. Nem is érdemli a nyugodalmat. Nem is szereti, mert első kakasszókor már talpon van szidni a pásztort, mért nem hajt már. Egymásután kergeti az öreg és apró jószágot, de egyiket sem engedi menni szó nélkül. Ha a tehén öklelődzik, a borju ugrál, a malacz futkároz, mindegyikre van kádencziája. Majd elvisz az ördög, majd nem veszkődöl! Né te! csúnyuljon meg a párád! vér essék rád! és több efféle útálatosságok. Ha valami szívszerint való párra akad, eldarál vele könyörgésig; ha nem akad, visszamegy a konyhába, először a bodri kutyát piszkafázza meg a mért lábatlankodik, azután bevágja a konyhaajtót, megint kinyitja, hogy legyen mit újra bevágni. Az ilyen jó reggelre a férfinép is felugrál, belevesz a feleségébe s minthogy reggel nem szokás asszonyt verni, felteszi magában, hogy estére hagyja a számadást. A *banya* előre örül az esteli mulatságnak. S minthogy Sárika és Jánoska ott is találkozik: a banya előljáróban hátbaveri őket, azután egy periodusban foglalván gyereket, mestert

és iskolát, kijelöli nekik az útat poklok fészkes fenekére. A Tiszteletest nem meri bántani, mert azért kalodába teszik.

Így szétijesztvén magától minden jótét lelket, következik a *banya* legfőbb élvezete, a tyúketetés. Még ez az ostoba állat is megismeri benne a *banyát* s csak úgy oldalogva settenkedik körülötte, mint a ki nem egy szomorú példából tudja, hogy a vakbizalom lábaiba kerülhet a tapasztalatlan tyúkfiatalságnak. Ne vetődjék pedig oda a szomszédé! No nem is vetődik: egynapos csirke korában, már a rosta alatt tudja, mi vár rá, ha oda megy; de a *banya* ezzel nem enged kifogni magán. Ha gyilkos kedvében van a saját tulajdon kendermagos jérczéjére is ráfogja, hogy a másé, leüti lábáról s nagy patvarkodással átveti a szomszédba. Az mitsem segít a dolgon, ha szomszédasszony nem ismeri magáénak a deliktit: azért a banya elpatvarkodik fölötte féldélig.

Most már kimegy az utczára azon borzasan, a mint kikelt az ágyból; a gyerekek ordítva szaladnak előle az udvarra, vagy kerülnek a másik sorra. Kötője alatt rejteget valamit, a ki látja, azt mondja rá: most viszi a Csebres banya a búzát a zsidóhoz pálinkáért. Ha végig megy a kerten, a menye ültetvényeit tőben megemelgeti, hogy kifonnyadnak; a szegény menyecske sír-rí, hogyan vesz csizmát a fiának. Ha lemegy a rétre, libapásztorok sivalkodva szaladnak szét, kergetik a gyengelibát, mert a banya, a mint utólér valami falkát, elkapja belőle a szélsőt, megnézi a talpát és konstatálja, hogy

az az ő jegyében van. A banya lúdja a hány, annyiféle jegyben van. Télen is tud ő mulatságot szerezni magának. Csak azt várja, hogy menye kifordúljon, menten egyet csavar a rokka farkán és a menyecske nem tudja eltalálni, mi a baja ennek a pörgőnek. Akkor a banya ráförmed, hogy nem tud fonni. Szövőszékén összekúszálja a fonalat, akkor árulkodik rá, hogy nem tud szőni. Párnáiból kilopkodja a lúdtollat; és megtömi kakastollal; akkor a nyakába borúl a fiának: Szegény fiam! hát arra neveltelek én téged, hogy tyúktollas ágyat vessen a feleséged! Megannyi kész veszedelem a szegény fiatal asszonynak. Sohasem biztos benne, mikor kell kiugrani a házból; alattomos, bizalmatlan lesz; a gyermekek gyanakodók, árúlkodók. Ez aztán így megy a családban nemzedékről-nemzedékre, míg ki nem pusztúl. Óh a banya tud *rontani* még halála után is. Álnoksága vérből-vérbe plántálódik át harmad- és negyediziglen.

Ez a *banya*. Másutt ezt boszorkánynak hívják és néki tulajdonítanak mindenféle nyavalyát, sebet, tályogot, jégesőt, forgószelet; de mi már nem hiszünk a boszorkányokban. Boszorkány nincs, hanem *banya* akad minden faluban.

*

Már most oda nézzetek. Ahol jön a Patak banya; épen most lépett át a kert gyepűjén és a *gyalogútra* tér, mely a búzavetések közé visz.

Mit beszéltek ti a ti vasútaitokról és azokról a vörös szemű szörnyetegekről, melyek azon a két

keskeny sínen éjjel és nappal lótnak-futnak fel-alá, mint az átkozott lélek, mely elveszett üdvösségét keresi? Az a lihegés, melyet az elől járó szörnyeteg tesz, a ti korotok nyereség és élvezet utáni vágyát fejezi ki. Kész mindent összezúzni, a mi őrült rohamának ellene áll. Hát a ti kátyus, döczögős országútaitok, melyeknek poros, sáros, fojtó, tikkasztó prózája kieszi a tüdőt és szemet! Két kerékvágás van rajta, az egyik a hintóké, másik a fakó szekereké. Itt-ott nagy otromba kövek, a tengelyek veszedelmei. Amott nyomorúságos vármegyei rabok sovány kézzel, ormótlan kalapácscsal tördelik a kemény sziklát kilenczszögletű darabokra. Minden lépten-nyomon egy elkényszeredett alak, papucsából kiigyekvő hüvelykekkel; jobbra-balra mértföldről-mértföldre korcsmák, melyeknek falára kuka piktor mázolta fertelmes fantáziája khiméráit. A szín alatt ittas, kigyúlt képű fuvarosok... A kapufélfán statarium, kivégzési hirdetmények —— és az egész aranyfüstös czivilizaczio, imitt-amott érzékenyen megvedelve.

De nézzétek ezt a gyalogútat, a mint a buzavetések vagy az erdő csalitja között bujkál, mint egy kis tündér, a ki szeret játszani, de senkit meg nem csal. Szeszélyesen szökken dombról-dombra, jobbról balra, mégis a legegyenesebb, a minő csak lehet. Gondosan kerül minden sarat, minden pocsolyát; nem él vissza az emberséggel, nem követel nagymérvű kisajátításokat, közmunkákat; nem tesz kárt az egyeseknek, mert nem hosszában, hanem keresztbe szeli a mesgyéket; pályája rövid és

keskeny, czélja szerény, mint a rajta járóké. Nincs szükség útkaparóra, úttöltőkre, mégis tiszta, egyenes, mintha mindennap felmosnák. Sem por, sem sár rajta. Azok a tiszta lelkek, kiket a farizeusok bevádoltak a szombatnapi kalászszedésért, bizonyosan ilyen gyalogúton jártak.

Ezen megy végig a Patak banya. Egy gyönyörű szép fiatal alak; délczeg termete egy tenyérnyivel még magasabbnak látszik az egyenes tartástól. Fején terepély vékás kosár tíz emberre való étellel, de azért magatartása könnyű és fesztelen. Egyik kezében vizes korsó, mely már nem fért a kosárba, másikon egy négyéves fiúcska, kinek előjoga anyjának segíteni, mikor *ebédbe* megy, mely előjogot akkép gyakorol, hogy elmaradoz búzavirágot szedni, a mit haza visz a szülének.

Az asszony egyenlő lépésekben halad előre. Gyönge, fiatal arczán egy vonás, egy verítékcsöpp nem ül ki panaszra a teher ellen, melyet emel s mely alatt termete magasúlni látszik. Nyugodt arcza mintha mondaná: terhet viszek, de nem hajlok meg alatta. (Minő más kép az, mikor az asszony butyorba kötve czele-czuláját, hátára veti s arczát a földre sülyesztve támolyog, mint valami dohánycsempész. Még bot is van a kezében, mint a koldúsnak.)

Alakja teljes harmóniája mindazon szépségnek, melyet az ormánsági faj kiváló példányaiból lehetne csak összeszerkeszteni. Sötétkék szemét a távoli rétre szegezi s hogy az erős nézésben meg ne fájúljon, le-lehúzza szivárványos szemöldökét.

Ha paraszt asszony nem volna, azt mondanám, férje után eped, de a szegény ember akármint szereti egymást, nem ér ám rá az érzelgésre. Lehet, hogy fáradni is kezd, szeretne mielőbb czéljánál lenni s azt hiszi, hamarább oda ér, ha megláija munkásait. Mezítláb jár, mint a múzsák; de én nem is tudom, minek is bántalmazná azt a harmatmosott gyalogútat és minek gázolná azokat a lehajlott kalászokat valami esett állat tisztátalan bőrével, mikor így, ha rugalmas lábaival rálép, meg sem érzi a gyenge fűszál. Testét hófehér redőzött ingváll fedi, melyet kebelnek hívnak s a mely kiszámított ügyetlenséggel igyekszik elrejteni telt idomait. Aztán az a boldog, nyugalmas, szelíd mosoly ajkain, bizonyosan még akkor maradt ott, mikor megcsókolta alvó kisdedét; szemei szemérmes nézése, orczái pirulékony rózsái...

Bizonyára, ha látnád odahaza, mikor kis madarait öltözteti, vagy imádkoztatja; ha szemlélnéd, mikor téli estéken a szentirást olvassa házanépének, hogy be se hallik a nagy csetepaté, a mit a szomszéd banya gerjesztett; ha látnád, mint nyújtja a tál ételt szegény német vándorló legénynek, mint kérdezi ki, ha él-e édes anyja és ha él, minek eresztette ily messzi útra...?

Hát még ha látnád, mikor templomba megy. Nincs hóna alatt a testes gradual; minek is volna, mikor tudja az egészet könyv nélkül. Hát még mikor énekel a gyülekezet, és az ő szép hangja mint egy ezüst csengetyű, játszva röpül ki a magasba! Sokszor egyszerre elhallgat az egész nép,

hogy gyönyörködhessen abban az egy hangban, a Patak menyecske éneklésében.

Hát még ha figyelemmel kiséred értelmes tekintetét, melyet predikáczió közben a Tiszteletesre függeszt. Csak néha mozzan meg szemöldök íve, a mi nála helybenhagyást jelent. Néha végig pillant a gyülekezeten s egyszerre lesüti szemeit, a mi azt jelenti, hogy ipamuram, öreg Patak István megint elszenderült, pedig mennyire szégyenli, ha szemére vetik! néha nagy ritkán megkeresi ajkait az emberszóló mosoly, nyilván ángyomasszony Rákhel leánya miatt, a ki minden vasárnap úgy meghagyja színét, mintha a forróláz gyújtotta volna el.

Ha mindezt látnád, el se hinnéd, hogy ezt a szép fiatal asszonyt, ezt a jó, szelíd, okos teremtést Patak banyának emlegesse az ötödik embernyom. Szegény! hogyan lehetett volna ő banya, hiszen meghalt fiatalon, szomorú halállal.

*

Még akkor robotvilág volt, meg dézmavilág. Most, mikor aratógépek, gyűjtőgépek, morzsoló gépek, cséplőgépek zúgnak, dörömbölnek, fütyölnek, mintha kárhozott lelkek üvöltöznének, kinek jutna eszébe, hogy ezelőtt százhuszonhat esztendővel, felséges Mária Terézia uralkodása kezdetén, mindezeknek a csudagépeknek helyét a legegyszerűbb kétkarú emeltyűk pótolták. A kétkarú emeltyű az urasági hajdú rendeletére vállára vette munkaszerszámait, jókor hajnalban megjelent az urasági réteken, ott elkezdett mozogni olyan tak-

tusra, mint az igazi gép, nem kellett megindításához tűz, víz, gőz, szén, olaj, kátrány, legfeljebb egy kis mogyorófa; nem volt rá mérve, hogy hány lóerővel kelljen bírnia, sem pedig az erő és időarány statáriuma nem függött a feje fölött. Ez a kétkarú emeltyű volt a jobbágy. Mikor learatta az uraság búzáját (ez volt a robot), akkor fogott a magáéhoz. Mikor ezt is letakarította, keresztbe rakta, akkor megjelent a tiszttartó és minden keresztből kiválasztott két kévét az uraságnak. Ez rolt a dézma.

Mindezek ma már nincsenek. Mert azt, hogy Füstfaragó szomszéd tegnap alkonyattájban Jékli zsidó kis ajtaján besurrant, nem lehet dézmafizetésnek mondani; Gábor bátyám sem robotol azzal, hogy 100 forint kölcsönért Dávid gazdának adta zálogba a fertály földjét, mindössze is megszántja neki kamat fejében, az aratás a Dávid baja lesz, — sem pedig Lukács gazda, a ki fuvarból annyit keres, hogy a faluban senki sem él olyan jól, mint ő. Sokszor tíz pohár fekete kávét is megiszik egy este, míg Péter gazda vöröshagymát vacsorál és a mellett dolgozik, mint a marha (a hogy Lukács gazda szokta mondani), vagy mint a hangya (a hogy bíró uram mondja neki szemtől szembe, nyilván a közelgő választásokra való tekintetből). De hát Péter gazda kénytelen vele, mert Ignácz gazda soha egy gyűszüvel sem kinálta meg abból az édes pálinkából, a mivel Füstfaragó szomszéd szokott dicsekedni.

Ez csak úgy eszembe jutott és a dologra nem tartozik; visszatérünk a kétkarú emeltyűkhöz, kik

a dézmát és robotot nem oly rejtélyes módon teljesítették, mint fennebb említett Füstfaragó szomszéd és társai.

Voltak azonban a kétkarú emeltyűk között fiatal asszonycselédek, kiknek a nehéz robotból könnyű rész jutott: elviselni és viszonozni a felügyelő urak enyelgéseit. Nem csuda hát, ha a felügyeletre többen is vállalkoztak, mint kellene, sokszor olyan urak is lábatlankodtak, a kiknek az irodába volt a helyök. És hogy messze ne menjünk példáért, ime itt ez a kurta, testes, peczkes, őszbevegyűlt, ezüstsarkantyús úr, az uradalmi fiskus, mit hivalkodik azzal a nagy balgatag tajtékpipával kezében, ott a híd karfájára támaszkodva? Már a delet harangozzák a szomszéd városban, ide is kihallik a harangszó, a boglyarakó emberek is leteszik a villákat és a melyiknek kihozták az ebédjét, mellé is telepedett. De a fiskus urat a napsugarak ellen minden oldalról védik a hídtöltést szegélyző fűzfák, és legkevésbbé sem látszik az ebédre gondolni; egész figyelmét lekötözték az ebédvivő asszonyok, kiknek mind az ő őrszemléje alatt kell keresztűljutni a hídon. Mindegyik emberségtudó modorban köszön neki; egyik-másik, kit a lelke rávisz, merész oldalpillantást is vet rá, mivelhogy a fiskus úr gavallérhírben áll.

A Patak menyecske (nem visz rá az ízlésem, hogy Patak banyának mondjak egy szép fiatal pálmaszálat) legkésőbb érkezett, a mit kiment az a marok buzavirág, mely legifjabb Patak István kövér ujjai között izzad. A kis gazda egészen jól van

lakva az «ebédbe» menés dicsőségével, húzatja magát és a hídhoz igen messzilli azt a közeli petrenczét, melynek tövében apja pihen.

A fiskus úr majd elnyelte szemével a közelgő hölgyet. Minden lépésre szebb volt. Mint egy virágos almafa távolból; csak a tetsző szín varázsa kápráztatja a szemet; az egész egy tömör testnek látszik, azt hinnéd, így távolból nézve legszebb. De ha mellé jutsz s egyenként veszed szemügyre az ágat, a lombot, a virágcsoportokat, az egyes virágot, — az egyetlen aláhulló szirmocskát...! No de fiskus úrnak nem volt ideje tovább fűzni a hasonlatot; a menyecske a távolból csak délczeg sugár termetével és rugalmas lépteivel vált ki; közelebb jőve áramlott a báj, a termet, a mozgás, a szín, az idomok bája, a fiskus úr szemébe, hogy egészen belevakúlt. Csak egyetlen egy sugárkához nem volt szerencséje, a szemekhez. Az asszony úgy a lába alá vigyázott, a mint előtte elhaladt, mint azok a gyerkőcz-leányok, a kik életökben most próbálják először a fejen való kosarazást. Illedelmesen szerencsés jónapot kivánt a nemzetes úrnak. Még akkor nem nagyságolták a fiskálisokat.

— Fogadj Isten fiam! kié az a szép kis gyerek? — kérdé, mint a ki tudja, hogy az anyát a gyermekében kell ostromolni.

— Az enyim, nemzetes uram! — felelt a menyecske és tovább haladt, meggyorsítva lépteit, mint a kis gyerek, mikor a sötét szobából világosra menekűl.

Tudta is a fiskus, mit mondott az asszony. Szeme,

szája, szíve, értelme rajtaveszett azokon a karcsú Atalanta-lábakon, melyek alig látszottak érinteni a földet. Tekintetével elkísérte egész a petrencze tövéig.

Az asszony is leemelte fejéről a tárkosarat, kivette belőle a fazekat, meg a tányért, meg azt az egy bádogkanalat, melylyel férje fog enni. Ő sem ebédelt ugyan, hanem azért nem kell két kanál. Jóravaló asszony megvárja, míg az ura megebédel és csak azután lát a maradékhoz. Tisztes szokás ez!

Még nem ülhet le; másoknak is hozott ebédet. Öt-hat háznép ebédjét kiviszi egy asszony, így aztán egy héten egyszer kerül mindegyikre. Most ő volt a soros.

Mikor mindenkinek kiosztja a magáét, visszakerül urához, leül vele szemközt három lépésnyire. Így szemébe süt ugyan a nap, de azon könnyű segíteni. Megtágítja fején a kendőt, s annak árnyékában férjén pihenteti édes tekintetét. A fiatal férfira is előnyösebb helyzet volna, ha fejét kezébe hajtva elmerengene hitvese szemein: de akkor rajzunk nem volna hív az igazsághoz. Ifjabb Patak István a földön ül és kanalazza a körmös bablevest, melyből minden harmadik kanálhoz legifjabb Patak István tartván természetes jussát — minthogy tud háromig olvasni — nem hagyja magát kijátszani, hanem a harmadik kanálmerítéssel egyidőben eltátja száját s engedi beletölteni a paprikás eledelt. Ezenkívül a levesben található egészben maradt öreg babok is az ő extra accidentiáit képezik, melyeket sajátkezűleg fogad el apja kezéből. E közben folyvást

Tekintetével elkisérte . . . .

valJatja apját, mért nem fogott arany málingót, majd ő most hazavinné a Jánoskának.

Végre a férj bevégzi ebédjét és hanyatt fekszik a zöld fűtarlón. Legifjabb Patak István rögtön megkivánja ezt az állapotot és azonnal odafekszik apja mellé, kis kalapjával betakarva arczát, a hogy ezt apjától látta.

A menyecske most felkél ülőhelyéből, de mielőtt a maradékhoz láthatna, a fiskus úr odakiáltja magához a hídra.

A robotosok már Patak István után eveztek azon a csöndes tengeren, mely gyönyörűségeinek egész özönét azokra árasztja ki, kiknek az élet vajmi keveset ád. A déli álom! mit tudjátok ti hűs paloták és gazdag asztalok lakozói, hogy mi az? Ti nektek az semmit sem ád egyebet keserű szájíznél, vízkóros pöffedtségnél és gyilkos mogorva kedélynél. De nézzétek ezeket az embereket, a kiknek homlokáról hajnaltól délig pergett alá az igaz gyöngy! Egy órát pihennek anyjok kebelén, a puszta földön, és ez az egy óra visszaadja nekik azt, a mit a megelőző nyolcz elragadott. Óh a föld jó édes anya!

Mindenki pihen. Senkinek semmi gondja arra, a mit a fiskus az asszonynyal beszél; különben is mind a kettőt elrejtik a parti fűzek, csak itt-ott villan át a lombok között az asszony fehér kontya és a lombok felett a fiskus feje; halk szavait nem lehet kivenni; az asszony feleleteit azonban tisztán hallják a kiváncsibb sihederek, és a feleletekből a kérdéseket is megfejtik:

« . . . . ?»

«Ilona.»

« . . . . ?»

«Patak István.»

« . . . . ?»

«Huszonnégy.»

« . . . . ?»

«Kettő.»

« . . . . ?»

«Mindkettő fiú?»

« . . . . ?»

«Őszre leszünk öt esztendős.»

« . . . . ?»

«Szeretem.»

« . . . . ?»

«Nem volnék keresztyén, ha nem szeretném.»

« . . . . ?»

«Menjen uram! ez nem szeretet, hanem bujaság!»

A mi ezután történt, azt nem akarja tudni senki. A fiatal sihederek, kik kalap alól figyelték a két beszélőt, úgy suttogják, hogy az utóbbi szavak után a fiskus átölelte az asszonyt, de ez egy heves mozdúlattal kibontakozott az úri ölelésből, egy másikkal pedig mellen taszította a híd karfájához támaszkodott gavallért. Azután láttak egy pár sarkantyús csizmát megfordúlni a levegőben, hallottak egy tompa zuhanást, végre látták, a mint a Patak menyecske elsápadtan szaladt vissza az urához.

Az bizony megesett, és senki sem segíthet rajta. A menyecske sértett szemérme egész bőszültségé-

vel taszította el magától a vigyázatlan urat, s az a híd karfáján keresztűl hanyatt bukva esett alá. De ne ijedjünk meg sorsán. A fiskus nem halt a vízbe, nem azért, mintha méltóbb halálra volna predestinálva, hanem azért, mert a híd alatt nem volt több víz, mint a mennyit két lábnyi mélységű agyag saturálni képes. A gondviselés őrködik a fiskus felett és gondoskodik róla, hogy ha bukik is, olyan anyagba bukjék, a melybe se el ne merűljön, se össze ne zúzza magát. Paraszt nyelven *sár*. Külsőleg alkalmazva rendes gyógyszere minden belső hévségnek, mint ezt láthatni alkalmazásban azon lényeknél, melyek a híd tőszomszédságában Miska kanász erélyes felügyelete alatt élvezik a sárkúrát.

A zuhanásra minden élő lény felriadt. Legelőször is Miska kondás alattvalói, fölröffenvén, szaladásnak indúltak s újolag bizonyságot tettek azon régi igazságról, hogy az abszolút kormány alatt élő népek a veszedelem első szelére fejöket vesztik. Az alvó férfiak egymás után ugráltak fel, felkapkodtak villát és petrenczerudat, mert hát itt az idő, hogy minden ember dologhoz lásson.

Fiskus úr is kikeczmergett a sárból s dühösen rohant fel a hídra, ott szétnézett az asszony után s a mint megpillantotta férje mellett, rohant feléje azon sárosan.

— Megállj csak te!... és itt olyan czímmel illette a szegény asszonyt, melyet csak úgy érdemelne meg, ha akkorát bukott volna, mint a fiskus úr. Nem szabad tisztapapiron leírni azt a förtelmes szót.

De a szegénynek sokat el kell tűrni. Patak István nem volt nemes ember, annálfogva nem is érezte magát jogosítva védelmére kelni a megsértett női méltóságnak. Elébe lépett a fiskusnak s kezébe adta a petrenczehordó rudat.

— Inkább engem verjen agyon a tekintetes úr! A fiskus kapott a petrenczerudon, de csakhamar észrevette, hogy azzal nem lehet valakit agyonverni egy lépésnyi távolból, a mennyire hozzá Patak István állott. Aztán meg a sáros fürdőnek kiváló higgasztó és észrehozó tulajdonsága van s azt is megtudja tőle az ember, hogy a petrenczerúdnak két vége talál lenni; hogy a kezében levő rúd nem egyetlen a maga nemében: annálfogva elvetette a kinált fegyvert.

— No kutya! ha csak az kell, hát majd agyon verlek. — Azzal ott hagyta a parasztokat, kocsira lépett és haza hajtatott.

A parasztok munkához láttak. Dolgozott a kéz is, meg a nyelv is. Beleszóltak a falu dolgába, azután a vármegye dolgába, azután az ország dolgába, hanem a Patak István dolgából nem tudott senki semmit; hiszen ők aludtak akkor, mit tudhatnának ők.

Ebben eltellett a nap, haza ballagott minden ember azon a szép márvány gyalogúton. Otthon aztán a tejfeles leves mellett volt mit hallani a gazdának az asszonytól. Hogyan járt a fiskus a Patak menyecskével. A gazda nem győzte csíggatni. Mit tudsz te belőle jámbor? Én ott voltam, nekem csak kellene tudni.

A fiskus meg épen nem csinált belőle titkot. Maga beszélte el elmésen kisallangozva, hogy megrúgta őt egy mokány menyecske. Hiszen az asszonykéztől kapott sebben nincs mit szégyenleni. No meg a törvény sem itél benne. Ki mit kapott, viselje emberséggel.

II.

(Fatemplomok.)

Azt mondja az írás: «A ki tornyot akar építeni, üljön le és számlálja meg a költségét.»

Ennélfogva alig van valami könnyebb munka a világon a toronyépítésnél.

Minthogy pedig a templom rendesen csak felényi magasságú, mint a torony, ebből szigorúan következik, hogy a templomépítés meg épen felényi munkával jár, mint a toronyépítés. Ennek csak le kell ülni, addig van. A munka másik fele, a pénzszámlálás egészen fölösleges, mivel az a toronyra tartozik.

A pénz! Hisz azt álom beszerezni.

Gyakorlatlan pap és kurátor rendesen úgy szerzi be, hogy először megcsinálja az épülettervet, nem nagy arányokban, nem fényes kiállítással, a mint emberi szemnek tetszenék, hanem egyszerűen, gazdálkodva, az egyház népességéhez, igényeihez, vagyonerejéhez mérten, a mint Istennek tetszik; azután elkészíti a költségvetést, akkor azt kérdi a

néptől: «Atyámfiai! akartok-e építeni? Akartok, mert kell? No ha akartok, hát minden telekre esik 50 forint, azonkívül minden lélekre 5 forint: elfogadjátok-e?

Hogyne fogadnák el! Négy esztendő múlva azután ott ragyog ki a falu közepéből a fehérre meszelt bádogos torony. Szemefénye a falunak.

Hasonló együgyű eljárás az is, mikor valaki (pap vagy kurátor) kocsira ül kora tavaszszal, ellátogat a környékbeli uradalmakba, kiókumlálja, hol lesz letakarítani való rét, vetés, nyomtatni való gabona, kapálni való kukoricza, kivágni, hajóra szállítani való erdő nagy mennyiségben, és azt felvállalja mind községe nevében. Az uradalmaknak jó, mert helyükbe megy a sok munkás hangya s néhány nap alatt letakarít mindent, míg tiszttartó úr bodros füstfellegbe rejtőzve vigan olvassa a munkaerő-kalamitásról írt vezérczikkeket, melyeket Kiskun urak írnak a «Hon»-ban. A falunak is jó, mert nagy összeg pénzhez jut könnyű szerrel (az az áldott «*sok kéz*», az a szent «*közakarat*» az, a mit könnyű szernek neveznek), és megint csak elkészűl a szép fehér, bádogos torony, mely még az ötödik faluba is eltündöklik.

Hanem vannak praktikusabb emberek is. Tornyot kellene építeni? Igen, de ahhoz pénz kell. Kivetni vagyonarányban vagy fejszámra: ez könnyű, de beszedni ki szedi be? Minden kivetésnél jobb egy okos gondolat. Először is folyamodunk a főtiszteletű szuperintendencziához, a hol köztudomás szerint leveses kanállal mérik a pénzt. Azután ott

vannak az egész környéken az áldozatkész delnők, kik fáradhatatlanok a női munka készítésében. Házisipka, óravánkos, székvánkos, pamlagvánkos, varróvánkos, gyufatartó, gyöngy-fogvájó, gyertyaellenző, hímzett képek, csinált virág, keztyű, harisnya, kiolvasott regények stb. stb. mind nélkülözhetlen házi eszközök és az egész ország közönsége bizonynyal örvendeni fog az alkalomnak, mely reményt nyújt neki az ilyen czikkek elnyerhetéséhez. Annál fogva, miután a fenn (elismerjük hiányosan) elősorolt czikkek a környék delnőitől beexequáltattak, megkerestetik a nagyméltóságú magyar királyi nem tudom melyik miniszterium, egy jótékonyczélú sorsjáték illetékmentes engedélyezéseért a kegyesdombi templom javára; nemkülönben megkerestetik az áldozatkész typographus, Szilády László úr is Kecskeméten, ötvenezer darab sorsjegynek mérsékelt díjért, — de díj nélkül is elfogadandó kiállítására, s végre az ötvenezer sorsjegyből negyvenkilenczezer-nyolczszáz darab a szuperintendenczia 249 lelkészéhez (maga az építkező egyház is kétszázat megtartván) kétszázanként azon szíves kéréssel *meneszletik* szét, hogy a küldött sorsjegyeket ismert buzgóságánál fogva ismerősei között 50 o. é. krajczárjával elárusítani és a bejött pénzt (a netalán el nem kelt sorsjegyekkel együtt) záros határidő alatt hivatalos úton visszaküldeni ne terheltessék. Megjegyeztetvén, hogy a hivatalos levelet a posta ingyen szállítja, csak azt kell ráirni: *Hivatalból.*

Ebből bejön 25,000 forint kerek summa. Ez a

világon a legszilárdabb alap, melyre templomot lehet építeni.

A legeslegpraktikusabb emberek azonban nem csúsznak-másznak sem a delnőkhöz, sem a jó öreg Szilády Károlyhoz (mivel úgy is meghalt már), hanem egyenesen csak a nagyméltóságú magyar királyi helytartótanácshoz (melyen kívül egyéb guberniumot nem ösmérnek) folyamodnak kéregetési engedélyért. Mely minden nehézség nélkül megadatván, őszszel kiválasztanak 12 pár épkézláb embert, kiknek telente úgy sincs otthon semmi dolguk, ezeket szétküldözik az ország minden provincziájába egy-egy rubrikázott könyvecskével, melynek második lapján olvasható a helytartósági engedély, első lapján pedig a helység pecsétje az elmaradhatatlan szántóvassal, csoroszlyával, nappalt holddal és csillagokkal tetováltan, alatta az öregbíró, ifjú Nagy-Dani-Papp-Máté-János aláírása; hát hogy ne volna hiteles? A tizenkét ember nyakába veszi a tarisznyát és az országot, kérlelhetlenül megsarczol minden falut, harmadik esztendőre aztán hazakerűl, mint a mesebeli kakas, viszi a sok pénzt, a miből majd a templom épűl. Ha nem elég, megkisértenek egy második, aztán egy harmadik expediczíót is. Némelyiket már messziről megismeri az ember. Nini, hát kigyelmetek már megint templomot építenek?

A kinek a fentebb elősorolt módok közül egyik sem tetszik: az folyamodhatik még könnyebb módokhoz is. Mázsás gyereket, kétfejű csirkét, hatlábú borjút mutogatni építendő templom javára, mind

igen jövedelmező vállalat. S ha ilyesmit az aberrans természet nem produkálna: megteszi egy pár tengeri malacz is. Ki ne buzdúlna egy tengerimalacz sivítására? Az utolsó krajczáromat odaadom, csak én tengerimalaczot láthassak.

Mi azonban itt a Dráva partján — nem hiába tart a világ együgyűeknek — megmaradunk a két első mód mellett, legfeljebb folyamodunk a főtiszteletű szuperintendenciához kharitativumaink elengedéseért, mely a három lelkes aljegyző összmunkálata folytán rendesen meg is adatik, nem értetvén bele az iskolai p.-kros adó.

Akkor hozzáfogunk az építéshez. Nem építünk nagyobb hajlékot, mint a melyben kényelmesen megférünk vendégeinkkel együtt, a kik innepelni jönnek hozzánk; nem szebbet, mint a minőt erőnk enged. Bízvást ráírhatjuk: *«Épült helyben»*, mert senki idegennek nincs benne egy krajczárja is. Mi a magunk szegényei vagyunk: a másé nem.

(Sorsjegyek, lutri, szerencsekerék, hűhó, lárma, dobszó, hajsza, sültgalamb nálunk nincsenek feltalálva.)

Természetesen ma már minden kőből, téglából, boltozatra, gonddal, csinosan, ízléssel, mert lehet és szabad.

Hajdan, mikor nem lehetett és nem volt szabad, — — — akkor sem hagytunk kifogni magunkon.

Minden falu határában volt pompás őserdő. Az erdőben remek szálfák. Ezekből a szálfákból kerűltek az épület rámái, vastag talpak, temérdek

oszlopok, izmos gerendák. Az oszlopok közeit befontuk sövénynyel, azt betapasztottuk sárral, a sárt bemeszeltük fehérre. A tető befedésére termett szalma. Bántuk is mi, hogy nem volt szabad tégléből építeni? Az isten ilyenben is meghallgatta könyörgésünket. Ha a földesúr rosszat álmodott s ráfogta, hogy nem jó helyen van, szétszedtük és odább vittük. Ha épen elfoglalta vagy elpusztította... Ugyan mit csinál a madár, ha pajkos gyerek elszedi a fészkét? Ujat rak, még csak nem is panaszkodik. A rombolási erőszakon győz az alkotási ösztön türelme. Mi is azt tettük.

Ti rögtönzött szent sátorai atyáink földi bujdosásának! Ti szalmafedelű faalkotmányok, melyeket ama bujdosó kor pihenéstelen buzgósága összeszerkesztett, újra lebontott, hogy más helyen ismét összerójjon! Ti rövid időre számított hajlékai az egyház czölöpkorszakának, melyeket ma már a kőkorszakban, mint az árvagyermek sírját semmi nyom, semmi rom, semmi ásatag nem jelez — mintha az a kor, mely összerótta, tovább vándorolván, magával vitte volna legutolsó darabját is...!

Ha szemem világát elveszik kevély tornyunk aranyozott gombjai, vagy kifárasztják Ócsa és Decs magas boltívei, emlékezetem a ti virágos mennyezeteitek alatt keresi fel édes otthonát. Az én bölcsőmet még a ti árnyékotokban ringatta egy angyal szent keze, az én ifjuságom első emelkedésének a ti falaitok voltak serkentő tanúi.

Fatemplomok, fabástyák.

Mikor Xerxes százezrei Görögországot elözön-

lötték, az orakulum azt tanácsolta a görögöknek, hogy fabástyákban védelmezzék magukat. A görög elértette, mi az a fabástya, hajókra szállott, megvívott a persával, megverte, elkergette.

Ilyen fabástyáink voltak nekünk a fatemplomok az *artikularis* világban.

Mi is sok mindenféle világot megértünk már, de az atyáinknak még többfélében volt részük. A sokféle között legnevezetesebb volt az *artikularis* világ.

Micsoda világ volt ez? És ki teremtette? És hány napokon? És mikor? És miből?

Kezdetben teremtette a soproni diéta; 1681-ben; Sok napokon; Reaktzióból; Sok huzalkodással.

És minekutánna megtekintette volna, valamit teremtett vala, imé igen rossz vala.

Akkor magára hagyta, hogy szédelegjen, a hogy tud.

De nem. — Szabott neki törvényt is.

«A protestánsoknak adassanak vissza elfoglalt templomaik. De csak azok, a melyeket a protestánsok magok építettek. De ezek közül is csak azok, a melyek katholikus szertartással felszentelve még nem voltak.»

Nesze semmi, fogd meg jól.

Soha még ez a jó magyar példabeszéd fényesebben illusztrálva nem volt.

Mert hát építeni bizony nem igen építettünk mi Mohácstól a soproni diétáig semmit; a mit építettünk is, azt nem igen irigyelte meg senki. A Mohácsot előző időkből pedig valamit pretendálni a legbátrabb rabulistika sem mert volna. De

nem is volt nagy szükség az építkezésre. Boldogúlt atyáink falustól és földesurastól egy szép reggelen kitűzték a torony hegyére a kakast; a plébánost, a ki egyebet sem tudott, csak áldani, áldani, áldani, elkergették, s fogadtak helyébe prédikátort, a ki igazán meg tudta mosni a fejüket minden vasárnap két álló órahosszáig, de tudott velük énekelni hatalmas zsoltárokat . . .

Szépen bele ültek a készbe.

Később a földesúr mást gondolt, kezet adott Szelepcsényinek vagy Pázmánnak; attól fogva a kakasnak nem volt maradása a torony tetején, de még a prédikátornak sem a faluban. Az árván maradt nyáj kiszorúlt a templomból: de makacsúl ragaszkodott tradiczióihoz és szívósan hitéhez; kesergéseivel, instáncziáival fárasztva urat, megyét, palatinust és felséget.

Világos, hogy övék volt az a templom száz és száz esztendő óta, de mégis csak nem ők építtették azt, — így hát semmi joguk hozzá a soproni diéta szerént.

Jó lutheránusok, — noha bizony ők fejtették ki a nagyobb erőt, a szívósabb ellentállást, — jobban meg voltak akadva, a nagyobb veszély őket fenyegette; ők keze ügyiben voltak a császárnak, földesuraik egyrészt a császár hűségén voltak és a végkövetkezésig vitt földesúri jogot (cuius regio, eius religio, — ki ura a földnek, ura a vallásnak) következetlenség nélkül nem is igen tagadhatták, mert hiszen ez a csudálatos elv németországi uralkodó testvéreik találmánya volt.

Ellenben a Kálvinus trombitásai — mint Pető Gergely nevezi őket — a nagy alföldi síkságon izmos városokban vagy a török szomszédságában, bele gyökerezve földjükbe, hitükbe, templomaikba, (akárki építette is) nyugodtan várták vagy nézték a történendőket; s arról sem vettek tudomást, a mi dunántúli testvéreikkel történik.

Ó azok a mi ártatlan atyáink! Ők csak martyrok és gályarabok tudtak lenni mind! Ők sohasem erőszakoskodtak, sohasem foglaltak, sohasem üldöztek! Ők sohasem vetemedtek visszatorlásra plébánosok és szerzetesek megkötözésével, tömlöczözésével, sanyargatásával! Durvasággal, kegyetlenséggel?

Nem??

Hát *nem*.

Túl a Mátrán, a Bodrogon, a Királyhágón, ott, a hol a földesurakat, a fejedelmeket politikai tekintetek sarkalták, — ismerjük a történetet.

De bent Magyarország szívében, a Dunától a bihari hegyekig, a Jász- és Hajdú-síkságtól a Marosig, hol fajunk tisztán és elegyületlenül, távol minden közvetlen földesúri, vagy papi befolyástól, egy parasztbíró bölcsesége alatt élt, mondjatok esetet, hogy ez a faj egymást háborgatta volna! Megfért mindegyik a maga oltárai körül, és nem aggatott a másiknak, sőt sokszor megfért mindkét fél egy födél alatt évtizedekig, mint Kecskeméten; s mikor elváltak, a helybenmaradt segítette a kiköltözöttnek megépíteni a hatalmas nagy templomát, szebbet, mint a magáé és nem irígyelte neki. Máig

is büszke rá. A hivatalokat bölcsen megosztották. Bíró, hat esküdt egyik részről, főnótárius, hat esküdt másik részről.

Ez a türelmesség, — nem, több mint türelmesség — ez a szeretet, felekezeti jelleg ez?

Nem! Édes szép magyar népem, ez a te faji jelleged. Daczczal, ha kell és mind a vérig megállani hited és tradiczióid mellett, de nem háborgatni mást a magáéban, ez a te erényed; ebben az egész nagy Európában egyedül a tied. Neked nincsenek se máglyáid, se gályáid, se vecsernyéid, se Bertalan-éjeid. (Írmagúl tartogatsz egy kis *«comburantur»*-t. Büszke is vagy rá, emlegeted is.) A Caraffákat sem te szülted. Sok nagy bűneidért meglátogathat az Isten, de azért az egy erényedért megáld. Akár kereszt alatt, akár csillag alatt állj, akár mystikus homályú boltozatok alatt térdepelve zengjed, akár rettenetes ablakú és teméntelen alacsonyságú falak között egyenesen állva harsogd dicsőségét teremtő Uradnak: ezért az egyért megáld tégedet. Áldjon is meg!

Hanem a szegény Pannonia. A Duna és Dráva áldott köze: ott bizony nem magadon állott a türelmesség. Maroknyi falvaid kápolnácskáit hiába öltöztetted a magad ízlése szerint: ráösmertek és visszakövetelték.

Hát vigyék!

De a melynek tégláit a mi keserves buzgóságunk égette, a melynek vályogjait a mi szegénységünk hevenyészte fallá: azt is elveszítsük-e, csak azért, mert a földesúr egyszer nagy penitencziát tartott?

Ez a kegyetlen törvény. Maga az udvar is belátta a kegyetlenséget. Leopold király és III. Károly király is mintha enyhíteni szerette volna. Az egyik explanálta, a másik resolválta. Végrehajtását mixta comissiókra és investigátiókra bízta.

Meg ne botránkozzál jó olvasóm e diákos kifejezésekben. Ha nem érted, ne busúlj miatta, nem vesztesz vele semmit. Apáid könyv nélkül tudták, hogy a *mixta comissio,* meg az *investigatio* vármegyei urakat és urasági tiszteket jelent, kik sorba járták a falukat, megvizsgálták a templomokat, kivallatták az embereket, mikor s miből építették a templomot; szemügyre vették, nem petrificalódtak-e azok a fatalpak, melyeken a templom falai nyugosznak; megliggatták a falakat, valóban sövényből vannak-e fonva; a sárvakolat nem rejteget-e rebellis köveket és inártikuláris téglákat, nem látszik-e ki a faluból nagyon messzire a harangláb? (Torony? kőtorony? Micsoda istentelen gondolat még csak feltenni is, hogy valamely templomnak tornya merne nőni minden artikulusok ellenére! Nem kevélykedik-e kikönyökölve az utczára, vagy éppen kihivólag szemtől-szembe az atyafiak díszes szentegyházával?)

Jó bástya, erős vár volt ilyenkor a fatemplom. Minél fább, annál erősebb. Senki sem foghatta rá, hogy városi építész emelte gazdag pénztárból olasz vagy gót ízléssel. Senki sem merészkedett feltenni, hogy azt fényes és meglepő szertartással felszentelhette volna katholikus áldozár. Ilyet nem építhet más, csak paraszt és kálvinista. Nem pré-

dikálhat benne más, csak predikátor. Ez igazi *artikularis* hely. Csak énekelgessenek, csak predikálgassanak benne. *Salvo tamen jure domini terrestris,* azaz : *a meddig a földesúr megengedi.*

A fatemplomok tehát kifogástalanok voltak. Nem így a vályogból, vagy éppen téglából épültek s kivált azok, melyekhez az emberi felfuvalkodottság tornyot is ragasztott. Ilyen eseteknél vallatás alá fogták a legvénebb embereket, vallomásaikat jegyzőkönyvbe vették s ezek alapján konstatálták, ha igaz járatban van-e a templom, vagy nem. Enyhítő körülményül tudatott be, ha négy erős szögletben volt épülve, valamint az is, ha a torony a templomtól néhány ölnyi távolságban csupaszon emelkedett. Senki sem tagadhatja, hogy kálvinista styl. Ha ellenben szilárd kőfalai, csinos oszlopzatai, magas ívezetei, karcsú tornya s hármonikus harangjai, kereszt vagy ovál alapja kihívólag dicsekedtek régi eredetével s ha végre nem is valami szerény síkocskán, hanem emelkedett helyen, valami természetalkotta, vagy épen kézzel rakott dombon pompázott, akkor a mixta commissio többsége minden kihallgatás nélkül eleve elitélte, mint nem igaz járatban levő *inartikularis* helyet.

Ez volt az *artikularis* világ.

III.

(Artikularis világ.)

Ilyen járatban van most az a három hintó, mely egymás után evez a feneketlen sárban az emlékezetes híd felé, mely oka és tanúja volt fiskus úr esetének ezelőtt öt hónappal.

Fiskus úr nem sokat tünődött a megtorláson. Végig futtatta elméjét a boszúállás kezeügyében levő különféle módozatain, egy pillanat alatt megmérte mindegyiknek élét, súlyát, erejét, és abban állapodott meg, hogy legjobb lesz az egész falu nyakába vetni a pányvát. Akkor kiválaszthatja a maga emberét. Mert megkorbácsoltatni az aszszonyt: ez könnyű volna, de nem gavalléros munka, s aztán megkérdeznék az okát is: miért? Tömlöczbe vettetni férjét, azt a zsiványt azzal a petrenczerúddal, ehhez is elvitathatlan joga volna neki, mint uradalmi mindenhatónak, csak az az átkozott *miért?* ne függene fölötte. Tehát színt kell adni a dolognak. Templomvizsgálatot rendezünk. Ebből zavar és ellenállás lesz olyan, a minőt csak kivánok. E miatt aztán azt veretem vasba, a kit akarok, és nem érne az életem egy ütet taplót, ha Patak Istók kívül maradna a vason. A szép aszszony könyörgésre fogja a dolgot. Ez lesz az igazi elégtétel. Akkor nem lesz okom szégyenleni a fürdőt.

Ezt a gondolatot mind le lehet most olvasni arról az elégült mosolyról, mely fiskus úr arczát

még akkor sem hagyta el, mikor a kátyúba vágott hintó az egész urat a mellette ülő prefektus ölébe zökkenti át.

Annál savanyúbb arczot mutatott a prefektus, a ki minden zökkenést egy-egy szitokkal kisér igaz németséggel. A prefektus úr magyar ember ugyan, de ha szitkozódni akar, azt németül cselekszi, mert a magyar káromkodás oly utálatos, hogy azt jó nevelésű ember nem veszi szájába. Ellenben az a Donnerwetter olyan ártatlan. Az nem üt agyon senkit.

— Az ördögök ásták az úrra ezt az egész komédiát. Csudálatos tücskei vannak az úrnak. Sohasem jutott volna eszébe az uradalomnak. Sár-víz idején ennyire törődni csak azért, hogy nyakát törje az ember. Magának is, másnak is.

A fiskus úr folyvást mosolygott és fújta a füstöt.

— Könnyű az úrnak — duzzogott tovább a prefektus, — mert már ki van próbálva a nyaka. Nem egykönnyen törik ki, de az enyém nem rúgókra jár, mint az úré.

A fiskus úr a prefektus észrevételeire elvörösödik, de megint csak mosolygásra fogja dolgát és kétszeres igyekezettel fújja a füstöt.

— Nézze az úr? még a torony is megbámúl bennünket, mintha számon kérné, mi járatban vagyunk?

A fiskus a toronyra tekintett. Valóban neki is úgy tetszik, mintha a torony azzal a bámész, tettetett ostoba képpel nézné, minővel a parasztok bámúlták, mikor a sárból kikeczmergett. Nini! mintha még a száját is félre vonná.

Ujabb zökkenés.

— Bárcsak jól hátba verne bennünket az a pap, hogy a házára törünk!

— No azon ne búsúljon, urambátyám! Alázatos nép az nagyon. Azt sem tudja, melyik lábára álljon, ha meglát bennünket. Ó, én már jól ismerem. Láttam egy párt belőlük. Voltam is egynek a házánál. Nyakkendőt nem visel. Gazdálkodásból télen-nyáron papucsban jár, meg dókában. Főfoglalkozása nyáron a dohány-kaccsozás és pipaszársütögetés. Teletszaka szakajtót köt és kukoriczát morzsol. Van neki méhese is, melyben déltől öt óráig alszik, és gyereke — fiú, leány — sok, kiket mihelyt járni tudnak, deákúl tanít. Felesége szilvaczefrét főz és italokat szerkeszt nyavalyatörés ellen. Majd elbánunk vele.

Ez alatt a hintók megérkeztek a faluba. Minden lélek kiállt az utczára ennyi hintó csudájára.

Három hintó! Szegény embert egytől is kirázza a hideg. Ugyan hova mennek? Ahol ni! A tiszteletes előtt álltak meg; két huszár a bíró házához megy. Mi lesz ebből?

A parochia (nem teszem hozzá, hogy «szerény», mivel ez úgy is magától értetődik) ott van az udvar közepén, jó mélyen beépítve, hogy az utczáról be ne hallhassék semmi világi lárma, zavarni az elmélkedést, melynek örök gyakorlatára van hivatva a ház lakója mindaddig, míg onnét ki nem hordják. Az épület közepén nyílik a konyha, melybe semmi okunk betekinteni, felső végén pedig a faoszlopos tornáczra egy alacsony és keskeny ajtócska

magas küszöbbel. Jól felszedje a lábát és jól lehajtsa a fejét, a ki be akar rajta lépni. Belűl az ajtó sarkán felül egy nagy vasrúd lóg, nem azért, mintha volna mit őriznie, hanem csupán azért, mert egy predikátort mind az a kényelem megillet, a mi bármely más rangbeli embert. Egy tekintélyt tartani tudó predikátornak mindég első kötelessége legyen keresztvasat csináltatni benyilójára. Igen felviszi.

A fiskus úr, a ki minden volt mindenekben s a kitől ezt a jámbor prefektus nem is irigyelte, mindenütt elöljárt. Övé volt a kopogtatási jog, melyre belűlről egy mély hang válaszolt.

— No ki az?

A fiskus úr bizodalmasan nyitott be.

— Mi vagyunk páterkám, jó napot.

— Páter? nem páter az fráter, hanem pater. Röviden. Syllaba prima brevis. Semmi páter az olyan fráternek, a ki ennyit sem tud, — szólt a predikátor, csak akkor kelve fel székéből, mikor a prefektust, kit már ismert, megpillantotta, szivélyesen kezet fogott vele, azután a fiskusra intett.

— Hát ez kicsoda?

A prefektus megmagyarázta neki, hogy ez az uradalmi fiskus.

— Úgy? hallottam hirét. Tessék belül kerűlni. Megférünk valahogy!

Bizony csak valahogy. Szűk szobácska volt nagyon. Egy ablaka volt, az is kicsiny és homályos. Egy kis könyves théka az ösmeretes fehérkötésű foliánsokkal, egy fenyőfa asztal és három bőrszék

képezték bútorzatát. Mert az a nagy gyékény fonatú karos-szék, mely az asztal mellett vetette meg lábait, nem jön székszámba, mivel az senkit a világon be nem fogad a predikátoron kívül. Viszont a prédikátor is csak ő vele érzi magát egésznek. Imé most is első dolga betelepedni s csak azután kínálja meg a hat urat a három székkel. Osztozzanak rajta.

A prefektus megköszönte a kínált széket.

— Nem olyan járatban vagyunk, hogy el merjük fogadni, sőt el vagyok rá készűlve, hogy kikerget bennünket, clarissime! Biz azt jól is teszi!

— Azt nem jól tenné a clarissime, — szólt a fiskus. — Kikergetni csak a magunk házából lehet valakit.

A pap nagyot bámúlt a fiskusra.

— És most ki házában van clarissime?

— Ezt majd mindjárt megmondom, csak az elöljárókat várom be, a kikért elküldöttem. Imé jőnek is már. Csak ide közelébb atyafiak. Úgy! A ki a szobában nem fér, maradjon kinn és onnan hallgassa, a mit mondok.

Az elöljárók sorba álltak, görnyedt vállal, lehajolt fővel. Legelől áll a bíró, az egyetlen, a ki egyenesen állt, mivel bírónak úgy illik.

— Emberek! — folytatta a fiskus, — mi az uradalom és a megye részéről azért jöttünk ki, hogy ezt a templomot, melyet ti használtatok eddig, a soproni artikulusok értelmében visszafoglaljuk igazi birtokosának.

Az emberek összerezzentek. A predikátor felugrott székéről és a fiskus elé állott.

— Uram! kegyelmed tréfál vagy ingerkedik. Azok az artikulusok minket pártolnak. Mi háborítatlan birtokában voltunk ennek a templomnak, mióta fennáll.

— Maga tréfál, clarissime! — válaszolt a fiskus szárazon, — az artikulusok értelme az, hogy azé a templom, a ki építette, akárkik használták is időközben. A kérdés hát csak az, hogy kik építették?

— De mi szükség van erre a kérdésre is, holott az egész községben egyetlen katholikus sincs?

— Nagyon is van. Az artikulusok még az esetre is világosan intézkednek, ha valamely község lakósai mind reformálódtak volna is. Tehát minden csak azon a kérdésen fordúl meg: kik építették a templomot?

Egy öreg ember közbeszólt:

— Én uram és én Istenem! Kik építették volna? Mi magunk építettük.

— Hol vettétek hozzá a téglát?

— Hol vettük? hát uram volt itt a töröknek egy régi temploma, melyet ezelőtt hatvan esztendővel elkezdett Szigetvárra hordatni. Az egész falu hordta keserves robotban, én is raktam a szekérre, mint iskolás gyerek. Utoljára a török is megsajnált bennünket, megkínált, hogy váltsuk meg a mi még itt maradt. Megvettük hitelbe háromszáz forintért. Kétszázat lefizettünk, százzal most is adósai vagyunk, mert azután valami hét esztendőre kiverték

a törököt az országból, így a pénze nálunk veszett. Pénzen vettük a téglafalat, pénzen hordattuk a Drávából a fenyőket, a deszkákat, magunk ácsoltuk az egész tetőt, magunk ragasztottuk hozzá a fatornyot... Egy porszem, egy szálka nem sok, annyi sincs belőle az uraságéból.

— Az mind meglehet, hogy pénzen váltottátok meg; hogy pedig a tornyot ti építettétek hozzá, arra meg mernék esküdni, elárúlja mesterét. Hogy azonban a török temploma lett volna,... no azt elhiszem én, de a Tiszteletes nem hiszi. Nem igaz, clarissime? Hiszi maga, hogy ez a templom a töröké volt?

— Nem hiszem. Hanem minálunk szokás minden régi épületet török — s ha nagyon régi, tatár építménynek nevezni. Azonban akárki építkezett itt, az bizonyos, hogy mi pénzen vettük minden anyagát.

— No ha vették, nem igaz jószágot vettek. A ki lopott lovat vesz, lovavesztes lesz. Aztán az sem áll, hogy újra építették volna. Kálvinista ember nem épít ilyen magas falat.

Az öreg elöljáró igen keserülötte ezt a szót. Még hogy kálvinista ember nem épít ilyen magas falat!

— No nézzék meg hát uraimék magok és olvassák el azt a régi írást, a mi a templomban van, ha már nekünk nem hisznek.

— Magunk is azt akarjuk, — szólt a fiskus és felkelt. Vette a süvegét és társai kiséretében a templom felé indúlt. Az udvar már akkor tele volt néppel. A tömeg útat nyitott az uraknak s halk zugással kísérte a templomba.

A templom két különböző világ ízlésének és czélzatának jeleit viselte magán. Magas alapfalai pillérekkel kikoronázva kívül-belől. Északi oldala egészen ablaktalan, a délre néző sűrűn megrakva keskeny, magas, ívbeszökő ablakokkal. Belől a nyugati részen szilárd, karcsú kőoszlopokon nyugvó meredek kar: mindmegannyi mutatóújjak, melyekkel a középkor figyelmeztette a szemlélőt: Én építettem.

De ugyanezen falakon kívül és belől annyi teher, annyi szükségtelen felszerelés, melyeket egy későbbi előrelátó század mintha csak a bekövetkezendő mixta deputácziók félrevezetésére ragasztott volna oda együgyű furfanggal. Mindmegannyi koholt okmány a középkor által írt követelés megczáfolására. De bizony nem te építetted, hanem én. Imé rajta is hagytam a kezem szennyét. Ott sorakoznak egymás után, mint egy bekövetkezhető per alkalmára készített érvek, az ormótlan torony, melynek minden porczikája fából van és ha nagy szél fúj, versenyt nyikorog az előtte álló jegenyefával. Azután a déli oldalon egy gusza czintériom vályogból rakva, széles, alacsony ajtaját kétfelé tátja, mintha disputálna: már hogy építettek volna engemet a góthok. Nagyobb bizonyosság okáért rá is van írva tűzfalára az építési év, 1690. Mindez értelmes arábiai számokkal, nehogy a római számokból valaki régibb keltüségi kriteriumot formáljon. Ott vannak aztán a belső ismérvek is (a menynyiben belül vannak) a kathedra, fölötte az elmaradhatlan koronával és aranyozott kösöntyűivel; a

korona homlokán fából kifaragott nyitott könyv, melynek fehér lapjára Ezekiel II. 3. 4. 5. 6. 7. van jegyezve. (Az ilyen jegyzések mindig következtetnek a predikátor temperamentumára. Nyilván a ki ezt iratta, valami kegyetlen ember volt.) A keleti hajót, hol hajdan oltár állhatott, egy alacsony kar tölti be fából, kékre kifestve. Ez ellenargumentumul van szögezve a szemben kelló oszlopzatos kőkarnak.

A mennyezet fehér és piros virágokkal tarkázott kék deszka-koczkákból áll. A középső koczka parasztra van hagyva és akkora kör van belerajzolva, a mekkora csak bele fér. A körben kerek írás csiga alakú sorokban:

EPVLT EZ ISTTENNEC HAZA AN. 1690. BARATHI JANOS PREDICATORS: . . .

Azután körönként kisebbedő betűkkel az öreg biró, azután az öreg kurátor, kis kurátor, külsőbelső elöljárók neve rangszerénti sorban. A harangozóé már egészen belesodródik a czentrum örvényébe. A mesteré nincs. Annak nem dukál monumentum.

— No nézze nemzetes uram! — mutogatott az öreg elöljáró. Olvassa bár tulajdon maga azt az irást.

— Látom, — felelt a fiskus. — Irás nélkül is tudom, mi itt az új, mi itt a régi. Új a menyezet, a kathedra, a torony, a kis kar, mind ez látszik a munkáról. Új a nyugati előfal felső része, látszik a repedésekről, a mint lejebb szállt. De az egész falazat régi. Aztán nézzétek, itt a kis kar alatt a

talaj egy egész lábbal magasabbra van emelve, mint egyebütt, Mire mutat ez? Arra, hogy itt volt az oltár. Nem igaz-e, clarissime?

— Igaz; de azt is csak az a nép építette, mely itt lakott. Elődei a mostani kornak.

— Lássa, clarissime, hogy maga az, a ki tréfál. Hiszi azt, hogy ez a soproni artikulusok értelmében kielégítő ellenvetés.

A predikátor hallgatott.

— Nem hiszi; — felelt helyette magának a fiskus, — mert azok világosan intézkednek azon templomokról, melyeket katholikusok építettek s az anyaszentegyháznak visszaitélik még azon esetben is, ha a község mind elhagyta volna is régi hitét s ha egyetlen katholikus nem volna is a községben.

— Uraságod már nem tréfál, hanem félrebeszél. A soproni artikulusok szólanak olyan templomokról, melyeket tartoznak *nekünk visszaadni*, de nem olyanokról, a melyeket mi tőlünk békés birtoklóktól elfoglalhatnának. Most.

— Ejh mit! A törvényt nem kegyelmed magyarázza, hanem a kinek a kezében az erő van.

— Az erő? — kérdé a prédikátor és a kezében levő csontfogantyus, szeges végű, vastap nádpálczát megemelte.

Nem volt vele semmi ártó szándéka. Csak gestikuláczióképen történt és önkéntelenül. Megemelte, azután függélyesen a földnek szegezte.

— Az erő? — kérdé ismételten, — no hát nézzen ide uraságod.

Akkor ránehezedve a fogantyúra, elkezdte a pálczát nyomni lefelé. A templom talaja — valamikor kővel vagy téglával kirakva — most nyirkos, csupasz föld volt, de ezer és ezer lábnyom alatt szilárddá tömürülve, nehezen nyitott útat a szeges botnak. De útat nyitott. A pálcza lassan, de észrevehetőleg fúródott a földbe az érczmarok nyomása alatt. Végre egészen elmerűlt, hogy csak fogantyúja maradt ki belőle, megfeküdvén a talajt, mintha úgy ejtették volna oda.

— No hát a kinél van az erő, húzza ki ezt a pálczát onnan, a hova én leszúrtam.

— De meg is izzadt bele kegyelmed. Én pedig minden izzadtság nélkül kihuzom, — felelt a fiskus mosolyogva, és a templom-ajtóhoz lépve, annak tárt szárnyai egyikéből kivette a kulcsot és folytatta:

— Itt a kegyelmed ereje. A templomot ezennel az uradalom, mint építtető patrónus nevében birtokba veszem. — Ezzel kilépett a templomból.

A megyei küldöttek és uradalmi tisztek szótlanúl léptek utána; a nép, férfi és asszony, öreg és ifjú zúgva, jajgatva, sírva rajzott körűlötte.

Ismerték a fiskust. Senki sem hitte, hogy a szerencsétlenséget a törvények mérték volna rájok.

A hír sok mindent beszél azokról a háborgatásokról, melyeket az ország és megye különböző községei szenvedtek. Templom-foglalásokról és rombolásokról, melynek gonosz munkája évről-évre folyik, néha megpihen s aztán újra kezdődik megujúlt szenvedélylyel; ellentállásokról, melyeket erős

és vitéz predikátorok, majd gyenge, de elszánt asszonyok fejtettek ki s diadallal végeztek.

De éppen azért, hogy ők az általános háborgatás között mindaddig sértetlenül maradhattak, nem tudták e rögtöni veszedelem okát a törvényre vinni vissza. Mindenki személyes és titkos okot keresett s mindenki ugyanazt az egy okot találta meg.

— A Patak menyecske csúffá tette a fiskust. Most a fiskus az egész falun állja boszúját.

A szegény asszony ott volt a tömeg között, ott volt férje is. Mindketten hallották a gyanításokat, a véleményeket, a kárhoztatást, azután a szitkokat is, melyek inkább Ilonát, mint a fiskust illették.

— Patakné az oka mindennek!

— Féltette a gyönyörűséges képét, mintha megharapta volna a fiskus.

— Mintha megették volna azzal a kis enyelgéssel.

— Most már aztán elmehet a hídra énekelni, mint a koldus.

— El ám, meg vele együtt mi is.

Patak István hallotta a megjegyzéseket, de nem szólt semmit. Merően szegezte szemeit a fiskusra. Ez a ledér, ez a dölyfös ember! Hát mindenható ez? Hát ennek szabad az asszony tisztaságát beszennyezni büntetlenűl? Ennek van hatalma ide jőni és szemébe mondani ennek a sokaságnak: a mi a tied, az nem a tied, hanem az enyém; ennek van szíve kizárni egy egész népet abból a hajlékból, melyben Istenét imádta? Van szíve azt mondani: inkább örökre üres és néma maradjon, mintsem ti énekel-

jetek benne. És a mit itt ez az ember cselekszik, annak minden átka az ő ártatlan hitvesére nehezűl? Elszántan vetette magát a fiskusra, midőn a kulcsot felmutatta.

— Nem megy az olyan könnyen uram! Hát az úr sohasem jöhet a mi határunkba, hogy veszedelmet ne hozzon?

Érczujjai belemélyedtek a fiskus kövér csuklójába. Egyet fordított a fiskus karján s hátra csavarta, egy másik fordítással pedig kitekerte kezéből a kulcsot.

— Ezt a kulcsot nem az uradalom csináltatta.

Mindez gyorsabban történt, mint elmondtuk. Mire a két megyei huszárnak eszébe jutott a fiskus védelme, már akkor a kulcs a predikátor kezében volt, Patak István pedig a templomfalnak vetette hátát. Kezében egy tégladarab első védelemre.

A fiskus ordított:

— Verjétek agyon azt a kutyát. — Mihelyt azonban szabadon érezte kezét, a bíróra rohant s azt ökölle] arczulütötte.

— Zsivány! Hát nem tudod kötve tartani azt a másik zsiványt?!

A bíró meg sem mozdúlt az ütésre. Hah! ha most ő bíró nem volna. Megtörülte arczát és szólt nyugodtan:

— Semmi bűnt sem tett, nemzetes uram.

De ezt a szót már nem hallotta a fiskus.

Egy hamus fazék repült szeme közé, melynek tartalmától tele lett mind a négy érzékenysége, anélkül, hogy ideje lett volna kiköpködni. Segítsé-

gére jött azonban egy meszelő, mely arczáról a rárakodott hamut letisztogatta és a helyét beecsetelte fehérre. Ugyanezen pillanatban egy sütőlapát ütötte tarkón, mely miatt süvegje a szeméig csúszott le, ezt egy kuruglya elhárította onnan, hogy a fedetlen, kopaszodni kezdő fejet a pemet szabadon tisztogathassa. A legszokatlanabb fegyverek csattogtak feje körül, több fenyegetéssel, mint ártalommal, miközben folytonosan hangzott a bőszült sivalkodás:

— Üssétek le, szaggassátok szét!

Az asszonyok. Az artikuláris világ szabadalmazott guerillái, kiket semmi törvény sem bűntet. Azért, a hol a templomot kell megvédeni, erőszakkal az erőszak ellen: ott sohasem szerepel férfi, mindig asszonyok. A kit ezek megvernek: azt kinevetik, ha úr, — deresre húzatják ellenben, ha katona.

A boldogtalan fiskust most a bíró vette oltalmába. Középre fogta esküdt-társaival, hogy a fiskus megtépett feje úgy nézett ki közülök, mint a ketrecz rácsai közűl a fenevad. Kézzel és pálczával elhárították a fiskusnak szánt ütéseket. A fiskus bátorságban érezvén magát, éktelen káromlásokat harsogtatott megtámadói ellen, melyeket azok válogatott változatokba öltöztetve adtak vissza.

A többi urat a váratlan veszedelem a templomba szorította volna, de ezt már akkor a predikátor bezárta. Meg kellett elégedniök a czinterium oltalmával.

Mikor a zaj csendesülni kezdett, a szolgabíró

kihozatott egy gyalogszéket a czinteremből és arra felállott.

— Emberek! — kezdé halk, siket hangon — (a nagy izgalmat ez a hang fékezi meg legjobban) — a mi itt történt, azért ti fogtok felelni, ti férfiak. A fiskus úr kötelességét teljesítette, ti pedig megengedtétek asszonyaitoknak, hogy őt a kötelesség teljesítésében csúfosan akadályoztassák. Ismétlem, a mit a fiskus úr mondott. A jogos tulajdonost, az uraságot visszahelyezem a templom birtokába. A kulcs csak formaság ugyan, de erre a formaságra szükség van. Átadjátok-e?

— Nem adjuk. Törjék be az urak az ajtót. Menjenek be az ablakon. Csináltassanak hozzá másik kulcsot, hangzott mindenfelől.

— Ha nem adjátok, úgy is jó. Be nem töretjük az ajtót, mert ez szentségtörés volna. Ablakon sem megyünk be, mert ez tolvajság volna. Másik kulcsot sem csináltatunk, mert ez tolvajkulcs volna. Mi törvényesen járunk el s az uradalmat erőszak nélkül akarjuk a templom birtokába helyezni. Azért a zenebonáért, a mit itt az asszonynép elkövetett, az egész falu minden férfia felelősségre volna vonható, de a megye nem fogja magát terhelni ily tömeges fenyítkezéssel. Ez az uradalomnak is kárával járna. Hanem felelni fog az elöljáróság. Három embert holnap délre a bíró vasban fog beszállítani a székvárosba. A kik önként vállalkoznak vagy a kit ti választotok. Nekem mindegy. Fődolog csak az, hogy holnap délre jelentkezzék. Ha bejőnek magoktól, jól cselekszik, ha be nem

jőnek, nem jól cselekszik. Negyedik lesz a zenebona szerzője Patak Istók. Őtet sem veretem vasra; ha bejő magától jól cselekszi, ha be nem jő, ám ti lássátok. Azt is megmondom, hogy míg a templomkulcsot önként be nem hozza valaki, addig ezek az emberek vizsgálat nélkül fognak raboskodni. Hogy pedig erre minél hamarább elhatározhassátok magatokat, annak is megegyengetem az útját. Gondoskodunk róla, hogy ne legyen bujtogatótok; a Tiszteletesnek ki kell a faluból költözni. E czélból a papházat és mesterházat visszaveszszük tőletek. Egyik sem szabadfundus, ti tudjátok. Robotoltatok mindkettőért. Tizennyolcz napot a papi fundusért, tizennyolczat a mesterházért. A szolgált robotot és a beépítkezés értékét becsű szerént megkapjátok az uradalmi pénztárnál. Tiszteletes uramnak pedig kétszer negyvennyolcz órát engedünk a kiköltözésre mesterével együtt. Értettétek?

A szolgabíró száraz, élettelen beszéde jéggé fagyasztotta az embereket. Senki sem felelt kérdésére.

Nem is várta. Intett a kocsisoknak. Fellépett kocsijába s az öt úrral elhajtatott.

A nép ámolyogva hullámzott haza, csak az előljárók maradtak a parokhia udvarán tanakodni.

Érezték, hogy nincs szabadulás. A papház és mesterház az uradalom telkén van, tehát joga van kivetni papot és mestert. Nem lehet ellentállani. De a templom szabad funduson van, attól ők nem robotoltak soha. Ahhoz nincs joga az uradalom-

nak. Ha erőszakkal elveszik, vegyék el, de a kulcsot önként át nem adják soha. Most a Tiszteletes kezében van; maradjon is ott, vagy adja oda valakinek, de senki sem tudja, kinek.

Azután a három ember kijelöléséhez fogtak. Ez elől sem lehet menekülni, mert ha önként nem jelentkeznek, katonaság fog végezni.

— Istók öcsém, — szólt a bíró Patak Istvánhoz, — te szerencsés vagy, mert ha elszaladsz, te helyetted senkit sem visznek el. Fogd a baltádat és eredj, a merre látsz.

— Nem megyek, bíró uram! mikor a másik három emberről is van szó, nem volna becsület kihúzni magamat; veressen kend vasba!

— Hát a többi három ki lesz? — kérdi tovább a bíró. — Úgy illik, hogy az elöljáróságból kerüljön ki. Öreg ember híjját kevésbbé érzik meg idehaza. Mihály öcsém, János nász és András bátyám! Kentek cselédes emberek, legkönnyebben elviselhetik.

A három ember nem mondott ellent.

— Ha már meg kell lenni, hogyne viselnénk el a vallásunkért? — Összetette kezét mind a három felvenni a nehéz vasruhát.

Hát a pap? Nem rendült meg?

Nem; el volt erre készülve már ifjú korában, mikor e hivatalra adta magát. Üldözés nélkül is ki volt téve koronkénti változásnak. Ha jobb állomása akadt, ha szolgálatában hibát találtak, ha méltán vagy méltatlanul bántalmazták: ott volt a dislokaczió, melynek alkalmával könnyű volt, ha nem könnyí-

teni, legalább változtatni sorsát. Nem esett kétségbe magáért. Az eklézsia pedig sokkal szívósabb, mintsem ilyen apró viszontagságok megingatnák. Bevonult a muzeumába, elővette a protokollumot és mindjárt a legutolsó keresztelési adat után bejegyezte a nap történetét.

«Ezen kisdednek keresztelése napján stb., stb. három hintóval kijöttek valamely urak (Solt. LXXIV. 4. 19.) és a lakosságot kegyetlenül megtortúrázván, egynehány embereket foglyul vittenek. Ez az itélet lőn a sok bűnért, mely az egész népben eláradott», stb., stb. Azután feljegyezte örök emlékül a hat tyrannus nevét s befejezte egy deák szóval: Recrudescant.

Másnap reggel besétált a szomszéd városba a seniorhoz helyet kérni. Az újfaiak, kik csak mostanában hordták ki a papjokat, úgyis jártak nála a mult héten, hívták. Adja neki Ujfát.

A senior kiadta neki a Concessát (Komj. III. 27—28.), másik héten érte jöttek az újfaiak három kocsival és elvitték.

Indulása előtt meglátogatta Patak Istvánné.

— Uram! mi szenvedünk, kegyelmed szabadúl. Férjeink fogságban, ki tudja meddig, s kegyelmed mint a fecske röpül a tél elől.

— Örömest szenvedném veletek, de én hajléktalanabb vagyok az égi madárnál.

— Mind a hatvan ház a kegyelmedé, mely a faluban van.

— Mind a hatvan ház az uradalomé s a ki engem befogad, maga is hajléktalan lesz, — felelt

Felragadta a nehéz kulcsot . . . .

269. lap.

Baksay : Patak banya.

a lelkész, miközben az asszony vállára tette kezét és folytatta.

— Jobb így. Ha elmegyek, a templom tiétek marad, mert az uradalom feltöretni nem fogja, engem pedig nem ér el keze ott, a hova megyek. Holott ha itt maradnék, ki tudja, milyen kisértetbe ejtene. Zaklatások, édesgetések, gyermekeim jövője... Uram! ne vigy kisértetbe. Jobb, legyek én távol, a templom zárva, a nyáj megverve, de mindnyájan istennek vesszeje alatt, de oltalma alatt.

— Ah! kegyelmed az az erős ember, ki a földet átszegezi pálczájával, de a kisértet nyilától fél, mielőtt idegbe tétetnék! Szegény hit, melyért csak ennyit mer az ember, nyomorult szeretet, mely az első fuvallatra megfagy. Menjen kegyelmed, nem a mienk többé, de a templom miénk marad s kulcsának nálunk a helye.

Felragadta a nehéz kulcsot, mely történetesen az asztal sarkán nyugodott.

— Asszony! — kiáltott a lelkész, megkapva a menyecske kezét, — te ne keresd a rémet, melytől én futok. Tudod-e, hogy ezzel nyílik férjed tömlöczének ajtaja?

— Tudom s inkább soha ki ne nyíljék, mint ezzel nyíljék, — felelt az asszony kegyetlen lelkesedéssel s keblébe rejtette a kulcsot.

— Ó asszony! nagy a te hited, de rettegek, hogy megkisértésed még nagyobb lesz. Ne tudjon róla senki, hogy a nagy kisértettel ekként szövetkeztél. Kivánja-e, elfogadja-e tőled Isten ezt a nagy áldozatot? De mindegy! Magad vetted kezedbe élete-

det és férjedét. Ha majd egyszer jobban szereted ezeket, mint hitedet, akkor beviszed ezt a kulcsot *azoknak*. Akkor férjed megszabadul. Még nem késő, add vissza; adjuk másnak vagy vessük a tóba! Mit! Életedért? Nem? Egy vagy másképen átkozott akarsz lenni? Menj! Isten azt is megbocsátja.

Míg a predikátor beszélt, az asszony görcsösen szorította két kezét keblére, hova a kulcsot rejtette; aztán a lelkész kezére borúlt.

— Nem.

IV.

(Példab. XXX. 24 . . .)

A harangszó. A keresztyén czivilizáczió tábori jelszava. Már messziről beszél hozzád, hív, bátorít, köszönt. Jer, jer! itt keresztyének laknak, a te testvéreid, kik a szeretet és irgalmasság munkáit gyakorolják, kik veled egy névben idvezülnek.

Milyen szomorú falu az, a melyben nem hallik harangszó. Mint valami rengetegben bujkáló ember, kerüli tekintetedet. Barátságtalanul tátja rád egyetlen utczáját, mintha ketté akarna vele harapni. Az első ház korcsma benne, az utolsó is az: a falu lakói ide fizetik az öt perczentes adót. Ha hétköznap mégy rajta végig, azt gondolod innep van; ha innepen azt hiszed, hétköznap. Az időt a pásztorok határozzák meg; tehénhajtás, borjúhajtás, sertéshajtás: ezek a reggeli idők; ököretetés, lóitatás, delelés: ezek a nappal szakaszai. Az estve aztán megint a csürhével tér meg és tart addig,

míg a tehéncsordásnak ismét kedve nem jő kegyelmesen megengedni a hajnalt.

Mi másképp osztja fel az időt a harang. Hajnali harangszó, reggeli könyörgés, déli harangszó, dél-esti könyörgés, estveli harangszó. Imádságra, munkára, könyörgésre, pihenésre, hálára, nyugovóra. Ha aztán az egész falu emez éber őrállójának valami fogyatkozása van, teszem fel, kötél szakad, ütő törik, harangozó levél-vinni van: már akkor kész a zavar. Kezd az asszonynép szomszédolni, tanácsot kér egymástól, ha odateheti-e már az ételt?

Most pedig (igaz! még azt sem tudjuk, hol lakott a Patak banya? — Domboron.) Domboron sem harangszó, sem könyörgések. Öreg emberek, kik igen megszokták már, elindulnak napfelkölt után s mikor a templomajtóhoz érnek, sírva fakadnak. Akkor jut eszükbe, hogy zárva a templom. Ma nem lesz könyörgés, holnap sem lesz, holnapután sem, tán az ő életükben soha. Őket harangszó nélkül viszik ki, prédikáczió nélkül temetik el.

Jő a vasárnap. Asszonyok, lányok felöltöznek ékesen, azután megint levetik az innepi köntöst. Hiszen nem vasárnap az, mikor az ember nem mehet kétszer az Istenházába. A fiatalja csak segít magán úgy a hogy. Eljárnak a szomszéd helyekre innepelni. Azokba a dísztelen fatemplomokba, melyeket régebben úgy kicsúfoltak. Kiéneklik magukat igaz szívük szerént, de azért sóhajtozva ballagnak haza. Csak nem olyan ez, mintha nekik maguknak volna innepük. Nem értik ők meg más pap prédi-

káczióját, nem ő rájuk van az szabva. Aztán micsoda lélekkel veszik ők szájukba azt a zsoltárt, a mit ott énekeltek:

Örül mi szívünk
Mikor ezt halljuk,
A templomba mégyünk...

Hát örül? Aztán mihaszna megy egy-kettő, ha az egész nép nem lehet együtt?

Megkérték aztán a szomszéd falubeli papot, hogy tartson ő nekik maguknak külön prédikácziót a maga templomában. A textust ő róluk vegye fel, aztán prédikálja le az ő szomorú állapotjukat. Megadják, a mit kér.

A pap sokat kért. Egy kila búza, két akó bor, tíz fej szála kender, meg egy hosszú fuvar. Sok, de megadták, csakhogy nekik prédikáljon.

Mikor felvirradt a kitűzött nap: az egész falu népe útnak indult. Szép rendben, válogatott zsoltárokat énekelve:

Nincsen már előttünk, ki tanítana,
Vígasztalásban ki jóra szólana,
És templomodban szín-helyen állana...

Nagy sereg nép várta az érkezőket. A vidéken híre terjedt a rendkívüli istentiszteletnek s mindenfelől tömegesen gyűltek fel részt venni benne. Ezek fogadták az érkező domboriakat s mentek velük együtt a templomba.

De a templomban — ötszörte nagyobb lett volna bár — mégsem fért volna el ez a tenger nép. Az ajtónál elkezdődött a tolongás és huzalkodás, mely-

nek az lett az eredménye, hogy vidéki hivatlanok, kik előljártak, szépen elhelyezkedtek benn, a szegény domboriak pedig kívül maradtak. A hatalmas és megindító prédikáczióból semmit sem hallottak. Csak a bentlevők sűrű és folytonos szöpögéséről itélhették meg, hogy nagyon szép volt és megérte a kila búzát stb.

De mi haszna, ha ők nem hallották? Ha ők nem sírhatták ki rajta magukat? Ők a bőközieknek tartattak drága prédikácziót? Hát fizessék most már a bőköziek.

De a Tiszteletes azt mondta, hogy ő nem a bőköziekkel alkudott. Ő megtette a prédikácziót, úgy hogy senki sem találhatott benne hibát. Eltartott két óra hosszáig, sírt rajta minden lélek. Ő nem tehet róla, hogy dombori uraimék nem hallották. Hanem ha már úgy van a dolog, hát a hosszú fuvart elengedi. Azonkívül ez évben nem vesz dupla stólát a keresztelőknél, a miben neki — nyolcz keresztelőt számít egy évre — harminczkét garas vesztesége van.

A domboriak megköszönték a Tiszteletesnek az engedelmességét s a mint jöttek, ugyanazon rendben haza indultak. De most már nem énekeltek. A fájdalomnak ez az egy öröme is kelletlenné vált. Némán, komoran, lesütött fejjel lépdegélt ember ember mellett és után.

Öreg Patak István is ott ballagott nehéz kedvvel, élete párjával. Fia fogsága is csak fáj neki — hogyne fájna? — de azt könnyű szívvel tűri s némi dicsekedéssel. Szent Pál apostolt veszi fel

példának, a ki szintén tömlöczöztetett és kétszer szenvedett egy híján negyven csapást a zsidóktól. Hanem ha ő templomba nem mehet, abba ő belehal. Nem bánná, ha vörös barát prédikálna is, csak bár prédikálna.

Ilona mögötte lépdelt s hallgatta az öreg duruzsolását.

— Hisz' azon könnyen segíthetünk, apám uram, azért nem kell a veres barátok után epekedni; mi magunk is tudunk énekelni, imádkozni. Az Isten meghallgatja azt, ha nem a mester kezdi is. Milyen szépen énekelgettünk az adventi estvéken! Kegyelmed még azt is mondta, hogy olyan szépen olvasom a szentírást, mint egy Tiszteletes. Hát ezután imádkozunk együtt minden estve. Vasárnap pedig délelőtt és délután is. Behívjuk magunkhoz az atyafiakat, meg a szomszédokat. Olyanok leszünk, mint egy kis szentegyház.

E szavakra nyitva maradt a szája öreg Patak Istvánnak. Biz igaz is az, édes lányom! Az Úr áldjon meg azért a szép beszédedért. Így már nem halunk meg. Milyen szép lesz az. Tudom istenem, hogy majd sírok én akkor!

Egy szempillantás alatt elterjedt a tömegben, hogy mit mondott a Patak menyecske. Milyen szép lesz az. Minden háznép minden estve körülállja fáklyavilágnál a maga asztalát és úgy ajánlja magát énekléssel, imádkozással a Mindenható gondviselésébe. A mindenütt-jelenvaló a maga kibeszélhetetlen jelenlétével betölt minden házat, minden szívet. Milyen szép lesz az! Elvették tő-

lünk az Isten-házát s ím most az egész falu Isten-háza lett.

Ez a kép újra edzette csüggedt lelküket. A faluba víg énekszóval mentek be. A házpásztorok csudálkozva fogadták őket. Ezeket ugyan megvígasztalta a Nagytiszteletű úr.

A következő vasárnap reggelén meg is tartották az első istenitisztelet Patakék házánál.

A Patak-ház tornácza elég tágas, a talpgerendák elég magasak ülőhelynek; a tornácz hosszában sorakozó körte- és almafák virággal terhes lombjai képezik a rögtönzött templom leírhatatlan mennyezetét. A méhek ezrei már meg is jelentek, s csudálatos harmóniában zümmögik az Invokaczíót, melyhez a diskantot egy fecskepár énekli. Fészket rak magának a tornácz gerendáján. Hogyne volna ez a hely Isten-háza!

Itt megpihen a madár is,
«Fészket rak a fecske-pár...»

Ilona mindent megtett arra nézve, hogy még inkább az legyen.

A fal ragyog az új meszeléstől. A tornácz, a fák alja tisztára felseperve és felöntözve; az oszlopok beaggatva zöld ágakkal, megrakva virágbokrétákkal.

Az érkező szomszédok és rokonok nem voltak tisztában azzal, a mi történni fog s nem rágalmazzuk őket, ha azt mondjuk, hogy lépteiket az első alkalommal inkább a kiváncsiság, mint a buzgóság vezérelte.

Leültek sorban; a férfiak a talpgerendára, a nők gyalogszékekre; némelyik állva maradt.

A fal mellett két tölgyfagőcs, mely öreg Patak István gyerekkorában is ott állott már s ki tudja mennyi időtől fogva folyvást két czélra szolgált. Csalánt és paréjt vágtak rajta minden estve: ez volt az egyik rendeltetése. Másik nem kevésbbé fontos, hogy ülőhelyűl szolgált a gazdának, mikor egyéb dolga nem volt. Most mind a kettő be van terítve fehérrel s egyiken mint fő és szokott helyen ül az öreg gazda, a másikon egy tüskés szemöldökű bátyura, öreg Patak Istvánnal egy ivású. (Mikor ketten vannak, nem is becsülik egymást.)

A tüskés szemöldökű bátyura igen szeret régi csinjaikról beszélni, a melyek a jámborabb Patak Istvánnak sehogy sem akarnak eszébe jutni. Hogyan futottak a törökfutáskor, meg a ráczfutáskor ... Hogyan nem birták a török ágyúját kivontatni az Okor berkéből s hogyan veretett ezért a török valamennyiükre tizet-tizet...

— Ne hazudozzék kend annyit! Sok szónak sok az alja, — dörmögött vissza Patak István. — Nem illik ezt az órát világi hiábavalóskodással kezdeni meg. Inkább olvasson kegyelmed valamit az írásokból. Jó szeme van még, nem úgy mint nekem.

— A kendé sohasem volt jó, mikor olvasni kellett! — incselkedett a tüskés szemöldökű bátyura. Adja kend ide azt a könyvet.

A bátyura kinyitotta, a hol a jegyzék volt.

«Óh irgalmas és könyörülő szent Isten: Én szegény bűnös ember...»

Az öreg ember az első szavak elolvasásán már egészen elváltozott. Arcza gúnyoros vonásai elsímúltak, ajka vonaglott, lélegzete megakadt, hangja reszketett. A betűk összefutottak szemei előtt. A lámpaláz nemcsak a színpadi szereplőket keresi föl.

— Nem bírom olvasni, szédűl a fejem! — szólt tikkadtan. — Sohasem éreztem ilyen szédűlést.

Ilona mikor látta, hogy senki sem ajánlkozik a tovább olvasásra, átvette tőle a könyvet.

— Ha megengedik kegyelmetek, majd én olvasok egy keveset.

Elkezdett olvasni, halkan, szemérmesen, mintha versent akarna döngicsélni azokkal a bogarakkal, kik a körtefa virágaiban duskálkodnak. A szó, a gondolat megelevenül ajkain. Békességet kért a léleknek, a háznépeknek, árva nemzetünknek; vígasztalást a szegény raboknak és betegeknek. Olyan jól esett utána mondani és sírni azokon a szép igaz szavakon.

Csak ő maga nem sírt. Tiszta homlokán egyetlen felhőcskéje sem suhant át a búnak. Ha valakinek, neki volna oka sírni. De most innep van, az Úrnak napja. A ki az Úrnak akar udvarolni, tegyen le mindent, a mi földi. Akár öröm, akár keserűség.

Majd kinyitotta a bibliát és egyes részeket olvasott fel belőle, mindig előre megkérdezve: jó lesz-e ez?

A mit helybehagytak vagy kívántak, felolvasta szabatosan, értelmesen, melegséggel. Nem sietett, nem akadozott. Szép feje mélyen sülyedt a könyvbe; talán a rajta függő tekintetek súlya alatt hajlott meg.

Csak egyszer rezdűlt meg hangja, mikor ezt a szót olvasta: «Jól vagyon atyám, mert ez volt a te jó kedved!»

Akkor felvetette szemeit. Mintha azokban volna megírva, a mi ezután következik. «Vegyétek fel az én igámat...»

— Elég lesz édes lányom! — szólt a tüskés szemöldökű bátyura. — Elfáradtál már. Hanem most már kezdjünk az istenitisztelethez.

— Istenitisztelethez? Hát eddig mit csináltunk? — kérdé Ilona ámulva.

— Mit? hát te olvastál, édes lányom, mi pedig hallgattunk. De ez nem istenitisztelet. Azt énekléssel kezdik, aztán prédikálnak benne. Én ilyen istenitiszteletre jöttem.

— Hát aztán nálunk ki predikálna?

— Nem értek épen igazi predikálást. Hanem az írást sok helyütt nem érti az ember. Azt ki kellene fejteni, aztán megmagyarázni, azután ránk alkalmazni. Te ezt mind megtehetnéd, hiszen olyan szépen ki olvastál, akár egy pap. Milyen szépen ki lehetne fejteni azt, a mit legutóbb olvastál: «Jól vagyon atyám! mert ez volt a te jó kedved!» Ha már istenitisztelet, hát adjuk meg a módját.

— Azt már nem teszem asszonyészszel. A szentírásból minden ember megért annyit, a mennyit

az Isten akar neki mondani, a mit nem értünk, az nem mi hozzánk van intézve s nem is arra való, hogy találgassuk az értelmét. Van ott elég, a mit érthetünk, bár azt olvasnók mindig kész szívvel. Hiszi kegyelmed, hogy a mi írásmagyarázatunk istenitisztelet lenne? Idvességünk dolga? Nem; hanem játék a szent dolgokkal. Templomosdi, mint a kis gyermekek szokták. Én olyat nem játszom, bátyám uram?

— Lásd édes lányom! milyen szépet predikáltál most is; többet tanultam belőle, mint máskor két tanításból. Hanem azért igazad van: ne játszunk a szent dolgokkal. Azonban csak nem oszlunk el a nélkül, hogy egy szépet ne énekeljünk!

— Nem ám, fiam! — mondogatta öreg Patak István — énekeljük el a Jerémiás oráczióját. Az illik most mi reánk:

Keserves szívvel Magyarországban
Mondhatjuk magunkról...

A tüskés szemöldökű bátyuránák ellenben a 64-ik psalmus volt a kedves éneke. Ő tehát azt tette ajánlatba:

«Im rettegtet az ellenség engemet.»

Öreg Patak István az ellenvéleményen megdúzta magát. Az ő házában más akar parancsolni.

Ilona megkérlelte mind a kettőt. A kigyelmetek éneke tele van zúgolódással. Nem illik az örökös panasz. Sok van még, a mivel bírunk, a miért hálát kell adnunk.

Bátyura megint igazat adott az asszonynak s hogy a pörnek véget vessen, elkezdette halk, reszkető hangon az éneket, mely a menyecske szavairól jut eszébe:

Adjunk hálát mindnyájan...

Az egyház gyönyörű ősi éneke, melynek egyszerű szövege az öröm és hála, dallama az alázatos szenvedés panasztalan kifejezése. Egy angyal írta és egy martyr énekelte:

És mondjunk dicséretet
Mi teremtő Istenünknek,
Ki egybegyűjtött most minket,
Hogy innepet szenteljünk...

Minden ajak, minden szív megnyílt a bátyura szavaira. Méhek és fecskék elhallgattak. Most ember énekel. Ők nem tudnak ilyen szépen énekelni.

Az istenitisztelet végeztével az öregebbek még ott maradtak beszélgetni egyről-másról. Hogyan válogattak eddig a predikácziókban! Most meg milyen jó az is, ha valaki egy imádságot felolvas előttük. Magasztalták Ilonát szemtől szemben. Milyen nagy kincs, a ki olyan szépen olvas, oly gyönyörűen énekel; a ki annyit tud.

Ilona nem győzött szabadúlni a tömjéntől.

— Mi csak tudunk! — sóhajtozott az öreg bátyura, — mert tanították bennünket. Milyen vígasztalás, milyen öröm a keserűség között is, hogy értjük a jó Isten nyelvét. Tudunk vele beszélni:

akármilyen együgyűen mondjuk is, ő szent felsége meghallgatja. De mi lesz szegény gyermekeinkből. Tudatlanul nevekednek fel, mint a mezei vadak. A ki nem tud olvasni, énekelni, az elszokik a tisztességtől, a templomtól, a jó emberektől. Hogy is menne emberek közé, hisz a száját sem tudja felnyitni.

Ez kétségbeejtő gondolat. Hogy az ő ivadékuk bevetődjék valamikor egy vidéki templomba s mintha összevarrták volna a szája szélit, egy kukkot se tudjon énekelni? Már pedig ezt a sorsot ki nem kerülhetik.

— Ez sem olyan nagy baj! — vígasztalódzott Ilona. — Segíthetünk rajta okkal-móddal, csak akarni kell. Tanítjuk őket magunk. Hogy mire? Arra, a mit magunk tudunk. No bizony, nagy mesterség is az! Hiszen az iskolákban is csak az öregebb gyermek szokta tanítani az apróbbat. Mikor én iskolába jártam, hétszámra se tekintett be ránk a mester egyébkor, csak szerdán, szombaton délután, mikor beszedte tőlünk a tojást, a mit luzusba vittünk. Mindig az első leány leczkézett. Gyerekre nem merte bízni, mert az mindig ütött volna bennünket. Én is voltam leczkéző! betűztettem, silabizáltattam, olvastattam, kátét kérdeztem, számoltattam. Aztán olyan examenteket adtunk, csakúgy harsogott bele a templom. Nohát! ha iskolás lány korunkban tudtunk tanítani, bizony tudunk most is. Én szívesen tanítom, a ki rám bízza a gyermekét. Tanítja más is! Isten megáldja a testi munkát: hát a lelkit hogy ne áldaná meg!

— Mind szép ez prédikácziónak, édes leányom. Hanem bajosan érnétek ám ti arra. Aztán iskolánk sincs, mert a jólelkű uraság azt is megirígyelte. Hová járnának? Ide ti hozzátok? Az a sok czéda gyerek minden ablakodat beverné.

— Igaz, hogy nem érnénk rá mindig. De a mester sem ért ám rá soha, mégis csak ragadt ránk valami — egymástól. Aztán, ha nem is tanúlnak mindig — a mi nem is szükség: — legalább hadd legyenek együtt. Egyik őrzi a másikat. Ha egyebet nem tesznek kegyelmetek: fogadjanak nekik egy pásztort, a ki reggelenként kihajtsa őket az erdőszélre játszani, estvére meg ismét visszahajtja. No de addig, míg meggondolják a dolgot, küldjék mi hozzánk, hadd játszszanak a mi udvarunkban.

A faluban ennek a szónak is híre terjedt. A Patakék menye most már gyerekeket is akar tanítani. Mester akar lenni. Asszonymester. Hát már most neki fizetik a sódart, meg a csutás kukoriczát?

Az asszonynép megirigyelte a szereplést. Majd bizony! Belső ember dolgába avatkozni. Dejszen az ő gyermekét ne tanítsa senki.

A férfia kevély megvetéssel vállat vont rá. Asszony beszédére, gyermek játékára, mester hivatalára okos embernek nem sok gondja van. Lesz is abból valami! mester se bír azzal, nemhogy asszonycseléd.

De a férfiak és asszonyok gazda nélkül számoltak.

A Jánoskák meg a Sárikák a mennyire örültek neki, mikor a mestert nagy énekszóval, sírva kikisérték a határig; épen úgy unták már most a vakácziót.

A mint neszét vették, hogy ezután a Patak menyecske lesz a mester, elkezdtek ólálkodni a Patakék háza körül. Bekandikáltak a sorompónyíláson, megpillantották az udvaron futkosó Pistikát s a nyílásokon átszolgáltatott czifra papirosjegyzékekkel, szőrlabdával, fa-karddal, dorombbal és egyéb drága ajándékokkal megszerezték ismeretségét (óh egy mester gyerekének óriási privilégiumai vannak s pártfogása megbecsülhetetlen kincs), melynek erejénél fogva később be is merészkedtek lépni a kisajtón.

Pistika kínos helyzetbe jutott. Választania kellett a leányok és fiúk barátsága között. Szíve, valamint vele született gavallér érzülete, azután azok a csábítva mosolygó arczok, ragyogó szemek; meg, hogy a leány mind tiszta, síma, kimosdott, beszédes; meg azok a keresztbe tett kezek, melyek «gólya vinni» ajánlkoztak: mindezek már-már arra bírták, hogy elfordulván a karmolt orrú, csapzott hajú, szurtos képű fiúktól, a női kamarilla karjaiba vesse magát, midőn az egyik gyerek egy négy lóra való lószerszámot mutatott elő.

Ez hatott és Pistika testestől-lelkestől a demokrata-párthoz szegődött, melynek játékai orrmosással végződnek.

Négy gyerek befogta magát a lószerszámba, mely tegnapelőtt készült csent csepűből. Pistikának egyik

kezébe adták a gyeplűt, másikba egy kigyófejes telekes ostort. Gyi te!

A négy csikó hortyogott, tüszkölt, nyihogott, nyerített. Szügyibe vágta a fejét, harapdálta egymást, marta a zablát, csakúgy habzott bele a szája a keserű orgonafa-héjtól, mert a zablavas orgonafából volt faragva. Kapált, toporzékolt, rúgott előre, hátra, egyszóval minden lómesterséget elkövetett. Azután elkezdett menni, kényesen szedve lábait, mint az úri lovak. Pistikának az orra egy araszttal elébb jár a lábujjánál. De ez nem sokáig tart, mert ime a lovak csakhamar megbokrosodnak, neki nyúlnak és úgy elragadják a kocsit, hogy máig se tudjuk, hová lett a kereke. A kocsis orra bukott és elkezdett ordítani, a hogy csak egy igazi mestergyerek ordíthat, mikor a lovak elkapják.

Most már aztán a négy csikó igazán elkapta a kocsit. A szerszámot összevissza szaggatták, egyiknek nyakára fujlott a nyakló, azt úgy húzta a másik három az istrángnál fogva a kisajtó felé.

De ó rémület! A tüskés szemöldökű bátyura, kinek kenyérebéd után mindig volt valami oka végigsandalogni az utczán, épen abban a pillanatban toppant be a kisajtón, mikor a négy gyerek törte magát kifelé. Szétvetette előttük a két lábát, kiterjesztette az öreg szűrt s felfogta mind a négyet, az egyik saját unokája volt.

— Hát ti rossz fát tettetek a tűzre? Vissza csak, vissza semmiházi rossz kolonczai.

Terelte őket a tornácz felé.

A négy bűnös rettegve engedé magát betolon-

. . . vörös orczájáról most is törülgeti az olympiai port.

Baksay: Patak banya. 285. lap.

czoztatni. Az egyiknek ugyan módjában lett volna elillanni, de szerencsétlenségére a lószerszám az övé volt. Ezt csak nem hagyhatta oda!

A tornáczban várta őket a bíró. Még pedig milyen bíró? Részrehajló, elfogult bíró, a ki vádlót most is csókolgatja s vörös orczájáról most is csókolgatja az olympiai port.

Aztán ott voltak a tanuk. Azok az irigy és kaján lányok, a kik fölemelték és a tornáczig vitték Pistikát kegyetlen rugdalózásai ellenére is. Most aztán az a boldogabb, a ki jobban árulkodhatik. — Hiszen csak kerüljenek ki az utczára!

A kegyetlen bíró beparancsolta a vádlottakat is, meg a tanukat is a nagy házba. A vádlót úgy vitte be félkézen fogva, mert az nem akart mozdúlni, míg elégtételt nem szolgáltatnak neki.

A négy gyerek elkezdett a szobában bőgni, mindegyik ártatlannak vallotta magát a dologban, hogy a többi a bűnös. A tüskés szemöldökű bátyura aztán még jobban biztatta őket. Lesz most ne mulass.

Ilona a kályha-suthoz fordúlt, a hol szokott állani a rokkafa, meg a nyírfa-seprű. Onnét elővett a vakablakból egy nagy köcsög aludttejet, azt kitöltötte egy zöldmázas cseréptálba, vádlottaknak úgy, mint tanúknak kezükbe adott egy-egy darab kukoricza-kenyeret — olyan sárga mint a viasz — meg egy festett fakanalat.

— Egyetek, fiaim. Máskor vigyázzatok a kisebbre.

Pistika is megkapta a maga fakanalát és kuko-

ricza-kenyerét. De ő elhajította mindkettőt, ellenkezvén önérzetével, hogy a sértővel érintkezzék, míg az ügy a lovagiasság szabályai szerént el nem intéztetett. Szöpögött és kökényszemmel (értvén a kökénynek nem színét, hanem ízét) bandzsalított a négy gyerekre, a kik imé gonoszságaik díjába még aludttejet kapnak, holott megérdemelnék, hogy czérnaszállal asztallábhoz kötöztessenek. De ilyen ez a földi igazságszolgáltatás.

A gyermekek az aludttej végén egymásután kiszökdöstek. Lehetetlen az, hogy valaki meg ne adja az árát az ilyen bűnténynek. A ki legutoljára maradt, majd azt fogják kihúzni a bőréből. Jobb lesz menekülni szép szerrel. De a negyedik is vidám arczczal siklott ki a kisajtón. Ott összeülének tanakodni s törték a fejüket a közelmúlt eseményeinek összefüggésén. Nem foghatták fel az erkölcsi világrendnek ezt a szokatlan abnormitását, melyben a bűnt aludttej követi.

Másnap reggel aztán a hány Jánoskája és Sárikája volt a falunak, az mind előállott a szeredásával meg a kosarával. Példának okáért beletették a Hübnert meg a zsoltárt, hogy kitünjék, miszerint a sült töknek meg a pattogatott kukoriczának még marad elég hely! Hiába bizonyozták nekik, hogy nincs iskola. De igenis, hogy van. Patak ángyi a mester. Már tegnap is egész nap ott játszottak a gyerekek.

A Patakék udvara megelevenült. Ilona sorba ültette őket a talpgerendára. Énekeltetett velük, imádkoztatott, azután megleczkézte őket. A zsol-

tárosokkal két verset, az ábéczésekkel két sort. Mikor ebből is kifogyott, diktáltatta a tizparancsolatot, meg a kétszerkettőt. Megállapította az osztályrendet, azután hagyott nekik könyvnélkül valót. Azt jól meg kell tanúlni, mert a ki egy szóba megakad, azt levetteti. Most imádkozzatok tanulás után valót.

Hő szüléink, hő tanítónk
Minket hőn szeressenek....

Hohó! még akkor nem mívelődött így ki a világi nép. Csak szegény paraszt gyerekeknek való imádságot tudtak.

«Én édes Jézusom! cselekedjed, hogy a te tudományodat mind holtig szerethessem, követhessem....»

A gyermek vette kalapját, könyvét, a leány kosarát és az udvaron sorba állott szépen párosával. Külön sorban a felszegiek, külön sorban az alszegiek. Az első gyerek kezdeményezésére megindult a kis sereg és harsány köszönéssel hagyta el a Patakék udvarát.

A falu asszonyai csak várták, hogy meddig tart ez a komédia s mikor kergeti szét Ilona végképpen a gyerekeket? De ő nem látszott megunni a dolgot. Napról-napra többen jelentek meg s ő lelkiismeretes hűséggel tanította őket, a hogy tudta.

Fenyítéket nem tartott (ehhez éppen úgy nem tartotta jogát, mint az írásmagyarázáshoz), tehát minden gyermek vonzódott, sietett hozzá. Az árnyékos udvarban tetszett mindegyiknek a világi lét

sora. Gyönyörűség volt az életük. Tanterv, leczkerend, mulasztási jegyzőkönyv és a közmívelődés egyéb házszabályozói nem voltak ugyan: de Ilona nem is igen értett ehhez, a gyermekek pedig nem követelték. Ők csak azt érezték, hogy mennyivel szebb az élet idekint a tágas, szellős, homokos udvaron, mint abban az utálatos lyukban, a hol régebben reggeltől estig be voltak gyömiszelve, s melynek két bunyik ablaka folyvást csikorgatta rájuk a fogát, mint a kisértet.

Ilona hivatalát mások is megkivánták. Ki hiúságból, ki büszkeségből, ki kötelességérzetből ráadta magát, hogy tanítson. A maga gyermekeit is meg a rokonokét is. Hiszen az nem is mesterség. A mit a Patak menyecske megtehet, azt ők is megtehetik. Lett egy helyett öt iskola. A gyermekeknek jó dolguk volt. Ha egy helyütt levetették őket, vagy unták magukat, mentek a másikba. Az asszonyok versenyeztek egymással, ki tud többet tanítani. Még a csillagtalan zsoltárokat is.

De azért Ilonáé maradt a legnépesebb. Nemcsak azért, mert neki legjobban kezére áll a tanítás, hanem azért is, mivel ő olyan jó és gyengéd volt. No meg hogy tagadhatatlanul igen szép is. Nohát! szép, jó, igaz: egész életünk ezt keresi, hát a gyermek hogyne szeretné, ha megtalálta.

Milyen nagyra van a jámbor amerikai ember a találmányával, hogy a gyermekek legjobb tanítói a nők. Persze, hogy azok! Ki is más, ha csak angyal nem? Tudtuk mi ezt ezelőtt kétszáz esztendővel, mikor még az ő rongyos országuk a világon sem volt!

*

A világ aztán haladt a maga kátyús útján. A robot emberei — miután lelkük dolgát ellátták — nyugodtan folytatták napi munkáikat a parancsolat szerént, mely azt mondja: Hat napokon munkálkodjál....

Végezték minden dolgaikat. A kaszálást, gyüjtést, aratást. Kiki szolgálta a robotot magának is, meg az uraságnak is, mert annak a törvénynek ez az exegesise: öt napon magadnak, a hatodikon pedig az uraságnak.

Patak Istvánt is várta a maga földje, meg az uraságé is, de az ő kezén egészen másnemű szerszámok vannak most, mint kasza és sarló.

A háznál van elég cseléd. Két öreg, két apró. Mind a négy alkalmas a készet fogyasztani, de megkeresni alkalmatlan mind a négy.

A szegény asszony most már nem taníthat; a gyermekek magukra hagyva játszanak az udvarban, de azért együtt vannak Patak szüle perpatvarkodó fenyítéke alatt, kinek sehogy sem tetszik az, hogy unokáit úgy teletömködi az a sok gyerek mindenféle jóval. Már hiába, ennek minden mestergyerek alá van vetve, azért békével kell tűrni sorsát. Másfelől öreg Patak István gyűjti maga körül a csalánvágó göcshöz a sok czéda cselédet. Kikérdezi őket, aztán ócsárolja tudományukat. Keveset tudnak. Mikor ő is iskolába járt, nem ennyit tudtak ám. Deákúl is tudtak énekelni.

Jam moesta quiesce querela,
Lacrymas suspendite matres.

Azt rájuk disputálja, hogy tanúlják meg. Nyaggatja vele őket, veri a taktust féldélig. Hátha elvetődnek az *«atyák»* az ő árva falujokba is. Legalább ne valljon a menye szégyent.

Minderről Ilona semmit sem tud, hétszámra robotba jár. Sokkal adósok, a mit szántáskor, kaszáláskor nem szolgálhatott le, mivel az ekeszarva meg a kasza nem asszonykézbe való. Sarlóval kell leszolgálni, a mit lehet.

Ruhába kötve kiviszi a munkára kenyérkéjét s mikor a többiek hozzáülnek a délebédhez, ötenhatan karikába, ő elbúvik vele valami kereszt árnyékába magánosan. Ne lássák, hogy nem eszik főttet.

Napnyugatkor hazatér s míg más pihen, ő marhát etet, fej, főz, tisztogat; mikor mindenki elnyugszik a háznál, akkor kimegy a konyhára, ott mos, szárít, mángorol; onnan kimegy az udvarra, megtekinti a jószágot, vet a lónak; bejön, megcsókolgatja kicsinyeit; ledűl a kisebbik mellé, a ki felébred és elkezd sírni. Ennek tej kell, azon elalszik gyermek és anya. A gyermek álmában is gőgicsél, az anyának álmában is fülébe hangzik az ének, melyen elaludt.

Ha ágyamban nyugszom,
Csendesen aluszom,
Nincsen semmi félelmem;
Midőn felserkenek,
Semmin nem kesergek,
Mert Isten őriz engem.

Egy keveset *lop;* akkor felkél hajnal előtt, veszi sarlóját, kimegy a maguk földjére. Arat a mit arathat s fel is köti maga. A kelő nap megint ott látja a többi között.

Búzát aratnak, tiszta búzát. Ötven-hatvan asszony széltiben elfogja a nagy tábla aranytengert s vigan dalolva, nevetgélve vágják engedelmes hullámait. Mögöttük férfiak kötözik kévébe a lerakott markokat s ezek mögött egy ispán áll, a kit mostoha sorsa arra kárhoztatott, hogy a hátrahagyogatott konkolyszárakat csapkodja lovagostorával reggeltől ettig. A nők tiszta fényes fehér ruhába öltözve, mint az angyalok. Óh a búza nagy király, aratása nagy innep, hova csak diszruhában szabad megjelenni. Minden szeme arany. Istenáldás, melyet nem szabad pocsékolni. Szelíd kézzel kell összefogni egy-egy markot (a ki szépen bánik vele, azt megérzi a kalász, gyöngéd szeretettel simul hozzá és hálás hízelgéssel hajlik balkarjára, mint egy szőkefürtű gyermek), gondosan kihagyni a konkolyt, mint azt az evangéliomi gazda parancsolta; nagy tarlót hagyni, mert a ki tövin vágja, az egytől három napig tartó derékfájásra itéltetik a bölcs természettől, a miért a földtől ellopta, a mi a földé. Kaszával, ezzel a brutális, éktelen és zabnak való szerszámmal, melyet bizonyosan a vandalusok alkalmaztak legelőször búzavágásra, s a melynek minden mozdulata olyan bőszült, kegyetlen, kérlelhetetlen, mint a hóhér pallosáé, ugyan melyik férfi merészelné kaszával illetni a füvek királyát? A mi korunk, mely kitalálta a mesterséget

egyszerre kitakarítani is, tékozolni is. Csak gyorsan mindent egy kaszavágással. Hadd ugráljon a szem szerteszéjjel! Csak szalma legyen sok!

Mikor az ispán delet parancsolt, mindenki keresett magának egy kereszt-kebelt s ebédjéhez látott. Ilonának nem az étel kellett, hanem a pihenés. A sok álmatlan éj, férje sanyarú sorsa, elhagyattatásának mindig gondosan titkolt, de folyvást emésztő fájdalma kimerítették erejét. Kinézett magának egy üres keresztet, oda bevonúlt, lehajtotta fejél egy kévére, betakarta arczát kenyeres abroszával és elaludt mélyen.

A többiek a szokott egy órai alvás után sarlójuhoz mentek s hagyták a szegény asszonyt tovább aludni. Hadd pihenje ki magát, hiszen nem tartoznak ők az uraságnak rendőri szolgálattal.

Az ispán észrevette a hiányt. Nem tudakozta ki hiányzik; úgy is hiába kérdezte volna, mert ez a lelketlen paraszt nem vall egymásra. Sorba járta a keresztsorokat maga, s minél tovább ment, annál inkább felbőszült s annál erősebb büntetést forralt annak a naplopónak, a ki őtet ebben a pörkölő időben úgy megfárasztja maga után. Akárki lesz, megkeserüli.

Távolról megsejtette az alvó asszonyt s óvatosan, lábujjhegyen lopózkodott felé. Az aratók észrevették; nem tudták, mit akar, csak annyit sejtettek, hogy nem jóban töri a fejét. Elkezdtek hujjákolni, mintha nyulat ugrasztottak volna fel. Talán föléb-red majd.

Az ispán még jobban dühödött; tudta, hogy az

egész csinált lárma azért van, hogy az ő szándéka meghiusuljon. Meggyorsította lépteit s a mint az alvóhoz jutott, a kezében lévő korbácscsal végigvágott rajta, hogy a vékony patyolatinget egyszerre elfutotta a vér.

— Adta rossz bestiája, így lopod te a napot.

Az asszony szívszaggató üvöltéssel ugrott fel, lekapta fejéről az abroszt, felállt, azután hátragörnyedve, vonagolva térdrerogyott s összekulcsolt kezekkel nézett az ispánra. Nem tudta, mi történik vele.

Az ispán maga is megijedt, a mint a gyönyörű alakot meglátta.

Megsajnálta, mivel olyan szép: de hát minek takarta el arczát? Valami formátlan teremtést vagy vén asszonyt ütni: az más, azt nem tiltja a lelkiismeret. De szépnek és fiatalnak okozni fájdalmat: ezt az ispáni hatalomnak sem engedheti meg az ispáni lovagiasság.

Próbálta a dolgot *elüti*. A durvaságot otrombasággal. Mert hogy egyenesen beismerje durvaságát, sőt bocsánatot is kérjen: ez gondolatnak is bolond.

Még egyet vágott az asszony másik vállára, kicsit, a mi arra volt szánva, hogy megenyhítse a másikat, a nagyot és vérzőt.

— Hát ilyen amolyan álmos menyecskéje! tartsad csak a hátadat! Ármányos! így csalsz te meg engemet. Takarodol mindjárt aratni!

Az asszony magához tért ijedtségéből. Felkapta sarlóját és futott az aratók felé. Orczáján a köny csorgott alá, hátán a vér.

Az ispán engedte futni az asszonyt, s mikor annyira volt már, hogy utól nem érheti, ő is megeredt utána nehézkes gyorsasággal topogva és magasra szedve térdeit, mint a ki tetteti, hogy teljes igyekezettel fut. Korbácsát magasra emelgette. — Várj csak, semmiházi ármányosa te! csak érhesselek utól.

Hadd lássák, hogy csak tréfa.

Az aratók hallották az asszony jajsikoltását, aztán látták, a mint fut feléjük; utána az ispán nevetve, kiabálva, öklét mutogatva.

Elébe szaladtak Ilonának, kézen fogták, úgy vezették egy kévéig, ott leültették.

Egyik az idősebbek közül felemelt sarlójával megfenyegette az ispánt.

— Ide ne jőjjön az úr, ha kedves a szemevilága, mert kivagdalom a szemeit ezzel a sarlóval itt ni!

Azután Ilonkához fordult.

— Mutasd édes rajom, hol fáj? mutasd a válladat.

Sírtak vele együtt. Vígasztalták, biztatták, hogy nem mély a seb, majd begyógyúl az.

— Begyógyúl, begyógyúl, — zokogott az asszony. — Nem is az öl meg, hanem a szégyen.

— Ó fiam! a szegénynek semmit sem szabad szégyenleni, — dörmögött az öreg bátyura, ijesztően húzván össze tüskés szemöldökeit.

Az ispán elővette tűzszerszámát és belemerült a csiholásba. Lássák, hogy dolga van, azért állapodott meg, s nem azért, mintha nem merne közelíteni. Csiholás közben fél szájjal (a másik fele a

pipát marta) böfögtette otromba tréfáit, minden szó után nagyot röhögve.

— No bizony nagy baj is az! Egy kis asszonyhús. Ne féljetek, kitelik a maga foltjából. Még vastagabb lesz, ha begyógyul. Háj nő a helyén. Halnak ám abban az asszonyok rakásra.

Nem szóltak neki vissza. Mit szaporítsák a szót. A sebet kimosták, betapasztották forrasztófűvel, melylyel az aratók a sarlóvágta sebeket gyógyítják s a mely mindenütt kél, a hol búza van. Egyik a király, másik a királyné. Egyik táplál, másik gyógyít.

Mikor betapasztották a sebet, folytatni kezdték a munkát. Ilona is velük együtt. Aratott és folyvást könyezett.

Némán dolgoztak: egy szó sem hallatszott az egész hosszú délután, csak a tüskés szemöldökű bátyura dörmögött folyvást, a mint a kévét térdelte, szorongatta. Mintha az ispánt térdelné s annak a nyakát fojtogatná azzal a szalmakötéllel.

Az ispánnak nyomta a szívét ez a nagy hallgatás.

Óhajtott szabadúlni ettől a naptól, azért még jól fenn volt a nap, mikor kimondotta a munkabeszüntető szót.

De most senki sem hallotta. Folytatták tovább is az aratást. Az ispán felült lovára s mint a ki sértve érzi magát e dacz által, elvágtatott. Mikor egy domb mögött eltűnt, akkor a tüskés szemöldökű bátyura is készen volt a kévéjével, azt felemelte félkézzel, de megint csak eszébe jutott,

hogy az a kéve nem Isten ostora (mint az, a ki helyett földhöz akarta vágni), hanem Isten áldása: azért szép gyöngéden ölbefogta, s egy csonka keresztre föltette papnak.

— Elég.

Akkor abbahagyták az aratást. Ilona kisírt szemekkel ment a kereszt tövéhez, fölszedni az egyétmását.

A bátyura oda sarmallódzott hozzá.

— Kegyes leányom! — szólt neki reszkető hangon, — úgy fáj a szívem éretted, mint ha késsel hasogatnák! De azért el ne busúld ám magadat, hogy az az...... istentelen ember úgy bánt veled.

— Dehogy búsulom, bátyámuram! A jó Isten engedte meg neki, mint Séméinek. Az ilyen munkát nem bízza jó emberekre. Majd megfizet neki.

— Ha én azt tudnám édes leányom! — Azután közelebb lépett az asszonyhoz, megfogta kezét s búsan szegezte rá tüskés szemeit.

— Ilona! te úgy tudott az irásokat, mint a pap. Hát mondd meg nékem, miért látogat téged az a szent Úristen, mikor te jó vagy, hív vagy, istenfélő vagy!

— Nem tudom, bátyámuram! nem is kérdeztem még soha. Nem is vagyok olyan jó, mint kegyelmed mondja. Nálam jobbak is szenvednek, sokkal többet. Mi az én szenvedésem az én szegény jó uraméhoz képest, ki nem láthatja a nap világát sem? A szemevilágait sem — tevé hozzá sírva, — az én szegény kis árváimat.

— Lássa kegyelmed — folytatta azután szilárdabb hangon — még eddig nem is szenvedtem. Gyermekeim és a ház gondja miatt időm sem volt búsulni, Istenem! milyen gonosz vagyok én! sokszor fél napig sem jutott eszembe szegény férjem szenvedése. Most már nekem is van mit szenvednem. A szégyent. Köszönöm a jó Istenemnek, hogy ezt rám bocsátotta. Ha nem szenvedném, azt hinném, hogy Isten elfelejtett és megvetett. Ebből tudom, hogy van rám gondja és szeret: mert vessző̋z.

A bátyura mélyen sóhajtott. Óh asszony, nagy a te hited.

Azután eleresztette az asszony kezét és tovább kullogott, dörmögve, fejét csóválva:

— Ha én azt tudnám!

Ilona aztán felvette az abroszát, egyik sarkát megáztatta vízzel s megtörülgette vele szemét, arczát, homlokát. Ne lássék meg rajta a sírás; hogyan menne ő kisírt arczczal az ő kis madárkáihoz? Összekapkodta egyét-mását, sietett haza az ismert gyalogúton. Öt-hat fecske kiséri, előzi, játszik, kering, csicsereg feje fölött, mintha dalra akarnák ingerelni régi ismerősüket. De ő meg sem látja a fecskéket. Nem vehet már részt a többiek víg éneklésében, melynek hajdan ő volt kezdője és vezetője; nem veri vissza rigóhangját a közeli erdő. Feje meghajlik a fáradság, a fájdalom, a szégyen hármas súlya alatt. Az útra kihajló búzavirág, melyet gyors lába megmozgat, fejcsóválva mereszti utána kék szemét.

— Sohasem volt ez ilyen. Mi találta ezt?

A tüskés szemöldökű bátyura egy darabig nézett az elsiető asszony után, azután egyet gondolt, felvette furkos botját, beleakasztotta a vizeskorsót s öreg lábaival, fiatalhoz illő gyorsasággal megeredt a gyalogút felé. Ott, hol a gyalogút letér a dűllőről, megállapodott, kétfelé vetette lábát, szétterjesztette az öreg szűrt, mintha most is gyerekeket akarna vele fogni, úgy várta be a többi aratókat, kik utána csoportonként hullároztak, és a kik már most egy toppot sem mehetnek tovább, mivel a bátyura elzárta előlük a gyalogutat.

— Atyafiak! — szólt hozzájuk szeliden, — annak a szegény asszonynak annyi a baja, hogy három embernek is sok volna. Összetöri maholnap. Kenyerét most is azon mód vitte haza, a mint hozta. Búzája még most is aratatlan, hajnalonként aratgat valamicskét, mikor más alszik. Jertek takarítsuk le neki eklézsia-sorába, hadd legyen reggelre egy kis öröme. Kiadja az estve, szép holdvilág van!

Az öreg nem várt feleletet, úgy is tudta, hogy szavát fogadják. Elindult s nem tért a gyalogútra, mely haza vezet, hanem végig ment a düllő úton s a jobbágyföldek felé tartott. Az egész sereg utána ballagott, kissé fáradtan, de jó kedvvel, szívesen. Soha sincs az embernek olyan jó kedve, mint mikor valakinek igazi örömöt akar szerezni, vagy szerzett.

Neki álltak a Patak István búzájának, melyből még alig volt öt-hat kereszt letakarítva; learatták, felkötötték, keresztbe rakták. Két órai munka volt az egész.

— No lám! itt nem lábatlankodott az ispán, mégis milyen becsületesen dolgoztunk! — szólt egy fiatal ember, mikor a legutolsó két kévét gyöngéden ölbe fogva keresztbe helyezte. Itt az ötvenedik kalangya.

A bátyura felmutatott a teljes holdra, mely gazdag ezüstjét pazaron hintette a tarlóra.

— Ott van az ispán, öcsém. Az látta minden sarlóvágásunkat s eddig már el is mondta a gazdának. Hej fiaim! nagy robotot szolgáltunk mi a mai napon. Gyerünk haza, fiaim! Jó éjtszakát se kivánjunk egymásnak, mert a ki még ma sem alszik jó ízűt, annak ugyan rossz lelke lehet.

Hazatisztúltak szépen, csendesen, dal nélkül. Otthon várhattak rájuk az elázott eczetes levessel.

A bátyura Patakék ablaka alatt ballagott el. Úgy szeretett volna bezörgetni az ablakon. Aludjál nyugodtan szegény asszony! Ne szorgalmatoskodjál a holnapi napról, mert Isten gondot visel a te dolgaidról. De csak nem zörgetett be, mert hátha csak most szenderedett el: bűn volna felébreszteni. Aztán meg mit dicsekednél azzal, a mit más tett? Hadd aludjék szegény tovább. Majd elámul holnap, ha észreveszi, hogy rászedték.

Holnap? Bizony holnap ám; még pedig az a holnap mindjárt meglesz. Mert ímé a bátyura még el sem végezte talán estvéli imádságát, a menyecske már felkél, kimegy a kertbe s ott szétnéz az égen. Éjfél már régen elmult, mert az aratócsillag lement, mindjárt hajnalodni kezd. Sietni kell.

Néhány percz alatt készen van az útra, a hosszú

munkára, melytől nem tudja, mikor lesz pihenése. De a pihenés eszébe sem jut annak, a ki be sem láthatja munkája végét.

Megy halkan, nyugodtan; semmi fájdalma a tegnapi sebnek, arczán semmi maradványa a tegnapi borúnak. Bal vállán abrosz úszik palást módjára, jobb kezében a sarló. Mind a két szemében az állhatatos kitartás szelíd fénye. Ha pogány volnál, azt hinnéd, Ceres istenasszony, a ki elveszett leányát indúlt keresni ebben a mély éjtszakában. De neki már reggel van, hallhatod énekéről, a mit csendesen dúdolgat.

Atyai gondviselésedet
Sok ezerszer megpróbáltam,
Reám kinyujott kezeidet
Én Istenem, általláttam.

Most betér a düllő-úton. Minél közelébb jár a jól tudott földhöz, annál inkább gyorsítja lépteit. Most megáll, gondosan körűlnéz, szemlélődik, csóválja szép fejét, tovább megy. Ez nem az. Minden mesgyénél ismétli. Ez sem az, ez sem az.

Végre a düllő végire jut. Most már félni kezd. Nem találja a maga földjét. Eltévedt, vagy álmodik, vagy megtébolyúlt, hogy nem talál a magáéra? Mért nem kiált rá az a sok veríték, az ő homloka vizének folyásai: Itt vagyunk!

Visszatér a merre jött, még gondosabban megvizsgál minden tüsköt, minden mesgyét. A szomszédok földét mind felismeri: de hová lett az övé?

Végig megy a tarlón. Itt kellene lenni, de ez le van aratva.

Most visszatér és sorban kezdi vizsgálni az első kereszteket. Ezeket én kötöttem, suttogja magában, a mint két-három kévét megemelint. Ezek az én kévéim!

— Az én kévéim! — ismétli reszketve s lázas izgatottan nyúl egy alsó kéve alá, ha ott van-e a kötélcsavaró-pálcza, melyet tegnap reggel rejtett oda.

Ott volt.

Elámúlva tekintett végig a hosszú keresztsoron, szétnézett jobbra-balra, mintha keresné, kinek köszönje meg; azután mikor senkit sem látott, zokogva borúlt a legközelebbi kévére.

— Köszönöm, édes jó Istenem!

V.

(Isten azt is megbocsátja.)

A siető nyarat utólérte a lankatag ősz, el is temette Patak szülével együtt.

Öreg Patak István megsiratta öreg társát. Minthogy pap nem volt, a ki elpredikálta volna, csendesen kikisérték a temetőbe; ott énekeltek fölötte sírnál mondandó énekeket. Visszajövet, útközben, aztán meg a torban az öreg gazda elismételte mindazokat a textusokat, melyek a halotti prédikácziókból megmaradtak emlékezetében. Ez volt a parentáczió.

Az öreg aztán azon kérte Istent, hogy csak addig engedje élni, míg egyszer megláthatja ked-

ves fiát. Hadd az fogja be az ő szemeit. Akkor örömmel meghal.

De Isten mást végzett felőle. A tél az öreg gazdát is eltemette öreg társához és Ilona magára maradt.

Azt hinné az ember, hogy ennyi bajú és fájdalmú asszonynak a két öreg csak aggatott. Igen is aggatott, mint az iszalagnak a korhadozó sövény. Az iszalagnak semmire sem kell az oszlop, csak ő azt körülfolyhassa, beárnyékolhassa, bevirágozhassa. Ha az oszlop végképp kidől, a folyondár is kisárgúl.

Csak most kezdi érezni az élet sulyát. Míg élt a két öreg, vagy egyiknek vagy másiknak a kettő közűl mindig volt valami panasza, a mit ő szeliden tudott orvosolni; valami parancsa, a mit ő neki kellett teljesíteni. Micsoda asszony az, a kinek senki sem parancsol, a ki jár a maga esze után? Igaz, hogy mindent, a mit tenni kellett, ő gondolt el, ő szabta meg a rendét a dolognak, de azért úgy intézte, hogy mind arra a mit teljesített, ipa adja ki a szót.

Azonkívül jól esett tudnia, hogy van két igaz szív, a ki megosztja vele fájdalmát, melyből — háromfelé osztva — egy-egy részre mégis csak kevesebb jut. Jól esett tudni, hogy a legnagyobb, legigazabb része ennek a fájdalomnak az övé, mert ő tudva, készakarva viseli azt. Csak egy szavába kerűlne megszabadúlni minden fájdalomtól, de nem teszi. Édes dolog a keresztet önként viselni azzal és azért, a kit szeretünk. Ő önként vette fel, ön-

ként viseli, nem addig, a meddig neki tetszik, hanem a meddig Istennek tetszik. Ni milyen nehéz! ni milyen magas! ni milyen vérző! ni milyen könnyen földre dobhatnám, ha akarnám! De nem akarom. Én nem kerestem: Isten tette vállaimra; ő parancsolja, hogy vigyem. Hát viszem.

Vitte. Sohasem mutogatta, sohasem panaszolta, míg az öregek éltek. Most, hogy meghaltak, a megosztott fájdalomnak mind a három része ő rá nehezűl. Most érzi magát elhagyatva és sír sokat, még ha látják is.

*

Kegyetlen idő.

A Mecsek megeresztette a havat. Úgy esik, hogy nem is fér a földön, hanem a házereszre kívánkozik Nyomásnak híre sincs az utczán harmadnap óta; gyerek nem jöhet az iskolába, mert a hó elnyelné mind.

Az ablakok befagyva, hogy ki sem lehet látni. Ámbár István gazda erősen nyomkod az ablak derére egy forgalomból kiüldözött pénzdarabot, mintha azt akarná megmutatni, hogy neki sikerűlend a polturával elérni azt a czélt, a mire az ezelőtt negyven esztendővel veretett: egy kis szabadabb kilátás a nagy világba.

Mikor az egyik fiók tele van már a LIBERTATE fonák lenyomatával, akkor folytatja ezt a munkát a másikon. Az nem tesz semmit, hogy míg emezen terjeszti a Libertast, addig az első fiók figuráit megint csak belepi a kegyetlen dér: az ő piros keze ott küzd féldélig a külső ellenséggel s re-

méli, hogy majd valamelyik lenyomat érvényben marad. Csak próbálgasd jó fiú! Hátha neked sikerül.

Bennt a szobában jó meleg és nagy csendesség, melynek némaságával egy rokka gyors pergése küzd. A szép szálú kender a fáradhatatlan ujjak között finom fonállá sodródva szalad fel a teljes orsóra szakadatlan futással.

Csendes munka. Életemésztő, asszony-magasztaló. Zajtalan életét, alázatos munkáját, nyugodt lemondását, egymásból folyó kötelességeit ábrázolja annak a szelíd és értelmes valóságnak, a ki rajta ül, a nélkül, hogy kérdené: meddig tart ez? Szerencse, hogy nem kérdi, mert imé a gép folyvást feleli a lábas órával: örökre... örökre... örökre.....

Ti, a kiket Isten az emberiség nevelésének örök munkájára hívott el, olyan társat keressetek, a ki fonni tud és szeret. Nem azért, hogy házi-vászonba öltözködjetek csúfra ebben a papirgalléros és hangedlis világban, hanem azért, hogy ha kétségbe estek valamikor munkátok sikere felől: az a folyton folyó fonál tanítson meg benneteket munkálkodni tudni a siker várása nélkül és mégis jó kedvvel, a befejezés reménye nélkül és mégis bízva.

Míg István gazda a Libertas megörökítésén erőlködik, azalatt Jánoska az öreg tornyos nyoszolya felmérésével küzd, azt iparkodván bebizonyítani, hogy ő képes annak a nyoszolyának a hosszát fellépni, még pedig úgy, hogy az ágyterítőt is magával viszi hitelesítőnek; a mi pedig hogy nem kis

mesterség legyen, tudhatjuk magunkról, mikor mi is ilyen Jánoskák voltunk.

Hanem az ilyen Jánoskák — magunkról tudhatjuk azt is, — sokszor nagyobbakat mernek, mintsem végrehajthatnák. Annálfogva ne csudálkozzunk rajta, ha Jánoska pályája felén összeroskad. Tán a feje is megérzi, ha korábbi tapasztalásai hirtelen eszébe nem juttatják az opportunitás arany réguláját. Őrizd a fejedet. Őrzi is ezt minden ember, csak a Jánoskák vetik koczkára, ha felnőnek.

Jánoskában még fel sem ébredt a költő, kinek az ilyen tragikus bukást megkeseregni szent hivatása, midőn az anya már mellette termett, egyik kezével felkapta az ijedt gyermeket, a másikkal pedig a költői igazságszolgáltatást hajtotta végre az intrikus nyoszolyán.

— Ez bántott? kedves rajom te! Ez a csunya nyoszolya! Ne! Ne! Üssed te is kis fiam! Üssed édes kis árvám te!

De Jánoska műérzéke tiltakozott a dráma ily gyors lefolyása ellen. A bukás fájdalmát hadd zengje el elébb a khorus, aztán ám lakoljon a vétkes. Másként paródia az egész.

Elkezdett keseregni, a hogy csak igazi múzsa kesereghet. Utóljára is meg kellett vigasztalni.

Az anya ölébe vette és elkezdte dúczolgatni. Jánoska lassanként elcsendesedett s csak néha zokogott fel. Ilyenkor az anya lehajolt hozzá és homlokon csókolta.

— Édes kis árvám te.

István gazda, a ki t. i. az ablakon küzd a Rá-

kóczy-poltura forgalomba hozásával, erre a szóra mindig hátratekint és kimereszti nagy fekete szemeit. Gondolkodik. Miért hívják a Jánoskát árvának? Hiszen a bornyúcsordást nevezik árva Jancsinak. Hát a Jánoska is bornyúcsordás?

A mint ezt a syllogismust — mely a mint látjuk, egészen helyes — összeszerkesztette, megkérdezte anyját:

— Anyám! A Jánoska is borjúcsordás?

— Nem az kis fiam; miért kérded?

— Hát miért nevezed árvának?

— Azért fiacskám, mert árva; te is az vagy.

A gyermek még jobban kimeresztette szemeit.

— Hát milyen az az árva?

— A kinek apja nincs! — felelt az asszony, miközben az ölebeli kisded arczára két csepp víz hullott. Az anya szépen lecsókolta.

A kis István mindezt látta, de persze, hogy nem értette. Hanem hogy érzett valamit, onnan gyaníthatjuk, hogy a kályhasutba szaladt, onnét előczepelt egy gyalogszéket, arra ráállott és leborúlt a Jánoskára. Megcsókolta nagyon, csak úgy fénylett bele a Jánoska orczája, és ő is azt mondta neki: Édes kis árvám te!

Az asszony aztán Pistika fejét is ott marasztalta. Ráborúlt mind a kettőre. Egyik szeméből egyikre csordult a könny, másikból a másikra.

Ebben a helyzetben találta őket a bátyura.

Nagy, reszkető, skálára szedett sóhajtással köszöntött be, s goromba szemöldökei mögül kegyetlen fénynyel szegezte két szemét az egymásra bo-

rúlt három alakra. Látszik rajta, hogy nagyon teli a szíve, sokat szeretne mondani.

Furkós pálczáját megtámasztja az ajtósarokhoz, bocskorát megsöprögeti az arra rendeltetett söprűvel, akkor rámordúl Istvánkára keményen.

— Te gyerek! mit aggatsz ott anyádon! Gyere onnan, mert oda ragad a fejed a Jánoskáéhoz.

Azután egyet vet az öreg szűrön s annak ujjában kotorászni kezd, mely mívelet egyszerre megváltoztatja István deák érzelmeit. Kiváncsian lesi a bátyura kezét, kitől szeretne szabadulni minden alkalommal, de sohasem lehet, mivel a bátyura szűre ujjában mindig van valami, a mi Pistika szabadságérzetét farkasgúzsba köti.

Imé most is puha meleg lángos bontakozik ki a szakajtóruhából, melyet bátyura a szűrujjból elővonszolván, az asztalra tesz. A lángos mellett egy töpörödött piros alma. Az egyetlen és utolsó, melyet bátyura a zab-garmadában talált, és saját unokái rövidségével ide hozott. Ebből is látszik, hogy milyen szívtelen egy vén ember ez!

— No te szegény asszony, hát *mire végzed?*

(Ez a *«mire végzed»* nem egyéb paraszt euphemismusnál, e helyett: *«mit csinálsz?»*)

— Tünődöm az életem során, bátyám uram! — felelt az asszony, megtörölve szemeit. — Ebben a kegyetlen időben minden jobban fáj. Egész héten senkisem nyitotta rám az ajtót. Kegyelmed az Isten angyala.

— Majd bizony ilyen bozontos vén bolondot választ ő szent felsége a maga angyalának! —

morgolódott a vén paraszt. — Azt gondolod, azért jövök, hogy téged vigasztaljalak? Hol az eszed? Csak búczorgok, mint az állat, a ki vesztét érzi Itt hoztam egy kis vakarcsot, a menyem küldi. — (Nem igaz, mert csente az öreg) Hát neked, te gyerek, kell-e ez az alma, vagy visszavigyem? Mit adsz érte?

A gyermek a polturáját ajánlotta fel.

— Ér is az valamit, hadd lám. Bolond volt, a ki verette. Hajítsd pokolba, mert még felkötnek érte. Kérdezd anyádat, mit tud apádról. Mikor vetik már ki abból a lyukból?

— Nem tudom én, bátyám uram! — felelt az asszony. — Kétszer is jártam már a városban, de közel sem juthattam hozzá. Azt mondták, a fiskus úrnak könyörögjek. Én oda nem megyek.

— Nem hát! — dörmögött a vén goromba, — mert ott leharapják az orrodat. — Azután nagyot sóhajtott.

— Asszony, asszony! azt sem tudom, mit beszélek. Isten ne vegye bűnül, úgy húz hozzád a szívem: jobban, mint a magam cselédeihez. Észre sem veszem, mikor itt vagyok nálad. Jobb is volna mihozzánk jönnél lakni. Elhozod ezt a két nagyfejű gyerekedet. Úgy sincs nálunk elég. Hadd víjjanak.

István gazda tiltakozott ellene. Ő nem adja oda az anyját.

— Hát nem is kérdezed, hol jártam a héten? Meglátogattam a tiszteletesünket Ujfán. Bezzeg nem bánja, hogy az uraság kihordatta innen. Azt

mondja, az nagyobb kenyér, mint a miénk volt. Van neki bora sok, még zab-konvencziója is. Készpénz húsz forint. Vaj, méz hat itcze, száz fej káposzta, só, fejetés, fűszerszámra négy márjás. Egészen meggazdúlt. Van neki fias tehene kettő, most meg lovat akar venni. Dicsekszik nagyon. Azt mondja, nem is adja papnak a fiát, hanem fiskálist nevel belőle.

— Fiskust? — kérdi ijedten az asszony.

— Azt hát. No ne szaladj el, nem ilyen nadrágszaggatót, mint a mienk, hanem istenfélő urat, a ki a szegények ügyét felfogja a törvény előtt.

— Hát aztán még mit beszélt vele kegyelmed?

— Követeltem tőle a templomkulcsot, de azt felelte, hogy azon ne búsuljunk, jó helyen van az. Jó helyen, jó helyen! — dünnyögött az öreg. — Patak Istók is jó helyen van, de már unja. Ő kigyelme erre megint azt felelte, hogy a kulcs mindjárt előkerül, mihelyt Patak Istók akarja. Azután azt mondta, hogy ne ő nála keressem a kulcsot, hanem idehaza. Te! Talán tudsz róla valamit?

— Mit akar kegyelmed vele, tán bevinné?

— Száradjon el a keze a ki bevinné! Én be nem viszem soha! Csakhogy mégis fáj, hogy az egész falu baja miatt te szenvedsz, jámbor! Ne volnál csak te, majd gondolnék is én az uraddal! Más is volt már ott, mégsem rothadt ki az oldala.

— Én miattam pedig ne aggódjék kegyelmed. Én is tudom tűrni, a mit rám mért az én jó Istenem! Csak bár szegény uram tűrné, de attól félek, sokat búsul miattunk.

— No búsulhat is a jámbor! — felelt a bátyura, azután még gorombábbra húzta össze szemöldökét. — Hát azt tudod-e, hogy a többi már haza szabadúlt?

Ilona összerezzent. Arcza kigyuladt, felkapta Jánoskát és össze-vissza csókolta.

— Tréfál kegyelmed. Nagyobb híre volna annak.

— No már pedig elhiheted, ha mondom. Azt kívánod, hogy megesküdjem három fej vöröshagymáért? Én láttam ezzel az én két (megmondta, hogy milyen) szememmel. Beszéltem is mind a hárommal.

— Hiszem már bátyámuram, hiszem már! — szólt reszketve az asszony, s újra megcsókolgatta az alvó kis fiút.

A bátyura fejet csóvált ennek az örömnek.

— Hát mit gajdolsz annak, hogy kilökték őket a tömlöczből? Jobb bizony sírnál rajtuk!

— Hogyne örülnék! Ha ők kiszabadúltak, az én szegény uramat sem tartják tovább a vason.

— Szegény asszony! azt gondolod, ő kemék ingyen szabadúltak? Hej! drága volt az ő váltságuk, én csak azt mondom. Ne adja az Isten, hogy a te embered olyan áron szabadúljon.

Az asszony nem értette a bátyura okoskodását.

— Megyek, bátyám uram! Hírt hozok tőlük. Lelketlenség, hogy felém se néztek, holott én esztendőn át vesződtem a gyermekeikkel. Egy török, egy árianus nem volna ilyen szívtelen.

A bátyura útját állotta az asszonynak.

— Hova mennél ebben a nagy hóban, jámbor.

Azt hiszed, nem érték volna fel ököllel, ha mernének idejönni. De nem mernek ám. Félnek azok még az utczára is kilépni. Talán attól félnek, hogy az ég rájuk szakad. Semmi közöd velük...

Azután gondolkodott egy kissé, kimondja-e a nagy szót, a mit mondani akar? Megkeményítette magát s inkább bömbölve, mint emberi hangon szólt:

— Megtagadták a hitüket. Nohát!

Aztán zokogva ismételte: — Megtagadták!

— Hitüket megtagadták! — ismétlé Ilona is szelíden. — És ragaszkodtak e jelenvaló világhoz. Szegény öreg emberek! ki tudja, micsoda szenvedéseken mentek keresztül, hogy ennyire jutottak. Inkább sajnáljuk őket, mintsem kárhoztassuk. Jobban fáj az nekik, mint nekünk. Mi ne itéljünk. Olyan kőben ők is eleshettek, a minőben Péter apostol. De — tevé utána izgatottan — szívüket mégsem kellett volna megtagadniok!

— Azt is megtagadták, ha mondom, — dördűlt fel a bátyura, míg marczona arczán két-három ágra folyt a köny. — Azt is megtagadták s azt az egyet az Isten, annak az egynek, ne engedje el soha!

— Mit?

— Az egyiket megtette az uraság szabadosnak. Jól járt, nem robotol, míg él. A másikat megtette bírónak, már a háza előtt áll a kaloda. Viselje egészséggel. A harmadik... A harmadikat verje meg az igazságos Isten!

— Uram! ne hallgasd meg ezt a szót! — sikol-

tott az asszony ijedten. — Ne átkozódjék kegyelmed, mert az átkozóra hull vissza.

— Hadd hulljon! — harsogott az öreg durva daczczal. — Hadd legyek megverve és mint egy bélpoklos; magam is azt akarom, ha még az ilyen ember is boldogul élhet. Csak azért is átkozódom. Verje meg az Isten! Verje meg! Verje meg! Verje meg! Hétszer verje meg addig, míg más embert egyszer megáld. A százkilenczedik zsoltár minden átkával verje meg!

Az öreg szája tajtékzott. Ilona rémülten ragadta ölébe kisdedét s eltakarta kezével, fejével, mintha attól félne, hogy az átok mindjárt visszahúll és ezeket éri. Nyugtalan félénkséggel csodálkozva nézte a rettenetes öreget, a ki úgy állt ott, mint egy kiszáradt fa, mely fekete ágaival kapkodni látszik a villámok felé.

— Lehúzta az özvegyről a ruhát, az árva feje felűl a fedelet. Ki sem merem mondani, mert tudom, hogy mindjárt meghasad a szíved.

Ilona a két kisded fejét letakarta a kötőjével. Most már beszélhet. Védve vannak az átok ellen.

— Csak mondja bízvást bátyám uram. Ha a kegyelmed átkaira meg nem hasadt, ne féltse semmitől.

— Bánsz is te valamit, csak a két porontyod maradjon! — szólt bosszúsan az öreg, aztán újra felharsant. — Nohát elveszik a telkedet és annak a kopasz képmutatónak adják pribéksége díjába! Verje meg az Isten!

— Dehogy verje bátyám uram! — felelt köny-

nyűlten az asszony, mikor megértette, hogy ennyi az egész. — A nélkül is elég baja lesz vele. Hiszen csak tömlöczöt változtatott az Isten-adta! most már két telektől kell neki robotolni: az száznyolcz nap. Innepelni sem ér rá! Elég büntetés ez neki. Mintha élete egyharmadát tömlöczben töltené. Azért mi sem esünk ám kétségbe. Ad az Isten munkát is, kenyeret is. Hány zsellér van, a ki tisztességesebben él, mint a telkes gazda! Csak a házunk, kertünk legyen meg.

Míg így vígasztalgatta az öreget, elkezdett könyezni. Eszébe jutott a mező, a rét, melyen aratott, gyűjtött. A szántóföld, hova ebédet hordott. A kukoriczaföld, a kenderföld, melyet ő kapált, tört, puhított két kezével. Jó karban tartották, most ez a jó föld idegenre száll. Míg az ajka vigasztalt, a lelke sírt.

— Azt mondom asszony, hogy te most engem ámítasz. Látom a szemedből, hogy fáj. Nem is volnál jóravaló asszony, ha nem fájna. Hanem azért ne búsulj! Majd fordítunk valahogy a dolgodon. De az a kopasz haramia nem ül ebbe a vagyonba. Hát csak ezt jöttem mondani. Holnap kijönnek az urak, majd meglássuk, hogy lesz, mint lesz.

Az öreg elkullogott. Ilona magára öltötte legmelegebb ruháit és ment — nem a három kiszabadúlt emberhez, kik férjének fogolytársai voltak, hanem végig a kerten, ki a mezőre. A mezőt, a gyepűt, a gyalogútat, a dűlőútat, az árkokat magas hó borította mind. Ő ment nyíl-irányban s felke-

reste földjeit. Ráismert mindegyikre, sorban megsiratta mindegyiket. Egyiknek a végén kökénybokor volt. Úgy fájt a szívének, hogy rá nem borúlhat, hiszen az is adott neki árnyékot. Rajta volt még az idei kökény puhára aszva. Leszedte mind, ne legyen az idegené. Haza vitte kis fiának.

*

Másnap megjelentek az urak. Csöngős szánakon jöttek. A szán oldaláról kétfelől kevélyen fityegett le a farkasbunda ujja, érezvén, hogy most nem holmi sáros kerékkel, hanem magasabb származású hóval van dolga. A szánka előtt lovas paraszt kémlelte a fuvatagokat és gödröket.

Minden nyaktörés nélkül végigcsúsztak az útczán egész addig, a hol a kaloda, a becsületérzés ezen emelőgépe gyakorolta czivilizáló tekintélyét. Imé, az erkölcsi erők is csak gépek által fokozhatók: hát hogyne volna szín-arany igazsága a materializmusnak.

A volt bíró már ekkor összegyűjtötte a közrendet s fiskus úrnak nem volt egyéb tenni valója, mint a tornáczban a legelőnyösebb helyzetben állítani föl kurta termetét s a legkedvezőbb világításba zöld bekecsének ezüst gombjait.

Az emberek levett kalappal rettegték az orákulum megszólamlását.

A fiskus úr beszélt nekik a jobbágyi hűség és engedelmesség hasznairól. Imé Hárány András, Kárány János és Sárány Mihály (mind a három jelen volt és lesütötte szemét), kik mint szánni

való eretnekek jutottak tömlöczbe, nagy testi áldásokkal elhalmozottan tértek vissza. Megmentették lelküket, mert megtértek az anyaszentegyház kebelébe. De ez még mind semmi. Mert ezek fölött még Hárány András bíróvá, Kárány János pedig szabadossá tétetik, hát mindenki engedelmeskedjék nekik. Ne szégyeld magadat Jancsi! Te pedig Andris jól megmarkold a bírópálczát! Sárány Miskára még más jutalom is vár. Hívjátok elő Patak Istóknét...

— Az uradalom értesült róla, hogy az öreg Patak Istók feleségestől együtt meghalt; fia tömlöczben: így hát gazdátlan maradt a telek. Már is huszonnégy nap robot tartozása van. Az uradalom nem szenvedheti a kárt, azért a telek a tied lesz Mihály! Te szolgálsz érte. Értetted-e menyecske? — szólt az érkező asszonyhoz.

— Igenis értettem, nemzetes uram! — suttogta az asszony reszketve.

— Nagy jó uram, — furakodék elő a bátyura egész alázattal, — instáljuk kegyelmedet falustól, ne tegyenek annak a szegény embernek annyi kárt. Ez a szegény asszony akár koldulni menjen két gyermekével. Mi mindnyájan kezességet vállalunk érte, leszolgáljuk robotját. Csak addig ne bolygassák szegényt, míg a férje haza szabadúl.

— Kend vén zsivány! ki fogadta kendet prókátornak? Jobb lesz, ha eltisztúlsz innen vén haramia! A Patak Istók házában egész éven át iskola, zsinagóga! kend a vezetője, ezzel a féleszű bognárczímerrel. Ha ezer robotot igértek sem lesz belőle

semmi. A ház is Sárány Miskáé lesz becsáron. Százötven forinttal meg van fizetve becsületesen. Egyébiránt ki ád többet érte? Senki. Tied a ház Miska. Egy hét alatt kifizeted; ha nincs pénzed, ád az uradalom. Úgyis csak oda megy vissza, mert nem adjuk ám az asszonynak. De hogy sem! Czifrálkodásra? Értetted-e menyecske?

— Az Úr adta, az Úr elvette, áldott legyen az ő szent neve! — felelt az asszony inkább magának, mint a kérdésre.

— No azért mondom. Az a pénz kamatozni fog a gyermekeidnek. Az árvák vagyona szent. Ahoz senkinek sem szabad nyúlni; — tevé hozzá elérzékenyűlten. Az Isten is megveri, a ki az árváéból csak egy fillért is elvenne. (Verje is meg! dörmögött a bátyura.) Elhallgatsz, vén tulok! Nem fiaim! az árvák vagyona épségben megmarad; ha felnőnek, visszakapják kamatostól.

— Hát addig miből élnek? — kérdi a bátyura.

— A kend kurta esze szerint meghalnak éhen. Szeretnéd úgy-e vén ripők, hogy lenne mivel vádolni az uraságodat. Hán! de az uradalomnak is van ám esze, meg lelke is. Az árvákat az uraság fogja táplálni, ruházni, taníttatni, neveltetni. Úgy fordúl, hogy urat nevel belőlük, hogy az anyjuk kézcsókra jár hozzájuk valamikor. Bíró gazda! ennek az asszonynak a gyerekeit holnap behozod a városba.

Ilona most látta csak a kést, mely szíve közepének van irányozva.

— A kis fiaimat akarják tőlem elvenni! — szólt

szelíd, alázatos panaszszal, mely a szíveket facsargatta meg, azután odaroskadt a fiskus lábaihoz, ott vonaglott mint egy féreg, mely az elgázolástól meg nem mentheti hitvány életét. Vagy mint egy angyal, kit a sátán földhöz vágott és megkötözött.

— Kegyelmes uram! ne vegyék el tőlem a kis fiaimat!

Két könycsepp is jött segítségére, azután több is. Az is oda hullott mind a fiskus lábaihoz. Segítettek könyörögni.

— Ne vegyék el tőlem a kis fiaimat.

A fiskus kegyesen megsimogatta az asszony arczát.

— Eredj bolondos asszony, még engem is megríkatsz. Hát hiszen nem eszik meg a fiaidat! Megcsókolod te még ezt a kezet, a mért elvette őket. Jóval fizetek a gonoszért. Lásd! a te férjed erővel vette el én tőlem a kulcsot, pedig az épen úgy az uraságé, mint azok a gyermekek a tieid. Mi mégsem használtunk erőszakot. Azt sem kérdjük, hol a kulcs. Majd behozza a kinek tetszik. De bíz az míg kezünkben nem lesz, addig a te Istókod a vármegye kenyerét eszi. Ha behoznátok a kulcsot, férjed kiszabadúlna, házát is visszakapná. Az uradalom is megszabadúlna egy tehertől, mert nem kellene gyermekeidről gondoskodnia. De így kéntelen vele. Jóravaló uraság gondját viseli a jobbágyai árváinak. Bíró! megértetted-e jól? Holnap behozod a gyerekeket. Viszed egyenesen a szürke barátokhoz.

Ott hagyta az asszonyt; a tömegen keresztül szánkájához hatolt, fellépett s elhajtatott.

Ilona kétségbeesett jajgatással futott a szánka után végig a falun: «Ne vegyék el a kis fiaimat!» Elesett egy zökkenőben, felkelt; megint elcsúszott egy sikamlós lejtőn, megint felkelt; de szemeit le nem vette a szánról, mely perczenként nagyobb távolságban előzte. A falu végén a kocsiút kelet-nek felkanyarodik, szögletet képezve, melynek két végét nyáron át gyalogút köti össze. Ilona ösztön-szerűleg a gyalogútra tartott, melyet most fel-ismerhetlenül elborított a hó, az árokkal együtt, melyen keresztül vitt az ösvény. Egy lépéssel övig sülyedt a csalárd árokban, s mire az árok hátjára hatolt, már akkor a szomszéd falu utczájában el-tünt a fiskus szánkája. Még akkor is könyörgött neki összetett kezekkel.

— Ne vegyék el tőlem a kis fiaimat.

Most egyszerre elhallgatott. Azok jutottak eszébe, kikért szívét hasogatta a bánat. Hátha már el is vitték. Őrizetlen hagyta őket: hátha azóta a bíró elvitte! Az ijedség elvette szavát. Visszafordúlt s néma kétségbeeséssel szaladt haza. Most már nem nézett sehova, csak egyenesen maga elé, hogy el ne essék. Minden elesés egy örökélet rá nézve. Nem hallott, nem látott semmit, csak az útat, az úton a két mély szánkanyomot...

E közben mintha nevén szólította volna valaki.

— Ilona, Ilona!

Feltekintett. A bíró háza előtt volt. A kalodán akadt meg szeme, mely mögűl ujra az előbbi kiál-tás hangzott durva nyögéssel.

Ilona odafutott. A bátyura volt. Hajadon fővel

ült, inkább feküdt a havon, jól rosszúl betakarva öreg szűrével. Két lába a kalodában.

— Véged van asszony. Nekem is végem lesz, mihelyt innen kiszabadulok. Megölöm ezt az istentagadót. El akarta vinni a gyermekeidet. El is vitte, ott ordítanak a házában, hiszen hallhatod. Ne könyörögj neki, úgy is hiába! Mikor elszaladtál az után az istenostora után, én elmentem a gyermekeidért, hogy majd magunkhoz viszem. Ez az ember utánam jött, a kisajtóban találkoztunk. Mind a két porontyod a szűröm alatt volt. Az ártatlanok úgy hallgattak, mint a macskakölykek, mikor az anyjuk viszi. Még erővel akarta tőlem elvenni! Letettem a gyerekeket a hóra, megfogtam a kutyának a nyakravalyóját, letepertem a hóba s megtérdeltem. Csak azt bánom, hogy meg nem fojtottam. De ha innen kiszabadulok, jaj lesz neki is, nekem is.

Ilona az öreg szavait értette is, nem is. Az utolsó szavakat már nem hallotta. Befutott a bíró udvarára; a konyhaajtóban egy perczre megállapodott. Úgy is hiába! — gondolá és visszafordúlt, a nélkül, hogy kis fiait meglátta volna. Futott egyenesen haza, felnyitotta a szekrényét, annak fenekéről előkeresett egy ruhacsomagot, azt kibontotta s kivette belőle a templomkulcsot, mely egy év óta rejlett pólái között.

«Isten azt is megbocsátja — suttogta magában. Isten azt is megbocsátja! azt mondta nekem az én jó lelkiatyám. Nem is hiszem, hogy meg ne bocsátaná. Miért kívánna én tőlem nagyobb áldoza-

tot, mint mástól? Egy szegény árva asszonytól, a kinek nincs már senkije, semmije. Sem hajléka, sem férje, sem két kis fia. Két szép kis fia sincs. Édes jó atyám! édes jó Istenem! mutass nekem nem hajlékot, a hol megpihenjek: mutass útat a hatalmasok szívéhez!»

Megeredt ismét azon az úton, melyen ezelőtt félórával futott sikertelenül a fiskus után.

Egy pillanatig tétovázott, ha a szán-nyomot kövesse-e, vagy átvágjon a gyalogút irányában. Ő csak távolságot látott, nem akadályokat. Azt hitte, egyenes irányban menve nyerni fog, ha csak néhány perczet is. Keresztül vágott a szántóföldeken, nehéz, fárasztó léptekkel, zihálva törtetett a nyomástalan havon. Végre tikkadtan kijutott a kocsiútra. Ott leült a határdombon; piros csizmájából kirázta a havat s újra felhúzta. Egy pillantást vetett még a falura, hol kis fiai vannak, meg a szegény bátyura; aztán sietve haladt a székváros felé, folyvást mondogatva magában: — Isten azt is megbocsátja! Isten azt is megbocsátja!

A székváros jó hat mértföldnyi távolságra van. Útközben elesteledett, de eszébe sem jutott szállást keresni éjtszakára pihenőre. Ment mindaddig, míg egy falu végén az utolsó háznál összerogyott. Jó emberek ölbe fogták, melegre vitték s nem bocsátották ki a kegyetlen hideg éjtszakára. Végre elaludt. Álmában is ezt suttogta: — Isten azt is megbocsátja. — A kik hallották, nem győzték találgatni, micsoda nagy vétke lehet a szegény teremtésnek. Mindegy, akármi, csak hadd nyugodjék szegény.

Másnap újra útra kelt. Lábai fájtak a tegnapi hosszas gyaloglásban. Semmi sem oly fárasztó, mint nagy hóban út nélkül törtetni.

Nagy erdőkön vitt keresztül útja. Hallotta a lankákból a fenevadak üvöltését, de nem félt tőlök. Hogyan bántaná a farkas az olyan asszonyt, a ki fiaiért megy könyörögni.

Ha az út nehezűlt, ha lábai fáradni kezdettek, volt egy jó segítsége. A köny. Mikor ez megeredt, feledtette minden fáradtságát.

Mikor megpillantotta a székváros hatalmas tornyait, a mint a város fölött ülő lomha köd közűl kisugárodtak, megdöbbent, s a keblébe rejtett kulcshoz kapott. Nem árulás-e, a mit el akar követni? Nem a mások kincsén akarja-e megmenteni a magáét? Nem jobb lenne-e visszafordulni és Istenre bízni dolgát?

Akkor ismét eszébe jutott a pap szava.

— Isten azt is megbocsátja! Isten azt is megbocsátja! — Suttogta magában és kettőzött erővel sietett a tornyok felé, melyek mint megannyi fenyegető ujjak emelkedtek ellene.

Ide ne jöjj! Eredj vissza!

— Mit beszéltek ti nekem a ti kőujjaitokkal! Isten nem tornyok által küldi izenetét az embereknek. A kő nem mond sem jót sem rosszat. Isten szolgájára hallgatok, a ki azt mondotta: Isten azt is megbocsátja...

— Nem is kell nekem egyéb, csak hogy megbocsássa. Csak az az egy, hogy megbocsássa. Azt nem mondhatja: «Jó és hív szolgám!» Nem is

várom. Nem illet ilyen nyomorult férget az a nagy boldogság. Nem is kívánom. Oda adom a kis fiaim váltságául. Csak megbocsássa.

A város végén egy emelkedett domb, a dombon egy kőkereszt. Szobrász keze műve és nem kőfaragóé. Az a nyugalom, mely az Isten szentjének arczán ül, nem a kő nyugalma, hanem az örökkévaló életé.

A nemes fő szeliden hanyatlik alá, nem az elhagyattatás fájdalmát, hanem azt a boldogságot fejezve ki, mely lelkét az atya kezeibe ajánlja. Semmi pleonasmus az egész alakon, mely a képzelet erőszakolására volna számítva; rikító vércseppek, otromba szögek és a szenvedés egyéb kiáltó jegyei mellőzve vannak mind. Még az ismeretes négy betű is hiányzik a kereszt ormán. A művész kevély volt. Felirat nélkül is meg kell ismerni az ő művén a názáreti Jézust; azt pedig, a ki megfeszíttetett.

A kereszt alján a szent anya áll összetett kisded kezekkel. Tiszta arczán az a mondhatatlan fájdalom, mely szívében érzi az éles, az általverő tőrt.

Ilona távolról észrevette a feszületet, oda sietett és tövéhez borúlva, zokogva ölelte át.

— Oh te Istennek báránya! Én uram! én idvezítőm! felvettem keresztemet, követtelek. Itt van, igen nehéz. Vigyem-e tovább? Letehetem-e? Igen elfáradtam! Mondj egy vígasztaló szót! Megbocsátod-e, ha elmaradok tőled? Nézd nincs semmi erőm; semmim sincs, csak ez a nehéz kereszt. Megbocsátod-e ha leteszem...?

— *Óh szűz anya! Könyörülj rajtam.*

— Nem szólsz semmit! nem szólsz semmit! nincs tenéked én hozzám egyetlen szavad! — folytatta sírva; azután az anyához fordult:

— Oh szűz anya! könyörülj rajtam. A te szívedet is általverte az éles tőr. Te is futottál kis fiaddal, te is féltetted, te is őrizted.

Azután megmarczangolta fagyos ujjaival a szobor kisded lábait. A szobornak nem fájt az, neki sem fájt már!

— Asszony vagy! — kiáltott őrjöngve, — szólj az asszonynak! Anya vagy! szólj egy szót az anyának! Mit tettél volna te, ha kis fiadat elvették volna tőled? Megváltottad volna-e a templom kulcsán? Nem felelsz? Oh te nem vagy anya, a te szíved kőből van.

Magához tért. Borzadva emelkedett fel a kereszt tövéből. Hiszen nemcsak eszét hagyta már el, hanem hitét is. Egy faragott képnek könyörgött! — Ő!...

— Te kő vagy! te nem bocsáthatsz meg semmit! De te, én Jézusom! én lélekben imádandó idvezítőm! te megbocsátod nekem, mivel igen szerettem...

Sírva futott odább. Görcsös ujjait marczangolva mélyesztette keblére. Tépte szaggatta teljes emlőit, miért nem maradtak tej nélkül valóknak.

Az sem fájt neki.

*

Roncsoltan és tépetten, kivül fagyban, belül lázban támolygott át a székváros éles-köves útczáin az uradalmi igazgató palotájáig.

Felvánszorgott a lépcsőkön, s ment a merre hallgatag cselédek részvéttel igazították.

Reszketve lépett be az előtte nyilt ajtón. Tétovázva nézett szét a homályos szobában. A hó világa, melyet egész nap látott, meggyöngítette szemeit.

— Mi bajod, leányom? — szólt egy magas vállas alak, az asszony elé lépve s kegyesen fejére nyugtatva fehér kezeit.

A földesúr volt. Álltól talpig fekete taláris köntösben. Az egész alak fekete volt, még arcza is barna. Csak haja volt fehér, igen fehér.

Szemközt állt egymással a két alak. Egyik magas, másik meggörnyedt, egyik tiszta fekete, másik tiszta fehér. Egyik nyugodt, másik lázas. Két szeretet. Egyik a rettegő, másik a vígasztaló szeretet

— Mi bajod, leányom? — ismétlé halkan a prelatus. Mert főpap volt.

— Kegyelmes nagy uram! itt van a templomkulcs, csak a kis fiaimat ne szakaszszák el tőlem.

Az agg főpap semmit sem értett ebből a könyörgésből; elmondatta magának az előzményeket.

Fuldoklás között beszélte el szomorú életét.

— Elvették telkünket, nem sirattam meg; kibecsültettek hajlékunkból, nem fájt nagyon. De a fiaimat nem akarom odaadni. Itt van a templomkulcs.

Ezzel végezte történetét.

A főpap kegyesen válaszolt az asszonynak.

— Jól cselekedted édes leányom, hogy behoztad. Rosszúl tetted, hogy eddig is rejtegetted, mert

sok fájdalmat okoztál vele magadnak. Igaz, ha más szívósabb kezekbe jut, akkor sem kerülted volna ki. Ehhez a kulcshoz az uradalomnak joga van, sokkal nagyobb és igazabb, mint a te telkedhez vagy házadhoz. Azt a templomot a káptalan építtette. De most minden jól van. Férjed még ma szabad lesz. Fiaidat visszakapod. Jó helyen lesznek ilyen anya kebelén, bár ilyen atya kezei alatt jobb helyen lettek volna, mint én vagyok.

Az asszony megragadta a főpap kezeit és míg az az utóbbi szavakat mondotta, folyvást csókolgatta.

— De kezed csupa jég; nagyon átfázhattál. Hogyan jöttél?

Az asszony nem tudta kimondani, hogyan jött, de a főpap megértette.

— Embertelen vagy magad iránt, édes jó leányom! — szólt, egy könnyet törűlve ki szeméből. — Menj! a kulcsár helyet fog adni, a hol kipihened magadat.

Az asszony nem mozdúlt.

— Van még mondani valód?

— Ó kegyelmes atyám! igen fáj a szivemnek, hogy elhoztam e kulcsot. Mondja meg szíve szerint: megbocsátja-e ezt nekem az *én* Istenem?

— Megáld érette.

— Nekem nem kell áldása! — riadt fel keserűen az asszony. — Csak azt szeretném tudni, megbocsátja-e?

— No hát megbocsátja! Meg kell neki bocsátania! — felelt az öreg főpap. — Bocsássa is meg! tevé utána az öreg ember.

*

Harmadnapra Patak István hazakerült. Együtt volt az egész család! — a férj, a nő, és kis fiai. Azután az atyafiaknak valami innepe következett. Ezen a napon kijöttek a székvárosból pap urak és világi urak sokan és a templomot fényes szertartással felszentelték. Sárány Mihály volt a ministrans diák, meg a másik. Tetszettek maguknak a fehér ingben.

A fiskus úr is ott volt és biztatta a népet, hogy ne féljen. Az a templom még csak ezután lesz igazán az övék. Orgona is lesz benne. Beerőszakolta az előljárókat a templomba, kitudakozta tőlük, melyik padban ültek eddig, azt meghagyta nekik továbbra is. Ki hova járt, oda üljön ezután is. Csak a tiszteletes asszony szép virágosra festett mennyezetes és rácsozott páholyával nem tudott boldogulni, míg a biró ki nem segítette a bajból. Majd lesz a plébános úrnak édes anyja: az fog ott ülni.

A szertartás végeztével három sátor nyilt meg a templom előtt, gazdagon megrakva mézesbábbal. Mindegyik sátorban két inas, a kiknek nem volt egyéb dolguk, mint szórni a mogyorót, órát, bölcsőt, kosarat, templomot, kardot, lovat, nyulat, babát a rajzó gyermekcsoportnak, osztogatni a drága koszorús szíveket a leányoknak, s mérni a márczot ingyen. Semmit sem kellett fizetni; ihatott, ehetett mindenki, mely miatt nagy volt az öröm a sátorok körül. Mely örömöt időnként sivalkodás szakasztott félbe, mikor t. i. valamely gyereknek az apja odavetődött és az innep mézes-mázos örömeit go-

nosz kötőfékkel háborította meg, s a tékozló Ésaut hazakergette. A bátyura unokái nem voltak ott, mivelhogy még napfelkölte előtt a szénapajtába internáltattak.

A faluvégen vidékről begyűlt fiatalság lejtett ernyedetlen kitartással egész addig az ideig, míg az egészben sütött ökrök eléggé meg nem égtek a széjjel szaggattatásra. Milyen volt az az öröm, mikor elkezdették szórni a zsemlyéket, a kenyereket, melyekért törte, zúzta magát a sokaság; mikor a legsűrűbb tömeg közé néha-néha egy-egy ökörczomb zuhant s hogyan lakott az jól egy szempillantás alatt, a kit éppen talált! én ezt a leirhatatlan jelenetet le nem írhatom.

Míg az ökrök sültek, azalatt a fiskus tapintatossága jónak látta behivatni a lakosságot a biró házához s ott egy tiberiusi predikáczióban megdicsérni Patak Istvánnét. Nem hiába tartották jó és okos asszonynak, de igaz is. Mit nem tesz a jobbágyi hűség és az anyaszentegyházhoz való titkos ragaszkodás! Mihelyt nyomára jön a templomkulcsnak, azonnal hozza, tél, hó idején, gyalog, futva, hét mértföldnyire. Melyik férfi vagy asszony tenné ezt meg? Ezer közül egy. Nem igaz. — Százezer közül, egy milliom közül egy sem. De meg is kapja jutalmát.

A tömeg ámulva hallgatta a fiskus leleplezéseit. Az indokokat senki sem kereste, csak a tényt látták egész szárazságában és itélték el könyörületlen objektivitással.

Mikor a fiskus bevégezte beszédét és intett min-

denkit, hogy engedvén innepi szent érzelmeinek, menjen a falu végére lakmározni: az emberek nem mentek égett konczokat enni, hanem hazaszéledtek, utczahosszat torkuk szakadtából átkozva, szidalmazva az árulót.

VI.

(De hát igazán megbocsátja-é ?)

Az innep rendszerint csak délig innep. Délután utálatosságai nyilatkoznak. Ez is ilyen innep volt. Kinn a faluvégen, s bent a templom előtt a sátorok körűl marakodó tömegek, kik borral, márczczal, nyers vagy égett hússal jól lakva, tánczban felbőszülve rúgják, harapják, tépik, öklözik egymást; más rész, a falubeliek, távol tartva magukat e kárhozatos vigalomtól, járnak fel s alá az utczán, tömegekben zúgva, átkozódva.

A ki Patak István ablaka alatt megy, az kötelességszerűleg beordít valami mocskos átkot. Ilona általánosan elfogadott neve: Júdás.

— Mit csinálsz Júdás? Gyere ki te Júdás! Hol a harmincz ezüst pénz Júdás? Mit adtak a papok Júdás?

Egy siheder valahonnan koromdarabot kerít, és felírja a ház falára nagy otromba betűkkel: «Itt lakik a Júdás.» A másik még tovább megy, lerajzol a falra egy csudálatos alakot és aláírja: «Júdás ez!»

A tömeg egyre szaporodik, a faluvégről bekerülnek verekedni a vidéki legények, azok is ordítják a ház előtt: — Júdás! Gyere ki Júdás!

Azt sem tudják, ki az a Júdás.

Bent a házban némaság. A vád, a rettegés, a halál némasága. Egyik ágyon Patak István fekszik örökké alva. Nem hallja, nem is érti az átkokat. A másikon Ilona ül, ébren, figyelve, elmélkedve, s szemeit merően, mozdulatlanul egy pontra szegezve.

— Engem hínak Júdásnak! Én vagyok a Júdás, a ki elárulta az Urat! Szegény Júdás! minek árultad te el a te Uradat. Hiszen más is el tudta volna azt árulni, s most nem te volnál a falu Júdása?

— Júdás! Júdás! Gyere ki Júdás! — ordított a tömeg odakint.

— Engem hívnak ki, de nem megyek. Semmi dolgom velük. Vajjon miért hívnak? Hogy én árultam el? Köszönjék meg, hogy nekik nem kellett ezt tenni, mert most ők volnának a Júdások. Én kiabálnám rájuk: Júdás! Júdás! De nem kiabálnám ám, csak elgondolnám magamban egyszer. Azután nem mondanám soha senkinek sem.

Egy kő repült be az ablakon, utána ordítás és kaczaj. Júdás! Júdás!

— Itt nem tudok gondolkodni tovább a nagy lárma miatt, — szólt rettegve az asszony. — Oda megyek a kályhasarokba, ott húzom meg magamat, a hol nem talál a kő. De te, én Istenem, ott is megtalálsz, oda is eljösz utánam. Úgy-e eljösz?

Leszállt az ágyról és a kályhasutba vonult, ott összehúzta magát és összetette két kezét. Arczán a fásultság kegyetlen nyugalma; könytelen szemeit tétovázva vitte egyik ablakról a másikra.

— No most édes jó Istenem! No most kegyetlen bírám, jöjj ide! Itt nem háborgat bennünket senki. Hadd beszéljünk együtt. Hadd pereljek veled! Miért tetted rám azt a nagy keresztet? Miért tettél ki magadnak mint egy tárgyat? Azt kívántad volna, hogy gyermekeimet hagyjam el? A kis fiaimat áruljam el? Oda vessem a kegyetlen fenevadaknak? A tűzbe, a Hinnonba? A kulcsot csak a pap bízta rám, — gyarló földi ember; de a kis fiaimat te adtad nekem! Hát mondd meg már most, melyiket kellett volna elárulnom a másikért, hogy igaz maradhassak? Azt mondod, jobb az engedelmesség az áldozatnál; de hát melyik az engedelmesség? Hiszen azt kerestem, azt kérdeztem mindig! Mindig azt kerestem; ne haragudjál rám, hogy az én szegény lelkem nem tudta kitalálni: melyik tetszik neked? De jobb, hogy meg nem jelentetted, mert a két kis fiamat a te szavadra sem adtam volna oda. Ha te kérted volna, neked oda adtam volna, de embernek nem.

— Júdás! Júdás! — hangzott az ordítás és repült a kő.

— Úgy-e nem igaz, édes jó Istenem! Tégy csudát, intsd meg őket, hogy ne mondjanak engem Júdásnak, mert én nem vagyok az. Nem adott nekem pénzt senki. Te tudod legjobban: úgy-e nem adott senki, senki?...

E pillanatban nagyobbik fiacskája jött be sírva. A nyakában egy istráng. Keserves fuldoklások között panaszolta el, hogy egy asszony vetette nyakába és azt mondta neki: Te Júdás-ivadék! vidd

be ezt a kötelet a Júdás anyádhoz, akaszsza fel magát.

Az asszony szelid gonddal leoldozta kis fia nyakáról a kötelet s felemelte.

— Látod ezt, édes jó Istenem! Hát megérdemelte ezt az én szegény életem? Vagy talán nem is élet ez az enyém, hanem csak mese. De a mesében a ki szenved, utoljára boldog lesz. A te világodban pedig nem így van, mert micsoda boldogságot várhatok én? Azt, hogy a kis fiaimat Júdás-ivadéknak nevezzék. Ne nevezzék, mert felgyújtom a falut. Nem gondolok vele, ha soha meg nem bocsátod is. De mégis nem gyújtom fel, uram Isten, nem gyújtom fel: csak ezt az egyet bocsásd meg!

— Júdás! Júdás!

— De te semmit sem felelsz nékem én teremtőm, én bírám! Messze vagy tőlem? Nem hallod a féreg lélekzetét? Hát majd közelebb megyek hozzád! Szemtől szemben! Ott ítélj meg engemet.

Indult kifelé.

— Hová mégy anyám?

— Megyek kis fiacskám az Istenhez, megkérdezem tőle: igazat mondott-e a pap? Megkérdem tőle, ha megbocsátja-e?

Felment a padlásra, felvitte a kötelet is.

*

A nap rég lement, a mézeskalácsos sátorok bevonták a szárnyaikat, a csillagok felgyuladtak, mikor a bátyura elő mert jönni házi rejtekéből. Egész

nap őrizte házát, hogy a szentségtörő innep bűnéből valami szenny ne ragadjon rá, se háza népére.

Első dolga volt felkeresni Patakékat. Patak István folyvást aludt; a kis gyermekek egyike bölcsőjében, másik a szoba közepén. Sírt mind a kettő.

— Hol van anyád, te gyerek?

— Elment az Istenhez, valamit kérdezni akart tőle, aztán még most sem jött vissza.

Az öreg ember összecsapta a kezeit és ösztönszerűleg rohant a padlásra.

Másik perczben a karjain hozta a lélektelen hullát. Nyakáról úszott a kötél. A szép, szelíd arcz meg volt kékülve.

— Ember ne aludj! — ordított a vén ember. — Nézd, mit csinál én velem ez az asszony.

Patak István felvetette szemeit s egy rémeletes kiáltás után újra behunyta. Örökre.

Az ordító gyülevész betódult a házba. Könyörület és szívtelenség, részvét és átok, fájdalom és káromlás vegyes üvöltései töltötték be a kis lakot. Ez volt a szegény asszony virrasztó éneke.

Aztán eljöttek a bírák. Azok elhatározták, hogy szentelt földbe nem szabad temetni egy ilyen elkárhozott léleknek a testét, a kinek nagyobb volt a bűne, hogysem megbocsáttatnék. — Ez volt a szegény asszony búcsúztatója.

Azután begyűlt a közrend. Az azt határozta, hogy de bizony nemcsak hogy a közönséges temetőbe, de még a falu határában sem; mivel az ilyen gonosztevő holtteste miatt elverné a vetéseket a jég, meg a sáska. Ez volt a szegény asszony siratója.

VII.

(Az utolsó szó.)

Azután eljött a vármegye hóhéra és a szegény asszonyt eltemette egy árokba, mely Somogy és Baranya vármegyéket elválasztja. — Ez volt a szegény asszony temetése.

Azután eljött a monda, ráült a szegény aszszony sírjára és elmondotta nemzedékről-nemzedékre, hogy ott egy istentagadó vallásáruló van elásva, a ki a maga bűneinek súlyát nem birta elviselni és felkötötte magát. Eltemette a hóhér; az árokban temette el, a mint érdemelte.

Ez a *Patak banya.*

Hiszen egy áruló nem is lehet egyéb, mint *banya.*

Ez az igazságszolgáltatás. Ez az utolsó szó ide alant.

Ez az utolsó szó?

A szegény asszony appellál ez ellen. Nincs egyéb óhajtása, csakhogy az ő kis fiait ne nevezzék Júdás-ivadéknak. Elégtételt ád, csak fiain könyörüljenek. Nem kiván egyebet tudni, csak azt, hogy megbocsátja-e neki Isten? Erre kiván feleletet, miután lelkiismerete nem tudott rá felelni . . .

*

Néhány nap mulva a fiskus két álarczos haramiával találkozott egy erdő mélyében. Lovát megállították, magát, kocsisát lerántották, megkötözték,

száját betömték, akkor felvetették a kocsiderékba; a két haramia felült a kocsiba, s tüskön-bokron keresztül visszahajtottak.

Késő estve érkeztek meg az erdő széléhez, melynek árkába a szegény Ilona volt temetve.

Itt levették a fiskust és feloldozták.

— Állj egyenesen.

— Tudod ki van itt eltemetve?

— Az a szegény asszony, a kit te gázoltál össze.

— Tudod, hogyan halt meg?

— Tudod, ki temette el?

— Tudod, ki vagyok én?

A fiskus egy szót sem szólt. Az ember levette álarczát, a mi fölösleges is volt; a fiskus úgyis felismerte a bátyura durva hangját.

Egy mozdulatot tett, hogy mellen ragadja a vén embert, de az öreg észrevette a szándékot.

— Ember! — szólt ásóját ütésre emelve, — nem birokra hoztalak én ide, hanem számadásra. Itt van ez az ásó, ásd fel ezt a sírt. Ha szót nem fogadsz, összedarabollak.

A fiskus szó nélkül kezdett ásni, s nemsokára előfehéredett a rögök alól a szegény asszony patyolat ruhája.

— Megállj! — szólt az öreg reszkető hangon, — a többi nem a te dolgod.

Maga lépett a gödörhöz, gyöngéden elhárítgatta a göröngyöket, s a hullát kiemelte a szomorú üregből. A másik ezalatt a bokorból egy festetlen koporsót húzott elő. Abban elhelyezték a testet s a fedelet rászögezték.

Azután ugyanazon bokorból előhúztak egy petrenczerudat, abba belefűztek két kötelet, s a két kötélbe elhelyezték a koporsót.

Az öreg intett a fiskusnak, a ki az intést megértette s gépszerűen fogta meg a rúd egyik végét s emelte fel a koporsót, a szerint, a mint az öreg ember társa cselekedett.

— Levedd a kalapodat, te isten-ostora! — rivallt az öreg, öklét emelve a fiskusra, — mert most szentet viszesz.

A fiskus levette kalapját s úgy vitte görnyedve a koporsót a fiatal emberrel. Az öreg ember a koporsó mellett a fiskus oldalán lépdegélt csendesen, lehajtott fővel, kúszált hajjal, halkan zokogva.

A temetőbe értek. Ott újra parancsolta az öreg a fiskusnak, hogy ásson.

— Tudod, ki fekszik itt?

— Az a szegény ember, a kit semmivé tettél.

A fiskus ásott.

Mikor az ásó megakadt a Patak István koporsójába, az öreg félrerántotta a fiskust s egy kötél segélyével kiemelték a koporsót.

Azután leszállott a sírba s pandalt ásott. Oda behelyezték Ilonát férje jobbjára, azután visszabocsátották Patak István koporsóját.

Eltemették mind a kettőt együvé.

— Most már számoljunk uram! vissza megyünk, a honnét eljöttünk.

Az erdősaroknál a kiásott gödör szélén újra megállapodtak.

Az öreg ember egy csomó kötelet vett elő szűre ujjából s a fiskus szeme elé tartotta.

— Látod mi ez?

— Látom, — felelt az komoran.

— Tudod micsoda?

A fiskus hallgatott.

— Az az istráng, a mivel az az asszony kivégezte magát... Tudsz-e imádkozni?

Semmi felelet.

— Tudsz-e imádkozni, ember? — mennydörgött az öreg. — Ha tudsz, hát csak fogj hozzá, még most van rá idő. Sírod szélén állasz... Mondjad: Mi atyánk...

Öntudatlanul mondta utána:

«Mi atyánk Isten?»

— Térdre fenevad! térdre! úgy imádkozzál. Verd a melledet... «Mi atyánk...»

A fiskus engedelmesen utána mondta mind azt, a mit az öreg diktált.

Az ima közepén már nem várta, hogy mondják előtte. Mondotta maga, gyorsan, ész nélkül:

«És bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mennyben, azonképpen itt e földön is. A mi kenyerünket mindennapit add meg nékünk ma. És bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mennyben azonképpen itt a földön is. A mi kenyerünket, mindennapit add meg minékünk ma. És bocsásd meg a mi vétkeinket *miképpen menny...*»

Izzadt, rettegett, fogai vaczogtak. Oly hosszú most ez a rövid imádság. Nem akar vége lenni. Bárcsak ne lenne vége az éjjel. Majd addig valaki jön...

A vén ember türelmetlenül rivallt rá:
«Miképpen mi is megbocsátunk...»
«Miképpen mi is megbocsátunk ellenünk vétetteknek...

Az imának mindjárt vége lesz.

Az öreg felemelte az ásót; a fiskus állati ordítással ugrott fel s megragadta a vén ember kezét.

— Oh, ha hisztek Istent, ne öljetek meg!

A vén ember durva erővel lökte el magától a nyomorultat, hogy hanyatt esett a kihányt földre. Azután odalépett hozzá, — sáros bocskorával hasára hágott, s az ásó élét szívének szegezte...

— Hát hiszesz te Istent? — — —

— Hiszek, hiszek, hiszek, hiszek! — szólt az összekulcsolt kezekkel.

— Az ördögök is hisznek! — mormogott az öreg — és rettegnek tőle. Hát te rettegsz-e?

— Rettegek, rettegek, igen rettegek — —

— Éppen mint az ördögök. Hát hiszed te azt, hogy az Isten megfizet?

— Hiszem, hiszem, hiszem! — — —

— Melyik világon? Ezen, vagy a másikon?

— Ezen a világon!

— Hazudsz ember! — s a fiskus felordított, mikor az ásó élét e szóra szivének feszülni érezte.

— Hazudsz ember! ha az igaz volna, akkor az a szegény asszony most is élne, te pedig már lógnál.

— Jaj, jaj, nem ezen a világon, nem ezen a világon. A másikon, az örökkévalón.

— Én is azt hiszem. Hát nem is avatkozom ő

szent felsége tanácsába. Meg akartalak ölni ember, de nem öllek meg. Szégyen volna, ha én nem hinnék Istenben, mikor még te is hiszesz. Legyen az övé a bosszúállás; ez úgy is kicsiny volna, a mit én állanék helyette. Állj fel, nézz a szemem közé, nézz meg jól. Ismersz-e engem?

— Jaj, jaj, nem ismerem kelmedet Péter bátyura! Sohasem láttam kelmedet.

— Most is hazudsz. Ez is az Isten büntetése rajtad, hogy nem mersz igazat mondani. Én vagyok a vén Csősz Péter. Eredj! nem kell az életed. Ha neked kell az enyém, hát otthon találsz mindenkor. Fel is akasztathatsz. Ne ez az ásó, ne ez a kötél is. Csinálj vele a mit akarsz... Az erdőben a kocsid, eredj haza...

Az öreg ott hagyta a fiskust s hazatért fiával együtt. A fiskus ott állott az üres sír fölött az ásóra támaszkodva, s nézett utánuk.

Mikor már nem látta őket, akkor a kötelet belé akasztotta nyakába, kétszer körül kerítette, megkötötte csokorra, hogy a két vége a mellén fityegett le; azután marokra fogta az ásót s elkezdte vele a sírt betemetni. Mikor azt betemette, akkor kezdte behúzni az egész hosszú árkot az erdőszél hosszában. A felhányt földet egyengette, taposta, igazgatta, mint a sírokat szokás.

Erővel kellett onnan elhurczolni.

Meg volt őrülve.

Az uri ruha nem sokára lefoszlott róla; elhagyott, elvesztett mindent, csak a kezében maradt ásót és a nyaka körül tekert kötelet őrizte gondosan. Ha

Nyakában a kötél, vállán az ásó . . .

el akarták tőle venni, sírt mint a gyermek. Ne vegyék el tőle, mert az az ő kenyere.

Azzal járt házról-házra, templomajtókba, temetőbe és az erdőszélre; — a hol árok volt, azt behúzta, a hol nem volt, ott sírt kezdett ásni, mindenütt, folyvást imádkozva:

«És bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mennyben, azonképpen itt a földön is. A mi mindennapi kenyerünket add meg minékünk ma. És bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mennyben, azonképpen itt a földön is...»

Megvénül, állát kiveri, arczát benövi a szakáll, hogy csak két buja szeme villog ki közüle.

Nyakában a kötél, vállán az ásó, ajkán az imádság:

«És bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mennyben...»

Megbocsátja-e? Neki?

A szegény Ilona azt felelné:

Meg.

TARTALOM.

KÉPJEGYZÉK.
